

Nagyné Varga Ilona (szerk.)

Közösségi munka a családsegítésben

Közösségi munka a családsegítésben

Nagyné Varga Ilona (szerk.)

Közösségi munka a családsegítésben

szociotéka

Debrecen, 2011

A kiadvány a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke, valamint a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Esély Szociális Közalapítványa által létrehozott konzorciumi partnerség keretében az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány

„SZOCIO-TÉKA”

„A családsegítő szolgálatok beilleszkedést segítő szolgáltatásainak fejlesztése”
CSSK - képzés/2008-8211 című program támogatásával készült.

A sorozatot szerkeszti: Csoba Judit

A kötetet szerkesztette: Nagyné Varga Ilona

A kötetet szerzői: Dandé István, Erdős Judit, Giczey Péter,
Serafin József, Varga Matild, Vercseg Ilona

A kötet a Csoba Judit (szerk.): Peremhelyzetű társadalmi csoportok társadalmi és munkaerő-piaci integrációja. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2009. kiadvány IV. moduljának továbbfejlesztett változata

Lektorálta: Somorjai Ildikó

A szöveget gondozta: Bukovszkiné Csoba Zsuzsa, Szabó Fanni

© Nagyné Varga Ilona

© Dandé István, Erdős Judit, Giczey Péter, Serafin József, Varga Matild, Vercseg Ilona

Kiadta: Debreceni Egyetem Szociológia
és Szociálpolitika Tanszéke
4010 Debrecen, Egyetem tér 1.
<http://szocetanszek.unideb.hu>
Felelős kiadó: Csoba Judit tanszékvezető
Debrecen, 2011.

ISBN 978-963-473-459-8

Tipográfus: Horváth Valéria
Nyomdai kivitelezés: Képpont Kft. , Debrecen
Terjedelem: B5, 12 ív

Tartalomjegyzék

Tartalom	5
Ajánlás	7
I. fejezet Vercseg Ilona:	
A közösségi munka folyamata és módszerei.	9
Bevezetés	10
A hátrányos helyzetű közösségekkel való munkához szükséges néhány fontosabb kiindulás.	13
Ők és mi	16
Alternatív stratégiák szükségessége	19
Folyamat és módszerek	20
Módszerek, munkamódok.	20
Aktivizáló módszerek.	22
További módszerek és technikák	26
A folyamat	27
Önmaguk és helyzetük megismerése, megértése	28
Táguló világok – viszonyítási pontok keresése	33
A saját helyzet javítása.	
Mi az, amin változtatni kellene és hogyan?	36
Munka és reintegráció	45
Közösségi vállalkozások.	52
Válsághelyzetek közösségi kezelése	64
Milyen a jó közösségi beavatkozás?	66
Változó szakmai fókuszok a változó társadalmakban	69
A jó segítség.	70
Az ellátástól az önszervezésig – a képességtétel jelentősége	70
Új szerepkörben a segítő szakember	74
Új szerepkörben az intézmények	82
Mi a közösségi munka?	85
A közösségfejlesztés és a közösségi munka meghatározottsága. .	90
Közösségfejlesztés – mozgalom és szakma	91
A közösségfejlesztés és a közösségi munka fogalmának meghatározása.	93
Felhasznált irodalom	95
Fogalomtár.	99
II. fejezet Giczey Péter:	
Közösségi munka a gyakorlatban	103
Bevezetés	104
A Freedom Közösségi Ház indulása.	106
Játszóház Szerepen	115

III. fejezet	Dandé István:	
	Változatok közösségi munkára egy nagyváros peremterületén . . .	119
	Bevezető	120
	A Rücker-aknai példa. Rendhagyó válasz a családsegítő részéről .	123
	Jelen lenni a máltai pajzs égisze alatt – a Jelenlét Program György-telepen	129
	Felhasznált irodalom	137
IV. fejezet	Erdős Judit – Varga Matild:	
	A közösségi munka jelentősége és lehetőségei a szociális programokban, a családsegítői szerepek a kistérségek fejlesztési folyamataiban.	139
	Bevezetés	140
	I. Spontaneitástól a tudatos tervezésig.	142
	Az uszkai példa	143
	A tanyagmatolcsi példa	150
	II. Kistérségi szintű közösségi tervezés	159
	III. Községi munka (a TÁMOP 5. 1. 3 Községi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért programban).	170
	Felhasznált irodalom	175
V. fejezet	Serafin József:	
	Földközösség – Hogyan erősítheti a közösségi munka a szociális földprogram hatékonyságát, hogyan erősítheti a szociális földprogram a közösséget?	177
	Társadalmi változások	178
	A szociális földprogram, mint aktív szociálpolitikai eszköz bemutatása	179
	A háztartás gazdaság	182
	A közös cselekvés lehetőségei	183

Ajánlás

Mindennapi tapasztalatunk, hogy a családsegítői gyakorlatban a közösségi munka nincs a megfelelő helyén. A szakmai beszélgetésekben gyakran visszatérő téma a közösségi munka szükségessége, a bevezetésének, alkalmazásának indokoltsága, mindennapi gyakorlattá válása. Tehát ismerjük és elismerjük a közösségi munkát, mégsem alkalmazzuk, mégsem vált a családsegítő szolgálatok szerves részévé. A „miértekre” e kötet szerzői különböző megközelítésekből válaszolnak. Ezen nézőpontok, vélemények inspirálhatnak arra, hogy ki-k a saját magyarázatát megtalálja, mely kiindulópontja lehet napi gyakorlatának megújításához.

Fontos célunk a közösségi munka hangsúlyának és jelentőségének növelése a mai szociális munkában, a családsegítő praxisban.

A kötet első részében a folyamat és módszerek elméleti megalapozottságú bemutatását olyan példák egészítik ki, melyek garantálják, hogy az olvasók ezek alapján a mindennapi gyakorlatban közvetlenül is hasznosíthatják-e munkamódot, hiszen a „mit?”, „hogyan?” kérdésekre is választ kapnak.

A közösségi munka motivál a részvételre, önszerveződésre, cselekvésre, megérleli a változtatásra való igényt és képessé tesz a változtatások végig vitelére. Mindezek a segítségnyújtás új formáinak alkalmazásához vezetnek, ahhoz, miként lehet eredményesebb a családsegítő szakmai szerepvállalása a közösségben. A szerző gazdag tapasztalati tudására épített módszertani leírások innovációra, kompetenciabővítésre inspirálnak. Az empowerment fogalom komplex értelmezése a képességtételi gyakorlat metodikájának fejlődéséhez járulhat hozzá.

A kötet második részében olyan eset- és modell leírások olvashatók, melyek különböző feltételek – nagyváros, kistérség, fejlesztési projekt, intézmény, stb. – között megvalósított közösségi munkafolyamatot és munkaformákat mutatnak be. A szakmai dilemmák, a lehetőségek és kockázatok mérlegelése, mint fontos szakmai kritériumok jelennek meg, s példát jelenthetnek a gyakorlati alkalmazásban.

Az egyes fejezetekhez kapcsolódó gyakorlatok a csoportos tevékenységgel aktivizálnak a vélemények megfogalmazására és a tapasztalatok megosztására. A közös gondolkodás önreflexióra és kreativitásra ösztönöz, s ha saját eredményeinket másokkal megosztjuk, az előmozdítja az együttműködést.

A kötetet ajánljuk azon jelenlegi és jövőbeli kollégáinknak, akik vállalkoznak arra, hogy családsegítői munkájukban alkalmazzák a komplex, lokális fejlesztésre épülő közösségi módszereket és az aktivitást támogató, képessé tevő segítő beavatkozást állítják gyakorlatuk középpontjába. Ajánljuk továbbá azoknak a szakembereknek, akik az intézmények, szervezetek közötti együttműködések erősítését működésük lényeges elemének tekintik. Bízunk abban, az olvasók tovább gondolják és alkalmazzák az olvasottakat, ezért érdeklődéssel várjuk véleményüket, javaslataikat, saját tapasztalataik megosztását.

A szerkesztő

Vercseg Ilona

A közösségi munka folyamata és módszerei

Bevezetés

Gyakorló szociális munkásokat tanítva – egyetemen, levelező tagozaton vagy kisebb lélegzetű képzéseken – gyakran tapasztalom, hogy nem, vagy csak nehezen tudják értelmezni és önmaguk munkájára vonatkoztatni a közösségi munkát. Ezutóbbi esetben is leginkább egyszerű események szervezésében gondolkodnak: gyereknap, falunap, nyári tábor, kirándulás, játszóház szervezése, nagycsaládosok összejövetelei, stb.

Nincs ezen mit csodálkoznunk, hiszen a szociális munka hazai gyakorlatának harmadik évtizedében is jobbra az esetkezelő munka dominál. Még ma is így van ez, holott a szociális szakmán belül – igaz, vékony szálon – már a kezdetektől megjelent a problémában érintettek részvételének fontossága, az interdiszciplináris együttműködés szükségessége. A szegénység rohamos terjedése és mélyülése, s az ebből fakadó, egyre súlyosbodó társadalmi konfliktusok felerősítik a közösségi szál iránti igényt, hiszen e jelenségek egyre erőteljesebben mutatnak rá a mai gyakorlat gyengeségeire és szinte követelik a szakmai megújulást. Mind több szakember ismeri fel, hogy a közösségi-társadalmi problémák hatékony kezelése csak akkor lehetséges, ha a helyi közösség és a társadalom is akarja a változásokat és hajlandó is tenni értük. Vagyis, ha össztársadalmi/közösségi üggyé válik.

Igen, s épp ettől válik oly nehézé még elképzelni is a hatékony közösségi munkát (hát még csinálni, amire nincs, vagy alig van felkészítés!). Sokszereplős, egyéneket és intézményeket, eltérő érdekeket és szándékokat egyeztető, kommunikációt, egymás megismerését, megértését és együttműködését létrehozó, kiegyensúlyozó, többszereplős és hosszú folyamatokat indukálni – a mai állapotokat ismerve szinte kivitelezhetetlenül nehéznek tűnik.

Ráadásul tudjuk azt is, a közösségi munka sem tudja önmagában megoldani e problémákat. Még azokban az országokban sem, amelyekben a közösségi munka megnyugtató feltételek között folytatódhat, ahol hosszú távú, időnként hosszabbítható programokban alkalmazott vegyes szakembergárda foglalkozik nemcsak tüneti problémák kezelésével, hanem az alapp problémák, a munkanélküliség, a képzetlenség és a lakhatás súlyos hiányainak orvoslásával. A közösségi munka – hasonlóan a szociális munkához – hozzájáruló jellegű foglalkozás, amely önmagában nem tudja megoldani mindeme problémákat, de más szakmákkal és a szektorokkal (kormányzati, civil és üzleti szektor) együttműködve jelentősen hozzá tud járulni a problémák mérsékléséhez, s a feltételek együttállása esetén a megoldáshoz is.

Nem az a kérdés, hogy az egyénnel való munka „jobb-e”, „hatékonyabb-e”, mint a közösségi munka. Már a kérdés illetően felvetése, a két szakterület szembeállítását sem szerencsés, hiszen a maga helyén mindkettőre, s még további szakmák „bevetésére” is szükség van! A segítő szakmák egymást kiegészítő segítő formák és munkamódok, amelyeknek alkalmazása a helyi fejlesztési folyamatban bővíthető. A közösségfejlesztő, közösségi vállalkozásfejlesztő, felnőttképző, művelődésszervező, vidékfejlesztő, egészségnevelő, mediátor, pszichológus, tervező, ifjúságsegítő, szociálpedagógus, tanár, iskolaigazgató, vállalkozó, közigazgatási és más szakemberek bevonása és együttműködése a változás elérése érdekében egyaránt indokolt lehet.

A más alkalmazási területek szakemberei nem feltétlenül közelítenek a közösségi munkához abban a komplexitásban, amiben az erre szakosodott közösségi-civil szervezők, közösségi és civil fejlesztő szakemberek és közösségi munkások. S bár szemléletükben minden bizonnyal szerepet kapnak a közösségi szakma alapelvei, a közösség és a részvétel fontossága, természetesen a saját szakmai szerep kap elsőbbséget munkájukban. Amitől a munkájuk közösségivé válik, az, hogy az érintettek bevonásával és részvételével folytatják tevékenységüket, melynek nemcsak módja, de irányultsága is közösségi, tehát a közjóra irányul.

Az igazi kérdés az, hogy az adott helyzet milyen szakterületek beavatkozását, vagy beavatkozási módok együttesét igényli, és hogy képesek vagyunk-e egy rosszul értelmezett szakmai féltést félretéve együttműködni mindazokkal, akik a helyzet javításához hozzá tudnak járulni.

Az érintettekkel is. Mert ők is hozzá tudnak járulni helyzetük javításához, nagyobb mértékben is, mint azt feltételeznénk. Ha sikerül motiválni őket a cselekvésre, ha az önszervezéshez szükséges fogódzókat bizalmat keltő módon, és a mindennapokban is érzékelhetően tudjuk biztosítani és hosszú távon, ha mindig a szükséges mértékben alkalmazzuk szakmai segítségünket, akkor kicsiny lépésekkel megkezdődik az önszervező folyamat és eljut az egymáson segítségig, megerősíti az önbizalmat és a készenlétet további lépések (tanulás, munkavállalás) megtétele felé. Sok szó esik még e munkában arról, hogy az ellátottságtól az önszervezésig és ezek számos kombinációjáig milyen utak vezetnek – például az, hogy ne csak a szakemberek, hanem az érintettek is szolgáltathassanak.

Mindez új hozzáállást igényel. Az alulról felfelé építkezés, az érintettek részvétele helyzetük javításában és az, hogy felelősséget vállalnak valamiért, nem jelenti azt, hogy a közösség és a társadalom azért a dologért tovább nem vállalja a felelősséget. A közösségi munka – nálunk még csak elvileg – összjáték az állam, az önkormányzat és a helyi lakosok között.

Hogy el kell mozdulni a közösségi munka felé is, azt mindannyian tudjuk, és pedig azért, hogy az érintettek közül mind többen váljanak képessé arra, hogy részt vegyenek saját helyzetük javításában és az ellátás mellett (ön és közösség) fejlesztő munkában is részt vegyenek. Mindez együttesen kimozdíthat a holtpontról és hozzájárulhat a változáshoz.

A hazai példa kevés, mert sem a szociális munka, sem a közösségfejlesztés nem hozta létre a marginalizált helyzetből, a mélyszegénységből való kilábalás közösségi kezelését – módszereit, eseteit, példáit. Hiányzik, és egyre odázódik az a politikai akarat, amely szinkronba hozná a gyakorlat törekvéseit sajátjaival – amennyiben a mélyszegénység problémáinak mérséklésére komolyan keresne utakat, módokat. Ezért hiányzik a meggyőző hazai példák sokasága, hiszen a legutóbbi 5 évben létrehozott Gyerekesély programon kívül csak sporadikus példákat találunk. S mivel a kísérleti munkák még nem váltak általánosan alkalmazottakká, nem tudjuk tanítani sem komolyan perifériára szorult emberekkel való közösségi munkát. Nincsenek, illetve alig vannak még tanulmányozható példáink a társadalmi integráció elősegítésére.

Többször tapasztaltam már, hogy a családsegítő szolgálatok munkatársai tehetetlenként élik meg, ha „mindennel hozzájuk fordulnak”. Pedig ez jó dolog, még akkor is, ha a problémák megoldásának szakmai és pénzügyi feltételei is vannak és ezek még nem, vagy csak részlegesen állnak rendelkezésünkre. De szakmai fejlődés főként akkor jön létre, ha a munkatársak állandóan változó természetű szakmai beavatkozásnak fogják fel hivatásukat, olyannak, melynek változásai a közeg, a szakma és a szakemberek belső változásaitól egyaránt függenek. A „mindenre tőlünk várnak megoldást” azt is jelzi, hogy alkalmasnak tartják a szolgálatokat a problémák kezelésére, s hogy e szakterületen van még szabad mozgástér, amelyet ki lehet tölteni. Módunk nyílik az innovációra. Ez a munka arra vállalkozik, hogy gyakorlati talajra helyezze az utóbbi néhány év szakmai felismeréseit, ismertesse a beavatkozás jónak tartott példáit, azért, hogy a családsegítő szolgálatok a közösségi munkát bátrabban értelmezzék és építsék be a szolgáltatásfejlesztése, s ezáltal hatékonyabban tudjanak segíteni a peremhelyzetű csoportoknak. S amire nem tudok hazai példát hozni, azt külföldiekkel egészítem ki a saját gyakorlatomból (mely természetesen részleges és további példák felsorakoztatása is indokolt lenne). A legfőbb célom ezzel az írással a szociális szakma önbizalmának erősítése és a segítség közösségi eszközeivel való felruházása.

Induljunk el hát a közösségi úton!

A hátrányos helyzetű közösségekkel való munkához szükséges néhány fontosabb kiindulás

Európai kontextusban, különböző országok közösségfejlesztő szervezeteinek tapasztalatait Paul Henderson foglalta össze a társadalmi kirekesztéssel sújtott közösségekről: „Ha a közösséget oly módon definiáljuk, hogy az tartalmazza a lokalitást, a közös érdekeket és a közös identitást, bizonyos mintákat figyelhetünk meg Európában:

- Sok hátrányos közösségre jellemző az *elnyomottság érzése*. Ez kétségtávolan igaz az olyan etnikai kisebbségekre, mint pl. a romák, akik gyakran szembesülnek kirekesztő gyakorlattal. Olyan vidéki közösségekre is áll azonban e tétel, amelyeket az állami intézmények évek óta hanyagolnak, s amelyek vagy földrajzi értelemben elszigeteltek, vagy még mindig az ipari hanyatlással együtt járó szegénységgel és zavarodottsággal küzdenek – pl. Nagy-Britanniában, Belgiumban, Franciaországban vagy Magyarországon.
- Szegénység és munkanélküliség. Ez két olyan kérdés, amely sokakat érint a hátrányos helyzetű közösségekben. A különböző országok között meglehetősen nagy eltérések tapasztalhatóak ezen a téren. A szegénységi ráta például Csehországban 8%, míg Észtországban 18%. Mindazonáltal leginkább a szegénység és a munkanélküliség magas koncentrációja az, ami igazán fontos a közösségfejlesztés és társadalmi kirekesztés megértése szempontjából. Az elhanyagolt önkormányzati lakótelepek, belvárosi területek és elszigetelt vidéki közösségek tapasztalják meg leginkább ezeket a problémákat.
- A konfliktusok magas szintje. Ez különösen a sűrűn lakott területeken és azokban a közösségekben nyilvánvaló, amelyekben minimális a kapcsolat és a megértés a különböző kultúrák, vallások és etnikai csoportok között. A lepusztult környezet csak súlyosbítja a konfliktusokat: rosszul karbantartott lakótömbök, a közbiztonság hiánya, nyílt drogterjesztés, vandalizmus és graffiti. Ám a konfliktus burkoltabb formái más közösségekben is jelen lehetnek, például olyan vidéki közösségekben, ahol a meglehetősen jól eleresztett újonnan érkezettek nem integrálódnak kellőképpen a régebben ott élők társadalmába.
- A közösségfejlesztés által megcélzott közösségek közül sokakat érint az elszigeteltség érzése. Mindez gyakran az állami intézmények gondatlanságára vezethető vissza, ami azt az érzést keltheti a helyi lakosokban, hogy az állami intézmények úgysem tartják be az ígéreteiket – tehát semmi sem működik.
- A leginkább kirekesztett közösségekre jellemző a létbizonytalanság, a kiterjedt bűnözés és a bűnözéstől való félelem. Ez inkább a belvárosi szomszédságokról és lakótelepekről mondható el, a vidéki közösségekről ritkábban.
- Szegényes lehetőségek – pl. a jó minőségű játszóterek és közösségi létesítmények hiánya.
- Alulfinanszírozott és megbízhatatlan közösségi szolgáltatások – pl. túl kevés szociális munkás, ifjúsági munkás vagy egészségügyi alkalmazott.

A fenti lista jól illusztrálja, hogy a kirekesztés különböző formái hogyan adódnak össze a leginkább kirekesztett szomszédságokban.

Nem szabad azonban abba a csapdába esnünk, hogy egy teljességgel negatív és kétségbeejtő képet fessünk a társadalmi kirekesztettség által érintett közösségekről (a bánat számátana szerint, amelyben a kirekesztés, a szegénység és hátrányos helyzet egyenlő a közösségek elvesztésével). Mindez nagyon félrevezető lenne. A közösségfejlesztők és más szakemberek időről időre bizonyítékokat szolgáltatnak az ilyen közösségek rugalmasságáról. Ezek a közösségek rengeteg egymással összefüggő problémával néznek szembe, és ezért megerősítésre szorulnak. Sokszor azonban olyan jellemzőkkel is rendelkeznek, amelyeket még a tehetősebb, tisztább, modernebb szomszédságok is megirigyelhetnek:

- *Találékonyság*: képesség az önségítés egyéni és kollektív módon való megvalósítására, pl. vállalkozások kialakítása esetén.
- *Informális hálózatok és társadalmi kötődések*, amelyek lehetővé teszik az emberek számára, hogy eredményesen lépjenek fel a közösségi küzdőtereken. Ebből a szempontból különösen fontos a nők szerepe.
- *Kölcsönös segítségnyújtás* – az emberek a közösségben való együttélés természetes részeként segítik egymást. Ez különösen bizonyos vidéki közösségekben szembetűnő.
- *Sokszínűség* – a sokszínű, multikulturális közösségek pozitív aspektusai, és az ebből fakadó gazdagság. Ezzel szemben találjuk a „jól eleresztettek” közösségeit, amelyek nehezen lépnek kapcsolatba a tőlük különböző emberek közösségeivel.

A szomszédság életminősége igenis fontos a helyiek számára, még akkor is, ha nagyfokú társadalmi kirekesztéssel és alacsony társadalmi tőkével is kell szembenézniük.” (Henderson 2007, 24-26. o.)

GYAKORLAT

- Gyűjtsenek konkrét példákat saját gyakorlatukból a célcsoportjuk körében megtapasztalt fenti jellemzőkből!

Példa

Egy dunántúli megye szociális szakembereinek képzésén (ahol gyermekjóléti szolgálat, családok átmeneti otthona, családsegítő szolgálat és TEGYESZ munkatársai vettek részt) a következő elemzési feladatokat adtam ki:

Kiindulás: mutassátok be a célcsoportotokat! Korosztály, társadalmi helyzet, problémák, tipikus konfliktusok.

A társadalmi (felnevelő) környezet elemzése. Milyen problémák vannak a társadalmi környezetben, amelyek kihatással vannak a célcsoport és a ti intézményetek életére?

Van-e elképzelések a kívánatos változásról – mit kellene elérni és hogyan?

A segítőhálózat elemzése. Kik veszik közre a célcsoportot és mivel tudnak hozzájárulni az életük jobbá tételéhez? Milyen az intézmények közti együttműködés? Mire terjed ki és mire terjedhetne még ki? Milyen változást szeretnétek elérni a célcsoport életében és ehhez mivel tudtok hozzájárulni?

A csoport kevés értékelhető pozitívumot talált saját célcsoportjában (s ennek tudatosulása katarzist váltott ki mindenkiből), s így jellemezte:

- *az intézmény társadalmi környezetét:*
a falu és a város erőteljesen elkülönül az érintettek gondolkodásában – a város valami nagy és rossz dolog, ahová nem szívesen mennek be a lakosok ügyeket intézni, félnek az ismeretlen-váratlan helyzetektől, beszűkült a látásmódjuk, zártság jellemzi őket, a falu határán túl nem gondolkodnak munkavállalásról. Nem mernek nagyobbra gondolni. A belső információkat (pletyka) készpénznek veszik, a megbízható információk nem áramlanak megfelelően, pl. az ügyintézésel kapcsolatban. A fizetéseképtelenek tovább állnak – menekülés a probléma elől, családi viszályok. A falut a szakemberek szinte szegregált csoportnak látják;
- *a társadalom viszonyulását a célcsoporthoz:*
bürokratikus rendszerek, a „többiek”, beleértve más intézményeket is, lenézik őket, kirekesztődnek a társadalomból, kevés az elfogadás, rossz az intézményi ellátottság (bölcsőde, óvoda, iskola, családi napközi) és nehéz bejutni, korán (4-ig!) el kell hozni a gyermekeket, a családi napközi nagyon drága, az adórendszer átszervezése rontott a családok anyagi helyzetén, az átlagkeresetűek és a minimálbéren élők jártak rosszul, a családtámogatás és az adókedvezmények elgondolása viszont jó, gyakoriak az intézménybezárások;
- *a segítő hálót:*
úgy találják, hogy a szociális intézmények között van együttműködés, de a hivatalokkal és a közüzemi szolgáltatókkal nem. Ezt azzal indokolták, hogy ők az ügyfél érdekeit képviselik. Azt tapasztalják, hogy az intézmények között érdekellentétek állnak fenn: az iskola a problémás gyermekektől meg akar szabadulni, a védőnő, az óvónő és az orvos nem mernek jelezni, vagy érdektelenségből nem jeleznek. Lyukak a hálón: 3 éven túli gyermekek nem kerülnek be a közösségbe, a tinédzserek kiesnek, nem tudunk velük mit kezdeni (Internet);
- *A segítség értelmezésében a szakemberek szeretnék „konkrétan adni”, de nem „anyáskodni”, és megoldani a problémát.*
- *A szokatlan kérdés: Milyen változást szeretnétek elérni a célcsoportotok életében, és ti mivel járultok/nátok ehhez hozzá?* Meglehetősen bátorítalan válaszokat hozott: tegyék családalapúvá a társadalmat; szeretnék, ha a munkájukat megkönnyítené az állam az adminisztráció csökkentésével; szívesen dolgoznának együtt önkéntesekkel; szerintük a szociális képzés hígul, szeretnék fontos dolgokat tanulni: módszerek, eszközök, saját önismeret, a közösségük megismerése.

Kimondták: a legfőbb nehézségnek azt találják, hogy „**vajon ők akarnak-e változni.**” (2011. április)

Ők és mi

S bár már korábban is céloztunk a közösségi munka fontosságára, ezen a ponton kétséget kizáróan megérkeztünk erre a talajra. A közösségi munka ugyanis motivációt épít a részvételre, önszerveződésre, cselekvésre. A közösségi munka nem ellátó, hanem kezdeményező típusú tevékenység és azért dolgozik, hogy az érintettek maguk is részt vegyenek saját életminőségük javításában. Megérleli a változtatásra való igényt és képessé tesz a változások létrehozására.

Minderre még többször is visszatérünk, most azonban azon muszáj töprengenünk, hogy a már begyakorlott szociális munkás tevékenységen, a megszokáson kívül milyen akadályai lehetnek a közösségi munka szélesebb körű alkalmazásának? Nem lehetséges-e, hogy két világ, mondhatni két kultúra jelenik meg a segített és segítő viszonyában? Nem azon fáradozunk-e legfőképp, hogy olyan elvárásokhoz, rendszerekhez és azok normáihoz igazítsuk a nehéz sorsú embereket, amelyeknek nem tudnak megfelelni, s amelyek már kivetették magukból őket? S vajon nem segíthetne-e az, ha empátiánkat szabadabban engednénk működni és bizalommal fordulnánk az ő cselekvő hozzájárulásuk felé?

A szegénység kultúrája, avagy a kultúra perifériára kerülése?

Dieter Oelschlägel így árnyalja a kérdést (Oelschlägel, 1993. 22. o.)

„... a szociálterületi identitás megbeszélésével összefüggésben nagyon fontos a kultúra átgondolása... A kérdés... az, hogy a már kifejlődött szegénynegyedeknél az identifikációs lehetőségekből kialakult „szegénység kultúrájáról” beszélhetünk-e? És vajon ez a kultúra keretet ad-e az érzéseken, gondolatokon, értékrenden és cselekvéseken keresztül az emberek gyakorlati életviteléhez? ... Ezek (ti. a „különlegességek”) az általános társadalmi normáktól eltérhetnek: speciális viselkedési-feldolgozási minták, szimbólumok és életformák. Ha így van, a „szegénység kultúrája” az identitásképzés egy formája lehet, mégpedig „a teremtmény, a kivárá, a rebellis, az önmagával foglalkozó és a kapitalizmus struktúrájába kétségbeesett módon illeszkedni akaró identitás.” (Oelschlägel idézi Kühn/Preis-t 1979, 55. o.)

Napi tapasztalatunk, hogy a segített-segítő viszonyában is megjelenik ez a – nevezzük így! – kulturális különbség.

Van-e hely nekik a mi világunkban és nekünk az övékében? Elfogadjuk-e egymást? Hosszú közösségfejlesztő munkám egyik legfontosabb tanulsága annak felismerése, hogy azok, akikkel dolgozunk, nem a mi fejünkkel élnek az életüket. Vajon ismerjük-e a gondolkodásmódjukat és elítélés nélkül viszonyulunk-e hozzá? Tudjuk-e, hogy milyen kulturális, történelmi és társadalmi okokból vált olyanná a helyzetük, amilyenné? Látjuk-e életperspektíváikat, van-e képünk arról, hogy milyenné lehetne válniuk (azon kívül, hogy olyanná, mint mi)? Értjük-e, hogy önmagukhoz és nem hozzánk képest kell előre lépniük és vajon tudunk-e szakmai segítséget adni ebben a folyamatban? Tudunk-e belőlük kiindulni és velük elindulni valamerre, aminek a végét mi sem látjuk?

E kérdésekre együtt, megújuló gyakorlatunkkal kell megadnunk a választ.

A magyar közösségfejlesztés – többek között – talán azért sem rendelkezik még elegendő példával a marginális helyzetű emberekkel való munkából, mert népművelődési-közművelődési gyökerei miatt máig sem tudott kitörni az írásbeli kultúrán alapuló értelmiségi közlekedési módból (miközben – álláshelyek híján – nem választódott ki az érintettek köréből közösségfejlesztő, közösségi munkás, akik a saját képükre formálták volna a módszereket és újakat fejlesztettek volna ki).

Nem volt ezzel a kommunikációval semmi baj a 70-es, 80-as években, sőt, a 90-es évek közepéig sem, hiszen az írásbeliség addig nem lépett fel az együttműködés gátjaként, így például az első közérdekű közösségi kalendáriumok megjelenésének idején sem (1984), amikor a szerkesztőgárda zömében 6 elemi és 3 ismétlő osztályt végzett egykori parasztemberekből, akkor tsz-nyugdíjasokból állt. Helyi történeteiket magnóra mondták, mi legépeztük, ők pedig átnézték – javították, jóváhagyták és nyomtatásra engedték. Így váltak szerkesztőivé is az általuk „szolgáltatott” oral history-nak.

A kulturális repedés – tapasztalataim szerint – a 90-es évek közepén keletkezett, és azóta szakadékká mélyült, aminek feltöltésére sajnos nem látszik komoly társadalomfejlesztési szándék.

Részlet képzési jegyzeteimből:

„Amikor a közösségfejlesztés módszereit tanítottatok és minden módszert ki is próbálhattunk, nekem nagyon tetszett a képzés. De mikor a közösségfejlesztés történetéről kezdtünk tanulni, akkor nekem elsötétült a kép. Se kép, se hang” – mondta nekem egyszer egy fiatal roma nő, települése sikeresen működő közösségi aktivistája. (2008)

A magyarázkodásból kiderült számomra, hogy Európa, Amerika, egy segítő foglalkozás és annak története számukra értelmezhetetlen elvonatkoztatások voltak.

Tanulmányoznunk kellene Paulo Freire *Elnyomottak pedagógiája* (Pedagogy of the oppressed, 1972) c. világhírű munkáját (magyarul sajnos még nem jelent meg), amelyben leírja, hogy elvont, fogalmi gondolkodással nem lehet a szegényekhez közelíteni. Az ő világuk praktikus, mindent a gyakorlati megvalósíthatóság oldaláról néznek, s tanulási folyamataik is csak ezen keresztül lehetnek eredményesek.

Mind szélesebb körben meg kellene ismerni például a dán termelőiskola munkáját (ld. Vercseg 2011. 114. o.) és magyar társát, a zalaegerszegi iskoláét, hogy megértsük a „learning by doing” lényegét!

Példa

„Az Első Magyar-Dán Termelőiskola (Zalaegerszeg) létrejöttét az 1990-es társadalmi-gazdasági rendszerváltás indukálta. Az átalakulással, a piacgazdaság kiépítésével együtt járó munkanélküliség az ifjúsági korosztályok jelentős csoportjait érintette hátrányosan. Különösen nehéz helyzetbe kerültek azok a fiatalok, akik valamilyen oknál fogva az általános iskolát sem fejezték be, illetve azok, akiknek ugyan volt befejezett alapfokú iskolai végzettségük, de hiányos ismereteik vagy szociális problémáik miatt a középfokú szakképzőintézményekbe eleve be sem jutottak, vagy különböző okokból (tanulmányi elégtelenség, magatartási zavar, anyagi hátrányok, stb.) onnét lemorzsolódtak. Ezek a fiatalok – szakmai képzettség hiányában – tartós foglalkoztatásra nem vagy csak elvétve számíthatnak. Ugyanakkor tény, hogy azok a fiatalok, akik nem kapnak ifjúkorban feladatot a társadalmi munkamegosztásban, azoknál nem tudnak kialakulni a munkához szükséges kulcsképeségek, személyiségjegyek, munkakultúra. Mindez későbbi időszakban is nehezíti, vagy teljesen lehetetlenné teszi ezen fiatalok munkába állítását, a jelentkező személyiségzavarokról és esetleges devianciáról nem is szólva.

A Zala Megyei Munkaügyi Központ ezért is folyamatosan szorgalmazta ezen fiatalok felzárkóztatását és szakképzését, kereste azokat a munkaformákat és módszereket, amelyekkel a célcsoport tagjait sikeresen lehet a munkaerőpiacra be-, illetve visszasegíteni. 1992 tavaszán a központ munkatársai ellátogattak a Koppenhága melletti Tastrupp-i önkormányzat Flong-i termelőiskolájába, ahol betekintést kaptak a 16-26 év közötti munkanélküli fiatalok gyakorlatorientált, mentális gondozással párosult felzárkóztató képzésébe. Miután a vendéglátók szakmai és anyagi segítséget ígértek, megszületett az első magyar-dán termelőiskola létrehozásának gondolata, amelyet a Zala megyei és a Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzatának vezetése is támogatott. 1992 őszén a Flong-i termelőiskola és a Tastrupp-i önkormányzat képviselőinek zalai látogatása során kiválasztásra került a zalaegerszegi termelőiskola beindításához szükséges ingatlan. A választás a csácsbozsoki városrész üresen álló, 250 éves műemlék épületére esett, amely egykor általános iskola volt. A létesítmény 1000 m² alapterületű épületegyüttest, valamint 1, 6 ha parkot és kertet foglal magába.

A termelőiskola termelve tanít!

A Termelőiskola alapelve a TANULNI-TERMELNI-ÉRTÉKESÍTENI jelszóban fogalmazható meg. Az intézmény megalakulása óta törekszik arra, hogy a gyakorlati képzés a termelőtevékenységen keresztül valósuljon meg. A képzés irányainak kiválasztását három célkitűzésnek rendeltük alá: egyrészt az iskolaépület felújítási

igényeinek: kőműves, festő, bádogos, tetőfedő; másrészt a Termelőiskola működtetéséhez: szakács, dísznövénytermesztő, parkgondozó; harmadszor a jelentkező munkaerő-piaci igényeknek (szerkezetlakatos, vasszerelő, stb.).

A termelőmunka a hallgatók számára valóságos gyakorlóterepet nyújt, és az intézmény számára bevételi forrásokat jelent, hiszen a pályázatokhoz szükséges önrészt, illetve a felújításhoz szükséges anyagi eszközöket csak így lehetett biztosítani. A saját nettó bevételek nagysága a résztvevők számától függően évente 3-7 millió forint között mozgott, amit különböző szolgáltatások és bér munkák végzésével, valamint saját termékek értékesítésével sikerült elérni. Évek óta tanulóink végzik a Városi Sportcsarnok festését, a csácsbozsoki városrész zöldterületei egy részének gondozását, továbbá olyan vállalkozásoknak végeztünk bér munkát, mint a FŐ-ÉP Kft. , Hoffman Rt. , Tanép Kft. , Kaiser Kft. , Royal Tike Kft. , KOÓS MŰVEK Kft., stb.” (Molnár Máté, 2007, 11-14. o.)

E gondolat zárásul felhívom a figyelmet Varsányi Erika „Szociális munka és kultúra” c. tanulmányára (2010, 81. o.), melyben a szerző arról ír, hogy a szociális munkás a kultúra megjelenítője, értelmezője és alakítója. Az olvasó nem kerülheti meg a felismerést: mai, megnehezedett és konfliktusokkal terhelt viszonyaink közepette ideje arra is figyelnünk, hogy az érintettek maguk is egyfajta kultúra megjelenítői, értelmezői és alakítói, s ha e két kultúrát közelíteni akarjuk egymáshoz, ha a társadalmi integrációt tartjuk fő feladatunknak, akkor annak betöltéséhez nemcsak igazító, kontrollálva-segítő, ellátó, hanem fejlesztői funkciókat is fel kellene vállalnunk.

Alternatív stratégiák szükségessége

„Az állami jótevénytudás közvetítői” szerepe helyett (Varsányi kifejezése, 83. o.) másfajta szerepekkel is próbálkoznunk kell ahhoz, hogy a bajbajutott embereket segíthessük kikerülni szorult helyzetükből.

M. Allefresde „A helyi fejlesztés és helyi erőforrások” c. tanulmányában felteszi a kérdést: „Van-e mód arra, hogy néhány helyi erőforrás segítségével újra fejlődésnek induljanak a növekedést nélkülöző vagy a válság által erősen sújtott térségek?”

„Azoknak az agrártérségeknek, amelyeknek erőforrásait az uralkodó gazdasági rendszerünk nem ítélte rentábilisnak, és amelyek emiatt gazdasági modellünk expanziós szakaszában a kirekesztés, a marginalizálódás vagy a függőség, illetve a segítségre szorulás állapotába kerültek, ma már nyilvánvalóan nemigen van esélyük arra, hogy e gazdasági modell jóvoltából, annak erejére támaszkodva induljanak fejlődésnek: ez a modell ugyanis a nehézségek és a válság szakaszába jutott el; negatív hatásai jól láthatóak; mindinkább veszít a hitelességéből; hatóterülete fokról fokra szűkül az újabb gazdasági és szociális stratégiák előrenyomulásával és ez utóbbiak javára.

Ezekben a térségekben tehát a helyi fejlesztés nem sokat várhat a külső modelltől. A fejlesztés ezentúl már csak a helyi lakosság által kidolgozott sajátos alternatív stratégiákon és a helyileg önállóan kialakított terveken alapulhat, mégpedig a lakosság szükségleteinek és erőforrásainak újfajta értékeléséből, illetve egybevetéséből kiindulva. A legjobb helyi fejlesztési terv az, amely leginkább összhangban van a helyi lakosság gazdasági, szociális és kulturális szükségleteivel, és amely éppen ezért a lehető legjobban hasznosítja a helyi környezet saját fizikai és emberi erőforrásait.” (Allefresde, 1993, 88-89. o.)

GYAKORLAT

- Kis csoportokban ötletroham módszerével tegyenek kísérletet egy – a családsegítő szolgáltatás területére vonatkozó és a közösségi munkában „hasznosítható” – erőforrás lista összeállítására!
- Mutassák be a nagy csoport előtt, s beszéljék meg a lista elkészítésében szerzett tapasztalataikat!
- Csoportosítsák a lista elemeit több szempontból (pl. fizikai vagy emberi erőforrások számossága, arányai, stb.)!

Folyamat és módszerek

Ebben a részben vázlatosan ismertetem a közösségi munkában, közösségfejlesztésben leggyakrabban használt munkamódot, módszereket. A módszerek ismertetése „rideg projekt”, mert a valóságtól elvonatkoztatott, technikai jellegű leírás, ezért a peremhelyzetű emberekkel-csoportokkal való foglalkozásra egy esetválogatást is készítettem, melynek sorrendjével a folyamat egymásra épülő lépéseit is bemutatom – a legfőbb módszercsoport, az aktivizáló módszerek ismertetése után. A módszerekről bővebben ld. a *Közösségfejlesztés* (Varga–Vercseg, 1998) és a *Közösségfejlesztő leckék* kezdőknek és haladóknak (Vercseg, 2004) könyvek módszertani fejezeteit, valamint a Parola c. szakmai folyóirat tanulmányait – <http://www.kozossegefejleszt.es.hu!>

Módszerek, munkamódok

A közösségi munka folyamatában egyidejűleg számos módszert és technikát alkalmaznak a folyamat résztvevői, mindvégig közösségi munkamódban. Ez azt jelenti, hogy nem a közösségi munkás, hanem a közösség aktivizált tagjai tárnak fel szükségleteket, keresnek cselekvő állampolgárokat, terveznek programokat, stb. – akkora szakembersegítséggel, amennyit igényelnek.

A *módszerek és a technikák* egyaránt konkrét cselekvési útmutatást jelentenek, alkalmazásuk rendjét és kombinációját a körülmények határozzák meg.

A módszerek és technikák elválaszthatatlanok a szerepektől. A szerep munkafunkció: egy bizonyos megközelítést vagy feladat-csoportot foglal magába, amellyel kapcsolatban a folyamatban résztvevők jogosan elvárhatják, hogy a szakember elvégzi azt. A közösségszervezőnek több szerepe is van, és a folyamat során a szerepek folytonosan váltják egymást. A közösségi folyamatban nemcsak a szakember teljesít bizonyos szerepeket, hanem a folyamatban résztvevő többi szereplő is: a közösségszervezőt alkalmazó intézmény, a támogatások biztosítója, az adományozók és a közösségben élők is.
(Biddle, W. – Biddle, L. , 1988)

Kezdeményező és segítő szerepek

A szerepek két alapszerep-csoportra bonthatók, melyek a tevékenység kezdeményezője és a tevékenység segítője összefoglaló nevet viselik.

A kezdeményező szerepek közé a kezdeményező, bátorító, ösztönző, katalizáló, támogató, megerősítő, stb. szerepek tartoznak, s ezek a folyamat kezdeti fázisaira jellemzőek leginkább.

A segítő szerepek a szervező, kapcsolat- és információszervező, hálózatépítő, módszertani szakértő, koordináló, elemző, tervező, képzésszervező vagy képző, tanácsadó, stb. szerepeket foglalja magába.

A segítő szerepeket a Biddle szerzőpáros háttér-szerepeknek nevezi, mert a közösségszervező csak a folyamat elején, a kezdeményezés szakaszában kerül középpontba, később, ahogy a közösség tagjai átveszik tőle a kezdeményezést és képessé válnak az önálló szervezésre is, fokozatosan a háttérbe húzódik, s onnan segíti a közösségi célok megvalósulását. Mint az a folyamatból kiderült, célunk a (potenciális) cselekvők körének megtalálása és a lehető legszélesebb körre szervezése. A cselekvők *központi magja* a közösség véleményformálóiból áll össze, *szélesebb köre* pedig a fokozatosan köréjük csoportosulókból (Biddle, 1988). A folyamat első fázisában leírt „mozgásokat” a közösségszervezőfejlesztő(k) és a központi mag hozza létre, majd e mozgások kiterjednek a folyamatosan bekapcsolódó, szélesedő körre, amely egyre inkább átveszi a kezdeményezést, és folyamatá szervezi a tevékenységeket.

GYAKORLAT

- Egyénileg gondolják át, mely, a fentiekben ismertetett szerepekben érzik magukat kompetensnek!
- Mely szerepekben kellene fejlődniük és milyen lehetőségük lehet ezeken a területeken a fejlődésre? Véleményüket, a lehetőségeket beszéljék meg csoportban!

A módszerek helyes megválasztásának „művészete”

A közösségfejlesztés, közösségi munka folyamatát tehát a közösségi munkamód, a rendelkezésre álló módszerek és technikák alkalmazása segíti. Mivel azonban e folyamat többszereplős, szerteágazó és gyakran mutat fel váratlan fordulatokat, a folyamat kezelésében mindig nagy szerepe van az egyéni ötleteknek és megoldásoknak, a rögtönzésnek, a próbálkozásnak. Fontos, hogy a váratlanul felbukkanó problémákra, fordulatokra, konfliktusokra a segítők természetesen reagáljanak, és a módszerek megválasztásában használják saját megérzéseiket, de ugyanilyen fontos, hogy saját beavatkozásuk hatását figyelemmel kísérik és elemezzék, mert csak így biztosítható a folyamat fenntarthatósága és előre mozdítása.

Aktivizáló módszerek

A kezdeményezés legfőbb módja a helyi lakosság és szervezeteinek *aktivizálása*, megszólítása és bevonása a közös gondolkodásba és helyi cselekvésbe, valamint a folyamatos közösségi kommunikáció megszervezése és fenntartása. Hogy a kezdeményező *központi mag* melyik aktivizáló módszert választja, és milyen sorrendben alkalmazza, az a közösség adottságaitól és a kezdeményezők csoportjának sajátosságaitól függ – hányan vannak, mennyi időt hajlandók e munkára szánni, alávetik-e magukat valamiféle felkészülésnek, stb. Mindenesetre azt kell mérlegelniük, hogy esetükben melyik módszer lesz a legalkalmasabb a cselekvők körének kiszélesítésére, a *szélesebb kör* kialakítására. A továbbiakban ismertetésre kerülő módszerek valamennyien alkalmasak a szélesebb kör kialakítására.

Helyi önszervező-köri mozgalmak

Máig talán legértékesebb módszercsoportunknak tartjuk a helyi önszerveződést serkentő, a helyi tudást és a közösségi segítséget egyszerűen feltáró, rendszerbe foglaló módszereket, amelyeket összefoglaló néven *önszervező-köri mozgalmak*nak hívunk. E kifejezés a módszer lényegét ragadja meg, amely a módszercsoport különböző variációiban is rendre érvényesül. A módszer nagyszerűsége éppen egyszerűségében rejlik: kevés szakértői rásegítéssel, nagy közösségi hozzájárulással hozza a felszínre a rejtett értékeket, s teszi nyilvánossá, bízva a tartalom mozgósító erejében.

A módszer története a '70-es évek elejére, a műegyetemi mozgalmakra nyúlik vissza. Az önszervező-köri mozgalom egy másik változata a Pintér Tibor és kollégái által létrehozott 1981-es ún. „Szegedi Tankatalógus” vagy az 1981-es hajdúsági tanulóköri mozgalom, vagy az 1984-től két évente 4 alkalommal kiadásra került bakonyi kalendáriumok („Bakony-szentkirály: kalendárium”) „Tanítana-Tanulna” rovatai.

Az utóbbi 5-10 évben – mintegy a módszer életképességét bizonyítandó – ismét új variánsok bukkantak fel, a svéd tanulókörökkel nagyban rokon *párbeszéd körök*, illetve az egymás segítségét nagyobb léptékben szervező *szívesség-szolgálatok* vagy a *KÖR-mozgalom* (melynek vizsgálata már elvezetne az Angliában honos Local exchange trading schemes LETS rendszeréhez). De helyi önszervező mozgalomnak tartjuk a helytörténeti, településszépítő, környezetvédő, természetvédő, virágosítási mozgalmakat is.

Tankatalógus

Ez egy név és címjegyzék, amelyben a helyi emberi erőforrások – tapasztalat, tehetségek és tudás – táruul fel s jelenik meg önállóan pl. „Tankatalógus”-ként, vagy más helyi orgánum – kalendárium, évkönyv, stb. részeként.

Amikor először alkalmaztuk ezt a módszert a Bakonyban, a *központi magot* alkotó kezdeményező lakosok végigjárták a településeket, és valamennyi felnőtt embernek feltették a kérdést:

Mi az, amihez a legjobban ért, és amit szívesen megtanítana másoknak?

Mi az, amit szívesen megtanulna másoktól?

Hozzájárul-e, hogy a neve és címe megjelenjen egy helyi címjegyzékben?

A kérdésekre a válaszokat helyi lakosok gyűjtötték össze és szerkesztették együvé, a Tankatalógusba. Az azonos témában járatos és érdeklődők neveinek egymás mellé szerkesztése sokak számára tette egyértelművé, hogy nem kell szakkörvezetőre, klubvezetőre várni, kellő információk birtokában saját maguk is megtalálhatják egymást.

Tanulókör

A svéd népoktatás egyik általánosan elterjedt formája a tanulóköri mozgalom, amelynek célja nem csupán tudás átadása és növelése, hanem a társadalmi tapasztalat kommunikációja és a társadalmi tudatosság, aktivitás fejlesztése az állandóan változó társadalomban, amely a szélesebb körű és mélyebb demokráciához vezet. A svéd önképzőkör az aktív polgári részvétel és az önnevelés eszköze.

A párbeszéd körök

Hankiss Elemér és munkatársai kezdeményezésére a 90-es évek közepe táján nálunk is egyre többen hozzáláttunk, hogy meghonosítsuk az önszervező kör mozgalom egyik variánsát, az ún. „Párbeszédkör” módszert. Az általuk kiadott módszertani füzet a vita és a párbeszéd szembeállításával mutatja be a társadalmi részvétel kívánatos modelljét, a polgárok és szervezeteik általi párbeszéd során megszülető konszenzust.

Szívésség szolgálatok, önkéntes szolgálatok

Amelyik közösségben az emberek bizalommal vannak egymás és az intézményeik iránt, együttműködnek és szolidárisak, az gazdaságilag is eredményesebb. Biztosak vagyunk tehát abban, hogy az önszervező kör módszerek hozzájárulnak a gazdaságilag is erősebb közösségek létrejöttéhez.

Vannak e módszernek olyan variánsai is, amelyeknek – pénz közbeiktatása nélkül – közvetlen anyagi-gazdasági haszna is van (s emiatt a szakmában erősen vitatottak is!).

GYAKORLAT

- Modellezzék egy szívésség szolgálati forma – pl. szívésség bank – megalakításának és működtetésének folyamatát! Készítsenek egy három oszlopos táblázatot, melynek első oszlopába a csoport tagjainak neve kerül; második oszlopba

azok a tevékenységek („személyes szolgáltatások”), amelyeket szívesen végez, és szívesen ajánl/kínál; a harmadik oszlopba azok a tevékenységek („személyes szolgáltatások”), amelyeket szívesen fogad/keres!

- Tekintsék át az így nyert információkat és tervezzék meg, hogyan működtethető a kölcsönös szívesesség szolgálat! (Pl. dönteni kell arról, mit tekintenek a szívesesség egységének – munkaóra, a munka jellege, stb., hogyan tartják nyilván és értékelik a teljesítményt, alkalmaznak-e „minőségbiztosítási” és „fogasztóvédelmi” garanciákat, stb.)

Az interjú

A kezdeményezés, a lakosság megszólításának egyik fontos módszere az interjúkészítés. Egyszerűbben úgy is fogalmazhatunk, hogy kezdeményező beszélgetéseket folytatunk a helybeli lakosokkal, azokkal, akiket a helyi közösségi élet néhány, általunk ismert vezetője jelentős helyi polgároknak tart.

Hogy kik a legismertebb véleményformálók (opinion leaders), azt a kezdeményezők csoportja tudni fogja. Az első interjú végén aztán a kezdeményezők megkérdezik tőlük, hogy szerintük kit érdemes még felkeresni és megkérdezni? Így a helyi emberek szinte közre adják a kezdeményezőket, s eközben közösségi hálózatot építenek.

Az interjú funkciója a kapcsolatfelvétel, a bizalomépítés és legfőképpen az, hogy bekapcsolódásra, a közösség, a helyi társadalom életében történő cselekvő részvételre mozgósítson.

A közösségfejlesztésben, közösségi munkában alkalmazott interjú funkciója eltér a szociológiában, pszichológiában, néprajzban, stb. alkalmazott interjúkétól vagy akár a szociográfia, vagy a közvélemény-kutatás céljaira készített interjúkétól is. Elsősorban nem tényeket, véleményeket akar feltárni, összegezni és azokból kategóriákat elvonni; nem is az „én” magára ismerését szolgálja vagy a meghallgatottság iránti igényt elégíti ki; nem egy mesterség, szokásrend, hagyomány, stb. törvényszerűségeit igyekszik az emlékezetből felszínre hozni; s azt sem állíthatjuk, hogy csak a fejlesztők tájékozódását, a közösség problémáinak beazonosítását, a kapcsolatteremtést segíti.

A közösségsszervező/fejlesztő interjú során is redukálódhatnak ezek a szükségletek – s mindkét oldalon, az interjú alanya és készítője részéről is –, de funkciója esetünkben főként az, hogy bekapcsolódásra, a közösség, a helyi társadalom életében történő cselekvő részvételre mozgósítson. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ami a többi interjúnál a vég, az nálunk a kezdeti pont. A mi interjúink – mint a fent körvonalazott tartalom is mutatja – nem az életútra, a pályaképre, a hagyományokra, családtörténetre, stb. kérdeznek, hanem a helyi közérzetre, az egyén és a település viszonyára.

Közösségi beszélgetések

Az első közösségi beszélgetésen a kezdeményezők az egybegyűlteket nyilvánossága előtt beszámolnak az interjúk során szerzett tapasztalataikról, a feltáruló értékekről és közösségi problémákról, és felkéri a jelenlévőket arra, hogy válasszák ki ezek közül a legfontosabbakat.

Amikor ez a lista összeáll, közösen megállapodnak a témák megvitatásának sorrendjében és az időpontokban. A következő közösségi beszélgetéseken a közösség interjúkkal aktivizált tagjai mindig egy általuk kiválasztott témakört járnak körül (pl. az ifúság helyzete, munkahelyteremtés, helyi nyilvánosság).

A közösségi beszélgetések funkciói:

- ráismerünk, hogy a problémák közösek;
- új megközelítésben látjuk a problémákat;
- biztonságérzetet ad, hogy nem vagyunk egyedül;
- közösségi felelősségvállalás, elköteleződés jöhet létre;
- a közösségi helyzet hozzásegít a probléma közösségi megoldásának körvonalazásához;
- megszületik a terv a szélesebb kör bevonására.

A közösségi beszélgetésre a közösség tagjai heterogén elvárásokkal érkeznek. Időbe, néha több találkozásba is kerül, amíg megértik egymást, hogy ki mit akar. Nagyon gazdag csoportdinamikai folyamat ez, amelyben kiderül, hogy lehetséges-e közösségi cselekedetekbe kezdeni, vagy további egyéni munkára, interjúzásra és más módszerekre van még szükség.

Néha csalódást okoz az, ha kevesebben jönnek el, mint ahány emberrel egyénileg beszélgettünk. Az emberek sok ok miatt maradhatnak távol (szokatlan nekik ez a munkamódszer; nincs önbizalmuk mások előtt beszélni; korábban kudarc érte őket a nyilvánosság előtt; tartanak attól, hogy a fejlesztők, vagy más csoport emberei is fel akarják használni őket valamire; nem jönnek el azok, akik úgy vélik, hogy nincs szükségük ilyesmire, pl. a jómódúak, az elfoglaltak vagy éppen a szegénységük miatt sérültek, de ilyenek lehetnek az átlagosnál jobban képzettek, a döntéshozók, helyi „hatalmasságok”, stb.). Őket is be kellene vonni a közösségi folyamatba, de külön stratégiák alapján. Aki például eljön ugyan, de nem lehet a folyamatban benntartani, mert túlságosan elfoglalt és türelmetlen a problémák kibogozásához – vagyis ő már ott tart, ahová a többiek majd a beszélgetések során át érkeznek el –, azt fel lehet pl. készíteni egy eljövendő későbbi belépésre.

A közösségi beszélgetésre a kezdeményezők a legkülönbébb módon hívhatják meg a közösség tagjait: személyesen felkereshetik a számottevő embereket és elmagyarázhatják nekik, mire készülünk; meghívókat küldhetnek ugyancsak nekik; plakátokon, hangos bemondóban, a helyi újságban, kábeltévén, és mindezek tetszőleges kombinációjával kelthetik fel a lakosság érdeklődését. Ha az első beszélgetés jól sikerül és ennek híre bekerül a helyi nyilvánosságba, további beszélgetések szervezésére nyílik lehetőség, amelyek aztán heti-kétheti rendszerességgel visszatérhetnek.

A kezdeményező(k)nek tisztában kell lenni azzal, hogy a közösségi beszélgetések résztvevőinek száma még a leggondosabb szervezés ellenére is nagyon változó lehet, s hogy ez nem kudarck! Vannak sokak érdeklődésére számot tartó témák, míg más problémák kevesebb embert érinthetnek. A folyamatnak megvan a maga dinamikája is: eleinte sokan érdeklődnek, majd számuk fokozatosan redukálódik a „legelszántabakra”. A kezdeményező(k)nek meg kell érezni(ük), hogy meddig lehet feszegetni a problémák e módszerrel történő közösségivé tételét és mikor kell váltani. 8-10 beszélgetés után (néha még hamarabb is) már gyakran érzik úgy a résztvevők, hogy „jó lenne már tenni is valamit!”, s ez a módszerváltás esedékességét jelzi.

E beszélgetések során fogalmazódtak meg azok a kérdések és cselekvési alternatívák, amelyek köré a közösségi cselekedetek szerveződnek. A közösségi beszélgetéseket közösségi tervezésnek kell követnie, amelyhez több módszer közül is válogathatunk (közösségi felmérés, Jövőműhely – leírásukat ld. a javasolt irodalomjegyzékben!).

A további aktivizáló módszerek is jó szolgálatot tehetnek a közösségi folyamat egy-egy pontján, de akár fel is fűzhetők egy logikus sorrendbe, s egymás után is alkalmazhatók.

További módszerek és technikák

Ezek ismertetésétől most több okból is tartózkodom, főként, mert nem vagyok meggyőződve arról, hogy a perifériára került emberekkel dolgozni tudnánk néhány bonyolult módszerrel, nevezetesen a tervezési módszerekkel; de nem is látom itt és most feltétlen szükségét valamennyi módszercsoport számbavételének, mert leírásukkal másutt már rendelkezünk és mostani közlésük terjedelmes lenne. (Varga-Vercseg, 1998, VII-XII. fejezet) Inkább felsorolásukkal igyekszem tágitani a kört:

Tervezési módszerek – Jövőműhely, közösségi felmérés

A helyi nyilvánosságot szervező módszerek

Szektorok közötti együttműködés, partnerség

Együttműködési és fejlesztési tervek készítése

Sajnos meg kell jegyeznünk, hogy a partnerség szervezésében még nagyon gyerekcipőben jár a hazai közösségi munka, s úgy látom, leginkább azért, mert a szakmának – néhány üdítő kivételtől eltekintve – nincs a kezében szinte semmi, ami a kormányzati és vállalkozói szféra számára megfogható és értelmezhető lenne. De más okokat is joggal felvethetünk: bizalmi válság; nem tudjuk, hogyan csináljuk; az önkéntességen és szabad választáson alapuló együttműködés igazi demokratikus fejlemény, s talán kimondható, hogy együttműködéseink és együtt nem működéseink mértéke demokráciánk fokát is jelzi, stb.

A szervezésben alkalmazott technikák, pl. hogyan szerezzünk tagokat, hogyan vonjunk be embereket? Hogyan szervezzünk kampányt vagy akciócsoportot?

A megvalósítás módszerei mai projekt-világunkban inkább a projektmanagement témaköréhez tartoznak, ezért erről most nem ejtek szót, legfeljebb a közösségi munkás-közösségfejlesztő e folyamatban betöltendő szerepeire hívom fel a figyelmet. (Vercseg, 2011, 160-164. o., 168-170. o.).

A most következő folyamatleírás ugyan nem módszertan, de annak számos elemét magába foglalja. S a kötet további fejezeteiben olvasható modellek minden bizonnyal gazdagítani fogják a módszerleírások körét.

***A most térjünk át az „életszerű projektre”,
a folyamatot esetleírásokkal bemutató folyamatra!***

A folyamat

***Az érintettek megszólítása és bevonása, kapcsolatteremtés a lakosok között,
kommunikáció szervezése***

Varsányi Erika leírja, Jürgen Habermas és Hans-Georg Gadamer elméleteire támaszkodva, hogy a bizonytalan, egymást nem ismerő szereplők megerősítésének eszköze a kommunikáció, melyben a szereplők bemutatják egymásnak saját helyzetüket. Az önbemutató, helyzetleírás, a probléma definiálása minden szereplő számára nagyon fontos, mert ez vezet a párbeszéd kialakulásához, a zárt világok kinyílásához, a közös ügyek felismeréséhez.

Az önbemutató során minden szereplő igyekszik a lehető legegyszerűbb és leghatékonyabb módon megértetni a saját szempontjait és törekvéseit. Ebben a folyamatban – mert folyamatnak s nem egyszeri aktusnak kell lennie! – az önmagát bemutató a lényegi szempontokat emeli ki önmaga/tárgya meghatározásánál, s ennek során új felismerésekhez jut: korábban lényegesnek tűnő részletek elveszítik jelentőségüket, s a másik fejével gondolkodva ki-ki megérti önmaga helyzetének lényegét, s szempontjainak relativitását. Nem mellékes, hogy az önmagát bemutató ember, csoport, szervezet ezzel az aktussal érintetté és érdekeltté válik abban, hogy közte és a többi szereplő között párbeszéd alakuljon ki.

A párbeszéd során létrejöhet a *megértés*, s a szimmetrikus helyzetben kifejtett nézetek összehangolásával az *egyetértés* is megszülethet. A dologról való megértés a beszélgetés során jön létre, csak ebben dolgozhatunk ki közös nyelvet. Az emberek a sikeres beszélgetésben alávétődnek a dolgok igazságának, mely új közösséggé kapcsolja össze őket. Ezen a talajon már felismerhetik a közös helyzetükből adódó közös ügyeket és elkezdik megtervezni azok kezelését, megoldását. Mert ez a folyamat azt hozza magával, hogy a helyi közösség szereplői – civilek, az önkormányzat és intézményei, a vállalkozók – fokozatosan belátják az együttműködés szükségességét és annak módozatait is felismerik, kitanulják. (Varsányi, 1999, 9. o.)

„A segítő beavatkozás nem más, mint lényege szerint a lehetőségek feltárása és átélésbe, cselekvésbe fordítható aktualizálása.” (Varsányi, 1999, ugyanott)

Példa

Barcelona Nou Barris kerülete, Roquetes nevű szomszédságában 2005-ben akci-ókat szerveztek a helyi lakosok megismerkedésére és kommunikációjára. Ebben a szomszédságban sok, főként Latin-Amerika különböző országaiból érkezett bevándorló él. A fejlesztők célja a feszültségek enyhítése, a mind gyorsabb és erőteljesebb integráció volt, s ehhez az ott lakó emberek bevonásával kezdtek hozzá. Egykor aktív emberekből, civil szervezeti maradványokból létrehoztak egy testületet, amely kiharcolta a kerületi elöljáróságnál és a katalán kormány-nál, hogy támogassák a közösségfejlesztő folyamatot, hogy fizetni tudják a kö-zösségfejlesztőket és az akciókat.

„Tervezünk – és te?” – a lakosok interjúztak egymással, videót készítettek – közö-sen szerkesztették és végül bemutatták egymásnak munkáikat. A figyelmük a közösségre, az együttélésre irányult.

Piknik – válaszként született annak a jelenségnek a mérsékelésére, hogy a szom-szédságban élők az újakat nem akarták befogadni. Összehozták a nőket (ők az ér-tékek őrzői és átadói), akik azt javasolták, hogy rendezzenek utcánként pikniket. Közösségi színházat rendeztek a főtéren.

Cirkuszelőadásokat rendeztek és utána a gyerekek és fiatalok gyakorlatokat ta-nulhattak meg, bűvészkedtek.

Az iskolás gyerekek szülei közötti kommunikációt szerveztek:

- Honnan jöttél? (A főtéren elhelyezett térképen bejelölhették, hogy honnan jöttek és elmesélhették történeteiket.)
- Ki vagy? Fényképeket készítettek a gyerekükért érkező szülőkről és gyere-kükről, aztán a képeket kifüggesztették a központi szabad téren (mint a ru-hákat teregetni). Az emberek megálltak, nézegették, beszédbe elegyedtek egymással és végül a családok hazavihették fotóikat.
- Paiát főztek (a mi bográcsgulyásunkhoz hasonló hagyományos ételt) és kö-zösen fogyasztották el.

Kommunikáció, kommunikáció, kommunikáció!

Önmaguk és helyzetük megismerése, megértése

Minden fejlesztés fontos előfeltétele a saját helyzet megértése, meghatározása – kik va-gyunk, hogyan kerültünk ilyen helyzetbe, mások is vannak-e ilyen helyzetben, ki(k), mi a felelős ezért és hogyan lehet ebből kikerülni? Mit tudunk mi magunk is megtenni azért, hogy a helyzetünk, a gyerekeink helyzete megváltozzon?

A közösségi munka a kommunikáció megkezdése és rendszeressé tétele után a közösségi önmeghatározással, önbemutatással folytatódik. Rálátni önmagunkra, kívülről látni önmagunkat, más összefüggésben látni önmagunkat nemcsak a saját helyzet megértését jelenti, hanem azt is, hogy nagyobb összefüggésbe helyezzük magunkat és ezáltal motiváltakká válhatunk a változtatásra.

A következőkben a helyzetünk megértéséhez vezető közösségi önbemutatásról sorolunk példákat.

Bemutakozó akciók szervezése

Példa

Dombóvár a vidéki ipartelepítés szellemében fejlődött várossá a 70-es évek során. A már hagyományos vasút mellett

„...számos üzem települt ide 1965-77-ig, a Láng Gépgyár, a Csavaripari Vállalat, a Könnyűipari Szerelő Vállalat, a Mosonmagyaróvári Kötöttárugyár.

...Hamar kiderült, hogy az 1979-ben megnyílt, újonnan felépült művelődési házba csak a középrétegek járnak. Dombóváron van egy csomó szolgáltatóegység, hivatal, ők nagyon megbolydultak erre a dologra, főleg akik lakótelepeken, bérházakban élnek, nincs kertjük meg állatuk. De a munkások, mint észrevettük, kevesen jártak ide. Hogy ez ne így legyen, kitaláltuk azt, hogy *egy munkahelyet egy időre betelepítünk a művelődési házba*. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy az emberek úgy vélekednek, hogy az ő mindennapi életük és a művelődési ház között egy plafonig érő küszöb, magyarán fal van. Úgy érezték, ahogy ők termelnek, élnek, és amit mi itt csinálunk, annak nincs szerves kapcsolata. Következésképp semmilyen érdeklődés, érdek nem akart itt kielégítődni, nem érezték szükségesnek, hogy ide járjanak. Arra gondoltunk, hogy ide olyan dolgokat kell behozni, amik miatt kívül marad, amik miatt úgy érzi, hogy nem idevaló. Miért mennek el? Azért, mert nekik a munkahelyükkel van gondjuk, a telkükkel, a családjukkal, a gyerekekkel, tehát azokat a dolgokat kell ide behozni, amikre hivatkozva úgy érzik, hogy ez a valóság nem az ő valóságuk. Elkezdtük a munkahelyek bemutatkozását szervezni, mégpedig úgy, hogy József Attilától vettük a sorozat címét: „Ez a mi munkánk”, az alcím pedig: bemutatkozik a Csavaripari Vállalat, a költségvetési Üzem, a Láng Gépgyár – mindig a sorra kerülő üzem. A cél az, hogy a saját életüket, a saját viszonyait, a saját termelési tevékenységüket bemutassák, annak produktumait vagy uram bocsá' folyamatát. Az ipari szövetkezet nyomdászai például az előtérben nyomtak. A vasutasok segédeszközöket hoztak, a gyerekek beülhettek a Diesel mozdony vezetőfülkéjébe. Persze nem a teljes mozdonyt hozták be, csak a vezérlőrendszert, a motort, és a srác végigvezethette Dombóvártól Budapestig a vonatot. Mikor rábeszélni próbáltuk őket erre a bemutatkozásra és megpróbáltunk érvelni, az első két-három beszélgetés után rájöttünk, hogy sokkal

megkapóbb, ha a pályaválasztásra orientálást mondjuk és nem azt, hogy nem egy ember él 200-500 méterre egymástól és fogalma sincs róla, hogy mit csinál a másik. Hiszen a vasúton kívül itt semminek nincs hagyománya, az új szakmákat nem ismerik. ... Egy bemutatkozás egy-két hétig tartott... A legkézenfekvőbb az, hogy a termékeikből csinálnak egy kiállítást. Nyilvánvaló, hogy csinálunk fotókat, diákat és viszontlátják magukat. Számtalan olyan ember van, aki akkor jött be először, mikor a saját munkahelye bemutatkozott. Saját magát látta itt viszont.” (Balipap Ferenc, 1982, 23-24. o.)

Kiállítás rendezése

Példa

A Pécs-közi Cserkút és mikrotérsege, Battonya, Boda, Bakonya, Kővágótöttös és Kővágószőlős falvaiban 1995-97 között folyt közösségfejlesztési folyamat során Boda esetében volt a legnehezebb megújulási folyamatot generálni. Ennek az akkor mintegy 400 fős falunak a lakosai már nem remélték pozitív változást az életükben. Nagyon szívesen beszélgettek a fejlesztőkkel önmagukról (a Janus Pannonius Tudományegyetem akkor közösségfejlesztés-szakos hallgatóival és tanárukkal, velem), de minden felmerülő fejlesztési alternatívát – kivitelezhetetlenként – elutasítottak. A falu lakossága nem tartott számon semmiféle progresszív hagyományt, néprajzi érdekességet. „Itt nincs semmi különös és soha nem is volt.” Az életük gondjainak kibeszélése és a törődés utáni vágy viszont közel két évig ösztönözte hetenkénti találkozásra az ott élőket. A fejlesztőket az izgatta, hogy milyen eszközzel lehetne egy új viszonyt kialakítani önmagukkal és a közösségükkel, mely által elmozdulnak a holtpontról.

Végül egy önmagukat bemutató kiállítás rendezése hozta meg a várt eredményt. Nincsenek műkincsek, értékes népművészeti tárgyak? Nem baj. Minden családnak és intézménynek van viszont történelme, fotói, képeslapjai, anyakönyvi és halotti kivonatai, emlékkönyvei, régi tárgyai. Az akkor már nyugdíjas és köztisztviselő Tanító néni segítségével kiállították saját életük tárgyi emlékeit, s a megnyitón – melyen az egész falu ott volt –, a Tanító néni asztalról asztalra haladva mutatta be a családokat és tárgyaikat. Egymás vendégül látása és a beszélgetés éjfélbe nyúlt. A kiállítást 3 napig tartották nyitva, s vendégül látták a szomszédos falvak érdeklődőit is, akik aztán maguk is rendeztek hasonló kiállítást. Megélték, hogy történelmük valamirevaló, közös és igenis vannak jövőbeni perspektívái is.

A közérdekű közösségi kalendáriumok sorát a bakonyi kistérségé nyitotta meg 1984-ben. Ennek irodalmára elég most csak utalnunk (Varga, Vercseg 1991), ám kiemeljük belőle a nyilvánosság és a jövő generációk számára készített portréfilmeket. Varga A. Tamás közösségfejlesztő szorgalmazására videoportré készült három „sokat tudó” helyi emberről, s általuk a legtipikusabb, hagyományos helyi foglalkozásokról: Nagy Bálint parasztemberről, Molnár Elek disznópásztorról és Földi Endre sváb bányászról. A portrék bemutatják a megszólalók életútját, a települések múltját, a múlt és jelen viszonyát. Az első vetítésre mindig abban a faluban került sor, ahol a bemutatott személyiség élt. Ezek nyilvános alkalmak, baráti összejövetelek voltak, házi borral, süteménnyel, s amelyeken mindig szóba kerültek, nyilvánosságba emelődtek az éppen aktuális problémák is. De ezek az összejövetelek legfőképpen tisztelgések voltak a falusi ember teljesítménye, életműve előtt. Az elvesztett, megtépzott önbecsülés lehetősége jelentkezett itt nagy erővel. A filmeket az iskola is bemutatta osztályfőnöki órák keretében, a helyi közösség történelmét megtanítandó és a helyi közösségi csoportok is vetítették rendezvényeiken. Tamás meg volt győződve arról, hogy mindig a kor színvonalán, a legújabb technikai eszközök alkalmazásával kell tartalmakat kommunikálnunk. Az ő álláspontját tükrözi a már bemutatott katalán fotózás-példa, vagy majd a későbbi, az analfabetizmus felszámolását számítógép segítségével elérő angliai példa is.

Példák

Mi történt velünk? A rendszerváltás hatása a helyi közösségre

A dél-alföldi 5000 fős Szegvár szinte mozdulatlanra dermedt 2003-ra. A munkahelyek elvesztése és a kibeszéletlen traumák visszahúzódnak, kedvetlenné és reményvesztetté tették az ott lakókat. 2003 nyarának elején az egyik helyi lakos által meghívott közösségfejlesztő azt javasolta a település közösségi életének felélesztésére vállalkozó közösségi aktivistáknak, hogy keressenek fel minél több helyi lakost a szomszédságukban és beszélgessenek velük a helyzetükről, településhez való viszonyukról és arról, hogy szerintük mit kellene tenni a település újjászerveződése érdekében és milyen módon tudnának hozzájárulni ehhez a lakosok. Felajánlotta, hogy a beszélgetések kiterjesztése érdekében szervez egy „vidéki” csapatot – vagyis nem ott élő közösségfejlesztőket is meghív az egyhetes interjúkészítési munkához –, akiknek tájékozódásához viszont fontos lenne „egyben látni” a falut, annak minden gondjával együtt. A „vidékiek” érkezésének első napján a helyiek be is mutatták nekik a településüket. A fejlesztő külön kérte az előadásra vállalkozókat, hogy hívják meg szomszédjaikat, ismerőseiket, így százon felüli volt az érdeklődők száma. A települést magát a polgármester asszony mutatta be, s az önként vállalkozó civilek pedig a következő területeket: a rendszerváltás előtt meghatározó mezőgazdasági munka és a tsz felbomlásának, átalakulásának története; falutörténet;

őstermelők, gazdaságok, új vállalkozások; statisztikai mutatók; civil szervezetek; a falu tervei; kistérségi lehetőségek. A falu látványosságairól pedig egy közösségi aktivista készített felvételeket, melyeket projektorral vetítettek ki.

A bemutatkozás – melynek szükségességét a későbbi fejlesztői munka többször is visszaigazolta – hidat vert a múlt, a jelen és a jövő közé és kijelölte a közösség általi fejlesztés irányát és nagyságrendjét.

Mit jelent számunkra az itteni élet?

Az aktív helyi lakosok Szegváron (is, hisz számos helyen is dolgoztunk e kérdésekkel) saját szomszédjaikat, ismerőseiket és az utcájukban lakókat keresték fel a következő kérdésekkel:

- Mit jelent az Ön számára itt élni?
- Min kellene változtatni és hogyan?
- Ön mivel járulna hozzá a változásokhoz?

(Varga A. Tamás kérdései 1983-ban, a bakonyi kistérségben.)

Az első kérdés a helyi identitás tartalmára kérdez, a második a fejlesztési elképzeléseket veszi számba, a harmadik pedig a cselekvési kapacitást.

Pár évvel korábban, 1997-ben Budapest X. kerületében, Kőbányán két, erőteljesen romlásnak indult lakótelepen a külső közösségfejlesztők meglepetésére az ott lakók többsége pozitívan értékelte környezetét (melyet a fejlesztők kifejezetten romlónak láttak). A 133 megkérdezettből 27 fő számára a gyerekkort, emlékeket, múltat jelenti a lakónegyede; 21 főnek családot, szülőt, gyereket, rokont; 17 főnek lakást, otthont; 9 főnek barátot, közösséget; 9 főnek munkahelyet és 7 főnek biztonságot („mindenkit ismerek”).

Ismert jelenség ez a szükséglet szenvedők körében és bizonyítéka annak, hogy a szegényes körülmények között élők a személyekkel és a személyes történettel erőteljesebben azonosulnak, mint az egész környezettel. A szomszédság védettséget és szociálterületi identitást nyújt. (A. Baaken, 1988) A környezeti pozitívumokat a fejlesztők először meg sem látták: „jó közlekedést” említett 6 fő, zöld környezetet, tisztságot 5 fő, csendet, nyugalmat 4 fő. S lassacskán a fejlesztők is megtanultak az ő szemükkel látni.

„Közömbös vagyok, semmi különös” – mondta 8 fő, „nem sokat, nincs más” – vallották hatan, s csak 11 fő számára jelentett a 133-ból „félelmet, kényszert, romlást” az ott lakás. 47 fő közérzete kifejezetten jó volt, 13-é kifejezetten rossz, a többiek „közömbösek” voltak.

Táguló világok – viszonyítási pontok keresése

Kihez képest vagyok az, aki?

A lokalitáson túllépő kapcsolatszervezés abban segít, hogy a helyi közösség mind nyitottabbá váljon, azaz minél több érdemi szállal kapcsolódjon szűkebb és tágabb környezetébe, a kistérség, a régió és Európa más helyi közösségeihez. A nyitáshoz hozzátartozik a szomszédos megyék, tájegységek, régiók, a szomszédos országok és Európa ismerete. A „lássunk világot” elve nem új, már a céhek is alkalmazták ezt a módszert (ma „tapasztalatszerző gyakorlatnak” neveznénk). A más kultúrák, nyelvek megismerése új vonatkozási keretet hoz létre a közösségek életében, az összehasonlítás a saját értékek kikristályosodásához, az életünk jobbításához vezet. Mindezek miatt fontosak azok az erőfeszítések, amelyeket más mikro- és makrokörnyezet megismeréséért és megértéséért folytatunk.

Számos hazai és EU ösztönzési forma létezik e gyakorlat szélesítéséért, melyek erős közösségi hozadékkal járnak: a közösségi önbemutató új, szélesebb közegben érvényesül, a saját helyzetünk felismerése egyrészt a realitások talajára helyezi közösségi önismertünket és igyekezeteinket, másrészt inspirál bennünket pozitív változások meghozatalára.

Példák

Szomszédolás

A Szegváriak Szegvárért Közösségfejlesztők Egyesülete kezdeményezésére és szervezésében a 2005. március 12-13-i hétvégén egymáshoz látogattak a Szentesi Kistérség civil szervezeteinek képviselői, akiket minden helyszínen vártak a helyi civil szervezetek és az önkormányzat, valamint a helyi vállalkozók képviselői. Az egyik helyi vállalkozó által rendelkezésre bocsátott és vezetett 55 fős busz megtelt a kirándulókkal, akik közvetlen kistérségük megismerésére és kapcsolatteremtésre, valamint közös program kialakítására vállalkoztak. „A »Kistérségi Szomszédolás« két napja alatt minden településen jártunk, betekintést nyertünk a helyi civil élet folyamatába.

A program teljes egészén mindkét város (Mindszent, Szentese) és a hét község (Árpádhalom, Derekegyház, Eperjes, Fábiánsebestyén, Nagymágocs, Nagytőke és Szegvár) civiljei arányosan és folyamatosan képviseltették magukat. A civil élet aktuális kérdésein túl megismerték a városok és községek helyi önkormányzati és civil együttműködések lehetőségeit is. Következésképp a helyi civil társadalom erősítése mellett a nagytőkei záró megbeszélésen valamennyi szervezet és Szentese, Szegvár, Nagytőke, Nagymágocs, Derekegyház, Fábiánsebestyén, Eperjes polgármesterei részéről egyöntetű akaratként jelentkezett a kistérségi gondolkodás, az együttműködés és a cselekvés igénye. Fontosnak tartjuk továbbá azt, hogy a polgármesterek is hangsúlyozták: a civilek önálló működését tartják fontosnak, várják a kiérlelt javaslatokat, igénylik a civil megnyilvánulásokat.” (Részlet a Nagytőkei Álláspont c. , a szomszédolók által készített munkaanyagból.)

A szomszédolás után a szervezetek képviselői munkatervet állítottak össze, melyben helyi és kistérségi civil találkozók, képzések, kistérségi Civil Akadémia szervezése szerepelt és elhatározták egy kistérségi Civil Televízió létrehozását, a civil nyilvánosság és információáramlás javítása érdekében.

Kistérségi műhelymunkák

2004 augusztusában Budapesten, az Ifjúsági Családügyi Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium egyik kiemelt programjaként, megalakult a *Közöségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat*. Az országos közösségfejlesztő hálózat célja az volt, hogy a közösséghiányos területeken alakuljon ki közösségi tudat és közösségi csoportok.

„E hálózat alulról, civil módra, szervesen építkezik olyan szervezetekkel, amelyeknek már van saját tapasztalatuk, társadalmi beágyazottságuk, önkéntes bázisuk. E hálózat megerősíti a szervezeteket a működésükben, kiegészíti bevételeiket, de nem vállalja fenntartásukat, ezért a civil függetlenség nem sérül, s a lojalitás a segített közösségekkel fejlődik ki. A hálózat az együttműködésre épít, egy ideje/régóta együtt dolgozó szakembereket és szervezeteket tömörít és erősít meg. Nincs főállású fizetett alkalmazottja. Állami pénzből gazdálkodik ugyan, de a rendelkezésére bocsátott összeg – a terület (az egész ország) és a feladat nagyságát tekintve, afféle gyutacspénz. Arra elég, hogy a különféle közösségi szervezetek időnként találkozhassanak, képezhessék magukat, feltárják környezetük közösséghiányos területeit és azokon közösségi mozgásokat kezdeményezzenek.” (Vercseg, 2005)

Ez a hálózat óriási potenciállal rendelkezik, többek között a helyi világok kitágítása terén is. Minden megyében gyorsan kialakult a *megyei-kistérségi műhelytalálkozók* munkarendje, melyen – mindig más résztvevő településén – a közösségi gondolkodásba és cselekvésbe bevont helyi szereplők megismerték egymást. Ebből az intézményből új kapcsolatok, tanulmányutak, közös programok fejlődnek ki, melyek következtében a résztvevők felbátorodnak, öntudatosabbá válnak egymással, az intézményekkel és az önkormányzattal együttműködni, helyi szervezeteket alapítanak és működtetnek, és mindezek által csökken a zártság, növekszik a helyi tudás, az aktivitás, megbecsültté téve a közösségi és civil cselekvést a helyi vezetők és a környezet szemében is.

Országos találkozók, konferenciák, a nemzetközi porond

A szervezethez, a hálózatosodás a feltétele annak is, hogy a tapasztalati körök a kistérség határain túlra is kiterjedjenek. Egy hálózat országos akciókat is szervez tagszervezetei segítségével. A Községfejlesztők Egyesülete esetében (a *Közöségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat* egyik működtetője) ez főként a 2004 óta szervezett nyári egyetemeket jelenti a Civil Kollégium Alapítvány kunbábonyi közösségi házában. Több együttműködő civil

szervezet rendezi meg 2005 óta az Állampolgári Részvétel Hetét és minden évben a Közösség konferenciát. De helyi szervezetek is szerveznek országos eseményeket, pl. 2005-ben a Szegváriak Szegvárért Közösségfejlesztők Egyesületével közösen szervezte meg az országos Közösségfejlesztők Egyesülete „A fejlesztői szemlélet kikerülhetetlensége a szociális munka és a közösségi művelődés vonatkozásában” nevet viselő konferenciáját – Szegváron.

Az első Állampolgári Részvétel Hete záróeseménye egy „Helyi közösségek találkozója” c. országos találkozó volt 2005. szeptember 23-25-én, melyen a hálózat helyi programjait mutatták be az ország különböző pontjáról érkezett közösségi aktivisták. A lehetőség nagy kihívás volt: beszélni arról, amit csinálunk – mások előtt! Egy nyírségi roma asszony életében először volt Budapesten és életében először beszélt a munkájáról. A nagy eseményre kosztümöt csináltatott magának.

A Közép-kelet Európai Állampolgári Hálózat (Central and Eastern European Citizens Network) a volt szocialista országok demokráciafejlesztő szervezete, melynek a Civil Kollégium Alapítvány és a Közösségfejlesztők Egyesülete is tagja. A hálózat 2005-ben Belgrádban rendezte meg konferenciáját. A magyar delegációban néhány akkori, helyi fejlesztésben aktív helyi lakos is részt vett, így például egy észak-magyarországi egykori bányászfalu képviselőjében a helyi boltos, aki köztudottan élénk, vidám, bőbeszédű teremtés. A 200 fős konferencia első nap estéjén, vacsora közben feltűnt, hogy társunk milyen csendes, elmélázó. Kérdésünkre így válaszolt: „Soha nem gondoltam volna, hogy ezt ilyen sokan csinálják...!”

Tanulmányutak, találkozások másokkal

A hazai közösségfejlesztési gyakorlatban már a kezdetektől, a 80-as évektől törekedtünk a települési elzártság csökkentésére. Több kommunikációs alkalmat szervezünk a helyiek és más települések, akár más országok településközösségei között, megmutatva az egyes gondok megoldására másutt született eljárásokat, de nem feltétlenül és mindig célirányosan. A legfontosabb az, hogy a már motivált érintettek hasonló gondokkal küzdő, már eredményeket felmutatni tudó, cselekvő emberekkel találkozzanak, s minél gyakrabban, s hogy ők is be tudják majd mutatni saját munkájukat másoknak. Az élő példa mozgósító hatásával semmi sem ér fel.

A másik közösség/ország tükrében meglátjuk magunkat, eltávolodunk a hazai viszonyoktól és egy új perspektívában látunk rá önmagunkra, fogalmazzuk meg helyzetünk előnyeit, hátrányait, vagyis tudatosítjuk azt, és változásokra kezdünk el törekedni. Ezt az egyszerű motivációfejlesztési eszközt mindenkinek ajánlom kipróbálni!

Az első közösségi vállalkozásra felkészítő, 2×5 napos közösségfejlesztő képzés után (Felső-kiskunsági kistérség, Mészáros Zsuzsa közösségfejlesztő, 1997) egy szalkszentmártoni roma fiatalember felelevenítette ősei hagyományos mesterségét és vályogtéglá készítésébe fogott. Híre ment a dolognak és egy kunbábonyi fiatalember megkérte a helyben lakó közösségi munkást: ugyan vigye már autójával Szalkszentmártonba és hozzon össze egy találkozást a vályogvető vállalkozóval, mert őt is érdekli a dolog.

A két fiatalember találkozott. A vállalkozást latolgatót az érdekelte legfőképp, hogy mennyit lehet ezzel keresni? A már benne lévő azt válaszolta: az attól függ, hogy hányan csinálják? És sorra jött elő a többi lényeges szempont is: milyen munkaidőben, milyen alapanyagból, honnan veszitek hozzá a vizet, kell-e fizetni a földért bérleti díjat, stb. Elkezdtek számolni, s mire a végére értek, kiderült, hogy ebből ilyen és ilyen feltételek mellett meg lehet élni, de nagyon nehéz munka és csak a nyári hőségben érdemes csinálni – ja, és ha többet gyártotok, mint amennyit el tudtok adni, akkor tárolási hely is kell – mondta a vállalkozó –, no meg értékesítési elképzelések, kapcsolatok is.

A saját helyzet javítása. Mi az, amin változtatni kellene és hogyan?

Elképzelések gyűjtése

Ahány településközösség, annyi változtatási szándék, a legtöbben mégis a munkahelyteremtésre és a település megtartó erejének növelésére gondolnak. Számos elképzelés irányul a közösségi élet szerveződésének helyet adó terek kialakítására, a helyi nyilvánosság fejlesztésére, természet és környezetvédelmi problémák kezelésére, a település társadalmának fejlesztésére – kapcsolat az önkormányzat, a képviselőtestület és a lakosság között, együttműködés –, a helyi szolgáltatások fejlesztésére is.

A változtatási szándék kiindulhat egy célcsoportból is. A már említett Budapest X. Kőbánya hanyatló lakótelepein a 0-3 éves gyerekeket nevelő szülőkkel dolgoztunk 1997-99-ig. Közösségi felmérésükből idézünk:

Részt venne-e az alábbi közösségi tevékenységekben? (több válasz is lehetséges)

(a zárójelbe tett számok azt mutatják, hogy a 133 válaszadóból hányan vállalkoznának az adott tevékenységre?)

- Szülők Egyesülete [33]
(a szülők öntevékenységeinek szervezése, koordinálása, támogatások szerzése, tárgyalások a döntéshozókkal, stb.)
- Információs Központ létrehozása [55]
(bölcsődék, kerületi intézmények, GYES, jogszabályok, egyházi közösségek, munkába állás, munkavállalás, stb.)
- Információs kiadvány szerkesztése [40]
(a kisgyermekkel és szülőkkel kapcsolatos szolgáltatásokról)

- Szívesség-Szolgálat létrehozása [72]
(pl. valaki megjavítja az Önök mosógépét, Ön pedig korrepetálna másvalaki gyermekét mondjuk történelemből, de szóba jöhetne bármi más is – pl. takarítás, kutyasétáltatás, vízvezeték szerelés, festés-mázolás, kocsi javítás, stb., de csak a „Szívesség-Szolgálat” tagjai részére)
- Szülői Klub (hogyan legyek jobb anya/apa; feleség/férj?) [31]
- Párkapcsolati Klub (egyedülállóknak) [9]
- több család közös nyaralása [35]
- közös családi hétvégék szervezése [32]
- állandó klubhelyiség (kávézó) nyitása a bölcsődén kívül [24]
- „varróiskola” [45]
- „kötőiskola” [11]
- foltvarró (patchwork) „iskola” [16]
- barkácsolók klubja [14]
- főzés-sütés [34]
- háztartás-tan [17]
- lakáskultúra [30]
- hasznátruha-börze [67]
- játék-bútor-szerszám börze [48]
- nyelvtanulás [61]
- számítógépes tanfolyam [58]
- meglévő játszótérek felújítása, karbantartása, őrzése [60]
- Kaland-játszótér létesítése (szülői összefogással elkészülő, izgalmas, mozgó fajátékok kiskamaszoknak) [50]
- egyéb, éspedig
sport gyerekeknek, felnőtteknek azonos helyen [1]
óvodás, kisiskolás torna [1]
„rég, öreg, korhadó fák kivágása és újak telepítése” [1]
„állandó tájékoztatást kérnék a fenti tevékenységről” [1]

Ki mivel járul hozzá?

A részvételen túl mivel tudná segíteni a fentieket? (több válasz is lehetséges)

- részt vennék az önkéntesek (társadalmi munkások) toborzásában [19]
- elvállalnám a szervező szerepét a fenti közösségek valamelyikében [15]
- fizikai munkával segítenék [59]
- gépeléssel segítenék [28]
- számítógépes szövegszerkesztéshez értek [28]
- könyvelést vállalnék [1]
- szervező munkát vállalnék a lakók között [20]
- szakértőként segítenék a megvalósulásban [2]
- kapcsolataimmal segítenék [15]
- szponzorokat keresnék [11]

- pályázatírásban vennék részt [13]
- részt vennék az önkormányzattal és más intézményekkel való lakossági kapcsolat kiépítésében [12]
- gyermekfelügyeletet vállalnék arra az időre, míg a többiek a fenti tevékenységeket végzik [41]
- mással, és pedig
baba-mama torna, gépeléssel, de nincs gépem, időhiány miatt nem tudok ilyesmi-
ben részt venni, műsorvezetéssel, sportszervezéssel, takarítással vagy varrással [1-1]

A közösségek létrejövő mozgások, feltáruló szükségletek és tudások adják az alapját a közösségi cselekvésnek, melynek folyamatá szervezéséről és szakmai segítségéről mással már részletesen írtunk.

A szervezethez növelése, hálózatosodás

A nagyobb léptékű közösségi építkezés irányát az szabja meg, hogy az adott közösség milyen mértékben szervezett.

Ha a közösségben kevés a civil szervezet; ha a találkozások alkalmiak és ritkák; ha a helyi nyilvánosság inkább a tájékoztatásban merül ki, semmint a helyi közösségi csoportok véleményének és véleményütköztetéseinek fóruma lenne; ha a civiltudatosság még nem vert gyökeret az érintettek kultúrájában – ilyen és hasonló esetekben az „*embertől emberig*” kommunikáció közösségi módszereivel lehet csak tágítani a cselekvők körét. (Interjúk, közösségi beszélgetések, közösségi felmérés, nyilvánosság és együttműködést fejlesztő módszerek – a módszerek részletes leírását ld. Varga-Vercseg, 1998, Második rész, valamint Vercseg, 2004b, IV. fejezet)

Amennyiben a közösség szervezethez jó szintűnek mondható és tartalmában korszerű elemek is megjelennek, tehát nemcsak az ún. *társadalmi részvétel* – érdeklődési körök, játékonyság, stb. – erős, hanem az ún. *civil részvétel* is – fejlesztői, érdekvédelmi, környezetvédelmi csoportok, civil kerekasztal, stb. –, akkor a „*szervezettől szervezettig*” folyhat a kapcsolatépítés, kommunikáció, közös tervezés, együttműködés. Ilyenkor lehetőség van arra is, hogy az önkormányzati, civil és vállalkozó szektorokon belül és között, valamint a szakmák között is szervezze a közről való gondolkodás kiszélesülését a segítő szakember. (A társadalmi és civil részvétel a társadalmi tőke elméletének és kutatásának kategóriái, Vercseg, 2004a).

A közösségi munka növeli a közösség szervezethez, ami azért fontos, mert csak szervezett keretek adnak lehetőséget a közösség önmeghatározására, a célok meghatározására, tervek készítésére és azok megvalósítására. A lehetőségekkel élni tudásnak is feltétele a szervezethez, a hatékony érdekérvényesítésnek pedig a szervezetek és programjaik összehangoltsága. A közösségi csoportok alakulását és a programok fejlesztését talán nem is szoktuk összefüggésbe hozni a szervezethez kérdésével, pedig a szervezethez magas szintje a feltétele a közösség megújulásának, alkalmazkodóképességének és változtatási hajlandóságának.

Az atomizált, vagyis szervezetlen és közömbös helyi társadalom a végsőkéig kiszolgáltatott és a függőségek rendszerében él. Az önmagát megszervezni nem képes közösség partnerévé sem tud válni senkinek, a kezdeményezők magányos hősök, akik rendszerint elbuknak. Az a szintű szervezetlenség, ami még mindig általánosnak mondható a hátrányos helyzetű térségekben, gátja minden fejlődésnek. A közösségi munkát a szervezetségi szint emelésére alkalmas tevékenységként is felfoghatjuk.

Csoportok alakulása

A közösségi munka folyamata során spontán és szervezett módon is megalakulhatnak helyi csoportok: fiatalok, idősek, nők, mozgássérültek, fiatal anyák, álláskereső; érdeklődési csoportok: méhészek, közösségi művészet, bűvészkedők, sportkörök, helyi média (közösségi rádió, civil tv); munkával, helyi gazdaságfejlesztéssel foglalkozó csoportok: civil szervezetek, szövetkezetek, stb. és hálózatok is alakulhatnak a kistérségben, amelyek az önszerveződés és önszerveződések helyi műhelyei.

Programok fejlesztése

1999-2000-ben a Közösségfejlesztők Egyesülete, a Soros Alapítvány támogatásával, 33 település roma szervezetének képviselői, 96 beiskolázott és 66 végzett számára szervezett képzési programsorozatot.

A Soros Alapítvány programjának célja a roma lakosság társadalmi hátrányainak mérséklése, ebben az esetben a közösségi házak hálózatának segítségével. A Soros Alapítvány, a roma közösségi házakkal ugyancsak foglalkozó Magyarországi Cigányokért Közalapítvánnyal és az Autonómia Alapítvánnyal egyetértően abban, hogy a roma közösségi házak nem a szegregáció, hanem az autonómia, az önszerveződés, a roma és nem roma lakosság együttműködésének színterei.

Ez az elképzelés találkozott a Közösségfejlesztők Egyesületének felfogásával is, amely a közösségi házak vezetőinek és önkénteseinek képzésére vonatkozó pályázatában egy, a settlement-házakéval rokon közösségi-ház funkciót vázolt fel. Eszerint a közösségi házak idővel a települések társadalmi-kulturális intézményeivé válhatnak. Olyan közösségi színtérre, ahol a lakosság szükségleteire alapozott, javarészt önszervező tevékenység folyik. Az egyeztetett elképzelések alapján a Soros Alapítvány a már működő és potenciális közösségi házak vezetőinek, aktivistáinak képzésével a Közösségfejlesztők Egyesületét bízta meg.

A képzés legfőbb célja a „képességtétel” volt, az, hogy a roma közösségi házak vezetői és aktivistái – mindinkább – képesek legyenek saját közösségi életük demokratikus szemléletű, az önszerveződésre és önkéntességre építő megszervezésére. Ehhez arra van szükség, hogy az érintettek gondolkodása kiterjedjen saját szűkebb és tágabb társadalmi környezetük egészére, a településre, s mind tágabb körökben és egyre több partnerrel kommunikáljanak, működjenek együtt, a probléma-felismerés és megoldás folyamatába bevonva mind a helyi lakosokat, mind a külső segítőköt is.

Ez az elgondolás képezte az alját a bentlakásos, 3 hétvégére kiterjedő képzési programnak, amely lényegében egy kívülről, a tanár-közösségfejlesztők által gerjesztett közösségfejlesztési folyamat volt. A képzés ugyanis azért épült három, nagyjából havonként ismétlődő hétvégi munkára, hogy az egyes hétvégék közötti időszakokban a hallgatók „házi feladat”-jellegű aktivizáló és kooperációs feladatokat oldjanak meg saját településeiken. Célunk az volt, hogy a képzés végére megfogalmazott, a közösség felemelkedését célzó tervek a *saját* településen felmerülő *saját* problémára adandó válaszokat tartsák magukban. Kiválasztásuk és kidolgozásuk legnagyobb nehézségét éppen ez adta a hallgatók számára: a legtöbben általánosságokban kezdtek el gondolkodni.

A folyamatot mélyen átgondolók körében sikerült ezeket a terveket a valóságos igényekre és a helyi adottságokra alkalmazva elkészíteni. Nem volt könnyű dolguk. A település és az ott élő romák sok-sok problémájából kellett kiemelniük azt a néhányat, amelynek megoldásához a közösség – a közösségi ház segítségével – maga is hozzá tud járulni.

Példák

Néhány példa a romák körében felmerülő problémákra és a projektformát öltött válaszokra:

Munkanélküliség

- Munkaerő-piaci képzések (Siklónagyfalu, Kisköre, Szikszó)
- Nyaralónak használt régi lakóházak felújítása, kézműves munkák megszervezése (Barcs)
- Szociális asszisztens képzés, mentorok alkalmazása (Kiskunmajsa)

Infrastrukturális elmaradottság

- Közösségi ház épületének felújítása (Sarkad, Okány, Nagykanizsa, Babócsa)
- Közösségi ház építése/vásárlása (Szombathely)
- Parlafű-írtás (Kecel)
- Gáz- és vízvezeték építése (Tamási)
- Útépités, játszótér létesítése (Sajóivánka)
- Lakókörnyezet higiénikus viszonyainak javítása (Sormás)

Érdekérvényesítés, helyi demokrácia

- Cigányokat támogató magyarok baráti társasága (Kecskemét)
- Megyei cigány vezetők képzése (Kiskunmajsa)
- Önkormányzati konfliktuskezelés (Siklónagyfalu)
- Jogvédő iroda felállítása és működtetése (Tamási)
- Utcamesterek szervezetének kiépítése (Barcs)
- Városrészi roma civil szervezetek összefogása (Miskolc)

Életmód

- Kallódó fiatalok drogellenes klubja (Pécs)
- „Bőrünkön érezzük” – roma egészségügyi újság (Ózd, É. M. R. U.)
- Komplex egészségügyi és szociális terv (Kiskunhalas)
- Életvezetési tanácsadás (Sarud, Gerjen)

Oktatás, iskolázottság

- Gyermek felzárkóztató programja (Gerjen, Kisköre, Kunszentmiklós)
- Helyi tanterv kidolgozása roma népismereti tárgy oktatására (Borsodbóta)
- Olvasótábor roma gyerekeknek (Rudabánya)
- Általános iskola befejezését szolgáló képzés fiataloknak és felnőtteknek (Szolnok)
- Hétvégi Kollégium (Nagykanizsa)

Közösségi élet, hagyományörzés

- Cigány szakácskönyv kiadása (Okány)
- Ifjúsági hagyományörző klub indítása (Pécs, Gerjen, Borsodbóta)
- Cigány kulturális nap (Kunszentmiklós, Siklósnagyfalu, Rudabánya)
- Roma Gasztronómiai Nap rendezése (Szombathely)
- A helyi cigányság életét, múltját bemutató kiállítás (Rudabánya, Nagykanizsa)
- Cigánybál szervezése (Gerjen)
- Nyári gyermeküdvözlés (Okány)

A több mint fél éves képzés során általunk megismert roma vezetők és segítők mindegyike elmondta, az értékelő feladatlapokon megállapította, hogy számára *fontos volt* ez a képzés.

A településben való gondolkodás mindnyájuk számára *újdonságot jelentett*, holott maguk is kimondták, hogy a romák helyzetét a saját településükön, a saját lehetőségeiket számba véve lehet a leghatékonyabban megoldani.

Képzésünk során több olyan eszközt tudtunk a kezükbe adni, amelyekkel sikeresebben végezhetik munkájukat. Ha ezeket az olykor sok munkát igénylő módszereket a saját településükön alkalmazni kezdik, akkor a tekintélyelvűség helyett a *bevonás*, a patriotizmus helyett az *önsegítés* gyökeresedik meg gyakorlatukban.

Sok támogatás, anyagi és szakmai segítség mellett *önmaguk megerősítése* az eszköze annak, hogy nagyobb sikereket érjenek el településükön. Munkánk ennek a célnak igyekezett megfelelni. (Varga Matild, Vercseg Ilona, 2000)

Példa

Settlement ház, Oxford Pinehurst People's Centre

1995-ben az angliai Oxford egyik külvárosában egy valamikori munkásotthon vendégei voltunk. Ez a ház száz éve önirányító, pedig nyolcvannál is többfajta tevékenysége, önszervező csoportja van. Itt találkoznak a korosztályi, az amatőr művészeti és az érdeklődési csoportok; itt szervezik meg a gyermekfelügyeletet, a munka és ingatlanközvetítést; a legkülönbözőbb képzéseket, tanfolyamokat; a helyi emberek által üzemeltetett büfében – mint otthon – mindig készül

szendvics, fő a kávé, a tea; otthont ad a ház a pártfogói szolgálatnak, a szellemi fogyatékosok napközijének; van benne bútorrestaurátor és autójavító műhely főként fiatalok szakképzése érdekében – néhány ember ebből is megél –, itt tartják a gyűléseket a lakossági csoportok, itt találkoznak szakemberekkel, jogással, lakásügyi szakértővel az itt élők – hatalmas itt a nyüzsgés, igazi tető ez a ház az együttlét, az önszerveződés felett. Nem hivatásosok működtetik, hanem civilek és már száz éve működik így ez a ház, pedig túlélte már jó néhány szerkezetváltást és krízist.

Tartósan működő, önszervező intézmények létének feltétele a demokrácia és a civil attitűd. Ott sikerül megragadni a lehetőségeket, ahol modernizálódott, felvilágosult, demokratikusan gondolkodó helyi közösségek léteznek.

Képzések

A helyi cselekvést kiegészítő képzések sora minden közösségi munkában megjelenik, hiszen a cselekvés olyan kérdéseket vet fel, amelyekre a cselekvésen kívül kell keresnünk a választ, hogy aztán a tanulás eredménye visszacsatolódjon a további cselekvésbe, az egész életvitelbe és gondolkodásmódba. Ezekre a kérdésekre szerencsés, ha szervezett keretek között válaszolhatunk, bár nálunk az általános célú felnőttképzési rendszer kiépültsége sokkal kisebb, mint a fejlettebb európai országokban, de az elmúlt években projektek keretében számos – sajnos csak alkalmilag támogatott – képzési alkalom valósulhatott meg.

Példáimmal azt a gazdagságot szeretném érzékeltetni, amelyet ezek a nagyon különböző programokat kiegészítő, egymástól merőben eltérő tanulási folyamatok hoznak létre. Három példát mutatok be, az elsőt leginkább azért, hogy érzékeltessem: két év helyi cselekvés során, a közösségi munka különböző szakaszain, a helyi cselekvőkben megfogalmazódnak bizonyos képzési szükségletek, amelyekre szerencsés, ha a szakemberek azonnal választ tudnak szervezni. A már említett kőbányai közösségfejlesztési munkában például, 1998-99 között, 4 hétvégi, bentlakásos képzésen vettek részt az aktív helyi lakosok a Civil Kollégium bentlakásos közösségi házában, Kunbáonyban.

Példák

„A Kőbányai Szülők Egyesülete (KSzE) még megalakulása estéjén kifejezte azon kívánságát, hogy egy képzésen szeretne részt venni a Civil Kollégiumban, megtanulandó, hogyan kell egy egyesületet működtetni. 1997. november 3-7-ig a KSzE részére meg is tartottunk egy képzést, amelynek célja az egyesületi gondolat elmélyítése volt. Megbeszéltük, hogy mire való egy helyi egyesület – beszélgettünk a civil társadalomról általában is –, megterveztük az egyesület munkáját, logót és szórólapot készítettünk, az egyesületi tagságot és a partnerek számát bővítettük.

A képzés rendkívül jó hangulatú volt. A tagok családjaikkal, kisgyermekikkel együtt érkeztek, ami megnehezítette ugyan a közös tanulást, de nagyon jót tett az összekovácsolódás szempontjából. A szünetekben kunbábonyi gazdákat és gazdaságokat látogattunk, a városi gyerekeket elbűvölte az állatok, eszközök látványa, a nagy szabad tér a Civil Kollégium körül, ahol futkározhattak, a falusias étrend. Az együtt-lakás is megtette a maga kedvező hatását – baráti hangulatban váltunk el egymástól – másnapig, amikor is az általuk szervezett egyesületi nap következett.

Még ugyanebben az évben az egyesületből néhányan részt vettek egy, a Civil Kollégium által szervezett „helyi nyilvánosság” képzésen, ahol számítógéppel mindjárt el is készítették az Egyesület első hírlevelét, amelyet a két szomszédságban 200-200 családhoz juttattak el.

A '99-es tavaszi programok során feszültségek keletkeztek, amelyek nyár végén – egy újabb kunbábonyi képzésen – már nyílt konfliktusba torkolltak. A konfliktus azonban motorja is a fejlődésnek, segíthet tisztázni dolgokat, s a kőbányaiak esetében is ez történt ennek a problémának a megoldására szerveződött képzésen. Tanultak még az önkormányzatiságról – mi a képviselőtestület és mi a hivatal feladata, hogyan működnek a bizottságok, hogyan készítik elő és hozzák meg a döntéseket és a civileknek milyen szerepe lehet ebben a folyamatban.”

(Kovács–Makk–Péterfi–Vercseg, 1999)

A következő példám sajnos nyúlfarknyi, mert semmilyen projektleírással nem rendelkezem, s csak emlékeimre támaszkodhatom. Mégis fontosnak tartom megemlíteni, mert eredetiségével és sikerességével egy többszörösen összetett problémát orvosolt. Ebben a projektben maga a szervezett tanulás volt a közösségi munka, a fejlesztési folyamat.

Példa

1992-ben meglátogattam egy angliai projektet, amelynek során roma fiatalasszonyokat tanítottak írni és olvasni. A projekt különlegessége abban állt, hogy kedvcsinálóként mindezt számítógép segítségével tették, azzal a demonstrált céllal, hogy gyerekeik hamarosan iskolába kerülnek, s ha segíteni akarják őket a tanulásban, akkor mindig előbbre kell járniuk náluk egy-két leckével. A fiatal anyák eleinte tele voltak bizonytalansággal és félelemmel, de a jó légkörben felbátorodtak, hamarosan sikereket értek el és ottjártamkor jókedvűen dolgoztak, otthonosan kezelve gépüket.

A *harmadik* példa is ehhez hasonlóan tabudöntőgető, mert bizonyítja, hogy a leghátrányosabb helyzetű gyerekekkel is meg lehet szeretetni az olvasást, ők is képesekké válhatnak az önállóságra és az együttműködésre, nyelvi, olvasási és tanulási készségük hihetetlen mértékben fejlődhet, ha olyan tanulási programot fejlesztenek ki velük együtt, amelyben a saját választások, elképzelések és vállalások, valamint változatos élmények átélési lehetőségei kapják a legfontosabb szerepet.

Példa

A *Ravasz Róka-projekt* a svédországi Rinkebyben indult el a 90-es években és a Magdolna-negyed (Budapest VIII. kerület) roma gyerekeinél landolt néhány öntudatos önkéntes közvetítésével.

„A gyerekek semmilyen mértékben nem voltak önálló tanuláshoz szokva, a fegyelmezés is nem mindennapi kihívások elé állította a csapatot. Kényszerből kitaláltunk tehát egy saját, bevezető verziót, amit hétről hétre alakítva próbáltunk a gyerekekhez igazítani. Egy-egy kerettörténetbe szöve szellemi akadályversenyeket szerveztünk, ahol megpróbáltunk mindenkinek személyre szabott feladatokat adni, ugyanakkor igyekeztünk minél több könyvvel megismertetni őket, és különböző ötletekkel rávenni őket az olvasásra.

Az iskolai foglalkozásokon kívül könyvtárba és múzeumba is elvittük a gyerekeket, hisz a svéd program alapvető eleme az iskola és a könyvtár együttműködése.

A könyvtárral való gördülékeny együttműködés különösen akkor vált elengedhetetlenné, amikor egy másik iskola negyedikes osztályának tanító nénije is megkeresett minket, hogy szívesen alkalmazná a módszert. Mivel itt már tízéves gyerekekről van szó, igen sok, és igen változatos anyagra van szükség. Külön örültünk, hogy az új résztvevők révén végre meg tudjuk valósítani a program integrációs részének egyik, eddig kimaradt pontját, a testvérosztályllyal történő együttműködést. Az első év egyik igazi sikere a Dankó utcai óvodával elkezdett munka, melynek keretében az Erdélyi utcai másodikosok közül hetente két-három gyerek felolvasott az óvodásoknak. Az, hogy komolyan vettük őket, és felelősséget tettünk a vállukra, még az egyébként sokszor nehezen kezelhető gyerekekből is nagyszerű felolvasókat teremtett. Szerettünk volna az iskolák között is kialakítani egy ilyen kapcsolatot, hisz az előítéletek ellen a legjobb módszer egymás megismerése, de nem könnyű legyőzni a területen élők régóta meglévő ellenérzéseit.

Úgy tűnik, óvodai szinten ez még kevésbé okoz problémát, így egyelőre velük folytatjuk a közös munkát, és bízunk benne, hogy hamarosan az iskolák között is beindíthatjuk.” (Holländer, 2007)

Munka és reintegráció

A munkahelyteremtést nálunk a munkaerő-piac álláshelyei és a közmunka sokasításával azonosítja a politika és a közvélemény, pedig ennél sokkal tágabb körben mutatkoznak lehetőségek, melyeket a rászorulóknak gyakran nagyon leleményes túlélési stratégiáikkal bizonyítanak is.

A hosszú távú munkanélküliek reintegrációja nem az újbóli munkába állással kezdődik, hanem lassú életmódváltással (újra fel kell kelnie hajnalban, napirend szerint kell élni, stb.) és kicsiny aktivitásokkal – közösségi munka esetén a közösségnek végzett bármilyen egyszerű, de rendszeres és felelősséggel végzett tevékenység ilyen lehet: gyerekekre vigyázni, rendezvényeket szervezni, egyesületi ügyeket intézni, stb. Ezek az aktivitások meglehet, pénzt nem is hoznak, de elfogadottságot és megbecsültséget, hasznosságtudatot, nagyobb közösségi beágyazottságot igen, és az általuk kitágult egyéni mozgástérben megjelenhetnek olyan tanulási és munkalehetőségek is, amelyek a magába zárkózott munkanélkülit nem találják meg. E meglehetősen terjedelmes részben igyekszünk bejárni a közösségi munkahelyteremtés és gazdaságfejlesztés szerteágazó területeit.

Példák

A Mánfai Önsegítő Mezőgazdasági Csoport

„A Mánfáért Egyesület 1998 tavaszán az Autonómia Alapítvány segítségével részt vett a „Saját kert 98” elnevezésű programban. A cél a hátrányos helyzetű, elsősorban cigány emberek konyhakertjeinek műveléséhez nyújtott támogatás. Részben adomány, részben visszafizetendő kölcsön. Vetőmagokat, kerti munkához szükséges eszközöket vásárolhattak az egyesületünk által kibocsátott bónusszal a rászoruló családok. Ez a program az alapítvány és szervezetünk értékelése szerint is nagyon jól sikerült akciónak bizonyult, több szempontból is:

- az önbecsülést, büszkeséget nem sértő módon segített kimondottan szegény embereken – mintegy 30 családon –, hiszen a támogatás 20%-a kamatmentes kölcsön volt;
- azok is kipróbálhatták a kertművelést, akiknek kevés tapasztalatuk volt e téren;
- jól mérhető, kézzelfogható módon értékelhető akcióról van szó: pl. a megtermelt, esetleg eladott, télire elrakott zöldség mennyiségét lehet mérni;
- olyan emberekkel került kapcsolatba egyesületünk, akik más akcióinkkal szemben közömbösek voltak – a személyes kapcsolatok bővülése és színesebbé válása volt tapasztalható;
- közösségi összefogatokra adott módot, pl. Vörös Kálmán, az Ormánság Alapítvány biokertészetének előadása során;
- sajnos azt is megtudtuk, hogy kivel nagyon nehéz együttműködni, hogyan kell megtalálni a hangot az eltérő mentalitású emberekkel, hogyan szűrjük ki az esetleges nyerészkedőket – szervezetünk stratégiai és szervezési tapasztalatokkal lett gazdagabb;

- az egyesület ismertebbé és elismertebbé vált a településen belül is;
- a cigány családokkal – ha lehet – még közvetlenebb kapcsolatunk alakult ki, ezt a „közös ügynek” köszönhattük.” (Schmidt Melinda, 1999)

Közösségi kertek

„A közösségi kertek olyan városi területek, amelyet több ember (városi kertészek) közösségben művelnek. Sokféle növény termesztető a közösségi kertekben: virág, fűszernövények vagy haszonnövények, élelmiszerek. Közöségi kertben azok kertészkednek, akiknek nincs saját kertjük, telkük, viszont igénylik a növényekkel való foglalkozást, a zöld felületek nyugalma, mindezt lehetőleg közel a lakóhelyükhöz. Mások a testmozgás, a rekreáció miatt vágnak bele a kertészkedésbe. Van akiket a közösségi élet vonz, vagy az élelmiszer-önellátás elérése a céljuk. A közösségi kerteket a városok elhagyott telkein, üres grundjain alapíthatunk. A föld lehet bérelt vagy ingyenesen juttatott, vagy magántulajdon. A közösségi kertekben művelhetik a földet egyéni parcellákon vagy közösen, kommunában. A közösségi kertekben az élelmiszernövényeket általában saját használatra termesztik az eladás helyett. A közösségi kertekben érdemes közösen használni a kertészeti eszközöket, illetve közösen használni a vizet, a komposztálót.

A közösségi kertek önszerveződő civil kezdeményezések, de sok példa van egyházi kertekre, szociális kertekre, iskolai kertekre, nonprofit szervezetek által működtetett kertekre, vagy csak egyszerűen a szomszédság által működtetett kertekre is. A kertészek a legtöbb esetben vezetőt választanak, aki szervezi, irányítja a kert közös munkálatait, intézi ügyeiket, elsimítja az esetleges sűrűldásokat, betartatja a közösen hozott szabályokat.

A kezdeményezés nyugaton és a tengerentúlon évtizedes hagyományokra vezethető vissza, itthon viszont újdonság.

A KÉK – Kortárs Építészeti Központ (<http://www.kek.org.hu>) szervezésében programot indítunk Budapesten közösségi kertek alapítására.” (Rosta, 2010, 14. o.)

Szomszédsági szolgáltatások

„A belgiumi Menen városának központjában a nők létrehoztak egy átmeneti napközit a szomszédságban lakó gyerekek számára. Ily módon a Dopey nevű szomszédsági szolgálat kézzelfogható segítséget nyújt azoknak az anyáknak, akik megfizethető napközbeni gyermekfelügyeletet keresnek, mert a szakképzett alkalmazottakat foglalkoztató bölcsődét kizárólag dolgozó szülők gyermekeinek szánják. Másfelől a Dopey azt is megmutatta, hogy a helyi munkanélküliekből toborzott személyzet is képes minőségi szolgáltatást nyújtani, ha szakszerű útmutatásban és képzésben részesül.

A Meaux-i (Párizs egyik külvárosa) Collinet szomszédságában néhány önkormányzati lakásbérlet kikapcsolta arra, hogy a teljesen gondozatlan lakások előterét és folyosóit karbantartsák. A technikai képzés mellett az alkalmazottak

azt is megtanulták, hogyan kezeljék a lakásokban felmerülő konfliktusokat, kommunikációs problémákat. Ekkor a „Collinet-i Szolgáltatások” elnevezésű szomszédsági szolgálat aláírt egy szerződést az önkormányzat ingatlankezelő cégével, és attól kezdve ez a szolgálat felelős a karbantartásért és a kisebb javítások elvégzéséért. Ezt megelőzőleg az ingatlankezelő alkalmazottai nem voltak motiválva a karbantartási munkák elvégzésére. A „Collinet-i Szolgáltatások” új csapatát a lakók tiszteletben tartják, mert pontosan látják, hogy milyen pozitív változások mennek végbe a szomszédságban.

A fenti modellek azt példázzák, hogy a hosszú távú munkanélküliek miként nyerhetik vissza a magukba és a szomszédságba vetett bizalmukat. Ezek az emberek a múltban gyakran mindent megtettek azért, hogy munkát találjanak a klasszikus munkaerőpiacon, de próbálkozásukat nem koronázta siker. Új munkakörük a szomszédsági szolgáltatások körében nemcsak az elszigetelődés végét jelenti, de új bevételforrást is. Ugyanakkor jelentőségteljes munkát végeznek, amelyet jó szemmel néznek a családjukban, s amely pozitív hatással van a gyerekek nevelésére is. A szomszédsági szolgáltatásokban történő alkalmazásuk lehetővé teszi számukra, hogy rájöjjenek: képesek javítani a szomszédság életkörülményein.

Ami nem minősül munkának

Társadalmunkban sok olyan feladatkör létezik a klasszikus munkaerőpiacon kívül, amelyet általában nem tartanak munkának, de amelyek nagyon is hasznosak, és hozzáadott társadalmi értéket képviselnek a szomszédságban. A szomszédsági szolgálat nem mágikus képlet, de hozzájárulhat a társadalom erősebb és gyengébb rétegei közötti különbségek csökkentéséért folytatott harchoz. A szakképzett munkások iránt mutatkozó állandósult igény elfedi azoknak a hosszú távú munkanélküliek valóságát, akik alig, vagy egyáltalán nem képzettek, vagy az úgynevezett kisebbségek tagjai. A különbségek, ahogyan a különböző tényezők összeadódnak, csak erősödnek. A képzési és foglalkoztatási programok nagy száma ellenére egyre több ember rekesztődik ki a társadalomból. A különböző szintű kormányzatoknak támogatniuk kellene a közösségi alapú gazdasági projekteket, annak érdekében, hogy ezeket a csoportokat integrálni lehessen a társadalomba.

Szomszédsági fejlesztés

A munkanélküliek sokszor képtelenek megbirkózni a munkaerőpiac elvárásaival, vagy nem tudják összeegyeztetni munkájukat és családi helyzetüket. A klasszikus gazdasági rendszerben szinte alig marad hely a társadalom sérülékenyebb rétegei számára. Az elmúlt évtizedek során sok hagyományos ipari tevékenység megszűnt, ám ugyanakkor számos új állás jött létre a harmadik szektoron belül. Ezt az evolúciót vizsgálta meg az a flandriai közösségfejlesztő szervezet is, amely három kísérletet indított be „Szomszédsági gazdaságfejlesztés nők számára” címmel. A három helyszínen

közvélemény-kutatást tartottak, hogy fény derülhessen a szomszédság szükségleteire. Az embereket nemcsak arra kérték meg, hogy elemezzék a szomszédság gondjait, hanem arra is, hogy ismertessenek lehetséges megoldásokat, hiszen ha a szomszédság fejlesztéséről van szó, a szomszédság lakói az igazi szakértők. A felmérés eredményei alapján új szomszédsági szolgáltatásokat hoztak létre. Azáltal, hogy „gyökeret eresztenek” a szomszédságban, e szolgáltatások hozzájárulnak a társadalom fejlődéséhez és a szomszédság életkörülményeinek javításához. A szomszédság gondjai, szükségletei szolgáltatják az alapot a szomszédság fejlesztéséhez.

Partnerség

A szomszédsági szolgáltatások azt mutatják, hogy az ilyen szolgáltatások nagymértékben javíthatnak a lakók életkörülményein. Ezek a szolgáltatások bevonják munkájukba a szomszédság lakóit is, és olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyek összhangban állnak a szomszédság szükségleteivel. Mindez új foglalkoztatásokat eredményez a szociális szolgáltatások, a környezetvédelem, a lakásügy, stb. területén. Az új szolgáltatások másfajta társadalmi alappal rendelkeznek, olyannal, amely fejleszti a társadalmi kapcsolatokat és a társadalmi összetartást a szomszédságban. A szomszédsági szolgáltatások működésének folytonossága leginkább az önkormányzat, a magánvállalkozások, a közösségfejlesztő szervezetek és a helyi lakosok közötti partnerkapcsolatok függvénye.

Képessétele

A szomszédsági szolgáltatások létrehozása jó módszere a hátrányos helyzetű szomszédságok újjáélesztésének. A foglalkoztatások új hozzáadott társadalmi értéket képviselnek a szomszédságban, a helyi közösségben. Mindez nyilvánvalóvá válik, ha egy pillantást vetünk a végtermékre és a munkakörülményekre. Az új állások az alkalmazottak kapacitásából indulnak ki és rugalmas perspektívát biztosítanak a dolgozóknak. Az alkalmazottak képessétele fontos szerepet töltenek be ebben a filozófiában. Folyamatos képzésük, oktatásuk része a szomszédsági szolgáltatások létrehozásának. Az alacsonyán képzett munkanélküliek útmutatást és támogatást kapnak, hogy olyan minőségi szolgáltatásokat nyújthassanak, amelyek egyéni és közösségi szükségleteket is kielégítenek. A szolgáltatásoknak mindenki által elérhetőnek kell lenniük az adott szomszédságban, beleértve a legalacsonyabb fizetésűeket is.

Jövőbeni struktúra

A támogatások tekintetében sok helyi foglalkoztatási projekt függ már meglévő képzési és foglalkoztatási projektektől. A képzések résztvevői rövid ideig némi ösztöndíjat kapnak, majd a programoknak kell hozzásegíteniük őket ahhoz, hogy munkát találjanak a klasszikus munkaerőpiacon. A programok specifikus célcsoportokkal dolgoznak, ez is segítség a munkanélküliség elleni küzdelemben. Ezek a programok azonban ritkán kezelik a munkahelyteremtést a szomszédságban tapasztalható életkörülmények javításával összhangban. A franciaországi Nord-Pas-de-Calais régió kormányzata megpróbálta összeegyeztetni ezt a két tényezőt, és olyan állandó irányelveket dolgozott ki a szomszédsági szolgáltatások támogatására, amelyek a projektek tervezését, kivitelezését

és követését is tartalmazzák. A Nord-Pas-de-Calais régió olyan szervezeteket is támogat, amelyek tevékenyen részt vesznek a helyiek részvételének megszervezésében. Más helyeken olyan helyi szervezetektől indul a kezdeményezés, amelyek helyi szinten szerzik meg a magán- és az állami szféra támogatását. Sokkal többet kell tenni azért, hogy tanulhassunk e kezdeményezések sikereiből és hiányosságaiból. Bizonyos, hogy a Nord-Pas-de-Calais régió kormányzata által adott válasz más olyan helyi-, regionális- vagy nemzeti kormányokra is ösztönzőleg hathat, amelyek hatékony eszközöket keresnek a szomszédsági szolgáltatások támogatásához. Ezeket a szolgáltatásokat gazdasági tevékenységnek kell tekinteni, nem pedig értelmetlen szabadidős tevékenységnek vagy áthidaló intézkedésnek a munkanélküliek számára. Szükség van a legfontosabb alapelvek és a gyakorlat közös megértésére a közösség- és társadalomfejlesztés technikáinak, módszereinek területén, és szükséges látni azt is, hogy ezek miként járulnak hozzá a gazdasági fejlődéshez. (Hautekeur, Stevens, 2000, 7-9. o.)

Szociális vállalkozások

„A nyugat-európai szociális vállalkozások szektora széles körben megerősödött, és a tevékenységek, szervezeti formák széles választékát alakította ki. Egyfelől cégeket foglal magába (pl. hagyományos kft-eket), másfelől azonban bejegyzett egyesületeket, alapítványokat és támogató szervezeteket is. Ezek között megtalálhatóak a német típusú foglalkoztatási és szakképzési szervezetek, Nagy-Britannia szociális vállalkozásai és szövetkezetei, az olasz szociális szövetkezetek, a munkanélküliek visszaintegrálását célzó francia vállalkozások, a helyi fejlesztési szövetkezetek Svédországban és szociális vállalkozások és szövetkezetek Spanyolországban.

Ezen vállalkozások mindegyike olyan közbenső szervezetektől indul ki, amelyek a civil társadalomra alapozva járulnak hozzá a társadalmi jóléthez. Ez a szektor számos támogató szervezetet indított útjára: kutatási és tanácsadó intézmények, támogatást nyújtó szervezetek és bankok, fejlesztési szervezetek és – gyakran nemzetközi – hálózatok is. Annak ellenére, hogy gyökereik nagymértékben különbözhetnek az európai szociális vállalkozásoktól, sok hasonlóságot mutatnak.

A szociális vállalkozások munkadefiníciója

Melyek azok a kulcsfontosságú jellemzők, amelyek minden szociális vállalkozásra igazak?

- Úgy kívánnak társadalmi célokat szolgálni, hogy gazdasági és kereskedelmi tevékenységeket végeznek.
- Mindannyian *non-profit* szervezetek abban az értelemben, hogy a megtermelt profitot visszaforgatják a vállalkozás gazdasági tevékenységébe, vagy más módon használják fel a vállalkozás társadalmi céljainak eléréséhez.
- Olyan a jogi felépítésük, hogy a vállalkozás tőkéje és felhalmozott vagyona nem egy magánszemély tulajdona. *Azoknak az embereknek, területeknek a javára használják fel* ezt a vagyont és tőkét, akiknek támogatása amúgy is a vállalkozás társadalmi céljai között szerepel.
- Szervezeti felépítésük ösztönzi a tagok *együttműködésén alapuló* teljes részvételét, azonos jogok mellett.

A szociális vállalkozási szektor egyik további jellemzője az, hogy ösztönzi a szociális vállalkozások és más szervezetek kölcsönös együttműködését a szélesebb társadalmi és helyi gazdaságon belül.

Célkitűzések, problémák és a szociális vállalkozások szerepe

Az ilyen vállalkozások létrehozásának kiindulási pontja és mozgatórugója az emberek szegénységből és munkanélküliségből fakadó társadalmi kirekesztettsége, egy olyan jelenség, amely Európa számos régiójában megjelent és megerősödött. Ezek a gyökerek nemcsak azt vonják maguk után, hogy az ilyen vállalkozások célkitűzései társadalmilag a kezdetektől fogva meghatározottak, hanem azt is, hogy a vállalkozások kettős célja, a társadalmi gondoskodás és a gazdasági tevékenység egyetlen célkitűzéssé egyesül. Ezért elsősorban egy olyan *integrált megközelítésre van szükség*, amely lehetővé teszi, hogy az efféle integráció jellemzői, formája minden vállalkozásnál más és más lehessen. A sikeres integráció példái elenére egyre-másra úgy érezhetjük, hogy a társadalmi és a gazdasági tevékenységek csupán párhuzamosan szerveződnek, sőt néha egymás ellenében dolgoznak.

A társadalmi kirekesztés megszüntetését célzó munkahelyteremtés esetünkben központi helyet kellene élveznie a gazdasági tevékenységben. Az alkalmazottak fizetése sem elhanyagolandó tényező, mert a fizetéseket gyakran tartják a lehető legalacsonyabb szinten – pl. a spanyol és francia minimum bértámogatás. A francia RMI-t például államilag fizetik a munkanélkülieket (újra) integráló vállalkozásokban dolgozók számára (az RMI tartalmazza az egészségbiztosítást is). Gyakran a munkahelyteremtő programok állnak a dolog mögött, amelyek nem engedélyezik a magasabb fizetéseket. *A gazdasági tevékenység tágabb értelmezését* kell tehát kialakítani ezen az alapon, s ezen belül újra kell definiálni a „szociális” és a „gazdasági” fogalmát. Mint ahogy a mi esetünkben is társadalmi célkitűzéseket teljesítenek gazdaságilag, nem pedig kizárólag politikailag, úgy számunkra a „gazdasági” jelentése is túlmutat a hagyományos célon, a profitszerzésen. Célja a bevétel megteremtése, a dolgozók elégedettsége, önbecsülése mellett *az egyéneknek a társadalomba való integrációja*. Mindez viszont ahhoz a kérdéshez vezet el bennünket, hogy vajon egy, a magasabb szociális kiadások miatt a társadalom periferiáján működő szociális vállalkozás számára lehetővé lehet-e tenni, hogy magának a vállalkozásnak vagy a vállalkozást környező közösségnek a javára használja föl a megtermelt profitot, s ha igen, hogyan?

Fontos szerepet játszik a *politikai és jogi keret*, amely megszabja a szociális vállalkozás tevékenységi körét. Jelentős hatás érhető el úgy, ha fedezik a vállalkozások plusz szociális kiadásait és pozitív diszkriminációt gyakorolnak a szerződések megkötésekor. Kulcsfontossággal bírhat a vállalkozások sajátos formájának elismerése pl. törvények meghozásával, amikor olyan támogatások megszerzéséről van szó, amelyeket általában a magánszféra vállalatai számára tartanak fenn. Másfelől azonban, a túl rugalmatlan törvényi szabályozások nagyban korlátozhatják a szociális vállalkozások mozgásterét.

A társadalmi integrációt általában már kiválasztott célcsoportokhoz igazítják, és nem sokdimenziós, területfüggő megközelítésként kezelik. A munkahelyteremtő programok célcsoportjai általában a nők, a fiatalok, a kisebbségek és a hátrányos helyzetűek, pl. a mozgáskorlátozottak, a volt szenvedélybetegek vagy a büntetett előéletűek, a hajléktalanok és a hosszú távú munkanélküliek.

Habár a társadalmi kirekesztés áldozatainak nagy szüksége van a társadalmi integrációs munkára, jelentős kockázatot jelenthet a *szociális vállalkozások gettósító hatásának veszélye* a tágabb gazdaságon belül. Ez a folyamat gyakran együtt jár a célcsoport gettósodásával magán a vállalkozáson belül. Kétségtelenül veszélyes lehet, ha egy homogén csoportot egyfajta „dologházban” tartanak, és olyan munkát végeztetnek velük, amelyért még rendes fizetést sem kapnak. Más szóval: az ilyen vállalkozásoknál fontos, hogy a munkaerő a mozgáskorlátozottak, a társadalmilag hátrányos helyzetűek és a „normális” alkalmazottak egészséges keveréke legyen. Ez nemcsak azért fontos, hogy képesek legyünk megfelelni az üzleti/gazdasági elvárásoknak, hanem azért is, hogy ne termeljük újra a hátrányos helyzetűek társadalmi elkülönülését a vállalkozáson belül is.

Hatékony támogatás

A szociális vállalkozások *társadalmi hatását* még nem vizsgálták vagy mutatták be megfelelően. Közösségi számvetés, közösségi meghallgatások szükségesek ezen a területen. Hasonlóan sürgős a *stratégiák megfogalmazása*

- 1) a tevékenységek beindítása terén (pl. a svéd Kooperativ Utveckling működése) és
- 2) a szociális vállalkozások tevékenységének fokozása és/vagy kibővítése (Olaszországban például konzorciumokon keresztül).

Ebben az összefüggésben fontos a *védett piacok* létrehozásáról gondolkodni (pl. az állami szerződések bizonyos hányadát egyes olasz régiók szociális vállalkozásai számára biztosítják). Felmerült továbbá a *vállalkozások decentralizációjának* szükségessége is, hogy hatékonyabban lehessen reagálni az ügyfelek/termelők és a fogyasztók/felhasználók szükségleteire (pl. az ún. „szalmaszál modell” Olaszországban, amely sikeresen elterjedt.). A *közvetítő szervezetek szerepe* is fontos a szektor stabilizációjának tekintetében – ld. pl. a skót közösségi vállalkozásokat fejlesztő szervezeteket!

Azonosítani kell a szociális vállalkozások *rövid és hosszú távú kilátásait*, konkretizálni és stabilizálni kell őket. Segíti a szociális vállalkozás egyes részlegeinek *fennmaradását a több, egymással összefüggő gazdasági tevékenység vegyítése* – példa erre a Jamtland-i Borgvattnet eljárósága, Svédországban.

A *finanszírozási stratégiák* is elsődleges fontossággal bírnak (pl. az olasz pénzügyi szervezetek és a skót fejlesztési alapok).

A szektor *professzionálissá* válása is hozzájárulhat a hosszú távú túléléshez (pl. a szakképzés magas szintje Németországban és a hasonló intézetek munkája Spanyolországban).

A szociális vállalkozási szektor által, az állami és magánszektorokkal együttműködésben létrehozott partnerségek során olyasvalami jön létre, amely minden résztvevő hasznára válik, s amelynek szimbiotikus és szintetizáló hatása költségkímélő lehet (pl. a katalán kezdeményezések Spanyolországban).

Az európai, országos és helyi/regionális szinteken optimális lenne a következő feltételek megléte:

- *támogató jogi keret,*
- *optimális együttműködés és*
- *pozitív kapcsolat a többi szektorral.*

A következő fejezet ajánlásokat tartalmaz arra nézve, hogy miként lehet a szociális vállalkozásokat az összes résztvevő intézmény bevonásával fejleszteni, beleértve magukat a szociális vállalkozásokat is. (ld. ott! Birkhölzer, 2000, 42-45. o.)

Közösségi gazdaságfejlesztés

A közösségi gazdaságfejlesztés azt jelenti számunkra, hogy nézzünk körül önmagunk környezetében, lássuk meg benne a helyi tudást, tapasztalatot és erre építve teremtsünk helyben munkahelyeket, kereseti lehetőséget.

Azt jelenti továbbá számunkra ez a fogalom, hogy az új munkahelyekkel csökkentsük a tartós munkanélküliek számát, visszaadva nekik az önbizalmat és hitet abban, hogy az ő munkájuk és tudásuk is ér valamit, mert el lehet adni és hasznos lehet a közösség számára. Azt is jelenti ez a fogalom, hogy a helyben lévő hiányok mérséklésére szülessenek meg, és pedig lehetőleg helyi válaszok, vagyis más szóval: a közösség új munkahelyet létrehozott tagjai szolgálják ne csak önmaguk, hanem közösségük érdekeit is!

S végül, de nem utolsósorban, a közösségi alapú gazdaságfejlesztés a közösségfejlesztés számára azt is jelenti, hogy ahol csak lehet és szükséges, ne elsősorban egyéni, hanem közösségi megoldásokat találjanak a helyi polgárok saját boldogulásukra.

E megfontolások vezettek arra, hogy a gazdaságfejlesztés terén a közösségfejlesztés középpontjában a *közösségi vállalkozás* valamilyen formája áll.

KÖZÖSSÉGI VÁLLALKOZÁSOK

A közösségi vállalkozásokra azoknak az embereknek van a leginkább szükségük, akiknek nincsenek kész és azonnali válaszaik az új kihívásokra és nincsenek önszervező, önérvényesítő tapasztalataik sem. A dolog minden nehézsége ellenére arra kell törekednünk, hogy ők is képesek legyenek segíteni magukon. A közösségfejlesztés elsősorban azoknak az embereknek segíti megteremteni saját megélhetésüket, akik hátrányokkal küzdenek és azt segítség nélkül, egyedül nem képesek leküzdeni. E hátrányok sokfélék lehetnek és – sajnos gyakran – össze is adódhatnak. A helyi gazdaságfejlesztés kapcsán eddig folytatott, jobbra kísérleti munkáink azonban azt igazolják, hogy e szinteken is lehet eredményeket elérni. Nem feltétlenül azonnal vállalkozásra gondolunk – hihetetlen, hogy milyen apró előrelépések vezethetnek később nagyobb feladat vállalásához.

Ahhoz, hogy a hátrányos helyzetben élők sikerre vihessék elképzeléseiket, összehangolt segítségre van szükségük. E segítségnek egyik lényeges eleme a közösségfejlesztés is, amely segít a helyi lakosok és intézményeik közötti kapcsolatok kiépítésében, a kommunikáció rendszeressé tételében, a helyi erőforrások feltárásában és a közösségi szükségletek azonosításában. S mindezekkel együtt önbizalmat épít, és önálló cselekvésre buzdít, s segít a helyi közösségnek információs-, képzési- és kapcsolati szükségletei kielégítésében.

E folyamat azonban csak akkor folytatódhat sikeresen, ha a vállalkozás jogi- és pénzügyi támogatási rendszere, valamint a szakmai segítség és a folyamatos követés kérdése megoldott, mégpedig helyben is elérhető módon.

A közösségi vállalkozások formái

A közösségi vállalkozások egyik területe az *egyesületek, alapítványok* vállalkozási és foglalkoztatási tevékenysége. A civil szervezetek tevékenysége önszervező, helyi hiány mérséklésére szerveződik és magába képes integrálni olyan szellemi és pénzügyi támogatásokat, amelyekben a forprofit terület szereplői – éppen a nyereségérdekeltség miatt – nem részesülhetnek. Mindezek következtében a nonprofit szervezetek egyszerűen szolgálhatják mind településük, mind tagjaik érdekeit.

A nonprofit közösségi vállalkozás általában akkor jön létre, amikor

- egy egyesület a cél szerinti tevékenységére fordítható anyagi bázisát növelni akarja, s ezért vállalkozásba kezd, vagy akkor, amikor*
- az egyesület munkanélküli tagjainak, vagy a környezetében élő munkanélkülieknek munkát szeretne biztosítani; vagy akkor, amikor*
- az egyesület tagjai elhatározzák, hogy vállalkozási tevékenységbe kezdenek, s ezzel megteremtik saját munkahelyüket, de ugyanakkor vállalják, hogy a vállalkozás hasznát a szervezet céljaira fordítják.*

A közösségi vállalkozások másik területe a *szövetkezeteké*. Ebben a vállalkozási formában ugyanis kiegészülhet az egyéni szakértelem, mérséklődik az egyéni tőkehiány jelentősége és a kockázat egyénre gyakorolt nyomása, nő a hitelképesség, megoszlik a felelősség. A szövetkezet előnyeivel azonban élni is kell tudni. Minden azon múlik, hogy a gazdálkodó közösség tagjai mennyire képesek egymással jól együttműködni. A szövetkezésnek, de még az egyszerű együttműködésnek sem tesz jót az a bizalmi válság, amely ma térségünk valamennyi országára jellemző. Éppen ezért egy szövetkezet fejlesztése szinte soha nem a konkrét vállalkozás megszervezésével kezdődik, hanem egy közösségfejlesztési folyamattal, amely érzékennyé és befogadóvá teszi az embereket saját problémáik megoldása iránt, s amelyben megszerezhetik a közös érvényesüléshez szükséges jártasságokat és az egymás iránti bizalmat.

„A szövetkezet lehet forprofit és nonprofit is, attól függően, hogy milyen gazdálkodási módot választ. Ami megkülönbözteti az egyesületeket vagy alapítványok közösségi vállalkozásától, az, hogy szövetkezet elsődlegesen vállalkozási-üzleti célból alapítható, míg a klasszikus civil szervezeteket valamilyen közösségi cél megvalósítására alapítják, amelynek eléréséhez adott esetben hozzásegíti őket egy közösségi vállalkozás indítása. A gazdálkodási forma minden vállalkozási formában választható nonprofit módon is, ami nem azt jelenti, hogy nem törekednek a profit elérésére, hanem azt, hogy ezt a profitot nem osztják szét a tagok között, hanem visszafordítják a céljaik megvalósítására. Szociális szövetkezet esetén lehet ez a cél a munkahelyteremtés – mint ahogy a törvény szövege is mondja – hátrányos helyzetű és munkanélküli tagjaik számára. Ma már a cégtörvény is lehetővé teszi, hogy akár bt., kft. vagy rt. is választhatja a nonprofit gazdálkodási módot. Bevezetődött a társadalmi vállalkozás fogalma is. Széles tehát a paletta, lehet formát választani a közös ügyek megvalósítása érdekében, de minden esetben az a legmeghatározóbb, hogy a tagok rendelkezzenek egymás iránt bizalommal, meg tudjanak állapodni a célokban és a tevékenységben, együttműködésre készek legyenek és vállalják az egyéni felelősséget is.” (Mészáros, 2010)

Mindezek alapján elmondható, hogy a közösségi vállalkozás és a szövetkezeti forma alternatív megoldást jelent:

- 1) Az elsődleges munkaerőpiacról kiszorult munkanélkülieknek, vagy potenciális munkanélkülieknek (pl. anyasági segélyen lévők), a megváltozott munkaképességűeknek, a pályakezdő fiataloknak;
- 2) A működési gondokkal küzdő egyesületeknek, alapítványoknak arra, hogy megerősítsék szervezetüket és tevékenységükkel a környezetbe ágyazódásukat is elősegítsék. (Vercseg, 2000)

Említettük már, hogy sem a közösségfejlesztés, sem a helyi öntevékeny cselekvés nem elegendő azonban önmagában a sikeres helyi gazdasági fejlesztéshez. Ehhez szükséges a nemzeti-, regionális-, helyi kormányzati- és az üzleti szektor összehangolt támogatása a vállalkozások jogi-, pénzügyi (hitel- és támogatási), szaktanácsadói és képzési hátterének, kereteinek biztosításával.

Az önszervező vállalkozások példái

A rendszerváltás utáni Közép-Kelet Európa egyik új kihívása, hogy a helyi közösségek is hozzá tudnak járulni közösségük életszínvonalának fenntartásához és fejlesztéséhez. A szocialista gazdaság ezt a hozzájárulást nem igényelte, bár Magyarországon az állampárt a 70-es évek közepétől és a 80-as években lehetővé tette, hogy a *második gazdaságban* az emberek legálisan kiegészíthessék jövedelmüket, másodállásokat vállalhassanak és ún. vállalati gazdasági munkaközösségeket hozhassanak létre. E második gazdaságnak a mezőgazdasági kistermelés adta a legszélesebb keretét, jórészt korábbi közösségi-gazdálkodói hagyományokra építve, azonban jelentős teret nyert a kisiparban és a kiskereskedelemben, valamint a szellemi munkában is. A második gazdaság ráépült az első gazdaságra, nélküle nem is lett volna életképes. S mivel a szocialista

gazdaság hiánytermelő gazdaság volt, e szerény, tőkehiányos „kisvállalkozások” képesek voltak kiegészíteni az egyének és családok jövedelmét. Az egyéni boldogulásért folytatott harcban azonban a közösségek háttérbe szorultak.

Ma sem történik ez lényegileg másként, mert a részvétel és a közösséghez tartozás szintje még ma is meglehetősen alacsony, mint azt a Közösségfejlesztők Egyesülete 2004 óta évente Közbizalom néven szervezett országos vizsgálatai is alátámasztják (Közbizalom jelentések, arh. kozossegfejleszt.es. hu). Bár minden magyar település rendelkezik helyi önkormányzattal, a közösség boldogulásánál még ma is fontosabb az egyéni. Ez a mentalitás csak lassan változik, igaz, 1989 óta nem is történt jelentős befektetés társadalom- és közösségfejlesztésbe. Tudjuk pedig, hogy a közösségek megújulásának két legfőbb feltétele a közösséghez tartozás ereje és részvétel magas szintje. A közösség „termelés-elosztás-fogyasztás” funkciója a helyi részvétellel van összefüggésben azoknak a javaknak a megtermelésében, elosztásában és elfogyasztásában, amelyek a mindennapi élet részét képezik, és hozzáférhetőségük a közvetlen lokalitásban is kívánatos.” (Warren, 1963) Warren is rámutat tehát arra, hogy a részvétel a gazdasági folyamatokban is fontos.

A közösségfejlesztésnek annyiban van dolga a helyi közösség gazdasági fejlesztésével, amennyiben képes erősíteni a közösség tagjainak közösséghez tartozását, s képes fokozni a lakosság részvételét saját ügyeiben, így a gazdasággal kapcsolatos közösségi tevékenységekben is. Ebben az értelemben a gazdaságfejlesztés és a közösségfejlesztés szimbiózisban áll egymással.

A szövetkezetfejlesztés 1992 óta foglalkoztatja a magyar közösségfejlesztőket, amióta megismerték az ide vonatkozó angol és svéd gyakorlatot, ám egészen mostanáig csak néhány önszerveződéssel létrejött szövetkezettel jeleskedhettek, mert a törvényi háttér nehézkessé és drágává tette a szövetkezetek alapítását. Ha mindehhez az együttműködéshez szükséges bizalom és szakértelem részlegessége vagy hiánya társul, s ezek pótlására nem szerveződik állami segítség, akkor bizony nehéz komolyabb eredményeket felmutatni. Próbálkozásai során mindazonáltal rengeteg tapasztalatot halmozott fel az egyesület.

Példa

„A hátrányos helyzetű Felső-kiskunsági kistérségben az előzőekben az önszerveződési hiány minden területen megnyilvánult. A kis földterülettel rendelkező gazdálkodók nem tudtak hatékonyan, jövedelemtermelő tevékenységet folytatni. Sem megfelelő technológiai ismerettel, sem eszközökkel nem rendelkeztek ehhez. Még azt sem tudták igazán, hogy milyen mezőgazdasági tevékenységet lenne érdemes elkezdni, hiszen piaci tapasztalataik sem voltak. Néhány gazdának volt már gyakorlata fűszerpaprika termesztésben, de a termés eladása esetleges volt.

A közösségi vállalkozás – szövetkezetfejlesztés módszerei a gyakorlatban:

1. 1997-ben közösségi vállalkozásra felkészítő képzést indítottunk 16 helyi (kunbányai) lakos részvételével. A 2-szer 5 napos tréning jellegű képzés alatt általános vállalkozói ismereteket sajátíthattak el, majd a saját üzleti tervüket dolgozták ki. Mindenki meghallgatta a másik elképzelését, és segítően közreműködött a terv kialakításában. Már a képzés alatt kibontakozott a közös gazdálkodás lehetősége. Először nyúltenyésztésben gondolkodtak, és próbaképpen el is indítottak egy kisebb állományt, azonban ez sikertelen volt a tapasztalatlanságuk miatt.
2. A képzés hatására a paprikatermesztők néhány ügyben összefogtak a következő gazdálkodási évben: közösen vették a vetőmagot, egymást kisegítették gépekkel, és ami egyiküknek sem volt, azt közösen bérelték, de az értékesítés továbbra is egyéni maradt.
3. Az értékesítési sikertelenség miatt az egyik helyi gazdálkodó (aki a közösségi munkás-képzésben is részt vett) a következő évben, 1999-ben felkereste a kisebb termelőket, és beszélgetett velük a szövetkezés lehetőségéről.
4. Az egyéni beszélgetéseket közös összejövételek követték, ahol a közös beszerzés, értékesítés lehetőségeit terveztük meg az egyéni gazdálkodás helyzetét mérlegeltük, a leendő szövetkezetben kidolgoztuk a szövetkezetet alapító okiratát, szervezeti-működési rendjét és gazdálkodását.
5. Megalapítottuk a hatályos törvények szerint a szövetkezetet, amely 1999-ben kezdte meg a működését 15 taggal.

A szövetkezet eredményei:

Évente változóan 4-5 család termel paprikát 5-7 ha-on kb. 350 q-t. 2001-ben nem tagoktól is felvásároltak a szerződött mennyiség teljesítése érdekében. Az együttes szerződéskötéssel magasabb árat értek el, amelyből q-ként néhány Ft-ot bent hagytak a szövetkezet adminisztratív költségeire. A vetőmagot közösen szerzik be, a gépeket együtt használják, a szállítást megszervezik maguk között, a technológia betartására ügyelnek, egymás termésének figyelésével.

A szövetkezet nehézségei:

Csak azok tudtak a szövetkezetben eredményesen működni, akik rendelkeztek alaptőkével az induláshoz, a családtagok részt vettek a kézi erővel végzendő munkákban, és akik megbíztak abban, hogy a szövetkezetten keresztül történő értékesítéskor is megkapják a termésük után járó pénzt.

Fizetett menedzsmentje a szövetkezetnek nem volt, és nincs ma sem, amely így csak a legminimálisabb szervezést tudja biztosítani. A lehetőségeket nem tudják kihasználni, fejlődésre nem képesek.

Az időközben változó mezőgazdasági politika és törvények az új típusú szövetkezetek helyett a családi gazdaságokat, majd a termelői csoportokat priorizálják. Ez a szövetkezet túl kicsi ahhoz, hogy lépést tudjon tartani az EU-s követelményekkel. Amikor megalakult, jövedelem-kiegészítést nyújtott a benne résztvevőknek, ma is képes erre, de valódi jövedelmi tényező nem lesz a tagok életében. A képzés szükségességét felismerve a szövetkezet elnöke ezüst-, majd aranykalászos gazdaképzésben vesz részt, ahol a többi gazdálkodóval meg tudják osztani információikat és tapasztalataikat. Ez újabb lendületet adhat a kunbábonyi szövetkezet működéséhez is.

Követhető minta:

A kunbábonyi fejlesztési folyamat hatására és hasonló módszertani lépésekkel még egy szövetkezet alakult a térségben – sertésstenyésztésre. Ez a szövetkezet csak akkor működik, amikor a tagok érdekei úgy kívánják, tehát az értékesítés előnyösebb volt a szövetkezeten keresztül, mint egyénileg. Ennek a szövetkezetnek agilis, egyénileg is erősen érdekelt, fiatal vezetője van, aki megfelelő információval, kapcsolatokkal rendelkezik. Már folyik a termelői csoport megalapítása, amely a forrásokhoz való hozzájutásukat nagymértékben befolyásolja.

A jó közösségi vállalkozáshoz-szövetkezethez elengedhetetlen, hogy a tagok mindegyike ismerje fel a közösségi gazdálkodás előnyét, ismerje fel saját érdekeit, és legyen olyan vezetője, akit szakmailag, emberileg is elismer a közösség, aki képes a szervezésre, megújulásra és a változó körülményekkel való lépéstartásra.

Más területen is kísérletet tettünk arra, hogy közösségi vállalkozás létrehozását segítjük. Ennek alapja egy foglalkoztatási program. Egy 2002-ben indított közösségi információs kávéház, teleház, művelődési ház üzemeltetésében jelenleg folyik a közösségi működtetésre való felkészítés. Ennek a módszere az, hogy foglalkoztatási program keretében indulnak be az új közösségi szolgáltatások, majd a település lakosságát is bevonva közös tervező munkával alakul ki a továbbműködtetés módja. (Mészáros, 2003) Mészáros Zsuzsa, a téma legtapasztaltabb közösségfejlesztője, a 2008-as éves Közösség konferencián összefoglalta a Közösségfejlesztők Egyesülete keretein belül végzett szövetkezetfejlesztési munkát, mely az angliai és svédországi tapasztalatok szerzésétől a képzéseken át az első szövetkezetek kifejlesztéséig, foglalkoztatási programok kivitelezéséig és akkreditált közösségi gazdaságfejlesztési programok létrehozásáig terjed. (Mészáros, 2008) A 2006/X. szövetkezeti törvény „már tartalmazta a szociális szövetkezet fogalmát is és nem köti meg az alaptőke mértékét” (Mészáros, 2008, 5), ám a szociális szövetkezeti forma csak a nevében az, mert nem államilag támogatott munkahelyekről van szó esetükben sem. Nem így a szociális szövetkezeti rendszeréről híres Olaszországban (ld. pl. a <http://www.lemat.coop>-ot az első szociális vállalkozásról Olaszországban, amely szállodákat üzemeltet), vagy például Svédországban sem, ahol a támogatásokért ugyancsak nagyon meg kell küzdeni, de lehetőség van arra, hogy munkanélküliek támogatását az érintettek bevigyék a szövetkezetbe.

Példa

Egy svéd szociális szövetkezet, a Vägen ut!

A Kiút Szövetkezet tagjai korábban mindannyian kábítószer-használók vagy bűnözők voltak, akik „szerettek volna tisztességesen élni, de hát ez nagyon nehéz, ha a társadalom nem enged be.” A Vägen ut! önszerveződéssel indult, a tagok saját maguk hozták létre szabályait és a betartásukért is maguk felelnek. 9+1 szövetkezetet működtetnek: a 9 közé tartozik egy kávézó, egy kézműves szövetkezet, a félúton házakat (külön nőknek és férfiaknak) és szállodát működtető szövetkezetek, s a Vägen ut lényegében a 10. szövetkezet, amelyik mintegy gyűjtőszervezetként működik és a hozzá tartozó 9 szövetkezetet támogatja a gazdasági tevékenységekben. (Mattsson, 2008, 15-16, <http://www.vagenut.coop>) „Svédországban 25 szövetkezetfejlesztési ügynökség dolgozik, Göteborgban például 15 alkalmazottal és a göteborgi területen 800 különféle dologgal foglalkozó szövetkezet tevékenykedik.” (Mattsson, 2008, 18) Nyugat Európában a helyi fejlesztések nagy lendületet kaptak a 90-es években, ám ez az iram a jóléti rendszerek válsága miatt 2000-re lelassult Angliában, Franciaországban, Spanyolországban és Svédországban is, s így a szövetkezetfejlesztés területe is, kivéve Olaszországot, ahol „egy nagyon erős törvény segítette ezt a folyamatot”. „Ennek ellenére úgy érzem, hogy az elmúlt 2-3 évben új dolgok történnek és huszonvalahány év után végre megszületett az az európai döntés, hogy a szociális gazdaságot *szociális gazdaságnak* hívjuk. Ez az elnevezés összefogja a különböző egyesületeket, fejlesztéseket, s ezeket most már egy szervezet tudja európai szinten felügyelni, a szociális gazdaságot felügyelő szervezet.”

(Mattsson, ugyanott)

A szociális gazdaság kiépítésének szükségessége volt az egyik alapgondolata a Civil Kollégium Alapítvány kezdeményezte COOP-R-ACTIVE Nemzetközi Tanulói Műhelynek, amelyet az EU Grundtvig felnőttképzési programja finanszírozott, s amelyet svéd, spanyol, romániai magyar és magyar szövetkezetfejlesztéssel foglalkozó közösségfejlesztők szervezetek tartottak 2009 októberében Kunbányán. A projekt célja a meghívott szervezetek mögötti társadalmi-gazdasági-szakmai háttér megismerése és párbeszéd elindítása volt a tapasztalatok megosztása, az innovációs lehetőségek feltárása és a futó képzési programok összevetése és a közös tervezés révén, ld. <http://coop-r-active.wikispaces.com/Results%2C+report>). A témáról fontos cikkek olvashatók a <http://szoszov.hu/tudastar> oldalon: Mi a szociális szövetkezet? A szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai; A szövetkezés nemzetközi alapelvei; ILO Ajánlás a szövetkezetek támogatásáról; ENSZ határozat a Szövetkezetek szerepe a társadalmi fejlődésben, stb.

Civil szervezetek által támogatott közösségi munkahelyteremtésre most két példát mutatunk be. *Gazdasági kezdeményezések támogatása roma közösségekben és a vállalkozóvá válás támogatásának modellje Bulgáriában:*

Példa

A C. E. G. A. (*Creating Effective Grassroots Alternatives Foundation*), azaz a *Hatékony helyi alternatíva megteremtéséért* létrehozott alapítvány egy 1995-ben alapított NGO (non-governmental organization, nem-kormányzati szervezet), mely azon kevés NGO-k közé tartozik Bulgáriában, amelyek felvállalják a roma családok jövedelemteremtő tevékenységének támogatását. Városi és vidéki környezetben egyaránt dolgoznak. A vidéki térségekben igyekeznek lehetőséget teremteni a roma családoknak, hogy mezőgazdasági munka révén földtulajdonhoz és ezáltal tartós megélhetéshez jussanak. Városi területeken pedig arra törekednek, hogy segíteni tudjanak a roma családoknak kisebb vállalkozásokba fogni, amelyek a megélhetésüket biztosítják.

Az ún. Föld Program megvalósítása a plovdivi *Földdel a Jövedelemteremtésért Alapítvánnyal* közösen történik. 1997-ben egy kisadományi programmal indultak, ekkor két roma faluban segítették az embereket ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelésből biztosítsák a megélhetésüket. Együtt dolgoztak az önkormányzatokkal – akik akkor még ingyen adták a földterületet –, a vetőmagokat, növényvédőszeret, stb. támogatásból biztosították.

Hamarosan azonban rájöttek arra, hogy egyfajta függést alakítottak ki, ezért úgy döntöttek, hogy változtatnak.

A kis adományok nyújtása helyett bevezették a mikrohitel intézményét és a támogatást formális képzésekkel egészítették ki. A kezdőtőkét a C. E. G. A. biztosítja, a termeléshez szükséges költségeket pedig a hitel. A *Földdel a Jövedelemteremtésért Alapítvány* az egész végrehajtásáért felel, ezen belül létrehozta egy *Mezőgazdasági Információs Központot*, amely helyszíni tanácsadást végez; s létrehozta továbbá a pénzügyi oldal biztosítására egy gazdasági társulást, egy korlátozott felelősségű társaságot, amely 100%-ig az alapítvány tulajdonában van. 2000-ben 3, 2001-ben 9, 2002-ben 10, 2003-ban 22, 2004-ben 31, 2005-ben 44, 2006-ban 57, 2007-ben 69 és 2008-ban 69 roma család vett részt a programban. 2004-ben jutottak arra a következtetésre, hogy a mezőgazdaság mellett érdemes foglalkozniuk egyéb üzleti lehetőségek beindításával is – ugyanezzel a modellel, azzal a különbséggel, hogy ott nincs földtulajdon, de az eszközök ebben az esetben is ugyanolyan fontosak. Ekkor kezdték meg a nem-mezőgazdasági programok támogatását. Néhány példa: fodrászüzlet, ökológiai komposzt készítése és eladása, kávéház, ruházati bolt, élelmiszer-üzlet, stb. A programot azért tartják sikeresnek, mert felhasználták benne a mezőgazdaságban szerzett támogatási tapasztalatokat. (Grigorova és Georgiev, 2008, 1-5)

A gazdaságfejlesztés terén a közösségfejlesztésnek tehát olyan területekkel is meg kell birkóznia, amelyek nem tartoznak alapvető feladatai közé, a fentieken túl ilyen pl. a hitelezés is. A közösségfejlesztés persze el is zárkozhatna a segítségnek ezektől a módjaitól, de akkor aligha mutathatna fel érvényes beavatkozást e téren. A néhány, romák segítésére szakosodott, elhivatott NGO-nak végig kell mennie azon az úton, amelyet a szükségletek felismerése és a helyes szakmai válaszok folytonos keresése-megadása szervez járható gyakorlattá.

Példa

Az Autonómia Alapítvány (AA) 1990 óta működik Magyarországon, elsősorban roma szervezetekkel foglalkozik.

A csoporthitelezés módszerét ők próbálták ki elsőként Magyarországon, 2004-től a Soros Alapítvány alapította Mikrohitel Zrt-n keresztül, hiszen a hitelezés banktörvény hatálya alá tartozó tevékenység, azt csak gazdasági társaságok folytathatják, nagyon szigorú szabályok és állandó felügyelet mellett.

Az AA háromféle hitelt nyújtott: nonprofit hitelt civil szervezeteknek a likviditási gondjaik áthidalására; a csoportos hitelt és mikrohitelt. A csoportos hitelezéshez olyan emberek állnak össze, akik a kereskedelmi bankok számára bankképtelen ügyfélként jelentenek: nem rendelkeznek sem megfelelő fedezetformával, sem adminisztratív kapacitással (nem látják át a hitelfelvételi folyamatot) és kisösszegű, gyors futamidejű és eléggé flexibilis hitelt igényelnének, amely a kereskedelmi bank számára nem vonzó. A csoportba belépő emberek, a Grameen bank modelljéhez hasonló módon, egymásért vállalnak felelősséget, ez helyettesíti a hiányzó formális fedezetet. AA egy ehhez hasonló, ún. Soros-módszerrel dolgozik, s ez terjedt el Kelet-Európában: nem kérnek fedezetet, de kölcsönös kezességvállalási szerződéssel formalizálják, hogy ki kiért vállal kezességet és mekkora összeggel. Négy megyében indultak, összesen 23 csoporttal, 154 ügyféllel dolgoztak, a maximális hitel nagyság 300. 000 Ft/fő (durván 1. 100-1. 200 Euro), max. 12 hónapra és türelmi időt adtak a szezonális termékeket előállítóknak. Néhány állattartó csoportot és főként növénytermesztéssel foglalkozókat, valamint szolgáltatásokat nyújtókat (koszorúkészítés, fodrász) támogattak csoportos hitellel. E szolgáltatások addig nem létező szolgáltatásokat pótolnak helyben. 437. 280. 000 Ft-ot helyeztek ki és ennek valamivel több mint a felét fizették vissza a hitelezők. Az „elbukott” hitelnek többféle oka van: lehet, hogy nem jól tervezték meg a hitelnyújtást; nehéz olyan csoportokat összehozni, amelyekre a jövőre irányuló szolidaritás a jellemző, nincs formális vállalkozói tapasztalat (csak informális, a fekete- v. szürkegazdaságban). A hitelt többen átalakították fogyasztási hitellé, mert az első konfliktus esetén mindenki próbálta a veszteséget minimalizálni („ha nem fizetem a törlesztést, csökkentem a veszteségemet”). Oka lehet a kudarnak a nem tervezhető szociális transzfer (folyamatosan változó szociális ellátások)

is, a hitelt ugyanis nem mindig a bevételből, hanem a szociális ellátásból fizették vissza. Végül: nem sikerült átvinni az érintettek gondolkodásába, hogy ez a hitel az egyetlen felemelkedési lehetőség ebben a körben, ezért a csoportba tartozás presztízssértékű. Ez azt jelenti, hogy eddig még nem sikerült szimbolikus jelentőségűvé tenni a csoportos hitelt.

Ez egy pilot projekt volt, amelynek elemzése során arra a következtetésre jutottak, hogy az effajta hitelezés magyar társadalmi-gazdasági jellemzői eltérőek a fejlődő országokétól, s nem lehet átvenni azt a modellt. Ez nem bukás vagy siker sztori, hanem tanulási folyamat. Most jött el az idő, hogy a tapasztalatok alapján egy piac-szegmentációs kutatást készítsenek, hogy jól, hatékonyan és fenntartható módon tudjanak hitelezni. (Béres, 2008, 11-15. o.)

A 2006-ban megjelent új szövetkezeti törvény már jóval kedvezőbb feltételeket biztosít az előzőnél e közösségi vállalkozási formának, s a legnagyobb foglalkoztatást támogató nemzeti szervezet, az Országos Foglalkoztatási Alapítvány, 2007/8-tól pályázatokat ír ki szociális szövetkezeteket segítő mentorok képzésére és szövetkezetek megalapítására. E munkákból mutatunk be most egyet az ígéretesebbek közül, amely nemcsak a tagok megélhetéseként értelmezi a szövetkezetet, hanem olyan közösségi vállalkozásként, amely a területi közösség – kistérség – fejlődését is elő kívánja mozdítani a maga eszközeivel.

Közösségi tv – közösségben és közösségért

Példa

Fiatál diplomások szociális szövetkezetet hoztak létre a települések közötti kommunikáció elősegítésére, egy közép-magyarországi, 10 településből álló kistérségben. Az önkormányzatok kistérségi társulása pályázati úton lehetőséget nyert a kistérségi kábeltelevízió, szélessávú internet és telefonhálózat kiépítésére. A társulás felkérte a Felső-Kiskunsági Községi Munkások Egyesületét, amely már közel tíz éve dolgozik a kistérség közösségi fejlődéséért, hogy segítsen bevonni a kistérségből olyan fiatalokat, akik szívesen foglalkoznának műsorszerkesztéssel. Az egyesület közösségfejlesztő munkájának eredményeképpen négy egyetemistából és három diplomás munkanélküliből álló csapat jött létre, akik csoportfejlesztő, közösségi média, üzleti terv készítési képzéseken vettek részt a kistérségben működő Civil Kollégium közösségi házban és tanulmányúton voltak több közösségi tv-nél. A képzéseket közösségfejlesztő oktatók vezették. Szervezeti formaként a fiatalok a szociális szövetkezeti formát választották, mert munkájukat közösségben és a közösségért képzelik el. A szövetkezet létrehozásával egyelőre három diplomás fiatalnak tudnak munkahelyet biztosítani és további tíz pályakezdőnek adnak alkalmat munkatapasztalat szerzésére.

A fiatalok szerint nagyon fontos a térség jövője és népessége megtartása szempontjából, hogy az itt élők minél több információval rendelkezzenek saját közösségükről és minél több kapcsolatot tudjanak egymással kiépíteni, például az interaktív műsorok során. A közösségi tv segítségével a térség településein élők jobban megismerik egymást, a térségi identitástudat és a települések közötti információs háló tovább erősödik.

A kunszentmiklósi fiatalok nemcsak a térségük fejlődésére, hanem korosztályukra is gondoltak. A kezdeményezésükre építkezve az ott élő fiatalokat szeretnék minél szélesebb körben megszólítani és további közösségi programokba bevonni. (Hunti-Halmi, 2008, 19-20. o.)

A közösségi gazdaságfejlesztés nem azonos a közösségi úton történő munkahelyteremtéssel. Az 1998-ban megjelent *Közösségfejlesztés* c. könyv XI. fejezetében, a Gazdaságfejlesztő módszereknél, Alf Ronnby svéd közösségfejlesztő oktató (Ronnby, 1996) véleményével azonosulva leírtuk:

„Napjainkban kezdjük felismerni azt, hogy a helyi fejlődést az határozza meg alapvetően, hogy ki rendelkezik a helyi forrásokkal, és hogy a közösség tagjainak van-e ebbe beleszólása? Ha a nyersanyag, a munkaerő, a fiatalok, a pénz döntő része kiáramlik egy közösségből, az a közösség leépülését vagy éppen csak szinten tartását fogja eredményezni... A helyi gazdaság fejlesztése érdekében szükséges lenne, hogy valamennyi helyi szereplő – vállalkozók, munkaadók és munkavállalók, munkanélküliek – időről időre közösen gondolkodjon arról, hogy hogyan kellene összehangolniuk lépéseiket a település fejlődése érdekében. (Varga A. T., Vercseg, 1998, 199. o.)

Az erős helyi közösségek létezése a kelet-közép európai térség fejlődésének kulcsfontosságú tényezője lenne. Csak az ilyen közösségek tudnák ellensúlyozni a külvilág számos ártalmas befolyását, gazdasági vonatkozásban pl. a helyi erőforrások feletti rendelkezés megszerzését. A gazdasági jólét számunkra nem értelmezhető erős – hozzáértő, jól szervezett és együttműködő – helyi közösségek nélkül. Alátámasztja e véleményünket a *társadalmi tőke* koncepciója is.

A társadalmi tőke a civil társadalom természetes alapanyaga, szövete, a mindennapi érintkezés millió interakciójára vonatkozik. Az emberek hozzák létre, társadalmi kapcsolataik, csoportokban való részvételük formálása közben.

A terminust először Bourdieu és Coleman használta a 80-as évek során, majd Robert Putnam tette híressé 1993-ban megjelent munkájában, *A Demokrácia működése: civil hagyományok a modern Itáliában*. Ebben – kutatásaira támaszkodva – megállapítja, hogy a társadalmi tőke fokozza a társadalom eredményességét: a bizalom egymás iránt, a kölcsönös támogatás, az emberek közötti kapcsolatok, a formális

intézményeken (jog) kívül is működő szabályok, közös normák és a viszonyosság – gazdaságilag is – erős közösségeket teremt, ahol a társadalom erőforrásait a közösség együtt birtokolja.

A társadalmi tőke fejlesztése az állampolgárok cselekvő és tudatos elkötelezését jelenti a részvételen alapuló közösségen belül. Putnam 90-es évekbeli kutatási eredményei nyomán Európa szinte minden országában, de Amerikában, Ausztráliában és másutt is megindult a társadalmi tőke mérése és az eredmények függvényében új társadalomfejlesztő programok indultak világszerte, melyek közül többet a Világbank is támogattott. Az angol Belügyminisztérium (Home Office) például az ún. „Állampolgári felmérés” (Citizenship Survey) keretében 2001-től reprezentatív mintán méri fel a társadalmi tőkét és a vizsgálatot kétfévente megismétli. A felmérés elsősorban is bizonyítási alap a minisztérium közösségi (települési) irányelveihez, amelyek a társadalmi kohézió és a civil megújulás kérdéseit célozzák meg... Másodsorban az a célja, hogy elérje 1 millióval több ember aktív bevonását a saját közösségeikbe... „ (Citizenship Survey, 2001, ld. még a Parola 2004/3. tematikus számát a társadalmi tőkéről és hazai vizsgálatairól!)

A társadalmi tőke koncepciója és mérési eredményei nemcsak a közösségi gazdaságfejlesztési területre, hanem a közösségfejlesztés valamennyi fókuszterületére, a civil társadalom fejlesztésére, a közösségi munka fejlesztésére a szociális szakterületeken, a szocializáció és felnőttképzés fejlesztési folyamataira, valamint a más alkalmazási területek általi fejlesztésre is hatással vannak.

Közösségi alapítványok

„A közösségi alapítvány egy jól behatárolható földrajzi/közigazgatási területen élő közösség átfogó fejlődésének támogatását, az egész közösség életminőségének jobbitását tűzi ki célul. A közösségi alapítvány három alapvető funkciója az adománygyűjtés, a támogatásosztás és a közösségfejlesztés. A közösségi alapítványok nemzetközi elterjedésének egyik oka, hogy nagyfokú szabadságot ad a szervezetnek abban, hogy miképp ülteti át a gyakorlatba a modell alapelveit. Ez igaz az adománygyűjtés-adományosztás-közösségfejlesztés közötti arány kialakítására is. E három funkciónak egyidejűleg kell jelen lennie, de a helyi igényektől, adottságoktól és lehetőségektől kialakított arányban, folyamatosan törekedve az egyensúlyra.

Az első közösségi alapítványt az USA-ban, Clevelandben alapították 1914-ben, amikor számos, elkülönítetten alapított és nem működő jótékony célú pénzalapot egy szervezetben egyesítettek és modernizáltak. Nem sokkal azután, 1921-ben, a kanadai Winnipegben alakították meg az első nem amerikai közösségi alapítványt. Az elkövetkező évtizedekben több száz közösségi alapítvány jött létre az USA-ban és Kanadában, de majdnem 60 év eltelt, amíg 1979-ben Észak-Írországbán megalakult az első közösségi alapítvány az észak-amerikai kontinensen kívül. Az első kelet-európai közösségi alapítványt 1994-ben alapították a szlovákiai Besztercebányán; ma már több mint félszáz

hasonló szervezet működik földrészünknek ezen a felén, Lengyelországtól Bulgáriáig. Magyarország gyakorlatilag érintetlen e témában.

Mi hiszünk abban, hogy a közösségi alapítványok társadalmilag hasznos munkát tudnának végezni a mai Magyarországon, ezért szeretnénk az alábbi írásunkkal is mindenkit arra inspirálni, hogy gondoljon bele, nincs-e a környezetében is szükség arra, hogy:

- az erőforrások összeadódjanak, és ezt a közösség tagjai maguk birtokolják, és a helyben felajánlásra kerülő támogatások felhasználásáról helyben szülessenek döntések és helyben legyenek felhasználva;
- legyen egy közös célokra felhasználható alap, melyhez nem követelmény a *bejegyzett* szervezet, melyben nincsenek túlzott adminisztratív követelmények, hiszen a támogató szeme közel van a megvalósításhoz;
- a támogatót a megvalósított program papírforma eredményei mellett annak tanulságai és esetleges buktatói is érdekeljék, érdeklődése, figyelme jobb munkára ösztönözze a program-megvalósítókat;
- legyen egy olyan megbecsült szervezet, amely a magánemberek, helyi cégek eseti, vagy rendszeres támogatásait hiteles és professzionális módon gyűjti, gondosan-okosan kezeli és a támogató szándékával összhangban elosztja meghatározott közösségi ügyek támogatására?” (Benedek, Kovács, Scsaurszki 2009, 5. o.)

Válsághelyzetek közösségi kezelése

Példa

Díjhátralékosok

Összesítés egy dunántúli regionális továbbképzésen (2002 decembere) a régió családsegítő és gyermekjóléti szolgálatainak képviselőiben résztvevők csoportmunkáiból: A feladat az volt, hogy hogyan lehet közösségi módon kezelni a díjhátralékosok problémáit? Alapelv, hogy az érintettek is vegyenek részt a helyzet javításában, s ne a szociális szolgáltató intézmény intézkedjen helyettük!

Első probléma: a házban feszültség van a fizetők és a nem fizetők között.

- 1) A nem fizetők, de a helyzeten változtatni akarók jöjjenek össze és beszéljék meg, hogy mit tudnának tenni a feszültség enyhítése érdekében – természetbeni munkák felajánlása, pl. közösségi helyiség létrehozása, parkgondozás, stb. Mérjék fel, hogy ki mihez ért és miben segíthetne másoknak (javítások, gondozás, gyerekfelügyelet, stb.).
- 2) A fizetőket hívják meg egy közös megbeszélésre, tárják fel elképzeléseiket és kérik a segítségüket ahhoz, hogy leszakadásukat megelőzhessék. Lehetőség szerint kössenek érdekszövetséget, használva – ha még lehet – a ház társadalmi tőkéjét (együtt költöztek be, gyerekeik együtt nőnek fel, szomszédági szívességek, stb.).
- 3) Szervezzenek közösségi gyűléseket meghívott szakemberekkel (hogy kitanulják a dolgukat!)

Második probléma: a magas energiaköltségek és csökkentésük

A lakók – együtt! – vegyék számba az energiatakarékos fejlesztésekhez szükséges önerőt, s hogy hogyan lehetne csökkenteni a költségeket (csöpögő csapok, ablak hőszigetelése, stb.) – ki vállalja? Hozzáértő lakók és vállalkozók bevonása önkéntes munkára (mondjuk reklámfelületért); ki mihez ért? Támogatások szervezése az anyagköltségekre az önkormányzatnál, céltámogatási programoknál.

Jótekonysági események, bálók szervezése, gyerekek termékeit eladni – személyes és intézményi jó kapcsolatok felhasználása, helyi potenciális szponzorok megkeresése.

Harmadik probléma: kapcsolatnélküliség

Alakuljon hátralékonként egy érdekképviselői szervezet vagy bizottság és folytasson tárgyalásokat, melyek eredményét hírlevélben/élőlánccal/heti megbeszéléseken, stb. közölje minden lakóval.

Önkormányzat felkeresése, bevonása – mit vállal a szociális segítségnyújtásban? Munkaügyi Központ felkeresése – milyen átképzésben, foglalkoztatásban tudna segíteni?

Negyedik probléma: a szolgáltatók elzárkózása

Választott és felkészült bizottság kérjen tárgyalási lehetőséget a szolgáltatótól, megtámogatva az önkormányzattal és a Munkaügyi Központtal.

A felkészülésbe vonjanak be jogászt, aki tanácsokat ad és részt vesz a lakók tárgyalásán is (de nem veszi ki a kezükből – kiegészít).

Ismertessék a szolgáltatóval stratégiájukat és kérjenek konkrétan ütemezett fizetési türelmet!

Mediáció

Kiélezett feszültségek, elszabadult indulatok, táborokra szakadt és egymás ellen feszülő helyi közösségben nem lehet közösségi munkát végezni, előbb a helyzet csillapítására, mediációra van szükség.

Példa

Romák (travellers – utazók) Westmeath-ben, Írországban

2008 nyarán az utazó roma családok és a Mullingar-körzet közötti feszültség vandalizmushoz vezetett, egy sor verekedés, rajtaütésszerű támadás történt és a rendőrségnek nem volt elegendő kapacitása arra, hogy gyorsan és hatékonyan intézkedjen. Az ütközéseknek az volt az oka, hogy a Mullingar-környéki utazó roma családok nem vehették igénybe az egészségügyi ellátást és gyerekeiket

sem engedték iskolába járni. Emiatt néhány utazó család elhagyta a területet és mások is erre készülődtek. Emellett az állandóan ott élő családokat felszólították, hogy saját és gyermekeik biztonsága érdekében hagyják el otthonaikat. A Westmeath Employment Pact (független foglalkoztatási szervezet), amelyet annak érdekében alapítottak, hogy foglalkoztatási lehetőségeket teremtsen a társadalmi befogadás érdekében, a Westmeath Utazók szervezetével közösen létrehozott egy mediátor-szolgáltatást és két családnál kezdte meg a beavatkozó segítséget. Ennek volt is eredménye, mert a további erőszak elmaradt. A zűrzavart ugyanis egy, a roma utazó családok közötti viszály okozta, amelynek kezelését már több, utazó romákkal dolgozó szervezet kidolgozta és a sztenderd válasz egészségügyi és biztonsági kérdéseket érintett. (Westmeath Employment Pact, 2009, in Henderson-Vercseg, 2010)

Az ellehetetlenülő munkavállalás, a közszolgálati intézmények kivonulása a helyi közösségből, az elégtelen szolgáltatások, stb. évek hosszú során keresztül ássák alá a helyi közösségi csoportok együttélését, s a kialakuló válsághelyzetek mára nálunk is robbanásveszélyes helyzeteket eredményeznek. Szakmai körökben köztudott, hogy a jogi és rendészeti jellegű válaszok nem tudják megfelelően kezelni e problémákat, mert csak tüneti kezelést jelenthetnek – a problémák valódi okainak mérséklésére van szükség, komplex társadalomfejlesztő programok segítségével.

Milyen a jó közösségi beavatkozás?

A közösségi beavatkozásnak konkrétan, hosszú távúnak és szervezett segítséssel alapulónak kell lennie. Jelenleg itthon úgy néz ki a helyzet, hogy nem sokat tudunk adni a mélyszegénységben élőknek, s éppen azt nem, ami nekik fontos – megélhetést, oktatást, munkát. Vannak jó projektjeink, de komplex, a fizikai és a társadalmi fejlesztést egyaránt tartalmazó megoldásról még messze nem beszélhetünk, ezért a példámat abból a Spanyolországból hozom, amely a romák életfeltételeinek javítása érdekében a legtöbbet tesz Európában.

Példa

Figueras, Spanyolország

Spanyolul *Figueras*, város Katalóniában, ahol programlátogatáson járt a magyar közösségfejlesztők egy kis csapata a 90-es évek közepén. A roma lakótelep társadalmi és fizikai rehabilitációját a program vezetője, korábban a város szociális szolgáltató intézményének vezetője, Josep Rovira mutatta be. A közel 40000 fős város szélén egy mintegy 6000 fős, szinte kizárólag romák által lakott lakótelep helyezkedik el, négyemeletes házakkal és a közepén

közösségi létesítményekkel. A házakra és a közterületekre kivetült az itt élők lecsúszottsága: munkanélküliség és annak valamennyi következménye. Reményvesztett emberek, lelakott lakások, lepusztult közterületek. A telepen egyetlen szociális szolgáltatás sem volt elérhető, a központi közösségi épületet hajléktalanok használták.

A város önkormányzata jelentős lépésre szánta el magát, amikor az ott élők és lakókörnyezetük együttes revitalizációját határozta meg. Létrehozott egy *alapítványt* és megkezdte a pénzalap szervezését: a városi önkormányzaton túl a katalán és a spanyol kormány járult hozzá 5 évre a teleprehabilitáció költségeihez, ezen kívül nagy bel és külföldi alapítványok, jótékony szervezetek és az üzleti élet szereplői. A pénzalap nagy részét képzésekre, új munkahelyek beindítására, a fizikai környezet (lakás+központi tér) rehabilitációjára és a szakemberek fizetésére fordították – egyes programok költségeinek fedezésére később már az alkalmazott szakemberek pályáztak.

A pénzalapot egy, az alapító által életre hívott *konzorcium* kezelte, mely a program teljes tervezéséért és kivitelezéséért is felelősséget vállalt. A konzorciumba az adományozók által delegáltak vettek részt. A konzorcium rögzítette szándékát és a felhasználható lehetőségeket, majd *munkatársakat* kezdett toborozni 5 éves futamidőre.

20 szakembert vettek fel: szociális munkásokat, közösségfejlesztőket, közösségi vállalkozásfejlesztőket (közösségfejlesztők és vállalkozáshoz értő szakemberek, pénzügyi és adószakemberek, könyvelő), felnőttképzőket, pszichológust, mediátort, egészségnevelőt. A csapat fél évig tervezte a programot és a feladatokat, folyamatosan tartva a kapcsolatot a konzorciummal, mely elfogadta a terveket és megkezdődhetett a munka.

A kezdeményezés

A munkatársak – tekintet nélkül a szakmájukra, hiszen valamennyien kiképződtek a programra – minden egyes lakás minden lakójával beszéltek, fél éven keresztül csak interjúztak és közösségi beszélgetéseket szerveztek.

Feltárták a helyzetet, megismerték a lakók motivációit, a családok történeteit és a fejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseiket, igényeiket.

A lakások rendbetételének koncepciója nem a *tabula rasa* felújítás volt, hanem az adott lakásban élők igényeinek megfelelő javítások, szerelések, kiegészítések elvégzése. Minden egyes lakónak és családnak át kellett gondolnia, hogy ő mit szeretne, és mivel tudna hozzájárulni a munkálatokhoz, és mit tudna tenni a közösségért. Volt, aki szakmunkával (kőműves, villanyszerelő, stb.), volt, aki segédmunkával, volt, aki egészségi állapota miatt fizikai munkát nem vállalhatott, de szívesen vállalt gyerekekre vigyázást, mesélést, főzést, mosogatást; mások ápolást vállaltak a lakótelepen, takarítást, a közterület tisztán tartását, háztartási

gépek javítását; ismét mások klubot vezettek, napköziben korrepetáltak, kirándulni, sportolni vitték a gyerekeket, számítógépen tanultak és tanítottak, stb. Nem volt gond a felajánlásokkal – mindenki vállalt neki megfelelő feladatot.

A munkatársak felmérték azt is, hogy kinek milyen rendszeres munkavégzési elképzelései vannak és hogy hajlandó-e egy szakképesítés megszerzésére, vagy az írás-olvasás megtanulására, vagy az elmaradt osztályok bepótlására. Felmérték, hogy milyen szolgáltatásokra lenne a lakótelepen a leginkább szükség, amelyeket az ajánlkozók alkalmazásával lehetne megszervezni.

A kezdeményezési szakasz végén a szakemberek minden egyes lakásra *szerződést kötöttek* a bent lakókkal, mely magába foglalta az elvégzendő munkák és a lakosok által vállalt munka és képzési feladatok felsorolását, bekerülési költségeit és a bérlet feltételeit. A szerződések tartalmazták a segítségkérés lehetőségeit és az önhibából elmaradt teljesítések szankcióit is, melyek végül a lakás elhagyását is jelenthették.

A szerződés lefektette a lakáson és a közösségért végzett közérdekű munkán kívüli, rendszeres munkavállalás kialakulásához szükséges részvételt is. 1. szakasz: fizetést kapnak tanulásra; 2. szakasz: szakmai és anyagi támogatást kapnak saját munkaszervezet létesítéséhez és beindításához (szövetkezet v. nonprofit szervezet); 3. szakasz: saját finanszírozás a megalakult szervezetek gazdasági tevékenységén keresztül. Ezt követte:

A képzési és munkaprogramok kialakítása és a munka megszervezése.

Először a központi teret hozták rendbe. Kialakítottak egy közösségi házat kávézóval, étkezővel és az azt kiszolgáló konyhával. A settlement-szerű működés lehetővé tette az egész napos használatot, napközivel a gyerekeknek és időseknek, s itt kapott helyet a szórakozás és a klubélet, valamint a felnőttképzési tevékenység is, a használók által létrehozott és betartott szabályok alapján. Ez jellemezte egyébként a program valamennyi projektjét: a közös tevékenység szabályait közösen alakították ki, így nagyfokú volt azok betartása is. A házat helyi lakosok működtették *szövetkezeti formában*, melyre képzés keretében készítették fel őket.

A lakások felújítására kerestek ugyan kivitelezőt, de azzal a feltétellel szerződtek, hogy a kivitelezői munka bizonyos százalékában (ha jól emlékszem, ez minden munka esetében min. 5% volt, de egyes feladatok elvégzésénél több is lehetett) helyi lakosokat alkalmaznak. Ez azt jelenti, hogy a kivitelező a meg egyezés mértékében vállalta helyi lakosok foglalkoztatását is.

A közösségi házat működtető szövetkezet mellett még másik két szövetkezet is alakult: az egyik egy famegmunkáló szövetkezet, a másik egy bérfuvarozást végző szövetkezet.

A segítők

A segítőknek helyben/a környéken kellett lakniuk, hogy a kapcsolat mindennaposá válhasson. Fontos, hogy a program hosszú távú megalapozottsága révén konkrét ügyekre tudták szervezni embereket (nem az önkéntességre általában és belátásra kell bízni, mert az inkonkrét, de persze idővel kialakulhat az is...) A fentiekén túl az is feladatuk volt, hogy szervezzék és szükség esetén vezessék az öntevékeny munkát, hogy minél több önkéntest képezzenek ki, hogy szervezzék és esetleg vezessék is a képzéseket, ill. biztosítsák a formális (iskolarendszerű) képzések körülményeit és tanárait (ezek nem mindig a telepen valósultak meg); kezelték a konfliktusokat, szervezték az ellátásokat (akiknek esetében erre szükség volt), tárgyalásokat folytattak a helyi intézmények szakembereivel és érintetté tették őket a programban, együttműködéseket szerveztek; kiegészítő forrásokat szereztek pályázati úton, végül pedig stratégiát fejlesztettek ki a fenntarthatósághoz.

Minden résztvevő tudta a helyét és szerepét a folyamatban, amelyek persze változhattak az évek során, de mindig voltak aktuális szerepek és feladatok. Ottjártunk idején már működött a közösségi ház és két lakóház is elkészült, folytak a képzések és a szövetkezetalapítási előkészületek. A lakók büszkén vezettek bennünket körbe a lakótelepen.

Később megtudtuk, hogy az első 5 év letelte után még 3 évre meghosszabbították a programot.

Változó szakmai fókuszok a változó társadalmakban

Megpróbálhatnánk ezek után számba venni, hogy milyen feltételeket kellene a társadalomirányításnak és nekünk magunknak, állampolgároknak, civil szervezeti tagoknak és (köz)alkalmazottaknak, szakembereknek itthon biztosítani ilyen programok létrehozásáért, de ezt most nem teszem. Nemcsak azért nem, mert erre már számos munkámban kitértem, s még csak azért sem, mert ezt már sokkal szakszerűbben teszi meg az erre szakosodott érdekvédelmi és lobbiszervezetek, pl. a közösségi munka terén a 2005-ben megalapított SZÖVETSÉG A Közöségi Részvétel Fejlesztéséért Egyesületet (<http://www.polgarz.hu/>).

Azért sem foglalkozom most ezzel, mert e munkámat elsősorban a közsférában dolgozóknak írom, s az izgat engem, hogy kötöttségeik keretein belül lehetséges-e valamilyen módon a folytonos változás, a szabad mozgásterek felismerése és kitöltése szakmai innovációval, az intézményekkel való igazi, érdemi együttműködés. Többen gondolkodunk erről már egy ideje, de az idő sürget, a bajok nagyok és tennünk kell – „jót s jól.” S az idő sürgetése mellett figyeljünk fel arra az „örök igazságra” is, hogy egy szakma sohasem elégedhet meg a már elért eredményeivel, folytonosan új utakat kell keresnie, különben az állandóan változó társadalmi környezet számára érdektelenné válik, elavul. Az optimális mozgástér megtalálásához sok függ attól, hogy a mindenkori

társadalomirányítás, a szakmákkal együttműködve, milyen rugalmasan és gyorsan tud válaszokat adni az új kihívásokra, s hogy él-e a megújulást felgyorsító eszközökkel, mint amilyen a közösségfejlesztés is, s befolyását érvényesíti-e jogi, intézményi, erkölcsi és anyagi támogatás formájában. De sok függ a szakmai szerepek teljesítőitől, tőlünk is – megteesszük-e a szükségset s azt jól tesszük-e?

A jó segítség

A jó segítség alapja az ösztönös segítői szándék és jóakarát *tudatossá* emelése. *A jó segítség reflektált tevékenység.* Fel kell tennünk magunknak bizonyos alapkérdéseket: biztos-e, hogy másnak is jó az, amit én annak gondolok? Mit segíték elő a beavatkozásokkal? Tisztában kell lennünk azzal, hogy a „segített” természetesen tőlünk eltérő tudattal éli meg az életét. Fel kell ismernünk, hogy a segítség, a jótékonyosság másnak éppen úgy emeli az önérzetét, fontosság- és hasznosságtudatát, mint nekünk. S azzal is tisztában kell lennünk, hogy a segítség károkat is okozhat – kinevelhet egy ráhagyatkozó magatartást, s állandósíthatja a segítség iránti igényt.

Az elsődleges szükségletek biztosítása leginkább krízishelyzetekben indokolt: a meleg étel, a fedél, ágy, takaró, ruha biztosításának átmeneti jellegű segítségnek kellene lennie, mely után egy sokkal bonyolultabb folyamatnak kellene megkezdődnie: az érintettek *önsegítésének*, amely a krízishelyzetből kivezető utak megtalálására irányul – ha szükséges, segítői beavatkozással. E segítői magatartásnak *a képességtételre* kell irányulnia, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a gondozásnak kell állandósulnia, mert a tartósan rossz helyzet következtében nem lehet már szó önsegítésről, a társadalomba való vissza-integrálódásról, csak ellátásról, gondozásról, lelki vigasz nyújtásáról.

A képességtétel folyamata átvezetheti a segítő és a segítettet az ellátás típusú munkából az önsegítésbe, s remélhetőleg a fejlesztésbe is. A segítség végső célja az önbizalom, emberi méltóság, hasznosság és fontosságtudat növelése, a kapcsolattrendszer bővítése – közösségi háló kiépítése mindenki köré. A jó fejlesztő az, aki másokat hoz cselekvési helyzetbe és elősegíti, hogy el is tudják végezni az általuk vállalt feladatokat.

Az ellátástól az önsegítésig – a képességtétel jelentősége

Az eddigi példák szinte mindegyikében megjelent a közösségi tanulás, akár tájékoztató, tapasztalatcsere, közös cselekvés során épülő informális elemekből, akár az új jártasságokat, készségeket és kompetenciát nyújtó formális képzésekből.

A képessé válás – képességtétel (tapasztalataim szerint) sokkal fontosabb része a szakmáinknak, mint amennyit tudatosítunk neki, s mint amennyire értünk hozzá.

Nem a közösségfejlesztő szakember, vagy a közösségi munkás „teszi képessé” az érintetteket a közösségi munkában bizonyos készségek és jártasságok elsajátítására-átadására,

hanem a közösségi módon szerveződő cselekvés maga, mely abban a katalizáló, felgyorsító, közvetítő közegben jön létre, amely kommunikációra, a nézetek cseréjére, a közös ügyek azonosítására, a közös érdekek felismerésére és képviselésére, folyamatos tájékozódásra és tanulásra készíti a benne résztvevőket.

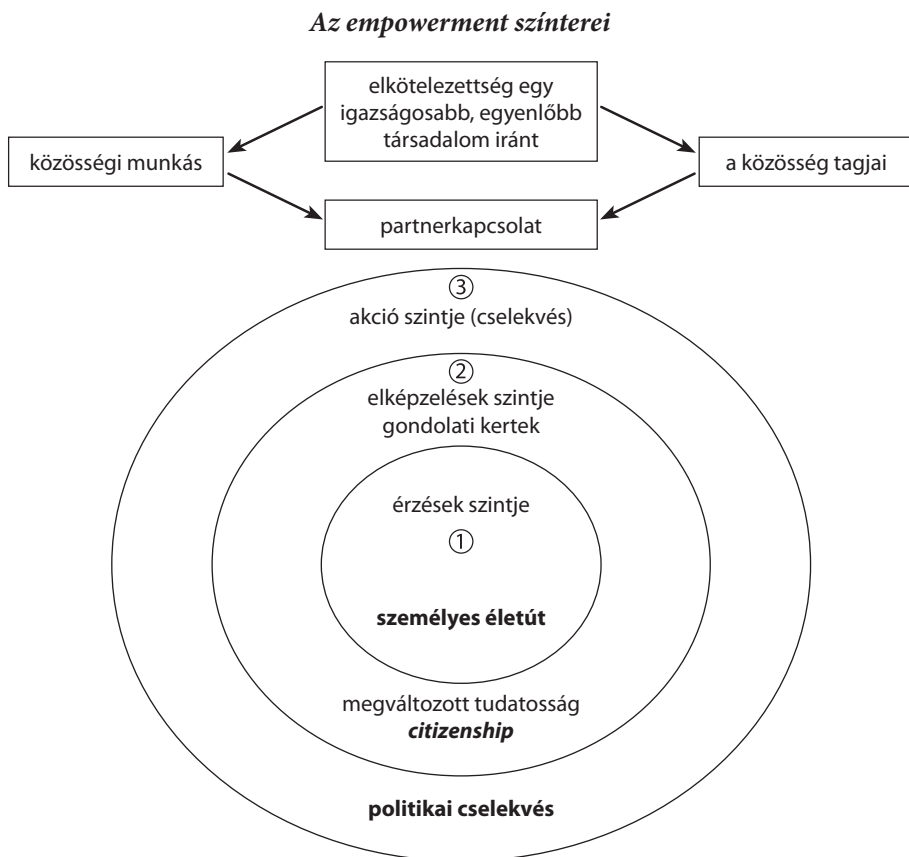
Amikor tehát a „képesséttel” problematikájáról beszélünk, elsősorban azt kell leszögeznünk, hogy nincsenek „képtelenek” és „képesek” – mindnyájan és állandóan úton vagyunk egyéni és közösségi képességeink, jártasságaink és ismereteink folyamatos épülésében vagy kényszerű leépülésében.

A képessé válás – képesséttel (empowerment) szó gyakori hivatkozási alap szakmai körökben. Kulcsfogalomként emlegetjük, mert ennek gyakorlati megvalósulására irányul egész szaktevékenységünk, ez a „vivőanyaga” az új, demokratikus és közösségi kultúrának. Paradox módon azonban a magyar nyelvű közösségfejlesztési szakirodalom nem kényeztet túlságosan el minket e fogalom megbízható bemutatásával és értelmezésével. A brit közösségi munka kézikönyvéből magyarra fordított szemelvények (Gyakorlati útmutató, 2005) két jelentős angol közösségfejlesztő szakember, Alison Gilchrist és Peter Durrant írásából közölnek egy részletet, amely rövidege mellett is a leglényegibb szempontokra irányítja figyelmünket. Azokat a pszichológiai, társadalmi, gazdasági és politikai tényezőket sorolják fel, „amelyek az emberek életére hatással bíró döntéseket befolyásolják” (Gyakorlati útmutató, 37-38. o.) és arra figyelmeztetnek bennünket, hogy nem vesztélytelen e szót túl sokszor használni. „Valóban „képessé tehetjük” az embereket abban az értelemben, hogy készek vagy képesek vagyunk szándékosan saját (vagy mások) hatalmát és erőforrásait teljesen vagy részben rájuk ruházni?” (ugyanott, 38. o.) Végül olyan gyakorlati módszereket javasolnak – nyilvánosságra hozatal, hozzáférés „a felhasználók által igényelt mértékben munkaterületünkhöz” (tehát a segítőkéhez!), valamint a döntésekben való részvétel. Tudjuk azonban, hogy az angol és a magyar kontextus eltérő értelmezéseket tesz lehetővé, sőt, olykor a lefordított anyag mégoly jó fordítói teljesítmény ellenére sem igazán értelmezhető a magyar szakemberek számára, mert nem működik a „gyakorlati elmélet”: ha nem ismerjük a gyakorlatot, amiből az elmélet kinőtt, akkor az elmélet is nehezen értelmezhetővé válik, ha egyáltalán lehet. Ha viszont külföldi szakirodalmi élményeinket a saját kultúránk vonatkozásában válogatjuk és értelmezzük, akkor a taglalt probléma megközelíthetővé válik.

GYAKORLAT

- Mutassanak be csoportjukban saját gyakorlatukból esetpéldákat, melyben a képessétteli folyamat eredményes volt! A bemutatások alapján állítsanak össze listát azokról a cselekvési helyzetekről, melyeknek eredménye az önszervezés segítése!

Harkai Nóra tanulmányában többek között a kultúra-teremtés szempontjából is értelmezi a képessétételt és bemutatja a változás folyamatát és szintereit.

Bármely szinten történő változás befolyással van a többi szintre.

- 1) Ahogy érzem magam, mint állampolgár: „jó közérzet”.
- 2) Mit gondolok arról, hogy mit jelent állampolgárnak lenni: információ, jogok/lehetőségek ismerete, tudás, készségek, demokratikus értékek.
- 3) Mit teszek, mint állampolgár (aktivitás, részvétel szintje): partnerség, együttműködés szintje, közösségi kezdeményezés szintje.

„Az *empowerment*, „képessététel” folyamatában a valóság kritikus értelmezése, és az ebből fakadó közösségi cselekvés teremti meg a változás lehetőségét, ennek eredménye pedig az a tudás, melyre a közösség a közös tapasztalatok elemzése, értelmezése során jut el... Ebben a tanulási folyamatban a cselekvés áll a középpontban: a szükségletek manifesztálódnak, s közösségi cselekvést eredményeznek. A közösségi akció során új tapasztalatokra tesznek szert a tagok, melyek új tudások, képességek, készségek megszerzését teszik szükségessé.” (Harkai, 2006, 100-101. o.)

A további munkák közül Lakatos Kinga átfogó igényű tanulmányát említhetem, melyben a szerző bemutatja az angol szakirodalomban megjelent Robert Adams és Peter Beresford fogalomértelmezéseit.

„A képessétele elmélete azzal foglalkozik, hogy hogyan szerezhetik meg az emberek az irányítást saját életük felett, csoportként (közösségként) képviselve saját érdekeiket; a módszer pedig azzal, hogy a szociális munkások hogyan keresik a lehetőségeket arra, hogy fokozzák/növeljék azoknak az embereknek a „hatalmát” (befolyását), akik ebben hiányt szenvednek.” (Adams, R. 2003, in: Lakatos, 2009, 10. o.)

A szerző mindvégig a szociális és közösségi munka lehetőségei növelésének kérdésével foglalkozik a képessé válás – képessétele összefüggésében. Végül arra a megállapításra jut, hogy

e fogalom megértése „új alapokra helyezi a segítő és a segített viszonyát, megkérdőjelezi az ellátás típusú segítségnyújtás kizárólagos létjogosultságát” (Lakatos, 2009, 44. o.), „ám ehhez a (szociális) szakmának kell képessé válnia arra, hogy komplex módon tudjon közelíteni egy adott problémához, és munkamódszereit integrálva, azokat egymásra építve, új cselekvésmódokat legyen képes kidolgozni.” (Lakatos, ugyanott)

Harkai és Lakatos után a VII. Nyári Egyetemen közös gondolkodás indult erről a témáról is. Péterfi Ferenc előadásában „cselekvőképessé válásnak” nevezi e folyamatot és a magyarra lefordíthatatlan *empowerment*-nek új értelmezési lehetőségét javasolja, Szilvási Lénára hivatkozva:

„Induljunk ki egy megfosztott állapotból, amit az angol *powerless* fogalma fejez ki a legjobban! Eszerint a cselekvőképtelenség gyakori oka a tehetetlenség érzése. Ez az állapot, úgy gondolom, mindannyiunk számára nagyon ismerős. Nos, a tehetetlen állapotból a „hatni tudó állapotba” való eljutás – ez az *empowerment*, tehát

- a tehetetlenség érzésének felszámolása – hatni a környezetre,
- a tapasztalatok megosztásának lehetősége és szükséglete,
- a „megértettek minket” átérzése, mely változást is hozhat magával,
- esélyek megismerése és tudatosítása a közösségi ügyekben való kompetenciáról-illetékességről... Az elmúlt három napban a kiszolgáltatottság és a tehetetlenség példáit hallottuk-láttuk, és néha azokat, amelyek ennek a felszámolására törekednek. Ezek alapján mondom, hogy az *empowerment* értelmezése egyrészt az eszköztelen, a társadalom periferiájára szorult, gyakran szegény, cigány lakosság képességének a kibontására és fejlesztésére kínálkozik, ez teszi lehetővé, hogy képes legyen társadalmi helyzetén változtatni, egzisztenciájának megszervezésében a saját lábára állni. Az önfenntartásra, a materiális életfeltételek saját erőből történő megteremtésére való képessé válás, az erre irányuló erőfeszítés tehát az egyik értelmezés.

Az *empowerment* másik értelmezése – se legalább ilyen jelentőségű –, a *citizen*, az állampolgári szerepre való képessétele. Ez már sokkal szélesebb társadalmi mezőre terjeszti ki e fogalom jelentőségét.

Végül, harmadik jelentéstartalma e fogalomnak, hogy nem csupán a közpolgárok, de a döntéshozók és a környezetükben működő intézmények képessétele is hasonló jelentőségű folyamat.” (Péterfi, 2010, 23. o.)

Harkai Nóra „A szociális munka új szemlélete” fejezetében Chris Millerre és Ole Petter Askheimre hivatkozva fejt ki hasonló gondolatot „az igénybevevők képessétele” (*user empowerment*) modellről.

„...a hagyományos szociális munkás szerepfelfogásban a segítő a „szakember”, a „szakértő”, aki képes a probléma elemzésére, a „kliens” pedig „passzív befogadója” a szociális gondoskodás nyújtotta szolgáltatásoknak ... Az 1980-as évek végétől, az 1990-es évek elejétől egyre inkább elterjedt Nyugat-Európában az új szemlélet, mely a kliensek „képessétele” (*empowerment*) helyezte a hangsúlyt. Ebben az új megközelítésben a szociális munkás sokkal inkább az erőforrásokra, lehetőségekre, illetve az azokat akadályozó tényezőkre fókuszál, semmint a probléma természetére. A segítő, kontrolláló szerepkörből kilépve inkább koordinál, facilitál, bátorítja a klienst a saját tudásának, képességének felismerésében. Úgy tekinti a klienst, mint a saját életének legjobb „szakértőjét”, aki kompetens abban, hogy eldöntse, mi szolgálja legjobban az érdekeit. Az *empowerment* a hatalom átruházását képviseli: erőforrások, képzés, önismeret vonatkozásában. Megváltoztatja tehát a hatalmi viszonyokat. Mindez két dimenzióban mehet végbe: az egyéni szinten az *empowerment* folyamata során a cél az, hogy az egyén minél több kontrollal rendelkezzen a saját élete felett, s ismeretátadás, információk, valamint készségek fejlesztése által képes legyen megérteni a hátrányos helyzetét előidéző okokat. A strukturális dimenzió a társadalmi élet azon területével foglalkozik, mely fenntartja, illetve gerjeszti a társadalmi egyenlőtlenségeket, társadalmi igazságtalanságokat, és bátorítja a kirekesztett csoportokat arra, hogy legyenek hatással az életüket érintő politikai döntésekre, jóléti szolgáltatásokra, szociális jogokra, lehetőségekre. (Harkai, 2006, 90. o.)

Új szerepkörben a segítő szakember

Varga A. Tamás szerint a közösségfejlesztő *katalizátor*, s e szerepmeghatározást máig a legtalálóbbnak érzem. Valóban, katalizál, vagyis felgyorsítja a szereplők egymásra hatását, s általuk a megújulás folyamatát, anélkül, hogy elvegyülne abban.

S e szerepkör megértése fontos következtetésekre juttat bennünket: rájövünk, hogy el kell érünk a közösségnek önmaga által történő fejlesztését. Hosszú ideig tartó folyamat ez, a hátrányos helyzetűek lassan bátorodnak fel és a képessé váláshoz is idő kell. Rájövünk, hogy nem minden esetben nekünk kell a szolgáltatásokat végezni, hanem az érintettek köréből is szerveződhetnek szolgáltatások, az egyszerű dolgoktól a bonyolultabb, nagyobb ügyekig. A példaként bemutatott esetek szinte tárházul

szolgáltatnak az efféle szolgáltatásoknak, az apró-cseprőktől (paiát főzők, stb.) a bonyolultakig (elkísérek valakit az ügyintézésre, tanácsot adok a közösségi vállalkozáshoz, stb.). Ráébredünk arra is, hogy a szolgáltatás szakszerűsége fontos dolog, de legalább ilyen fontos az érintettek részvétele: motiválttá válása, önbizalmának növekedése és elköteleződése a közösségi cselekvés mellett, mert ezek a képessé válás legfontosabb előfeltételei, ebből következik a felelősségvállalás önmagáért és másokért, a tanulás és a cselekvő létforma. Megértjük, hogy nemcsak számunkra fontos az „adás” élménye, hanem mindenki más számára is az, mert önbizalom-növelő, fontosság tudatot fokozó tényező.

A közösségi munkás – közösségfejlesztői szerepekről a továbbiakat ld. a Közösség és részvétel c. könyvben! (Vercseg, 2011)

A szerepet meghatározó tényezők és az egyéni mozgástér

Ha a szerepet munkafunkcióként fogjuk fel, akkor szerepben előírt cselekvéssor – a tevékenység célja, tartalma, módszerei – és hatása egyaránt fontos a szerep meghatározásában, de nemcsak ezek önmagukban, mert a szerepalakítás függ attól a szakmai és társadalmi kontextustól is, amelyben a szerep érvényesül, beleértve az alkalmazók és a közösség elvárásait is.

Az olyan (relative) új segítő szakmákban, mint amilyen a közösségfejlesztés is, állandóan mozgásban lévő természetük miatt, a szakembernek a hagyományosaknál nagyobb önállósága, szabad mozgástere van, amelyet ő tölthet ki, még akkor is, hogy ha az innovációtól való ódzkodásuk okán gyakran arra hívatkoznak is, hogy a főnökük mást vár el tőlük.

Az új szakmák szerepteljesítésében nagyobb szerepe van az egyéni szerepfelfogásoknak, mint a hagyományosabb szakmáknál, s ezt számos kutatás is alátámasztja (pl. Vercseg, 1988). Ezzel azért is fontos tisztában lenni, mert az újszerűségük miatt még alacsony társadalmi elfogadottságú szakmák nemcsak legitimitásukért, szélesebb körben való ismertségükért küzdenek, hanem saját maguk is érintettek a szolgáltatásuk iránti igények felkeltésében.

A beavatkozó szakember szerepvállalása függ tehát *külső és belső tényezőktől* is. (Briscoe, 1999, 57) A külső tényezők közül kétségtávan az egyik fő meghatározó az *alkalmazó szervezet*. Ha az pl. az idős emberekkel való foglalkozást választotta, akkor ettől a szakember nem térhet el, de ha pl. egy általános célú civil vagy jóléti szervezetről van szó, ott már megállapodás tárgyát képezheti, hogy a közösségi munkás mely problémára, korosztályra és milyen szerepben javasol reflektálni. A külső tényezők közé tartozik a *közösség jellege és struktúrája* is. Ennek megismerése érdekében a segítő szakember behatóan foglalkozik a közösséggel azért, hogy megtudja, miben állnak nehézségeik, terheik, kiket érintenek ezek és kik érdekeltek abban, hogy tegyenek valamit mérséklésük érdekében. A közösségi segítő szakember szerepvállalását egy sor *érték és etikai probléma* is befolyásolja – ld. Közösségfejlesztés c. könyvünk IV. fejezetében (Varga A. T.–Vercseg,

2001, 65-72. o., továbbá Mayo, 2006, 13-20. o.) Felvetettük, hogy vajon mire használja a közösségi segítő szakembereket a *megbízó* (állam, nem-kormányzati szervezet vagy magáncég) a közte és a helyi polgárok, valamint közösségeik közötti viszonyban? Választanunk kell, hogy élesztjük-e vagy éppen elaltatjuk az állam lelkiismeretét? A szakosodott (pl. környezet-, vagy egészségvédő) nem-kormányzati szervezet is e dilemma elé állíthatnak bennünket, amikor a szervezet a saját célját akarja elfogadtatni egy terület lakosságával, és ehhez közösségi szakembereket hív segítségül. Kulcskérdés tehát, hogy kinek tartozik a közösségi segítő szakember felelősséggel és lojalitással?

Szakmai szempontból nyilvánvalóan a helyi közösségnek – ez azonban egy bonyolult viszonyrendszerben élő, több szektorban akár egyszerre is érdekelt, többszereplős képződmény. Kényes, egyensúlyi helyzeteket ritkán nyújtó folyamat ez. Az *alkalmazási* kérdések is meghatározzák a lojalitás kérdését – ki a megbízó, ki fizeti a közösségi munkást és milyen cél érdekében? Ám a felelősség és lojalitás kérdése nem pusztán alkalmazásfüggő! Ha optimális szervezeti keretek között, abszolút függetlenül dolgozhatna is a közösségi munkás, még akkor is nyitva állna a felelősség kérdése, mert a közösségi munkás igen sokféle nyomás alatt dolgozik.

Ezt a kérdést a szervezettől függetlenül, önmagunkban is fontos tisztázni. Hogy ki kivel lojális, az függ attól is, hogy kivel akar lojális lenni. *Minden struktúrában vannak szabad mozgásterek, csak ezeket nem mindig akarjuk vagy merjük betölteni.* Először is tehát azt kell tisztáznunk, hogy mi hol állunk, s ez alapvetően meghatározza szerepfelfogásunkat is, és a mozgásteret is, amit kitöltünk.

Mert a közösségfejlesztő, közösségi munkás szerepvállalás függ *belső tényezőktől* is, a szakember személyiségétől, műveltségétől, ízlésétől, stílusától, egyéni életútjától, politikai beállítódásától, értékrendjétől, ambícióitól a szakmában és az életben – számos *belső tényező* hat szerepfelfogásunkra.

„Az embereknek a kollektív cselekvésen, az állampolgári és egyéb ügyekben való hatékonyabb részvételén keresztül történő tanítása alapvetően szemben áll jelenlegi rendszerünkkel, a képviseleti demokráciával: a kormányzás új útjai felé mutat, amelyeknél több ember és nagyobb mértékben szabályozza életkörülményeit.” (Baldock, 1993a, 10. o.)

A közösségi munkás lehet *konzervatív* – valami jót akar visszahozni a múltból, vagy az emberek közös érdekeire, s nem érdekellentéteire épít –, lehet *mérsékelt reformista* – pl. hatékonyabbá, humánusabbá akarja tenni a szolgáltatások jelenlegi rendszerét –, lehet *radikális reformista*, aki az embereknek a változásra irányuló igényeit segíti artikulálni és lehet *forradalmár* is, aki pl. egy, a hatalom megváltoztatására irányuló mozgalom kiépítését tekinti fő feladatának.

„Egyetlen dolgot nem lehet megtenni a közösségi munka keretében: közös cselekvés beindításában segédkezni a politikai folyamatok befolyásolása nélkül, tehát politikai célkitűzések nélkül, amelyek lehetnek hallgatólagosak, vagy átfoghatják a meglevő pártpolitikai rendszert, de mindenképpen léteznek.” (Baldock, 1993a, 11. o.)

A közösségi segítő munka szerepvállalása főként a változás létrehozására irányul, s ez gyakran sérti a hatalomban lévők érdekeit. Nemcsak azért vállaljuk a változásra irányultságot, mert jobb, igazságosabb, élhetőbb társadalmat akarunk, hanem azért, mert számunkra főként az alacsony részvételű, kiszolgáltatottságban élő, marginalizálódott, kirekesztett embercsoportok részvétele, megszerveződése és érdekeinek képviselete a cél. Természetes, hogy e cél eléréséhez több út is vezet, egyedül csak az ő érdekeit és méltóságukat sértő szerepvállalásnak nincs helye a közösségi segítő munkában.

Konfliktusok

Már munkánk elején, a kiindulásnál említettük, hogy a konfliktusok szintje magas a deprivált területeken. A rendszeres kommunikáció – köztük és velük! – azonban számos konfliktust megelőzhet, hiszen tudjuk, hogy a földrajzi, és/vagy társadalmi elszigeteltség kommunikációs gátakat teremt a környező világgal szemben. Az iskolázatlanság, a kapcsolati beszűkültség indulatvezérelt magatartást eredményez, s mindez alárendeltségi érzést, az önbecsülés elvesztését. A megerősítés eszköze mint ahogy azt korábban leírtuk, a kommunikáció, ám bizonyos tipikus, gyakran konfliktust eredményező magatartásformákkal már jó előre számolnunk kell! Ilyenekkel például:

- Azonnali megoldás keresése. Ez a türelmetlenség az érintettektől a helyi vezető-kig sokakra jellemző, de tudni kell, hogy ilyenek csak egyszerű ügyek mentén lehetségesek. El kell érni, hogy miközben egyszerű ügyeket megoldunk, a bonyolultabb megoldásokkal is foglalkozunk a közösségben. Meg kell értenünk azt is, hogy a haladás az egyik embernek gyors, a másinak lassú és nem szabad senkit sürgetni, mert a közös cselekvésnek – mint a közúti forgalomnak – megvan a maga sebessége, melyet előbb-utóbb minden résztvevő felvesz.
- Az intézmények sértettsége. E tekintetben sajnos gazdag tapasztalataink tárháza. Az önkormányzat azért sértett a civilektől, mert olyan témákkal foglalkoznak, amilyenekkel ők is. A szociális intézmények esetenként félnek a civilektől, az egyházi szervezetektől – bizony ez kenyérféltés. A civilek szenvednek a mellőzöttségtől, attól, hogy nem ismerik el munkájukat, stb. Valamiért és valamilyen mértékben szinte minden intézmény szenved és fél a változástól, mert folyamatosan bizonytalanságban érzi magát. Ilyen körülmények között nehéz új munkamegosztásról, a funkciók újragondolásáról, új mozgásterek kitöltéséről gondolkodni, de ha nem tesszük, a helyzet tovább romlik.

Nincs mód most a maga bonyolultságában kezelni e kérdést, elég talán jelezni, hogy ugyanahhoz a problémához máshogyan viszonyul az érintett, a szakember és a politikus, s ha mindegyik hozzáteszi a megoldáshoz a maga lehetőségét, ha e szereplők együttműködnek a megoldásért, az nemcsak azt eredményezi, hanem egészségesebb közösségi viszonyokat is kialakít.

- Irigység, féltékenység, frusztrációból eredő agresszió és más negatív viselkedések kísérnek nem egy közösségi folyamatot, s ezt ki kell bírni – egészen az első közös sikerig, mely trendfordító lehet.
- A szegények, a leginkább rászorultak leszakadnak a folyamatban. Bonyolult okai vannak ennek: önbizalomhiány, kisebbségi érzés, nem értik, hogy mi történik; kifogások keresése: nem akarnak „azokkal” együtt lenni, stb. – de egyszer csak nem jönnek a közösségi gyűlésekre, akciókra. Régóta tudjuk, hogy velük állandóan törődni kell – személyesen és együtt is, nem elég egyszer vagy néhányszor kezdeményezni. Türelmes kommunikáció, állandó párbeszéd, folyamatos aktivizálás előbb-utóbb meghozza eredményét.

Nyílt konfliktusok esetén lehetőleg a közösség reflektáljon és ne a szakember tegyen rendet! Minden a nyilvánosság előtt történjen! Minderre nagyon jó lehetőséget nyújt például a settlement-jellegű működés.

GYAKORLAT

- A fenti példák alapján azonosítsák a családsegítővel kapcsolatban lévő érintett körben, érintett körrel megélt konfliktusokat! Értékeljék a konfliktus-megoldó stratégiáikat, a kommunikáció hatékonyságát!

Közösségi munkás hálózat

A helyi fejlesztéshez is, de a kistérségihez már mindenképp elengedhetetlen, hogy a fejlesztő mielőbb hálózatépítéshez lásson. A legerdeklődőbb helyi közösségi aktivistákból szervezzen hálózatot, segítsen abban, hogy feladataikat, szerepeiket és módszereiket folyamatos képzés során és a gyakorlatban is elsajátíthassák. Igyekezzen a helyi közösségi munkásokat megyei és országos hálózatokhoz kötni, s ha lehet, nemzetközi kapcsolataikat is segítse kifejlődni. Tegyen meg mindent azért, hogy a kiképzett közösségi munkásokat helyben és a kistérségben foglalkoztassák, például új humán szolgáltatásokban: nonprofit információs irodákban, közösségi központokban, tanácsadó szolgáltatásokban, stb. Fontos, hogy a fejlesztő felnőttképzések terén is szerepet vállaljon, elsősorban a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatos oktatási és nevelési programokat szorgalmazza, mozgósítsa elő tanulási motivációt kifejező programok beindítását (az oktatási-művelődési intézmények és az iskolából korán kimaradt lakosok közötti kapcsolat kifejelesztése, szülő-gyerek tanulási programok indítása, a funkcionális analfabetizmus programjai, stb.) A közösségi munka csapatmunka, ezért a csapatépítést joggal nevezhetjük megvalósulása legfontosabb feltételének.

Az e folyamatban résztvevő aktív helyi közösségi kulcsembereket 1998 óta szintén közösségi munkásoknak nevezzük, amióta a felső-kiskunsági kistérségfejlesztés során rájöttünk, hogy valamennyi kistérségi településről ki kell választódnia olyan, a közösség által elfogadott személyeknek, akiket kiképezhetünk közösségi munkássá, s akik élére képesek állni a helyi folyamatoknak és megjeleníteni azt kistérségi szinten, és fordítva: a kistérséget települési szinten.

Mészáros Zsuzsa, a kistérség közösségfejlesztője egy tanulmányában összegzi a fejlesztő folyamat fázisait. Az egész folyamatot területi okokból most nem közölhetem, csak a közösségi munkás hálózat kiépülését és megőrzésének folyamatát (a többit ld. Mészáros, 2003)

Példa

„Miért gondoltunk arra, hogy közösségi munkásokra van szükség a térségben létező problémák közösségi módon történő megoldására?”

Különösen a kis településeken, de városban sem alakultak ki a demokratikus döntéshozatal intézményei. Néhány közösség ugyan már létezett a térségben, de ezek főként szabadidős és kulturális, szociális szolgáltató szervezetek voltak. A település ügyeibe nem szóltak bele, súllyal nem szerepeltek a döntések előkészítésében. Információkhoz nem jutottak hozzá, alternatívákat nem ismertek meg. Közösségi kezdeményezésre kevés példa volt.

Úgy gondoltuk, hogy ha közösségi munkás dolgozik minden településen, akkor felerősítheti a közösségi kezdeményezéseket, információkhoz, kapcsolatokhoz, jó példák megismeréséhez segítheti hozzá a településen élőket.

Közreműködik abban, hogy a település és annak szűkebb közösségei felismerjék saját erőforrásaikat, s szükség esetén kiegészítsék azokat más külső forrásokkal. Keresi az együttműködés lehetőségeit a civil, a vállalkozói és az önkormányzati szféra között. A közösségi megoldásokra maga készíti fel a helyi szereplőket, vagy közösségi képzéseket szervez számukra. Elősegíti a problémák és azok megoldásának nyilvánosságát a településen, illetve az érintettség tágabb körében: kistérségben, régióban, stb.

Miért jó az, ha a térségben hálózatszerűen működnek a közösségi munkások?

A közösségi munkás saját településén „magányosan” tevékenykedik, szakmai segítő háttér nélkül. Ezért szerencsés az, ha több közeli, hasonló adottságokkal rendelkező, hasonló problémákkal küszködő, településen vannak közösségi munkások, akik egymás munkáját támogatni tudják. Ez azután lehetőséget teremt arra is, hogy közös programokat indítsanak, a települések erőforrásait összeadják.

A közösségi munkások felkészítésére a következő módszert alkalmaztuk:

1 éven keresztül havonta egy hétvégén találkoztunk, amikor elméleti képzésre, gyakorlati példák megismerésére került sor. Ezek az alkalmak jó lehetőséget teremtettek egymás településeinek megismerésére. Az együtt töltött idő közösségformáló szerepet is betöltött.

Gyakorlati terepmunkát biztosított a településeken a helyi közösségi munkás által elkezdett közösségépítő munka. A közösségi munkások eljártak egymáshoz, egy-egy közösségi beszélgetés vagy akció előtt és után megbeszélést tartottak.

Mindvégig arra törekedtünk, hogy az önálló munkára készítsük fel a közösségi munkásokat, úgyhogy nagy örömmel vettük, amikor saját egyesület megalapítását határozták el 1999-ben.

Azóta a Felső-Kiskunsági közösségfejlesztő munka meghatározó szereplői, ennek az *egyesületnek* a képzett közösségi munkásai lettek.

Nehézségek:

Olyan embereket kerestünk a településeken, akik nemcsak szűkebb családi, baráti, gyermekei iskolai vagy szabadidős közösségeiért voltak hajlandók tevékenykedni, hanem képesek tágabb összefüggéseiben is szemlélni a világot, felvállalni a közösségi munkával járó konfliktusokat, akik függetlenek a helyi hatalom tényezőitől. Ilyen embereket nehéz volt találni ebben a térségben, ahol magukról azt mondták az emberek, hogy „konok kunok”, „cseléd mentalitásúak”. Valójában azok közül, akikkel elkezdtük a munkát, csak egy volt, aki ide született, és gyökerei is ide kötötték. Ennek oka abban is keresendő, hogy erősek a településeken a rokoni, baráti szálak, amelyeket nagyon nehéz átlépni. A döntéshozatal az önkormányzatok (képviselőtestületek) privilégiuma. Sem a döntésbe, sem a megvalósításba nem vonják be a közösségeket (vagy ahol ilyenek nincsenek, ott a lakosságot), így aztán a megoldás folyamatának sem részesei; nem érzik sajátjuknak az ügyet, annak ellenére, hogy rájuk vonatkozik annak hatása. Ezt az önkormányzati magatartást nemcsak a munkánk elején tapasztaltuk, hanem azóta is folyamatosan. Hiába alakultak azóta közösségek, hiába volt kétszer is önkormányzati választás, a mentalitás maradt ugyanaz. A hatalom birtokosai nem akarják sem a döntést, sem a felelősséget, sem a megvalósításból esetleg létrejövő eredményeket megosztani az emberekkel. Ugyanakkor a közösségek sem képesek egymással összefogva olyan erőt felmutatni, amely az önkormányzatokat a hangjuk figyelembevételére ösztönözné. Néhány kényszerítő körülmény már ebben a térségben is hat: ilyen az EU-s programok kikényszerítette közösségi bevonás, partnerségi kötelezettség és néhány közösségek által megvalósított program, amely elvitathatatlan eredményt hozott. Ezek azonban csak egyedi esetek, átütő intézményesülési hatásuk nincs.

I. 1997-1998. Ismerkedés, problémafeltárás, bevonás

Módszere:

1. Intézmények, önkormányzatok, meglévő közösségek felkeresése, személyes és levélben történő bemutatkozás. Összejövetel a Civil Kollégiumban, beszélgetés a térségről és a lehetséges célokról.
2. Közösségfejlesztési interjúk készítése a térség 5 településén, közel 200 családdal, egyetemisták, közösségfejlesztők közreműködésével.
3. Közösségi beszélgetések településenként.

II. 1998-1999. Községi munkások képzése

Módszere:

1. A feltáró munka során olyan helyi emberek megtalálása, akik településükön változást szeretnének, a közösség bevonásában kezdeményező szerepet tudnak betölteni.
 2. 1 éven át tartó képzés, havi 1 hétvégi rendszerességgel, közben munkamegbeszélésekkel.
 3. Terepmunka: a közösségi munkás képzésben résztvevőkkel, helyi fejlesztési folyamatok elindítása.
- Kunbábonyban kulturális, közösségi programok szervezése, egyesület létrehozása, vetőmaggal, szaktanácsadással idősek és rászorulóknak segítése a saját szükségletű zöldségek termesztésére, helyi újság elindítása és működtetése, faluszépítés: buszmegállók készítése, játszótér kialakítása, személtelhordás megszervezése.
 - Kunpeszéken helyi kulturális egyesület alapítása, kulturális és adományozó programok indítása, a művelődési ház üzemeltetésének megszervezése.
 - Tasson, fiatalokkal szabadidőpark kitakarítása, szabadtéri programszervezés, faluszépítés, a buszmegállók rendbetétele, ifjúsági közösségi tér létrehozásának tervezése.
 - Kunszentmiklóson fiatalokkal és helyi közösségekkel ifjúsági ház üzemeltetésének tervezése, ifjúsági referens alkalmazása az önkormányzatnál, fiatalok egyesületének létrehozása, ifjúsági ház önálló működtetése.
- Mindeközben forrásteremtés a fejlesztő munkára.

III. 1999. Formalizálódás, intézményesülés

Módszere:

1. A felső-kiskunsági közösségi munkások önálló szervezetként való működésének megtervezése, egyesület alapítása Felső-Kiskunsági Községi Munkások Egyesülete néven.
2. Forrásteremtés a közösségimunkás-képzésben résztvevők alkalmazására. 2 fő került a térségi egyesület alkalmazásába.” (Mészáros, 2003, 13-15. o.)

GYAKORLAT

- Készítsenek listát azokról az intézményekről és szervezetekről, amelyek jelenlegi és potenciális partnerei a családsegítő szolgálatnak! A listába kerüljenek fel az egyes szervezetek azon munkatársai is, akikkel a kapcsolatépítés kezdeményezhető! Gyűjtsék össze, milyen tartalomra, funkcióra épülhet az

együttműködés, továbbá fogalmazzák meg konkrétan, mit tud ajánlani – adni – a családsegítő és mit várhat – kaphat – az érintett partnertől! Ez a vázlat lehet az alapja az intézmény szakmai hálózati stratégiájának. Gondolják át, milyen kommunikáció szükséges a partnerség építés következő lépéseihez!

Új szerepkörben az intézmények

Funkciózavarral küzdő intézmények

A magyar társadalom óriási tanulási folyamaton megy keresztül a rendszerváltás óta. Napjaink vitáinak egyik rendre visszatérő témája az, hogy ki miért felelős? A szociális, nevelési, irányító, felügyelő, stb. intézmények arra törekednek, hogy minél egyértelműbben határozzák meg saját mozgásterüket és felelősségüket, s mégis, a társadalom nap mint nap szembesül olyan új jelenségekkel, amelyek ismétlődően rávilágítanak a jog és más intézmények korlátaira, gyengeségeire, funkciózavaraira, s azokra az üres, sem intézmények, sem állampolgárok nem járta mezsgyékre, amelyek az egyes intézmények között üresen tátonganak.

Természetesen fontos, hogy az intézmények tisztában legyenek szerepükkel és azt teljesítsék is, ám az embernek mégis az az érzése, hogy azt már minden intézmény pontosan tudja, hogy hol ér véget a feladata és felelőssége, de az egészet, mint problémát nem vállalja fel senki. Mondhatnánk: hisz erre valók a család, a rokonság, a szomszédsági kapcsolatok, a közösség, s az intézmények feladata csak egy jól meghatározott és behatárolt szolgáltatás nyújtása! Hiszen ha a család, a rokonság, a szomszédsági kapcsolatok, a közösségek jól működnének! S közben naponta halljuk a média-sztorikat a kórházak között utaztatott beteg kálváriájáról, vagy az intézményekkel kapcsolatot fel nem vevő, kiszolgáltatott, magukra maradt emberekről.

Az intézmény nem független társadalmi környezetétől, s bár fő feladata a törvények betartásával nyújtott szakszerű szolgáltatás, szabad mozgástereit a közegével való rugalmasabb, empatikusabb működés kialakítására, és a többi intézménnyel való rendszeres együttműködésre kellene kitöltenie annak érdekében, hogy a rászoruló felvegyék a kapcsolatot az intézményekkel, vagy, hogy ne vesszenek el a rendszerben. E kívánatos változások a közösségi munka irányába mutatnak.

A társadalmi közeggel való együttmozgás és érdemi együttműködés azonban nyitott helyzeteknek, váratlan fordulatoknak teszi ki az intézményeket és azonnali döntéseket és szakmai innovációt igényelhetnek, melyekhez az intézményeknek nincs meg sem a felkészültsége, sem az eszközrendszere.

2010-ben, közösségfejlesztők VII. szakmaközi Nyári Egyetemén a társadalmi szolidaritás volt a téma, melynek kifejtése során egy kerekasztal résztvevői „szolidaritáspótlóként” határozták meg a szociális szolgáltató intézményeket, mint arra a gondoskodásra hivatottakat, amelyeket a modern társadalom megváltozott körülményei között az egykori közösségek már levetettek, elhanyagolnak, vagy egyáltalán nem teljesítenek. (Parola, 2010) A kérdéssel tehát a szolidaritás és a közösségek diszfunkcionális működése is összefüggésbe hozhatók.

Szolidaritás és közösségi munka

A rendszerváltás előtti Magyarországon – és valószínűsíthetően többé-kevésbé az egész szovjet-blokkban – létezett egyfajta mechanikus szolidaritás, mely még a II. világháború előtti, részben tradicionális társadalomból öröklődött át, s amely kiegészült a szovjet típusú rendszer „közös tudatot” kiépíteni akaró ideológiájával és társadalomszervezési módszereivel, köztük a felülről irányított szolidaritással is. Az ál-egyenlődség és a korlátozott részvétel súlyos következményeivel még ma is szembenézünk, de az állampárti rendszerben nem létezett etnikai alapú megbélyegzés, kirekesztés sem a munkából, sem a helyi közösségekből. A kollektív típusú, közös tudaton alapuló szolidaritás a modern társadalmakban mindenütt fokozatosan gyengül, de a közép és kelet-európai régióban a rendszerváltással szinte egy csapásra omlott össze. Ez nem jelenti a szolidaritás megszűntét, hiszen a természeti és környezeti katasztrófák utáni segítségben, az önkéntességben és adományozásban országaink lakossága eddig még mindig példászerűen teljesített. De az „eseménytelen” mindennapokban a nem a *közülünk valóval*, hanem a *másokkal* (Rorty, 1994) történő, bonyolultabb szolidaritás nehezen működik. A gyökeresen megváltozott társadalom/közösség nehezen kiismerhetővé vált, s ez alapvetően rendítette meg a bizalmat, melynek hiányában a korábbi kölcsönös segítség gyakorlata megtorpant. S nemcsak a változások brutális gyorsasága és ereje változtatta meg a szolidaritás gyakorolhatóságának feltételeit, hanem az új rendszer, a piacgazdaság legfőbb mozgatórugója, a verseny is, amely a szolidaritást felcserélte a konfliktusokra, s problematikusá teszi az együttműködést.

Szolidaritás – kinek a dolga?

A közösségfejlesztési felnőttképzési szervezet, a Civil Kollégium Alapítvány 1997-ben nyitotta meg képzési központját Budapesttől 76 km-re, délre. Az egykori iskola egy 400 lelkes tanyaközpont közepén, Kunbáonyban helyezkedik el. A CKA megnyitása felpelzsdítette a helyi közösségi életet és helyi egyesület alakult kulturális és szabadidős tevékenységek szervezésére. A Községfejlesztők Egyesülete és a CKA kistérségi közösségfejlesztési munkát kezdeményezett, mely folyamat azóta is tart.

1998-ban a kunbáonyi egyesület pályázatot nyújtott be az Autonómia Alapítvány iskert-programjára, mely lehetőséget adott jó minőségű vetőmag juttatására hátrányos helyzetű családoknak.

Az elnyert támogatás konfliktushelyzetet eredményezett az egyesületen belül, amelynek tag-sága két táborra szakadt. Az egyik tábor úgy gondolta, hogy a szociális problémák kezelése nem az egyesület dolga. „Nekünk sem ad senki semmit ingyen!” A másik tábor szerint ez igenis az egyesület dolga is, mert addig nem fog a közösség életminősége javulni, ameddig a lakosok nem segítik-támogatják egymást és nem vesznek tudomást mások bajáról.

Az elnyert támogatásból, komoly megfontolás után 30 szegénysorsú családnak teremtett az egyesület lehetőséget arra, hogy a családnak szükséges zöldségféléket a saját konyh kertjükben megtermeljék. A szervezőmunkát az egyesület végezte, felmérte a szükségleteket, vetőmagot, műtrágyát, növényvédőszer vásárolt és osztott ki, s az egyik szakember tag szaktanácsokkal is ellátta a családokat. A program sikerrel valósult meg.

A szolidaritás, még ha konfliktust is váltott ki, működött tehát, de olyannyira megosztotta a tagságot, hogy az egyesületi működés néhány évre teljesen leállt. 2004-ben azután az egyesület újjáalakult, új vezetőséget választott, s azóta magától értetődő, hogy a közjóért való küzdelem az egyesületnek is feladata – beleértve a szolidáris megnyilvánulásokat is, mint pl. a tanyákon élő betegek, öregek rendszeres látogatása, gondozása. Ennyi időre volt szüksége a helyi közösségnek ahhoz, hogy megértse új helyzetét, azonosuljon a most keletkezett problémákkal és részt vállaljon azok megoldásában.

A fejlesztő munka, bár erős konfliktust gerjesztett, segített a helyi közösséggel megértetni a rendszerváltással bekövetkezett változás egyik civil üzenetét: a szolidaritás, az egymásért való felelősségvállalás immár nemcsak az állam, az önkormányzat, hanem az állampolgárok ügye is. (Kunbábonyért Egyesület, 1998)

Intézményközi együttműködés

A közösségi munka legfőbb mai feladata *az intézményközi együttműködés* szemléleti alapjainak kialakítása és gyakorlati megvalósítása lenne, a képesséttel a fókuszban. A hátrányos helyzetű, kirekesztett, mélyszegénységben élő emberek nem tudnak kapcsolatot teremteni az intézményekkel, így azoknak kellene közösségi kezdeményező szerepet betölteniük, felhasználva mindazt az önbizalom-építő, képessé tevő erőt, amit egy közösségi szinten kialakuló új viszony biztosítani tud. A lehetőségek megismerése, az ellátástól való elmozdulás a saját élet irányításában való aktív részvételig akkor jöhet létre, *ha az intézmények a teljes embert, s nem pusztán a szolgáltatásaik szempontjából ellátásra szoruló ügyfelet látják az érintettekben; ha a szolgáltatások nemcsak egymás mellett jelennek meg, a másiktól mit sem tudva, hanem az egyéni és közösségi utakat egységükben látva, egymással kölcsönhatásban is; s ha lehetőségeiket a helyzetből való kivezető utak intézményközi keresésére is felhasználják.*

Szükséges, hogy a hiányzó szolgáltatások pótlására szervező civil – önszervező, önkéntes – kezdeményezéseket az intézmények erkölcsileg és szakmailag, a képesséttel minden bekapcsolható eszközével támogassák, hiszen ennek számos hozadéka lesz az egyén, a közösség és az intézmények számára is. Fontos lépés ez az önállóság és az önbizalom fejlődésében; a másokért vállalt felelősség gyakorlattá szervezése pozitívan hat vissza az egyéni életvezetésre, motivációt épít az informális és formális tanulásra, stb. Az önkéntes ellátó – gondozó – segítő tevékenységek szaporodása idővel kiegészíti és módosíthatja is az intézményi szerepköröket, de nem teszi feleslegessé, csak a munka hangsúlyait helyezheti át a frontális ellátástól: koordináció, a közösségi munkaformák megtalálása, a képesséttel szervezettebb formáinak kialakítása.

A közösségfejlesztésnek megvannak a szakmai lehetőségei az intézményközi együttműködés fejlesztésére. Az intézmények képviselőivel és a valamennyi intézménnyel folytatott önbemutató, majd a saját munkát elemző módszerek elvezethetnek a szabad mozgásterek felismeréséhez és – közösségi tervezés eredményeként – azok új szakmai tartalommal való kitöltéséhez.

A területi ellátásban résztvevő intézmények közös munkájának (a szakszerű szolgáltatás mellett) az intézmények kezdeményező szerepének felvállalására kellene irányulnia. E szerep tartalmát az adhatja meg, ha az állami és civil intézmények a vonzáskörzetükben élő érintettekkel közösen tárják fel a problémákat, közösen határozzák meg a megoldási alternatívát és a megfelelő szakmai irányítási szintek bekapcsolásával segítsenek kialakítani egy életképes, közösségi alapú és működő szolgáltatási rendszert. Ez lenne itthon is a társadalmi tervezés igazi területe.

Mi a közösségi munka?

A közösségfejlesztés, közösségi munka szakmai kialakulásának és fejlődésének történelme azt mutatja, hogy e foglalkozás a legszorosabb összefüggésbe hozható a demokráciával, a civil társadalom kialakulásával és működésével. A szakma kialakulása összefügg a modern társadaloméval, melynek fokozódó bonyolultsága egyre szükségesebbé teszi a közvetítést. (ld. Eredet és növekedés, in: Közösség és részvétel, 36-63. o.)

A közvetítés szükségessége

Korunk az állandósult változások kora, s egyik jellegzetessége, hogy időnként szükségessé teszi a *közvetítést*. Az életviszonyokat erőteljesen formálják az intézmények, a média, az új technológia, miközben a mindennapok során begyakorolt és megbízható hagyományok törékennyé, gyakran alkalmazhatatlanná váltak. Az elidegenedés és a terjeszkedő anomia mértéke rávilágít arra, hogy korunk embere jobbra elvesztettnek érzi magát, nehezen igazodik el az életében, nem látja át tisztán az ön magát meghatározó viszonyokat, az információdzsungelben nehezen tájékozódik a választási lehetőségek között, így döntései esetlegesek. Úgy is mondhatjuk, hogy az intézményekkel létesítendő aktív viszonyában korlátozott, csakúgy, mint az új intézmények létrehozásában abban a közösségben, ahol él (szokások, szerveződések, civil megnyilvánulási formák). (Thiersch, 1992, in: Varsányi, 1999) Ezeket az általános kortüneteket még határozottabbá teszi, felerősíti az olyan alapvető, strukturális változás, mint amelyen 1989-ben végbement Közép-Kelet Európában.

A közösségfejlesztői beavatkozás hatására – vagy spontán módon – a közösségekben fokozódó bizalom, sokasodó kapcsolatok, újonnan kialakuló szokások és szerveződési formák, a szerveződő szolidaritás és együttműködés – tehát az erősödő civil társadalom – csökkenti a fenti válságtüneteket és segít abban, hogy a közösség tagjai otthonosabban érezzék magukat a saját világukban és annak maguk is alakítóivá váljanak.

Ehhez időnként nélkülözhetetlen a közösségfejlesztői közvetítő bevonása, azé a szakemberé, aki összeköti a helyi világot a távolabbi világokkal, s aki – a helyi közösségi aktivistákkal együtt – képes a közösség tagjait tapasztalataik megosztására és új, közös tapasztalatok szerzésére, közös cselekvésre, s ezen keresztül tájékozódásra, tanulásra, új belső és külső kapcsolatok szervezésére bírni. A közvetítő – esetünkben a közösségfejlesztő – bekapcsolódása döntő lehet abban, hogy a mindennapi élet megértett, reflektált tevékenységgé váljon és az önirányítás minél tágabb teret foglaljon el.

A közvetítés egyik terepe tehát a közösségi munka, amely a részvétel fokozása révén, az alapelveknél leírt egyéni, közösségi és politikai szinteken segít abban, hogy az egyének és közösségek mindinkább részt vállalhassanak saját életük rendezéséből.

Alapelvek: közösség és részvétel

Az *alapelvek* minden szakma kiindulópontja, viszonyítási alapja – minden, ami a szakmában zajlik, ezekhez az alapértékekhez képest jó vagy rossz, követendő vagy elvetendő. Nagyon körültekintőnek kell tehát lennünk, amikor megválasztjuk a legfontosabb értékeinket tükröző alapelveket, amelyek a közösségfejlesztés változó fókuszával változhatnak is. Két alapelv viszont vitathatatlanul csak erre a szakmára vonatkozik és időtálló: a *közösség* és a *részvétel* alapelve.

A **közösség** a külföldi szakirodalomban nem szerepel a közösségfejlesztési alapelveként, holott minden bizonnyal ez a leginkább szakmaspecifikus alapelv. Gyaníthatóan azért van ez így, mert az alapelveket általában a gyakorlatból vonják el és nem az olyan „nagy elméletekből”, mint amilyen a „közösség” is. Ám észre kell vennünk, hogy a már elfogadott alapelvek, pl. az igazságosság, az egyenlőség, a tolerancia és a sokszínűség is hordoznak történeti és elméleti vonatkozásokat, filozófiai, erkölcsi és jogi irányokat, amelyek felé a közösségfejlesztési gyakorlat haladni szeretne. Hasonlóképp van ez a „közösség”-gel is. Ha ezt az érvelést elfogadjuk, észrevevessük, hogy a közösség éppoly pragmatikus, mint az előbb felsorolt alapelvek.

A **közösség alapelve**. A közösségfejlesztés célja a helyi közösséghez és a társadalomhoz tartozás elősegítése. A végső cél, hogy mindenki tartozzon valahová és valakikhez, közösségi és társadalmi beágyazottságban éljen, legyen esélye-lehetősége saját életfeltételeinek javítására és képes legyen a pozitív változásokra irányuló közös cselekvésben való részvételre.

A közösség alapvető emberi létfeltétel.

„Az embernek, mint fajnak nagy evolúciós újítása a közösség kifejlődése. Nem az egyének versenye a döntő az emberi evolúcióban, hanem a közösségeké. A közösség sokfejű, százkezü, tevékeny, mindenre figyelő biológiai és kulturális konstrukció... Milliós éves fejlődése alatt megbízható, kiegyensúlyozott környezetet biztosított az emberi életnek... Az emberi természet számára a közösség az optimális működési tér... olyan helyi közösségeket kell kialakítani, amelyekben mindenki megtanulja, hogy az ember csak közösségekben életképes, és a központosítás előnyeinek megőrzése mellett a helyi kultúra a legfőbb jó és legfontosabb emberi érték.” (Csányi, 2005)

Warren (1963) amerikai szociológus szerint a közösségnek öt funkciója van az életünkben:

- A *szocializáció*, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba, olyanokat, amelyek a leginkább az adott kultúrában érvényesek.
- A *gazdasági boldogulás*: a közösség biztosítja tagjainak a megélhetést.
- A *társadalmi részvétel*: A közösségben biztosítja tagjai számára a társasági, társadalmi élet lehetőségét, a jogok és kötelességek gyakorlását.
- A *társadalmi kontroll* is a közösség funkciója. A kontroll alapját a közösség értékei és normái jelentik, valamint a köz ügyei iránti elkötelezettség és felelősség.
- A *kölcsönös támogatás*, s az ahhoz vezető *együttműködés*, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja. E funkciót a szolidaritás funkciójának is szokták nevezni.

„Bár mindegyikük fontos a lokalitás szempontjából, ezek nem feltétlenül olyan funkciók, amelyek felett a közösség kizárólagos felelősséggel vagy hatalommal bír. Épp ellenkezőleg: ahhoz, hogy a közösség e funkciókat közösségi szinten ellássa, a társadalmi szerveződésben szoros kötéseknek kell jelen lenniük a helyi alapú egységek, pl. vállalkozások, iskolai vezető testületek, önkéntes szervezetek és szociális rendszerek között, amelyek jócskán túlmutatnak az adott közösség határain... Azt sem mondjuk ... , hogy ezeket a funkciókat nem láthatják el másfajta társadalmi rendszerek, pl. informális csoportok, formális szervezetek, vagy egész társadalmak. A közösségnek azonban az egyik fő jellemzője éppen az, hogy e funkciókat a lokalitás szintjén szervezi meg.” (Warren, 1963)

Bár a **lokalitás** a folyamatosan mobilizálódó világ egyre sebezhetőbb koncepciójának tűnik, mégsem válik használhatatlanná a közösség-fogalom szempontjából, hiszen az emberek mégiscsak ott cselekszenek, ahol aktuálisan éppen élnek, s bár cselekvésük hatása messze túlnyúlhat a lokalitás határain, azok hatnak a lokális életre is. „Számos más társadalmi funkció mellett az emberek lokális keretek között gyakorolják politikai részvételüket” (Warren, 1963). A magát megszervezni kezdő magyar közösségfejlesztésnek a 70-es évek közepén éppen az volt az egyik fő újdonsága, hogy felvetette a helyi, közösségi identitás kérdését és a centrális hatalom időszakában legalizálni próbálta a helyi (döntési) szintet és összekapcsolta azt a helyi cselekvéssel (részvétellel) és kontrollal. Komoly szakirodalma van a szomszédságok növekvő szerepének is a globalizáció korában. (ld. pl. Henderson-Thomas, 1987, 4. o.)

Az is igaz persze, hogy a helyi közeg, amire cselekvésük vagy cselekvésük hiánya hatással van, nem húzható meg a lokális határon, mint ahogyan a helyi problémák mindegyike sem helyben keletkezik, hanem kívül a lokális világon – nemzetközi és országos trendek érvényesülése következtében. A mai ember éppen azzal a kihívással kerül szembe, hogy ismerje és értse az egészet meghatározó tendenciákat, hatásokat, folyamatokat a maga vonatkozásában és képes is legyen cselekvően hatni az őt érintő folyamatokra. És éppen ehhez az eligazodáshoz és a nyomukban következő választáshoz szükségesek a közösség normatívan érvényesülő hatásai.

„A szabad választás... értékszemlélet hiányában értelmét veszíti... A választhatóság elvét a társadalmi normák, szabályok, keretek megléte tölti meg értelemmel. Éppen ez a normák iránti társadalmi szükséglet teszi hangsúlyossá a közösségek szerepét és szükségességét a modern társadalomban.” (Harkai, 2006, 29. o.)

A közösség „egységes fogalomként” (ti. falusi vagy városi szomszédságként) való értelmezését sokan idealizált értelmezésnek tartják. „Létezik olyan feltételezés, miszerint a demokratikus konszenzus segítségével le lehet győzni a különbségeket, és össze lehet hozni a közösség különböző szegmenseit, hogy egységes frontot alkossanak a közösségi cselekvéshez... Egy újabb keletű, közösségről szóló kiadványban... helyesen teszik fel a kérdést:

„Ki az a mi?” ...Mások is elkezdtek megkérdőjelezni a közösségek természetéről és kívánalmairól általánosan elfogadott elképzeléseket – olyan elképzeléseket, melyek helyességét túlságosan is régen vesszük biztosra. Pontosabban, arra mutatnak rá, hogy a közösséget „lokalitásnak” tekintő egységesítő elképzelések különösen a közösségen belüli konfliktusokat és hátrányos helyzetet becsülik alá ...A korábbi elméletek sokszor figyelmen kívül hagyják a fennálló hatalmi struktúrákat – amelyekben bizonyos csoportok húznak hasznot a status quo-ból – és a közösségek társadalmi osztály, etnikai, nemi és szexuális hovatartozás, életkor, vallás és kulturális hagyomány szerinti rétegződését.” (Campfens, 1997)

*A modern közösségiség lényegét a **civil társadalom** fogalma is kifejezi, mert szintetizálja a modern ember látszólag egymásnak ellentmondó két alapvető szükségletét: a valahová tartozás és a szabadság igényének egymás mellettségét.*

„Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék... Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf, 1997)

A közjóért folytatott, lokális társadalmi csoportokban zajló közösségi cselekvés – a közösség tagjainak rendszeres kommunikációján, részvételén és az ezek nyomán kialakuló szolidaritáson keresztül – a részvételi demokrácia fő megnyilvánulási formája. A közösségek mellőzésének társadalmi kockázata, hogy még több elnyomott és perifériára szorult ember idegenedik el a társadalomtól.

Ha a közösséget a közösségfejlesztés alapelveinek tekintjük, akkor egy olyan termékeny talajon állunk, amely kellően sokrétű ahhoz, hogy megadja a közösségépítő tevékenységünkhöz szükséges komplexitást. E nélkül a komplexitás nélkül beavatkozásunk csak szimpla és rutinírozható szakmai segítségnyújtás maradna.

A valahová tartozás a **részvételt** magát is jelenti: részt veszek annak a közösségnek az életében, ahová tartozom. A részvétel az élet teljességére kiterjedő megnyilvánulás és létforma. Általános értelemben a részvétel az egyén és a közösség szintjén jelentkezik.

Az *egyén szintjén* arról szól, hogy az egyén maga is részt vesz saját életének irányításában, azaz felelősséget vállal önmagáért. A sodródás helyett az önirányításra vállalkozik, megalkotja mintegy a maga életét, értékeket fogalmaz meg a maga számára és annak megfelelő célokat tűz ki, s társakat választva küzd e célok megvalósulásáért.

A *közösség szintjén* a részvétel már az egymás és a közösség ismeretét és azon belüli kapcsolatait is jelenti. Jelenti továbbá az egymás iránti bizalmat, a kölcsönös támogatást és szolidaritást, a közös normákat és a viszonzosságot. A részvétel magas aránya jó indikátora az egészséges, jól működő közösségeknek.

Beszélhetünk a részvételtől a *társadalom szintjén* is, amikor a részvétel a társadalom interakciós és intézményes folyamataiban valósul meg – kapcsolati és kommunikációs rendszerek, az intézmények létrehozásában (új intézmények, pl. civil szervezetek alapítása, szociális szolgáltatások megszervezése, törvények előkészítése, az egyeztetés és érdekképviselő intézményeinek működtetése, stb.) és a meglévő intézmények használatában nyilvánul meg (a lehetőségek ismerete és kiaknázása, a törvények betartása vagy megkerülése, stb.). *Politikai megközelítésben* a részvétel a döntési folyamatok különböző szintjein való részvételt jelenti. Ez az a szint, ahol a leginkább beszélhetünk a részvételi demokrácia érvényesüléséről. A részvétel itt ugyanis azt jelenti, hogy az állampolgári akarat közvetlenül – s nem képviselők útján – érvényesül. Az állampolgárok és szervezeteik részt vesznek a közösségi-társadalmi tervezési és döntési folyamatokban.

A részvételi demokrácia a görög demokrácia eredeti formája, s azért mondjuk még ma is az egyetlen valóban működő demokráciának, mert nem voltak benne hierarchikus kapcsolatrendszerek – a közösséget érintő döntéseket maguk az érintettek hozták meg, még ha ez a demokrácia sem volt tökéletes, s még ha az egyre bonyolultabbá váló modern társadalmakban ez a fajta hatalomgyakorlás számos korlátba ütközik is. A véleménynyilvánításnak, a döntésben való részvételnek és a kontrollnak azonban még messze az optimumán innen vagyunk.

A részvétel – csakúgy, mint a közösséghez tartozás! – megvalósulhat önmagától, szakemberi beavatkozás nélkül is. Hogy mikor és milyen mértékben van szakmai beavatkozásra, „rásegítésre” szükség, azt a közösség érettsége – tanultsága, szervezettsége és állampolgári kultúrája, fegyelme – határozza meg. A **bevonás** szükségességéről a leggyakrabban akkor beszélünk, amikor az adott közösség és tagjai alacsony részvételi aktivitást mutatnak a közösség/társadalom interakciós és intézményi folyamataiban; amikor az egymás iránti bizalom és szolidaritás gyenge; a kölcsönös segítség, a cselekvő viszonyok, az önkéntesség és a civil intézmények, hálózatok száma csekély; a lakosok nem ismerik jogait, kötelességeiket, lehetőségeiket és a meglévő (állami) intézmények elvben értük, gyakorlatilag azonban nélkülük működnek; s a döntési/ellenőrzési folyamatokban résztvevők száma alacsony.

A bevonás/részvétel csak látszólag pusztán morális cél, szorgalmazását és terjedését egyre inkább gazdasági megfontolások is mozgatják. A jóléti rendszer válsága, a kormányzatról (government) a kormányzásra (governance) való áttérés szükségességének felismerése, az állampolgárok és szervezeteik bevonása a legszélesebb értelmű szociális szolgáltatásokba mind azt célozzák, hogy az állampolgárok és közösségeik ellátottság iránti igénye csökkenjen – saját maguk oldják meg az életüket, minél kevesebb támogatással! –, vagyis valósuljon meg az önsegítés (self-help) és a passzivitás helyett aktivitás jöjjön létre. Mindez persze kedvez a közösségfejlesztés, közösségi munka intézményesülésének, ám a szakembereknek mindig felül kell bírálniuk a megbízók törekvéseit és csak olyan folyamatokat szabad elősegíteniük, amelyek megfelelnek a közösségfejlesztés más alapelveinek is. Olyan folyamatokat szerencsés csak támogatnunk, amelyek nem szabnak gátat a civil/közösségi cselekvés lényegének, a szabadságnak és függetlenségnek, a kritikai attitűd érvényesülésének, hanem ellenkezőleg, éppen hogy erősítik azokat.

„Az életképes helyi közösség az, amelyikben a lakosok együttműködnek annak érdekében, hogy a legkülönbözőbb szempontú hatással legyenek a helyi társadalom szabályaira; amelyikben a lakosok a közösségi életre vonatkozó célokat tűznek ki maguk elé és amelyikben az emberek képesek is e célok megvalósítására.”
(Schönberg, 1979)

Ha a közösség célérték, akkor a részvétel – ez a másik leginkább szakmaspecifikus alapelv – eszközérték a közösségiség eléréséhez.

A közösségfejlesztés és a közösségi munka meghatározottsága

Közösségfejlesztés: a senki földje?

Ha a közösségfejlesztői szakmai beavatkozás alig több mint 100 éves történetét vizsgáljuk, a különbözőségek változatos skáláját fedezhetjük fel mind a beavatkozást életre keltő okok és a beavatkozást igazoló elméletek, mind a beavatkozás eszközeinek vonatkozásában. Időnként és helyenként rendre fellángol a vita: vajon a közösségfejlesztés szakma, szakterület-e, avagy inkább az „anyaszakmák” egyik módszere? Megfigyelhető az is, hogy a beavatkozás történetében rendre jelentős módosulások, változások következnek be a beavatkozás irányultságát, a munka hangsúlyait illetően. Társadalmi-kulturális fejlesztés (socio-cultural development), közösségi művelődés (community education), a szegénység/kirekesztettség elleni küzdelem (combat poverty/exclusion), társadalmi/közösségi tervezés (social/community planning), társadalmi akció (social action), közösségi gazdaságfejlesztés (community-based economic development), multikulturális mediáció (multicultural mediation), mediáció, civil társadalom fejlesztése (civil society development) – széles a skála. A közösségi beavatkozás szakterületének még a megnevezése is más és más országonként – közösségfejlesztés (community development), közösségszervezés (community organization), közösségi szociális

munka (community social work), közösségi munka (community work), társadalmi-kulturális animáció (animation socioculturelle, sociocultural animation), sőt, vannak országok, ahol nem is, vagy nem szívesen használják a „közösségi” jelzőt, akár mert egyszerűen nincs erre szavuk (svédek), akár mert a szó jelentéstartalma történelmi okok miatt jelenleg negatív színezetű (németek).

Mit jelent vajon e beavatkozás elaszticitása? Megfoghatatlan diffúziót és a szakmásodást el lehetetlenítő tényező-t-e, vagy épp ellenkezőleg, kimeríthetetlen gazdagságot és erősséget?

Közösségfejlesztés – mozgalom és szakma

Tovább bonyolítja és árnyalja a képet az, hogy a közösségfejlesztés egyszerre mozgalom és szakma.

Mozgalom – a közösség általi fejlesztés

Lényegileg csak akkor beszélhetünk közösségfejlesztésről, ha maguk a közösség tagjai, szervezetei és intézményei fejlesztik a saját közösségüket. Nem a közösségfejlesztő fejleszti tehát a közösséget, hanem a közösség fejleszti önmagát. A közösségfejlesztő „csak” katalizálja és szakmailag segíti e folyamatot. A közösségfejlesztő azért kezdeményez, hogy a közösség átvegye tőle a kezdeményezést és elinduljon a problémák közösségi megoldásának útján, melyhez a közösségfejlesztő a képessététel változatos eszközeivel járul hozzá.

A jó közösségfejlesztési folyamat helyi mozgalom, amelyben a folyamatosan aktivizálódó lakosság keresi a maga hozzájárulási lehetőségeit a közösség életminőségének javításához, létrehozza saját intézményeit és együttműködési struktúrákat alakít ki. A közösségi fejlesztésben folytonosan újabb és újabb egyének és csoportok aktivizálódnak a folyamat kritikájaként vagy alternatívájaként, s e közösségi szereplők állandóan új helyzeteket teremtenek, megváltoztatva a tervezési, döntési és kontroll-mechanizmusokat. A mozgalom kifejezést az önszervező közösségi munka értelmében használjuk, mely állandóan mozog, változik, él, cseréli hangsúlyait és a megvalósítók köre is állandóan változik.

A mozgalmi jelleg nagy erőt jelent, ugyanakkor sajátos természete miatt nehézkessé teszi a képviseletet, valamint a közös arculat és külső kommunikáció kialakítását. Nehézkes-sé, de nem lehetetlenné. Igaz, hogy a mozgalmi munkát a leggyakrabban nem az igazán mély és hosszú távú elköteleződések jellemzik, az állampolgári magatartás leszűkülhet az „igen” és „nem” igazságára. Igaz, hogy a reakcióidők előre kiszámíthatatlanok, gondoljunk csak a hirtelen, azonnali fellépésekre és a lépésről lépésre történő építkezésekre, a lelassuló, már-már beállni látszó folyamatokra, amelyek valamitől hirtelen mégis meglódnak. Igaz, hogy a mozgalmi munka számos eleme alacsony hatékonysággal, partikularitással, amatőrizmussal vádolható – de hát a civil társadalomról van szó! Arról

a civil társadalomról, amelyiknek egy demokráciában megvan a lehetősége arra, hogy el-
lensúlyozza az államiságot, a túlzott hatalomkoncentrációt, amelyik kezdeményez a hiá-
nyok megszüntetésére-mérséklésére, s amelyik választási lehetőségeket mutat fel.

Az állandó mozgásban lévő közösség egy kívülálló számára persze nehezen követhetővé
és értelmezhetővé teszi az aktuálisan zajló folyamatokat, mégis, minden közösségfejlesztésnek, közösségi munkának ez a folytonos mozgás és változás a lényege. Gondolkodjunk
bár helyi fejlesztésben (locality development), társadalmi tervezésben (social planning)
vagy társadalmi akcióban (social action) (Rothman modelljei, 1968, 1995), e mozgalmi
jelleg mindegyik modellben érvényesül, az emberek bevonása, részvétele révén.

A közösségfejlesztés mint szakma

A közösségfejlesztés mint szakma *átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozást* jelent a
közösségek életébe annak érdekében, hogy a közösség képes legyen a megújulásra, va-
gyis saját problémáinak kezelésére, mérséklésére és megoldására. A beavatkozás addig
tarthat, ameddig a közösség tagjai maguk nem válnak a változás meghatározó tényezőivé.
A közösségi munka – hívják bárhogyan is – az állampolgárokkal, csoportjaikkal és
szervezeteikkel, a területi közösségekkel folytatott munkán át a nemzeti és nemzetközi
szinteken is jelen van. A legfontosabb kérdés az, hogy e szerteágazó tevékenységet mi-
től nevezhetjük szakmának? Az önálló diszciplínává fejlesztés kísérletei mellett a szak-
terület irányultsága és társadalmi funkciói mutatnak megnyugtató azonosságot.

Az *irányultság* tekintetében mindenütt a problémákban érintettek közösséghez tarto-
zásának elősegítése és részvételének fokozása áll e szaktevékenység fókuszában, *társada-
lmi funkcióit* tekintve pedig mindenütt megjelenik az emberek önszorgó együttmű-
ködése, az aktuális viszonyok megváltoztatását célzó közösségi tevékenysége, legyen
szó bármelyik, később taglalandó közösségi funkcióról (szocializáció, gazdasági bol-
dogulás, társadalmi részvétel, társadalmi kontroll és szolidaritás). (Warren, 1963)

A közösségi tevékenység egyfelől a szükségletet szenvedő emberekre, másfelől – az ér-
dekeiket megfogalmazó és azokat a társadalmi nyilvánosságban artikuláló közösségek
erejével – a reformokra irányul, a döntéshozás, a jogalkotás befolyásolására, s az alkal-
mazkodás mellett vagy helyett a *változásra* fekteti a hangsúlyt.

Nem elhanyagolható szempont a közösségi munka *preventív* jellegű irányultsága
sem, az ugyanis, hogy képes fokozni a közösségek megtartó erejét, erősíteni és gyakor-
lattá szervezni az emberek közötti kommunikációt és szolidaritást.

Alkalmas továbbá arra is, hogy a helyi közösségek azonosítsák saját társadalmi szük-
ségleteiket és megszervezzék *intézményeiket* – önszorgó, érdek- és nyomásgyakorló
csoportokat, a civil társadalom új intézményeit.

A közösségi munka hozzásegíti a kirekesztett, marginalizált, alacsony érdekérvényesítő ké-
peségű társadalmi csoportokat ahhoz, hogy érdekeiket felismerjék, megfogalmazzák és
konfrontálják az érdekeik érvényesítését gátló társadalmi intézményekkel, csoportokkal.

A közösségi cselekvés *motivációkat épít* a művelődésre, a tanulásra, feltöri a zárt világokat és kitágítja a mozgástereket, új intézményeket és intézmények közötti kapcsolatokat szervez, s segít az állampolgároknak és közösségeiknek abban, hogy használni is tudják az értük létrejött intézményeket. Mindezzel a közösségfejlesztés nagyban hozzájárul változó társadalmaink kultúrateremtő képességének felgyorsulásához.

A közösségfejlesztés és a közösségi munka fogalmának meghatározása

A közösségfejlesztés, közösségszervezés, közösségi munka gyakran használatos szinonim fogalmakként, pedig valamennyi rendelkezik saját jelentéstartalommal. E kérdésnek kiterjedt irodalma van és számos fogalmi meghatározás ismeretes, mert az adott körülményeknek és helyi gyakorlatnak megfelelően minden országban máshová teszik a hangsúlyt. Bármelyik fogalmat is értelmezzük azonban, közös jellemzőjük, hogy *magukba foglalják mind a szakemberek, mind a közösségek munkáját, akár szakemberek nélkül is, hiszen közösségi munka vagy közösség általi szervezés/fejlesztés szakemberek beavatkozása nélkül is végbemehet.*

„Közösségfejlesztőnek” a kívülről érkező segítőt, az átmeneti beavatkozót hívjuk, aki kívülállásával ellenpontozza a helyi viszonyokat, s a hozzávaló rendelődés (önbemutató) arra készíti a közösséget, hogy kívülről lássa és elemezze önmagát, s ezáltal, kilépve a szűk keretekből, más nagyságrendben gondolkodjon önmagáról, valamint tervezzen és cselekedjen. A „közösségi munkás” viszont helyi (szak)ember, aki együttműködik mind a kialakult helyi közösségi szerveződésekkel, mind a külső közösségfejlesztővel, országnrésze van a közösség általi fejlesztés koordinációjában, s szervezőmunkával segíti a közös elképzelések megvalósítását. Mind a fejlesztőnek, mind a közösségi munkásnak fel kell azonban készülnie a szűkebben és tágabban értelmezett szerepek teljesítésére is. Könyvünkben a közösségi munka kifejezést egyszerre értjük az érintettek, tehát a nem-szakemberek – tehát közösségi aktivisták, önkéntesek –, és a szakemberek kezdeményező és segítő tevékenységére, elsősorban a szociális területeken.

Legalább három meghatározással érdemes megismernednünk, amelyek az európai és a magyar felfogást tükrözik.

„A közösségfejlesztés oly módon erősíti meg a civil társadalmat, hogy a közösségi cselekvést és a közösségi perspektívákat helyezi előtérbe a társadalmi-, gazdasági- és környezetvédelmi irányelvek kialakítása során. A közösségfejlesztés a helyi közösségek képessétételére törekszik, beleértve a földrajzilag meghatározott, a közös érdek vagy azonos identitás, illetve a konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő közösségeket is. A közösségfejlesztés a közösségi csoportokon, szervezeteken és hálózatokon keresztül fejleszti az emberek képességét arra, hogy aktív tagjai legyenek a társadalomnak, valamint felkészíti az intézményeket és az állami, magán és nem kormányzati szervezeteket arra, hogy párbeszédet alakítsanak ki a lakossággal az őket érintő változások közös meghatározásában és végrehajtásában. A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza

meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat, 2004)

„A *közösségszervezés* (community organisation) vagy *közösségfejlesztés* (community development) felfogásunkban elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcs szerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségszervezőknek és fejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.” (Varga A. T. – Vercseg, 1998)

„A *közösségi munka* története során fokozatosan olyan, a társadalmi integrációt elősegítő tevékenységgé vált, amely hatékonyan képes fokozni a társadalom kezdeményező és cselekvőképességét, segíteni a társadalmi intézményrendszer átalakulási és újraalakulási folyamatait, összehozni a társadalom különböző szereplőit s partnerségi kapcsolatokat kiépíteni térségi és társadalmi szinten, s mindezzel képes fokozni a társadalom demokratikus önszerveződését.” (Csongor, Darvas, Vercseg, 2003)

GYAKORLATOK

- Alkossanak kis csoportokat, gyűjtsenek érveket a családsegítő szolgáltatás fejlesztésében a közösségi munka szükségessége mellett! Az érveket/érvrendszert a következő szituációkra vonatkoztassák:
 - a családsegítő szolgálat vezetőjére, vezető munkatársaira kívánnak hatást gyakorolni annak érdekében, hogy a szakmai programban megfelelő súlya legyen a közösségi munkának;
 - az intézményfenntartóra/finanszírozóra kívánnak hatást gyakorolni annak érdekében, hogy a közösségi munkához szükséges forrásokat biztosítsák;
 - hátrányos helyzetű csoportokra irányuló integrációs projekteket tervező szakértőre kívánnak hatást gyakorolni annak érdekében, hogy a humán erőforrás fejlesztési programelembe szociális szakembereknek ne pusztán egyéni fejlesztési kompetenciáját vonja be a projekt tevékenységbe.
- Beszéljék meg a csoportban, helytálló megállapítás-e, hogy a közösségi munka áthathatja az esetvitelt, a csoportmunkát is, tehát a szociális munka egészére nézve jelentősége van? Csoportosítsák érveiket a kijelentés mellett és ellen! Állításait példákkal igazolják!

Felhasznált irodalom

ALLEFRESDE, M.: Helyi fejlesztés és helyi erőforrások. In vál. Varga A. Tamás, szerk. B. Vörös Gizella: *Közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön*. Ford. Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit Budapest, 1993, Közösségfejlesztők Egyesülete

[http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/\\$FILE/](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/$FILE/)

[K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20munka%20sz%C3%B6vegy%C5%B1tem%C3%A9ny%20%C3%BAj.pdf](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/$FILE/K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20munka%20sz%C3%B6vegy%C5%B1tem%C3%A9ny%20%C3%BAj.pdf)

BAAKEN, A.: „Én itt maradok, nagyon szép itt” Egy Duisburg-Bruckhausen-i ház lakóinak életszemlélet analízise. In vál. Varga A. Tamás, szerk. B. Vörös Gizella: *Közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön*. Ford. Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit Budapest, 1988, 1993, Közösségfejlesztők Egyesülete, 110-120. p.

BALDOCK, PETER: A közösségi munka alapelvei, értékrendje és területei. In vál. Varga A. Tamás, szerk. B. Vörös Gizella: *Közösségi munka. Szöveggyűjtemény*. Ford. Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit Budapest, 1993a, Közösségfejlesztők Egyesülete, 7-13. p. Eredeti kiadás uő: 2 Principles, values and objectives in community work. In Noel Timms (ed.): *Community Work and Social Work*. 1974, Bradford University.

BENEDEK GABRIELLA–KOVÁCS EDIT–SCSAURSZKI TAMÁS: Összjáték a közösségi kezdeményezések helyi támogatásáért. Helyi forrásokból helyi ügyeket támogatni. *Parola*, 2009. 3. sz. 5. p.

http://www.adata.hu/_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/nyomtat/E36283AC1E882238C12576330042F3F9?OpenDocument

BÉRES TIBOR: Mikrohitelzés és közösségfejlesztés. Konferencia-előadás. *Parola*, 2008. 4. sz. 11–15. p.

http://www.adata.hu/_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/c8d67971f910c9e6c1257554003d701d?OpenDocument

BIDDLE, WILLIAM AND LOUREIDE J. BIDDLE: *A közösségfejlesztési folyamat*. Ford. Rakovszky Zsuzsa és Szentpéteri Gabriella: Budapest, 1988, Országos Közművelődési Központ és Módszertani Intézet, <http://www.kozossegfejleszt.es.hu> Eredeti kiadás uők: *The Community Development Process. The Rediscovery of Local Initiative*. New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London, 1965, Holt, Rinehart and Winston, Inc.

BILKHÖLZER, K.: A szociális vállalkozások szektora Nyugat-Európában. In *Szomszédsági gazdaságfejlesztés*. Budapest, 2000, Közösségfejlesztők Egyesülete

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/d6a4934ed554121fc12569ae003b94ae?OpenDocument

BRISCOE, CATHERINE: A közösségi munka értékei, céljai és alkalmazási formái. In vál., ford. és szerk. Varsányi Erika: *Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméleteiből*. Budapest, 1999, Balassi Kiadó, 48–62. p.

Budapesti Nyilatkozat: *Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel–CEBSD, IACD és KÖFE Konferencia. Záródokumentum*. 2004. március 25–28. címlap és 3–4. p.

http://www.adata.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/274d67036bb315838525670c008147c9/08d19ea0035279ddc1256ec10031610a?OpenDocument

CAMPFENS, HUBERT: *Community Development around the world: Practice, Theory, Reserarch, Training*. Toronto, 1997, University of Toronto Press.

CSÁNYI VILMOS: Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan. *Népszabadság*, 2005. 7. 17.

<http://nol.hu/archivum/archiv-377460>

- CSONGOR ANNA – DARVAS ÁGNES – VERCSEG ILONA: *Közösségi és civil tanulmányok. Szakírányú továbbképzési szak létesítési és indítási kérelem*. Budapest, 2003, ELTE TáTK, Szociális Munka és Szociálpolitika Szak.
- DAHRENDORF, RALF: *After 1989: Morals, Revolution and Civil Society*. Basingstoke, London. 1997, Macmillan.
- GRIGOROVA, D. – G. GEORGIEV: Gazdasági kezdeményezések támogatása roma közösségekben és a vállalkozóvá válás támogatásának modellje. Előadás. *Parola*, 2009. 1. 1–5. p.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0/695bcb78c296ce13c12575830037ccde?OpenDocument&Highlight=0,Georgiev
- HARKAI NÓRA: *Közösség és közösségi munka*. Budapest, 2006, Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/.
- HAUTEKEUR, G. – STEVENS, A.: A szomszédsági szolgáltatások jelentős hozzáadott társadalmi értéket hoznak létre. In *Szomszédsági gazdaságfejlesztés*. Budapest, 2000, Közösségfejlesztők Egyesülete
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/d6a4934ed554121fc12569ae003b94ae?OpenDocument
- HENDERSON, P.: *Including the Excluded: From practice to policy in European Community Development*. 2007, Policy Press. Magyarul megjelent: *A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig*. Szerk. Vercseg Ilona.: Ford. Varga Tamás, Budapest, 2007, Közösségfejlesztők Egyesülete
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/a9ae999daea85d09c125736f0033271d?OpenDocument
- HENDERSON, PAUL AND ILONA VERCSEG: *Community development and civil society. Making connections in the European Context*. Bristol, 2010, Policy Press.
- HOLLÄNDER JUDIT: Integráció és önállóság a Ravasz Róka-program segítségével a stockholmi Rinkebyben és a budapesti Magdolna negyedben. *Parola*, 2007. 5. 24. p.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/3b402f45c0de239bc12573fa003e1464?OpenDocument
- HUNTI MIHÁLY – HALMAI ZOLTÁN: Reflex Szociális Szövetkezet. Konferencia-előadás. *Parola*, 1975. 4. 19. p.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/084674c8b7359ab5c12575540041f05c?OpenDocument
- KOMMISSION DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN, EURYDICE, CEDEFOP (HRSG.): *Strukturen der allg. Und berufl. Bildung un den Mitgliedstaaten der EU*. Luxemburg, 1995.
- KOVÁCS – MAKK – PÉTERFI – VERCSEG: *Hogyan váltak a kőbányai szülők állampolgárokká? Közösségfejlesztési esettanulmány*. 1999.
http://www.adata.hu/_Kozossegi_Adattar/dokument.nsf/329cd37724344b06c12568a9006c35fd/f334877eeee3d3d5c1256a2300302a67?OpenDocument
- LAKATOS KINGA: A képzés tétel folyamata. Az érdekvégyesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. *Parola*, Budapest, 2009, Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/14c544c36a68ce4fc12575d9002dfc69?OpenDocument
- MATTSSON, ELISABET: Biztonság, bizalom és remény – munkahelyteremtés a helyi közösségben. Konferencia-előadás. *Parola*, 2008. 4. 15-18 p. Ford. Juhász Katalin.: A VÄGEN ÚT! Kiút szociális szövetkezet.,
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/c0a5d39bc793f739c1257554003f77b0?OpenDocument
- MAYO, MARJORIE: Szakmai értékek és etikai dilemmák a közösségi munkások között. *Parola*, 2006. 4. 13-20. p.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/9b2306052b347c27c125722d00374413?OpenDocument#Marjorie%20Mayo%20a%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9

MÉSZÁROS ZSUZA: A felső-kiskunsági közösségfejlesztő folyamat eredményei és nehézségei. *Parola*, 2003. 1-2. 13-15. p.,

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/b01213ccc8d2c97bc1256d2c003343d0?OpenDocument

MÉSZÁROS ZSUZA: „Kutya nélkül eb a pásztor”. Konferencia-előadás. *Parola*, 2008. 4. 4-6. p.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/6c4c5dedde46da15c1257554003afeb8?OpenDocument

MÉSZÁROS ZSUZA: *Kiegészítési javaslatok e könyvhöz*. Kézirat, 2010.

MOLNÁR MÁTÉ: A többszörösen hátrányos helyzetű, fiatal munkanélküliek közösségi nevelés – az Első Magyar-Dán Termelő Iskola Alapítvány. *Parola*, 2007. 5.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/374c969230ebaeafc12573fa003e742a?OpenDocument

OELSCHLÄGEL, D.: Közösségi munka a szegénynegyedben. In Vál. Varga A. Tamás, szerk. B. Vörös Gizella: *Közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön*. Ford. Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit Budapest, 1993, Közösségfejlesztők Egyesülete, 14-38. p.

[http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadattar.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/\\$FILE/](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadattar.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/$FILE/)

[http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadattar.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/\\$FILE/K%3%B6z%3%B6ss%3%A9gi%20munka%20sz%3%B6veggy%3%B1jtem%3%A9ny%20%3%BAj.pdf](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadattar.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b/$FILE/K%3%B6z%3%B6ss%3%A9gi%20munka%20sz%3%B6veggy%3%B1jtem%3%A9ny%20%3%BAj.pdf)

PÉTERFI FERENC: A cselekvőképessé válás folyamatáról. Előadás. VII. Nyári Egyetem, 2010. július 31. *Parola*, 2010. 3. 22-23. p.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/3b441168ae705ccfc12577c00050b999?OpenDocument

RONNBY, ALF: A helyi közösségek mozgósítása. *Parola*, 1996. 2. 4-7 p. Ford. Nizák Péter.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/72d18b44c7aa129bc125688d0040ded2?OpenDocument

RORTY, RICHARD: *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. Pécs, 1994 [1989], Jelenkor. Eredeti kiadás uő: *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge, 1989, Cambridge University Press.

ROSTA GÁBOR: Közösségi kertek. *Parola*, 2010. 4. 14. p

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/573afefe786487c4c1257832003e9388?OpenDocument

ROTHMAN, JACK: A közösségi beavatkozás megközelítése. *Parola*. Ford. Varga Tamás.: Budapest, 2001 [1995, 1968], Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadattar.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/90c615c00890baf2c1256b5d0035fdb?OpenDocument

Eredeti kiadás uő: *Approaches to Community Intervention*. In Jack Rothman, John L. Erlich, John E. Tropman, and Fred M. Cox (eds.): *Strategies of Community Intervention*. 5th ed. F. E., 1995 [1968], Peacock, 26-33. p.

SCHMIDT MELINDA: A Mánfai Önségítő Mezőgazdasági Csoport. *Parola*, 1999. 3-4. sz. 1-5 p.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/6074c4b5ad122883c125688d007e86da?OpenDocument

SCHOENBERG [SCHÖNBERG], SANDRA P.: Criteria for evaluation of neighbourhood vitality in working-class and poor areas in core cities. *Social Problems*, 27 (1): 6., 1979.

Társadalmi szolidaritás. *Parola*, tematikus szám, 2010. 3. sz.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/%3%89vek%20szerinti?OpenView&Start=1&Count=30&Expand=2.2#2.2

Társadalmi tőke. *Parola*, tematikus szám, 2004. 3. sz.

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/%3%89vek%20szerinti?OpenView&Start=1&Count=30&Expand=8.2#8.2

THIERSCH, HANS: Életvilág-irányultságú szociális munka. A gyakorlat feladata a társadalmi változásban. In vál. és ford. Varsányi Erika: *Megfigyelés és cselekvés*. Budapest, 1999, Balassi Kiadó, 88-109. p. Eredeti kiadás uő: *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit: Aufgaben der Praxis in sozialen Wandel*. Weinheim und München., 1992, Juventa Verlag

- VARGA A. TAMÁS–VERCSEG ILONA: *Közösségfejlesztés*. Budapest, 1998, Magyar Művelődési Intézet
http://www.pafi.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/ec68cae967c3c04c125679f005b84b770OpenDocument
- VARGA A. TAMÁS–VERCSEG ILONA: *Település, közösség, fejlesztés. Tapasztalataink a helyi társadalmi-kulturális fejlesztésről*. Budapest, 1991, Országos Közművelődési Központ
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/83416ab82c0b7c4785256640006a0a94270OpenDocument&Highlight=0,Telep%3%BCI%3%CA9s,k%3%86z%3%86ss%3%CA9g,fejleszt%3%CA9s
- VARGA MATILD–VERCSEG ILONA: Roma közösségi ház vezetők képzése. *Parola*, 2000. 2. sz. 3-6. p.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/5c0e54e819fa7d47c12569ba0031fcc170OpenDocument
- VARSÁNYI ERIKA vál., szerk., bev.: *Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből*. Budapest, 1999, Balassi Kiadó.
- VARSÁNYI ERIKA: *Szociális munka és kultúra*. Budapest, 2010, Pont Kiadó.
- VERCSEG ILONA: Interjú Balipap Ferencel. In Szerk. Varga A. Tamás.: *Közelítések, 11 beszélgetés népművelőkkel a művelődési otthoni tevékenység fejlesztéséről*. Budapest, 1982, Népművelési Intézet
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/f160d48c4e21085a85256640006a0a3870OpenDocument&Highlight=0,K%3%B6zel%3%ADt%3%CA9sek
- VERCSEG ILONA: *Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán*. Budapest, 1988, Múzsák Közművelődési Kiadó.
- VERCSEG ILONA: Közösségfejlesztés és közösségi alapú gazdaságfejlesztés. In *Szomszédsági gazdaságfejlesztés*. Budapest, 2000, Közösségfejlesztők Egyesülete, 38-41. p. /Parola füzetek/
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0/a84037251c6a630c1257075002e65aa/d6a4934ed554121fc12569ae003b94ae70OpenDocument
- VERCSEG ILONA: A társadalmi tőke (social capital) mérése magyarországi településeken. *Parola*, 2010. 3. 10-15. p.
[http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e213f8c1256f76003e49f070OpenDocument#A%20t%3%CA1rsadalmi%20t%5%91ke%20\(social%20capita](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e213f8c1256f76003e49f070OpenDocument#A%20t%3%CA1rsadalmi%20t%5%91ke%20(social%20capita)
- VERCSEG ILONA: *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*. Budapest, 2004, Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0/a84037251c6a630c1257075002e65aa/c25665214fdbda8ec1256f180052972970OpenDocument
- VERCSEG ILONA: Közösségi kezdeményezéseket támogató szakmai hálózat. *Parola*, 2005. 1. sz. 3-7. p.
http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/29390b8a432df7f7c1257088003d473a70OpenDocument
- VERCSEG ILONA szerk.: *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak*. Vál. Varga A. Tamás. Ford. Varga Tamás.: Budapest, 2005c, Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/.
- VERCSEG ILONA: *Közösség és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. A szociális szakképzés könyvtára*. Budapest, 2011, A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék könyvsorozata.
- WARREN, ROLAND L.: *The Community in America*. Chicago, 1963, Rand McNally.
- WESTMEATH EMPLOYMENT PACT: A személyes kommunikáción alapuló esetet Paul Henderson ismerteti. In Henderson, Paul and Ilona Vercseg, 2010: *Community deveelopment and civil society. Making connections in the European Context*. Bistol, 2009, Policy Press, 105-106. p.

Fogalomtár

ALAPELVEK

Az alapelvek a szaktevékenység iránytűi. Megmutatják, hogy jó irányát választottuk-e a közösségi beavatkozásnak, s segítséget nyújtanak a tevékenység értékeléséhez is. A közösségi folyamat sikerét vagy kudarcát az mutatja, hogy az mennyiben felelt meg a közösség és a részvétel két legfontosabb közösségfejlesztői alapelvének. Ha a közösség tagjai a közösség életéről is elkezdnek gondolkodni és beindítanak közjóra irányuló cselekedeteket is, akkor a folyamat abban az esetben is sikeres, ha közben konfliktusokkal, feszültségekkel teli.

A közösség alapelve. A közösségfejlesztés célja a helyi közösséghez és a társadalomhoz tartozás elősegítése. A végső cél, hogy mindenki tartozzon valahová és valakikhez, közösségi és társadalmi beágyazottságban éljen, legyen esélye-lehetősége saját életfeltételeinek javítására és képes legyen a pozitív változásokra irányuló közös cselekvésben való részvétellel. A közösséghez és társadalomhoz tartozás csakis részvételen keresztül valósulhat meg, s a közösségfejlesztés célja ennek elősegítése. Az egyén részt vesz a helyi közösség életében, ahová tartozik; részt vesz sorsa irányításában; részt vesz a társadalom és a közösség kommunikációs és intézményes folyamataiban; részt vesz a politikai döntésekben. A modern közösségiség aktív viszonyt jelent. Közösségeinkbe nemcsak beleszülünk, de választhatjuk is őket. A mai közösségiség egy keresett és megtalált, önmagunk által szervezett és életben tartott közösségiség. A részvétel tehát az élet teljességére kiterjedő megnyilvánulás és létforma. *Ez a részvétel alapelve.*

CIVIL TÁRSADALOM

„Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy élet-lehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék... Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf, 1997)

„A civil társadalom ... egy közszféra, a szolidaritás szférája, ahol különböző érdekek artikulálódnak, feszülnek egymásnak, ahol konfliktusok zajlanak egyének, csoportok, szervezetek között... A civil társadalom ezeknek a viszonya, tehát egy reflexivitás, s nem pedig a szervezeteknek az összessége. Az egymásra való kölcsönös reagálás a fontos, ez generál egy erőteret, amiben tulajdonképpen létrejön a civil társadalom.” (Miszlivetz, 1999, 427. o.)

ÉRTÉKEK

Az értékek döntéseink alapját adják. Egyéni értékrendjét ki-ki maga alakítja ki, de a szakmai döntések alapja a szakma, a közösség és a szakember által vallott értékek együttese, az tehát, hogy mit tartanak a munkájukban e szereplők fontosnak. A közösségfejlesztőnek van bizonyos döntési mozgástere, pl. abban, hogy a közösségben milyen helyzetek megoldására irányuljanak erőfeszítései és milyen szerepmagatartást vállaljon. Döntéseit befolyásolja az alkalmazó szervezet értékrendje, a közösség jellege és struktúrája, valamint saját személyisége és beállítódása is. Ezt ismerni és megfelelően alkalmazni a közösségfejlesztő, közösségi munkás felelőssége.

INTÉZMÉNY

Az intézmény a közösségben, társadalomban kialakult szokás, rendszer vagy forma. Kultúránkat a társadalmilag és közösségileg kialakult szokások többé-kevésbé összetartó együttese, rendszerei teszik ki. Ez a rendszer állandóan változik, mert intézményeink egy része folyamatosan elavulóban van, ezért egyidejűleg folyamatosan szükségessé is válik új intézmények létrehozása. A közösségfejlesztés célja minél több intézményt építeni a helyi közösségben.

KÉPESSÉ VÁLÁS – KÉPESSÉTÉTEL

Nem a közösségfejlesztő szakember, vagy a közösségi munka „teszi képessé” az érintetteket a közösségi munkában bizonyos készségek és jártasságok elsajátítására-átadására, hanem a közösségi módon szerveződő cselekvés maga, mely abban a katalizáló, felgyorsító, közvetítő közegben jön létre, amely kommunikációra, a nézetek cseréjére, a közös ügyek azonosítására, a közös érdekek felismerésére és képviselésére, folyamatos tájékozódásra és tanulásra készíti a benne résztvevőket.

„A képessététel elmélete azzal foglalkozik, hogy hogyan szerezhetik meg az emberek az irányítást saját életük felett, csoportként (közösségként) képviselve saját érdekeiket; a módszer pedig azzal, hogy a szociális munkások hogyan keresik a lehetőségeket arra, hogy fokozzák/növeljék azoknak az embereknek a „hatalmát” (befolyását), akik ebben hiányt szenvednek.” (Adams, R. 2003, Lakatos kiemelése és fordítása: Lakatos, 2009, 10. o.)

KÖZÖSSÉG

A közösség lehet földrajzilag meghatározott, lokális fogalom – szomszédság, kerület, város –, falu, kistérség, régió. Ezt az eredetet őrzi „község” szavunk, amely a közösség szó elhalványult alakváltozata és azt jelenti, hogy közösségben vagyunk azon a földterületen, amelyik ellát bennünket. Kifejezhet továbbá a közösség közös érdekeket és azonos identitást, s vonatkozhat konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő társas alakulatokra is.

KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS MINT MOZGALOM

Akkor beszélhetünk mozgalomról, ha maguk a közösség tagjai, szervezetei és intézményei fejlesztik a saját közösségüket. Nem a közösségfejlesztő fejleszti tehát a közösséget, hanem a közösség fejleszti önmagát. A közösségfejlesztő „csak” katalizálja és szakmailag segíti ezt a folyamatot.

A jó közösségfejlesztési folyamat helyi mozgalom, amelyben a folyamatosan aktivizálódó lakosság keresi a maga hozzájárulási lehetőségeit a közösség életminőségének javításához, létrehozza saját intézményeit és együttműködési struktúrákat alakít ki. A közösségi fejlesztésben folytonosan újabb és újabb egyének és csoportok aktivizálódnak a folyamat kritikájaként, vagy alternatívájaként, s a közösségi szereplők állandóan új helyzeteket teremtenek, megváltoztatva a tervezési, döntési és kontroll-mechanismusokat. A mozgalom kifejezést az önszervező közösségi munka értelmében használjuk, mely állandóan mozog, változik, cseréli hangsúlyait és a megvalósítók köre is állandóan változik.

KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS MINT SZAKMA

A közösségfejlesztés mint szakma *átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozást* jelent a közösségek életébe annak érdekében, hogy a közösség képes legyen a megújulásra, vagyis saját problémáinak kezelésére, mérséklésére, megoldására. A beavatkozás addig tarthat, ameddig a közösség tagjai maguk nem válnak a változás meghatározó tényezőivé.

KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS (ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉS)

„A közösségfejlesztés oly módon erősíti meg a civil társadalmat, hogy a közösségi cselekvést és a közösségi perspektívákat helyezi előtérbe a társadalmi-, gazdasági- és környezetvédelmi irányelvek kialakítása során. A közösségfejlesztés a helyi közösségek képességtételére törekszik, beleértve a földrajzilag meghatározott, a közös érdekek vagy azonos identitás, illetve a konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő közösségeket is. A közösségfejlesztés a közösségi csoportokon, szervezeteken és hálózaton keresztül fejleszti az emberek képességét arra, hogy aktív tagjai legyenek a társadalomnak, valamint felkészíti az intézményeket és az állami, magán és nem kormányzati szervezeteket arra, hogy párbeszédet alakítsanak ki a lakossággal az őket érintő változások közös meghatározásában és végrehajtásában. A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat, 2004)

KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ

A helyi közösséghez kívülről érkező segítő, átmeneti beavatkozó, aki kívülállásával ellenpontozza a helyi viszonyokat, s a hozzávaló rendelődés (önbemutató) arra készíti a közösséget, hogy kívülről lássa és elemezze önmagát, s ezáltal, kilépve a szűk keretből, egy más nagyságrendben gondolkodjon önmagáról, valamint tervezzen és cselekedjen.

KÖZÖSSÉGSZERVEZÉS

A közösségi munkának egy formájában gyakran radikális, civil érdekérvényesítő-nyomásgyakorló válfaja (kampány, utcára vonulás, transzparensz, stb.). Egy aktuális ügyből indul ki, amelyből később, optimális esetben, folyamatok lesznek.

KÖZÖSSÉGI MUNKA

E kifejezést egyszerre értjük az érintettek, tehát a nem-szakemberek – közösségi aktivisták, önkéntesek –, és a szakemberek tevékenységére, elsősorban a szociális területeken. „A közösségi munka története során fokozatosan olyan, a társadalmi integrációt elősegítő tevékenységgé vált, amely hatékonyan képes fokozni a társadalom kezdeményező és cselekvőképességét, segíteni a társadalmi intézményrendszer átalakulási és újraalakulási folyamatait, összehozni a társadalom különböző szereplőit s partnerségi kapcsolatokat kiépíteni térségi és társadalmi szinten, s mindezzel képes fokozni a társadalom demokratikus önszerveződését.” (Csongor, Darvas, Vercseg, 2003)

KÖZÖSSÉGI MUNKÁS

Helyi (szak)ember (fizetett vagy önkéntes), aki együttműködik mind a kialakult helyi közösségi szerveződésekkel, mind a külső közösségfejlesztővel, oroszlánrésze van a közösség általi fejlesztés koordinációjában, s szervezőmunkával segíti a közös elképzelések megvalósítását.

MUNKAMÓD - MÓDSZER - TECHNIKA

A *módszerek és a technikák* egyaránt konkrét cselekvési útmutatást jelentenek, alkalmazásuk rendjét és kombinációját a körülmények határozzák meg. Az aktivizáló módszerek pl. számos technikát tartalmaznak: interjúkészítés, közösségi beszélgetés, sőt, a komplex közösségi felmérés módszere is technika abban az értelemben, hogy meghatározott és logikusan egymásra épülő eljárásrendje van. A közösségi folyamatban egyidejűleg számos módszert és technikát alkalmaznak a folyamat résztvevői, mindvégig *közösségi munkamódban*: nem a közösségfejlesztő, a közösségi munkás, hanem a közösség aktivizált tagjai tárnak fel szükségleteket, keresnek cselekvő állampolgárokat, terveznek programokat, stb.

ÖNKÉNTESÉG

Olyan tevékenység, melyet egyénileg vagy csoportosan, rendszeresen vagy alkalmanként, belföldön vagy külföldön a közös jó érdekében személyes akaratból végeznek anyagi ellenszolgáltatás nélkül. Az önkéntesség: sosem kényszer, nem jár érte pénzbeli ellenszolgáltatás, s mások, szélesebb értelemben a köz javát szolgálja. Az önkéntesség esetében gyakorlatilag tehát tudás, idő és energia adományról van szó az adott szervezet céljainak megvalósításához, amely a nonprofit szervezetek számára nélkülözhetetlen.

SEGÍTŐ BEAVATKOZÁS

„A segítő beavatkozás nem más, mint lényege szerint a lehetőségek feltárása és átélése, cselekvésbe fordítható aktualizálása.” (Varsányi, 1999)

SZEREPE

A közösségi segítő beavatkozások szakmai szerepeit, szerepköreit leginkább munkafunkcióként érdemes meghatározni, amely egy bizonyos megközelítést vagy feladatcsoportot foglal magába, amellyel kapcsolatban a folyamatban résztvevők jogosan elvárhatják, hogy a szakember elvégzi azt.

Giczey Péter

Közösségi munka a gyakorlatban

Bevezetés

Hiába van már évek óta benne az 1/2000-es rendeletben a családsegítők szakmai feladatai között a közösségfejlesztő programok szervezése és a közösségi szociális munka, nem alakult ki széles körben gyakorlata hazánkban.

Vajon miért? „Nincs idő ilyenekre!” – hangzik el sokszor a válasz. Családsegítő szolgálatok munkatársaitól leggyakrabban ezt az ellenvetést hallom a közösségi munka megkezdésével kapcsolatban. A fenntartó által alapvetően elvárt feladatok, adminisztráció végzése mellett nincs idő a környezetre, a szomszédságra, településrészsre, településre, tehát a közösségre figyelni, attól tartanak, megszólják, ha terepmunkán az utcán megáll és beszélget az emberekkel.

Való igaz, a fenntartói elvárás legkevésbé a közösséggel végzett munkára, közösségi mozgások beindítására irányul, így a közösségi munka nem kerül be a szervezeti szemléletbe és kultúrába sem.

Azonban nem ez az egyetlen hátráltató ok, ami felbukkan a véleményekben, nézzünk még néhányat. Többen úgy látják, nincs meg a közösségi munkához a kellő szakismeretük. Igaz, a szociális munkás képzésekben viszonylag periférikus terület, noha általában egy félévben esik szó róla, elegendő lenne az alap elméleti tudnivalók elsajátítására. Csakhogy, mellé társul a másik, idetartozó bökkenő, hogy a képzőintézmények nem tudnak – elegendő – közösségi munka terepeket produkálni, ahol a gyakorlatban lehetne tanulmányozni a folyamatokat és el lehetne sajátítani a legfontosabb gyakorlati fogásokat, meg lehetne erősíteni a szemléletet.

Továbbá, a problémák között említhetjük a családsegítő szerepét, hogy alapvetően a hatalom (önkormányzat, polgármester) meghosszabbított karjaként jelenik meg a szakember az ügyfél szemében. Ebből következően az ügyfél is abba a szerepbe helyezkedik, melynek nyomán azt kell bizonyítania, hogy mennyire elesett és tehetetlen, tehát mindenféle ellátásra és szolgáltatásra jogosult, mozgósítható erőforrásokkal nem rendelkezik. Aztán itt van az ügyfél kötelezettségének kérdése. Sokan azért mennek a családsegítőkhöz, mert kötelező a kapcsolattartás, ezért hamar szeretnének túlesni rajta, így a találkozások nem éppen bizalmi légkörben zajlanak. A kényszer ellenében hat a bizalom kialakulásának, ami a közösségi munka alapja.

Mégis, ennyi nehézség, akadály láttán, mit lehet tenni? Ezeket a nehézségeket csökkenthetjük, sőt, meg is szüntethetjük, melynek kiindulópontja a családsegítő szakember elkötelezettsége és érdeklődése, akarása a változtatás és az új munkamódok iránt. A közösségi munka erőfeszítésekről, időráfordításról, bizalomépítésről szól, az előttünk álló nehézségek, akadályok legyőzéséhez sem kell mást tennünk. Nézzük konkrétan:

- Az elvégzendő feladatokat, a munkaidő beosztását a családsegítő vezetője irányítja, így döntése alapján végezhető közösségi munka és az ehhez szükséges munkaidő is biztosítható. A fenntartó irányába az éves munkatervbe bekerülve elfogadtatható. Végősoron a szakemberek elhatározása alapján veheti kezdetét a közösségi munka.
- Ha a döntés megvan, hogy a szervezet ilyen jellegű feladatot is végez, akkor indulhat a munka, és teljesülhet a következő fontos elem, a közösségi munka beépülése a szervezeti kultúrába.
- Ma már több lehetőség van a szakismeret megszerzésére, a régebben tanultak felelevenítésére, frissítésére: rendelkezésre állnak szakemberek, akik segítenek a közösségi munka megkezdésében, tanfolyamokat, továbbképzéseket ajánlanak vagy szerveznek, igény szerint. Lásd: www.kozossegfejlesztes.hu, www.eletfaegyesulet.hu.
- A hatalmi szerep és a kényszer állította nehézségek leküzdésére a beszélgetéseken keresztüli bizalomépítés időigényes, de hatékony eszközt használhatjuk. Ha ügyfeleink látják, hogy érdeklődésünk helyzetük, gondjaik megértésére és azok megoldásának ösztönzésére irányul, közülük biztosan lesznek, akik egy idő után hajlandók más, hasonló helyzetben lévőkkel együttműködve közös megoldásokat keresni problémáikra.
- „Azzal dolgozunk, amink van.” – szól a közösségi munka egyik alaptétele. Tehát nem az a lényeg, hogy először külső, a közösségen kívüli erőforrásokat (pénz, pályázatok, egyéb eszközök) keressünk, hanem tárjuk fel a közösségben meglévőket és tegyük nyilvánossá, mozgósítsuk a közösség érdekében. Fontos, hogy a családsegítő intézmény, szervezet szolgáltatásainak kialakításába, bizonyos esetekben pedig a szervezésébe, lebonyolításába vonjuk be az ügyfeleket. Ugyanis a közösségi munkában olyan erőforrásokat, tudásokat, képességeket keressünk, melyet az ügyfél mozgósítani tud, fel tud ajánlani a köz, egyúttal a maga boldogulásának érdekében. Jól használhatjuk továbbá azokat a helyi tudásokat, hagyományokat is, melyek a közösség más tagjainál, szervezeteinél megtalálhatók. A szakembernek ezért van szüksége arra, hogy erőfeszítéseket tegyen az egyén és a közösség különböző intézményei, szervezetei mind teljesebb megismerésére, a mozgósítható erőforrások feltárására és hasznosítására. Fontos, hogy kreatív legyen a közösség tagjai érintettségének, a változást akaró aktív tagjainak megtalálásában, a bevonás és részvétel biztosításában, aztán a folyamatos érdeklődés fenntartásában, magának az egész közösségi folyamatnak a fenntartásában. Az ügyfelek bevonása és részvétele alapvetően meghatározza a szervezethez, intézményhez való viszonyukat, hosszú távú elkötelezettséget tudunk kialakítani így. A feltárt és mozgósított erőforrások pedig tovább erősítik, színesítik a családsegítő intézmény/szervezet szolgáltatásait, bővítik a családsegítő szakember eszköztárát, lehetőségeit a helyben tapasztalható problémák megoldásához.

A következő két esettanulmány példa arra, hogy hogyan lehet közösségi alapú szolgáltatásokat kialakítani, illetve egyszerű eszközzel közösségi mozgást elindítani, helyi erőforrások bevonásával kis léptékű közösségi folyamatot megvalósítani. Mindkettőben közös a helyi erőforrások feltárásának és mozgósításának elsődlegessége, a közösség aktív tagjai keresésének és megtalálásának különféle módszerei, a bevonás, a részvétel elősegítése.

Mindkét írásban felismerhetők a közösségi munka szakaszai, a követett lépések. Jól látható, különösen az első esettanulmányban, a közösségfejlesztő és közösségi munka szerep elkülönülése. A közösségfejlesztő, a közösség szemszögéből nézve, külső szakmai segítőként, inkább stratégia jellegű tevékenységeket végez, a közösségi munka pedig belső segítő szakemberként, a napi munkában közreműködik.

A Freedom Közösségi Ház indulása (Debrecen – Tégláskert városrész)

Miről van szó?

Debrecen egyik falusias részében, Tégláskertben, a Baptista Ifjúsági Társaság (BIT) Egyesület, amely 1989 óta működik közhasznú szervezetként, 2009 elején megkapta az évtizede zárva tartó, volt művelődési ház épületét a várostól, melynek felújítására egy pályázat teremtett lehetőséget. Az intézményt Freedom Közösségi Háznak nevezték el. A projekt szakmai vezetőjének elmondása alapján azért esett erre a névre a választás, mert a „freedom” (angol) szó magában hordozza a közösségi ház funkcióját: „a szabadság háza, tehát, aki ide belép, az letisztul, olyan szabadságra tesz szert, hogy később másképp fog cselekedni.” Szerinte itt a szabadság mellett közösséggé formálódás is megvalósul majd, mivel új kapcsolatok, valamint párbeszéd jön létre a lakosság és az informális/formális vezetők között.

Megkeresésükre, közösségfejlesztő szakmai segítőként 2009 kora ősztől segítették az indulást, elkezdték a lehetséges szolgáltatások megalapozását, szervezését, a kertészen élők szükségleteinek feltárását, bevonását a leendő szolgáltatások megvalósításába, hogy valódi közösségi házzá váljon az épület. Az intézmény novemberben nyitotta meg kapuit.

A ház létrehozásában az egyesület volt a kezdeményező, de a tervek mögé állt a Baptista Szeretetszolgálat Alapítvány, illetve a DMJV (Debrecen Megyei Jogú Város) Polgármesteri Hivatal, mint támogató, amely a 270 m²-es ingatlant biztosított 99 évre a pályázó szervezetek számára, térítésmentesen, melynek felújításával jött létre a Közösségi Ház. A program az ÉAOP-5.1.3.-2008-0030 számú, civil szervezetek infrastrukturális fejlesztését támogató, szakmai céljában ifjúsági reintegrációs projekt keretében valósult meg – „X (IKSZ) Projekt” (I=Mondj Igent! K=Légy Kész a változásra! Sz=Csináld Szívvel-lélekkel!) – 2009. március – 2010. szeptember 30. között, 18 hónap alatt. Azokat a 12-30 éves fiatalokat célozta meg, akik tanulási, munkavállalási, beilleszkedési problémákkal küzdenek, vagy csak egyedül érzik

magukat a világban. A projektbe belépő fiatalok számára segítséget nyújt ahhoz, hogy megismerjék képességeiket, erősségeiket, fejlődjön önismeretük, javuljon önbizalmuk, ráébredjenek arra, hogy miben tehetségesek, hogy javuljon tanulmányi eredményük, vagy tanulási motivációk erősödjenek, és visszakerüljenek az iskolába, esetleg kiemelkedő eredményeket érjenek el. Az életmód javítását, a munkaerőpiaci integráció segítését, a közösségépítést és az egyéni problémakezelést, mint konkrét feladatokat felvállalja. Mottójuk: „Önálló, tudatos egyéni döntésen alapuló részvétel alapján elhivatottan harcolni egy jobb egyéni/társadalmi jövőért.”

A projekt kigondolói szerint a helyszínként szolgáló épület azonban új lehetőséget nyit a Tégláskert lakosai számára a társadalmi életbe való szerves bekapcsolódásra. Szolgáltatásai által erősödhet a lakosság motivációja az egyéni érdekképviselő létrehozására, és ösztönzi a lakosság tagjait az aktív társadalmi szerepvállalásra. A szakmai vezető megfogalmazta: „a pályázat által fejlődik a lakosság problémamegoldó, konfliktuskezelő, együttműködő képessége. Olyan élményekhez jutnak, melyekre jó lesz visszaemlékezni évek múltán is, amely emlékekből lehet táplálkozni, erőt meríteni az élet nehezebb szakaszaiban is. Ezáltal formálódik közösséggé a lakosság.”

A Tégláskertről

Tégláskert 1671-ben jött létre, mivel a területet szétosztották a téglavermeknél lévő búzaföldön, innen ered az elnevezése is. Az 1766-os adatok alapján a tégláskerti szőlőskertben 285 debreceni gazdának volt telke, minden negyedik-ötödik családra jutott egy kerti szőlőbirtok. Ahogy a történeti dokumentumok jegyzik: A kertek művelése felettébb hasznos volt a város számára, hiszen a közadók után a legnagyobb bevételi forrást a bor, a ser, égetett bor, szesz mérése jövedelmeztek. Tégláskertben, a mai Balaton utca 70. számú ház helyén 1962-ig állott az a ház, amelyet szeszfőzdeként még 1855-ben építettek meg.

A későbbi lakosok a környező falvakból települtek be a városba, pontosabban a Tégláskertbe, melynek oka a munkanélküliség volt, és legtöbbször az iparban dolgoztak munkásként. Tégláskert az 1890-es évekre elvesztette szőlőskerti jellegét, az alacsony jövedelműek nehezen jutottak lakáshoz, így letelepedtek Debrecen kertségi területein, mint például Boldogkertben, Epreskertben vagy a Tégláskertben. Az első világháború összekovácsolta a kertségi területen élőket, volt dalárda és színjátszó kör, majd később ennek hatására a közösség tagjai az 1950-es években felépített Oláh Gábor Kultúrházban gyűltek össze, amit társadalmi munkából építettek fel a Tégláskert közössége számára. A kultúrházba a szülők szabadon elengedték gyermeküket az iskola után, mert mindig biztosítottak felügyeletet az önkéntes pedagógusok. Készítettek egy beosztást, hogy mikor ki felügyeli a kultúrházat. Működött itt színjátszó-, néptánc- és több, különböző öntevékeny csoport, mozi, valamint szerveztek kerékpártúrákat, sátoztáborozást. A közösség tagjai összekovácsolódtak a színes programokon, a rendezvényeken.

A rendszerváltást követően ezek az öntevékeny csoportok eltűntek, a közösség tagjai jelentős mértékben elzárkóztak egymástól. Ebben kivétel a kertségi református egyházközség és lelkesze, valamint alapítványuk közösségi kezdeményezései és akciói. A kertség fejlesztése céljából karácsonyi ünnepséget, gyermeknapot, focibajnokságot, szabadidős klubfoglalkozásokat, gyermektáborokat szerveztek. Ezek a programok csökkentették a lakosságban a magányosság érzését, de nem adtak tartós megoldást a közösség problémáira. A projektvezető arra a következtetésre jutott, hogy szükség van a lakoságnak egy komplex funkciójú épületre, ahol összegyűlhetnek, problémáikat megbeszélhetik, és közösen indulhatnak el a problémák megoldásában.

A városrész, mely jól körülhatárolható (Vízű – vasút – repülőtér – személtlerakó által közrefogott) szolgáltatáshiányos területté vált, nem voltak kulturális programok és a szociális szolgáltatások is távolabb voltak elérhetők. Legközelebb az idők gondozását ellátó Városi Szociális Szolgálat homokkerti központja van, illetve a Tégláskertben található egy iskola és óvoda, valamint négy lakóotthon.

Ma a kertségben mintegy 2.400-an laknak. Sok az idős közöttük, de a jó környezet miatt egyre nő a középosztály beköltözése. Híres épülete a Csete György által tervezett református templom és az erősen leromlott állapotú Vértesi gróf kastélya. Több neves személyiségre is büszké a helyiek, akik vagy itt laknak vagy a Tégláskertben születettek: Novák Ferenc világjáró kerékpáros postás, Adorján Zoltán salakmotoros, Csősz Imre cselgáncsozó olimpikon, ma önkormányzati képviselő, Tabaka József, Fórián Csilla sportolók, Komizsár János, Sipos József festőművészek.

A közösségi folyamat, a szolgáltatások megszervezésének menete

A projektben meghatározott célok és tevékenységek tartalmazták azt, hogy a szervezet és a közösségi ház deklarálta az egész tégláskerti közösség számára nyújt szolgáltatásokat. Így természetesen adódott, hogy a közösség megkérdezésével, bevonásával kiegészítsék, alakítsák és működtessék a majdani teljes struktúrát.

A pályázatban vállalt szolgáltatásaik közé tartoztak a pszicho-szociális szolgáltatások (életviteli tanácsadás, egyéni pszichológiai tanácsadás), munkaerőpiaci szolgáltatások (álláskereső technikák átadása egyéni és csoportos formában, pályaaorientációs tréning), önkéntesek foglalkoztatása, képességfejlesztő szolgáltatások (AVP tréning, korrepetálás, pályázati tanácsadás). Terveztek rendszeres fejlesztő, szabadidős tevékenységeket, közösségfejlesztő programokat, ünnepek megszervezését (színelőadás, kirándulás, közös bográcsfőzés, tábor, koncert, karácsonyi és húsvéti ünnepség).

A ház működtetői – néhány projektben foglalkoztatott munkatárson kívül – az egyesület aktivistáiból, egyetemi hallgatókból állt, akik közösségi munkás szerepben végezték a munkát, szervezték a folyamatot.

A közösségfejlesztő, közösségi munka folyamat *feltárási szakaszában az első lépés a hely történelmének megismerése volt*. Ebben kevés helyi dokumentumot sikerült felkutatni, ezért a beszélgetések, interjúk során tárult fel a tégláskerti történelem. „Kaptunk információkat, milyen hagyományok jellemezték a kertségi területet.”

A következő lépés a helyi formális vezetők megkeresése és a velük való interjúkészítés volt: a református lelkész, az általános iskola és óvoda igazgatója és a szomszédos (Epreskert) általános iskola igazgatója, aki egyben a körzet önkormányzati képviselője. A formális vezetőkkel, különösen az oktatási-nevelési intézményekéivel, való kapcsolatfelvétel fontos, hiszen funkcióik miatt az egész közösségre hatással vannak, erősítik a bizalmat a lakosságban és a közösségi munkásoknak kapcsolati hálót, további erőforrást jelentenek. Így történt most is, a tégláskerti iskola igazgatója és tanári kara mozgósította a diákokat, engedélyezték a ház programjainak reklámozását az iskolában, illetve a diákok között kialakult egy aktív mag, akik rendszeres látogatói lettek a Közösségi Háznak. Így nyilatkoztak: „Mi öten a lányokkal is egy aktív magot jelentettünk, hiszen mi vittük ki a plakátokat az iskolákba, óvodákba. Szóltunk a Kerekes telepen lakó barátainknak a Házban lévő programokról. Szervezők voltunk a ház megnyitóján. Segítettünk a felszolgálásban, játszottunk a gyerekekkel”. A vezetők támogatása a lakosság szeme előtt példa, ezáltal a szülők is bizalmasabban elengedik gyermeküket a programokra, akik aztán reklámozzák a házat, jó hírért keltik a programoknak. Az iskola segítheti a Közösségi Házat programjainak kialakításában, hiszen cél, hogy a gyerekek között is erős kapcsolatok jöjjenek létre. Többször került sor ötletbörzére a gyerekekkel, hogy milyen programokon vennének részt szívesen, így a gyerekekben erősödött a csoporthoz való tartozás tudata, példa rá, hogy közösen hozták létre a Harmónia Klubot.

Rengeteg elsődleges információt szerezhetünk, így a formális vezetőkön keresztül lehetett megtudni, milyen közösségi alkalmak vannak a kertségi területben, ki szervezi őket, így invitálva és bevonva őket és akcióikat a Közösségi Házban is meg lehetett valósítani. Érdemes azt is tekintetbe venni, hogy egy közösségi kezdeményezés, egy új intézmény és szolgáltatások megjelenése a helyi vezetőkben aggodalmat kelthet, saját szolgáltatásainak, kompetenciáinak sérülését feltételezhetik, versenyszellem és nem együttműködés, partnerség alakulhat ki. A beszélgetések által a vezetők bizalmatlanságát is sikerült leküzdeni, továbbá azt tapasztaltuk, ha egy-egy kezdeményezés mellé állnak, akkor a lakosság úgy vélekedik, ennek a kezdeményezésnek referenciája van. Egyedül a református lelkésszel nem alakult ki szorosabb kapcsolat, amelyet a benyomások szerint, az eltérő vallási szemlélet okozhatott.

A közösségi munka egyik alapvető célja a helyi lakosság bevonása, körükben az aktív mag megtalálása, aktivizálás a részvételre, a helyi cselekvésre. Tehát *a következő lépés a lakosság tudatos megszólítása interjúzás, újsághirdetés, szórólap segítségével, mely az érdeklődést, figyelemfelkeltést, illetve együttműködések felajánlását, más szóval a bevonódást váltotta ki a lakosságból*.

Még hozzá sem kellett nyúlunk ezekhez az eszközökhöz, maga az építkezés felkeltette a lakosság figyelmét, hiszen a régi Művelődési Ház újjáépítési munkái kezdődtek el. Kíváncsian figyelték munkánkat, amit persze kihasználtunk, beszélgetéseket kezdeményeztünk a szomszédokkal. „A szomszédom a Freedom Közösségi Ház, így a szemem

előtt zajlott az építkezés. Azután átjöttél és elbeszélgettünk a hagyományainkról, az elmúlt évek közösségi élményeiről.” – mondta az egyik szomszéd a közösségi munkásnak. A szomszédok készségesen nyilatkoztak a korábban ott működött Oláh Gábor Művelődési Házzal, felelevenedtek bennük az emlékek, melyet gyakran unokáinknak is elmondanak: „Tégláskerti lakos vagyok, így nagyon megörültem, mert sokat hallottam a régi közösségi házról szüleimtől, nagyszüleimtől. Mikor elkezdődtek a munkálatok nemcsak én, hanem a környékeliek is nagy örömmel fogadták, hogy a több évtizede ott álló épületet felújítják, bár én magam sem tudtam, hogy közösségi házat hoznak létre az alapítók, erről már csak az újságban leírtak alapján értesültem.” – vallott az egyik szomszéd.

A kíváncsiság nagy motiváció. Erre példa, hogy később egy tégláskerti lakos nem egyedül, hanem barátnőjével együtt látogatta meg a Községi Házat, az ünnepélyes megnyitó után: „Úgy döntöttem, a megnyitó utáni héten ellátogatok a Házba és megérdeklődöm, hogy milyen programok várhatóak a közeljövőben. Elhívtam egy barátnőmet is.” Örömmel fogadták, hogy az épület, amely régen középpont volt a lakosság életében, ismét működésbe lép. Az építkezések kapcsán beszélgetések indultak el a közösség tagjai között, ismerősöket, egymást kérdezték, tudnak-e valamit, milyen szolgáltatások lesznek a megnyíló közösségi házban? Ez is bizonyítja, hogy az új intézmény létrehozására törekvő közösségi kezdeményezés, maga a materiális változás serkenti a közösség tagjai közötti kommunikációt, szerencsés esetben hozzájárul az összefogás kialakulásához. Láthattuk ezt az ötvenes években kialakult társadalmi összefogás példájánál is.

A közösségi munkások felkeresték a közösség köztisztviselőiben álló tagjait, véleményvezéreiket, aktív lakosok után kutatva. Tőlük – egyáltalán nem melleleg –, további információkat is megtudtunk, milyen hagyományok jellemzik a kertséget. Minden esetben személyes megkereséssel, lakásukban történt az interjú, ahol az alábbi kérdéseket tettük fel:

- Mit jelent számára itt élni?
- Min változtatna és hogyan?
- Ő maga mivel tudna hozzájárulni a változásokhoz?

A szomszédokkal kezdtünk, akikről újabb, felkereshető lakosok neveit kaptuk meg, akikkel felvehettük a kapcsolatot, akik által az aktív mag létrejött. Kiderült, a lakosság nyitott a cselekvésre, hiszen az egyik szomszéd család azonnal felajánlotta együttműködését és támogatását a közösségfejlesztő munkához: „Majd megkérdezted, hogy szeretnék-e csatlakozni az aktív mag kialakításához és mivel szívemen viselem ezt a térséget, azonnal igent mondtam.” Az interjúk, a beszélgetések végén pedig meghívtuk a felkeresetteket a Freedom Községi Ház megnyitójára. Így kezdtük el növelni az együttműködések számát.

A megnyitó ünnepségről a Hajdú – Bihari Napló újságban is olvashattak a tégláskerti lakosok. Az újsághír hatására jelentkeztek azok a személyek, akik később szintén felajánlották segítségüket a közösségi programok kialakításában, vagy a ház további csinosításában, például pakolásban, törmelék eltakarításában, a ház tisztán tartásában, kertépítésben segítettek.

Közösségi beszélgetések

Az interjúkat követően két alkalommal tartottunk közösségi beszélgetést a Freedom Közösségi Házban, 2009. október 29-én és 2010. február 3-án, melyre az interjúalanyokat és szórólapokon, plakátokon az egész kertség lakosságát invitáltuk. A közös beszélgetések alkalmat adtak arra, hogy a közösség tagjai személyesen találkozzanak, megbeszéljék a problémákat, gondolkodjanak azok megoldási lehetőségein és közösen kialakítsák elképzeléseiket a ház szolgáltatásaival kapcsolatban. Ezeket a beszélgetéseket a lakosság tagjai is fontosnak tartották, „... mivel a Közösség Ház funkciója az is, hogy a lakosság igényei ki legyenek elégítve” – fogalmazott az egyik résztvevő.

Az első alkalommal mintegy húsz érdeklődő jelent meg, ami nagy sikernek tekinthető! Kifüggesztett, nagyméretű csomagolópapírokra kerültek fel a problémák, értékek és lehetőségek, amit a lakosság tagjai fogalmaztak meg az interjúk alkalmával. Érkezéskor lehetett ezeket tanulmányozni, és a közösségi beszélgetés időtartama alatt állandóan szem előtt voltak. A beszélgetés indításaként a projekt vezetői és az aktivisták beszámoltak a programról, az eddig elvégzett munkáról, bemutatták az épületet és ismertették az interjúk tapasztalatait.

A hozzászólások, a beszélgetés nem nélkülözte a megrögzött szokásokat, többen önkormányzati lakossági fórumnak, panasznapnak gondolták az összejövetelt és ennek szellemében fogalmazták meg problémáikat, javaslataikat. Szóvá tették az utcák állapotát, a gödröket, kérték kijavításukat. „Hüse elvtárs beköltöztette az újmagyarokat, akik feltűzelték a parkettát, rendőrségi felügyelet kell ide!” – hangzott a sokfelé ismert együttélési probléma tégláskerti verziója. A panaszokon túl, egy idő után előjöttek a régi emlékek: „Harminc éve nem volt itt rendezvény. Ez a környék egy nagy falu, ebben a teremben olyan ünnep volt, táncoltunk, hogy csak na!” – sóhajtott fel egy idősebb néni. „Vissza kell hozni a régi időt, csak nem kell leótani a villanyt, mert nem látni a sötétben, így nem lehet ismerkedni!” – utalt a sötét diszkók világára egy másik hozzászóló. „Voltak itt utcabálok.” – mondták.

Megfogalmazódtak konkrét igények, elvárások a házzal kapcsolatban. Alapvetően sok programot, a fiatalok és az idősek összefogását várják, de számos konkrét javaslatot tettek a jelenlévők. Például legyenek:

- Polgárőrség,
- idősek klubja,
- aerobik óra,
- klub,
- fiataloknak
(ne a városba menjenek),
- batyus buli,
- internet oktatás időseknek,
- Mikulás ünnepség,
- kertbarát kör,
- természetvédelmi előadások,
- filmklub, akár prevenciós filmklub,
- gyerekeknek nyári tábor,
- teaház,
- hírlevél,
- honlap a házról,
- hirdetőtábla és a programokról szórólap a boltban.

Ami pedig az aktivitási készséget egyértelműen mutatta, hogy a gondok és az igények megfogalmazásán túl, többen felajánlották segítségüket, közreműködésüket az alábbiakban:

- Karácsonyi ünnep szervezésében, lebonyolításában,
- hírlevél írásában, szerkesztésében,
- idők gondozásában.

Novák Ferenc, aki huszonhét évig volt a Tégláskertben kerékpáros postás, kerékpárral a világ ötven országában járt, felajánlotta, szívesen mesélne élményeiről a fiataloknak. Majd egyik elnyert kupáját ajánlotta fel a háznak, amit ott, ünnepélyesen átnyújtott.

A közösség tagjai már az első alkalommal megfogalmazták azokat a problémáikat, melyekre vállalnák a közös megoldás keresését, így a rossz közbiztonságra, a programok-, rendezvények hiányára, és arra, hogy nincs párbeszéd a kertség vezetői és a lakosság között. Ötleteikkel bevonódtak a fejlesztésbe, önkéntesen vállalták a felügyeletet, plakátok készítését, a klubok lebonyolítását. Az aktív cselekvés a közösségi beszélgetés után jött létre, hiszen bekapcsolódtak a szolgáltatások létrehozásába.

Közben lezajlott a házban az első adventi készülődés, ahol már a kertség lakosai aktívan közreműködtek a karácsonyi díszítésben, a programok szervezésében, lebonyolításában, a környékbeli gyerekek az általános iskola segítségével műsort adtak elő. Húsz műsorszám volt és mintegy kétszáz érdeklődő fordult meg a házban.

A második közösségi beszélgetés alkalmával, 2010. február 3-án, közel annyian – tizenöt – vettek részt, mint az elsőn. Ismét kifüggesztésre kerültek a csomagolópapírok az interjúk tapasztalataival, és ismét csatlakozott néhány résztvevő, akik lakossági fórumot vártak. Itt is megmutatkozott a formális vezetőkkel való kapcsolat hiánya. A beszélgetést moderáló projektvezető hangsúlyozta, legtöbbször a lakosság tagjai a vezetőktől várnak megoldást a helyi problémákra, holott inkább arra van szükség, hogy társadalmi összefogásban valósuljon meg a felvetett problémák megoldása. A hozzászólásokban további új ötletek, javaslatok merültek fel, kezdeményezések születtek:

- táblát kell kitenni a ház elé a programokkal,
- fontos egy hírlevél létrehozása, ami kapcsolódhat a honlaphoz,
- legyen együttműködés az iskolákkal, tegyék ki a ház programjait,
- ismeretterjesztő, turisztikai, tudományos előadások, pl. legyenek csillagászati előadások a programban,
- a Rocksuli a házban adjon koncerteket,
- a lakóotthonos gyerekek itt, a házban vezessék le az energiáikat,
- szervezzenek egészségnapot,
- működjön újságíró klub.

Ezen az alkalmon is – a ház közvetlen funkcióin túlmenően – az egész közösséget érintő problémák és kezdeményezések fogalmazódtak meg. Az egyik a sportpálya ügye, ami elhanyagolt állapotban van, nem tudják mi lesz vele, és az sem világos, ki nek a tulajdonában van, ki a felelős érte? Néhányan úgy tudják, annak idején a szülők

alakították ki. Ezzel együtt felmerült egy játszótér kialakításának igénye. Ugyan volt korábban, két éve fel is újították, de a padokat a gyermeknap után szétszedték. Állítólag a lakóotthonos gyerekek verik szét, nem nekik való már ez. Be kellene keríteni, bezárni éjszakára, illetve ezért kellene a lakóotthonos fiatalokat a házba terelni.

A Vértesi utca végén található – a város egyik jelképének számító – Basahalmot is rendbe kellene tenni, nagyon rendezetlen, szemetes a környéke.

Az sem világos, mi lesz a Vértesi kastéllyal, miért van hosszú ideje elhanyagolt állapotban?

A felvetésekben a résztvevők további információkat igényeltek és segítséget vártak, ugyanakkor a játszótér felújításához többen felajánlották segítségüket. Ismét elérkezünk a lényeghez, a közösségből jövő kezdeményezést tovább lehet vinni, erősíteni.

A közösségi beszélgetések hatására (is), a felajánlások alapján, különböző szabadidős rendezvények jöttek létre az ifjúsági korosztály számára:

Sorsz.	Klub neve	Heti órászáma (illetve alkalmak száma)
1.	Ping-pong – Csocsó – Sport klub	2 alk. × 2. ill. 4 óra = 6 óra
2.	Futball edzés	1 alk. × 3 óra = 3 óra
3.	Internet klub	2 alk. × 4 óra = 8 óra
4.	Sakk klub	2 alk. × 4 óra = 8 óra
5.	„Harmónia” Szépségápolási klub	2 hetente, 1 alk. × 2 óra = 2 óra
6.	Kreatív klub	2 hetente, 1 alk. × 2 óra = 2 óra
8.	Újságíró klub (újságszerkesztés-írás)	1 alk. × 2 óra = 2 óra
7.	Film klub	1 alk. × 3 óra = 3 óra
9.	Teaház	Időszakosan működik
10.	Biblia tanulmányozási-klub	1 alk. × 2 óra = 2 óra

A beinduló tevékenységek, képzések, foglalkozások

A házban elindult tevékenységek, a közösségi folyamatba ágyazott, a résztvevők által kialakított csoportfoglalkozások elősegítették a résztvevők egyéni képességeinek növekedését. Szélesedett látókörük, kommunikációs készségük erősödött, csökkent a magányosság érzetük, kreativitásuk fejlődött. Erősödött a lakosságban a jó érzés, illetve biztonság tudata, mivel – a résztvevő lakosok véleménye szerint – megfelelő a felügyelet, a légkör barátságos. Önállóbbá váltak azáltal, hogy konkrét feladatot kellett elvégezniük, és bátrabban kiállnak érdekeik mellett, növekedett képességük az érdekképviseleti feladatok ellátására.

A projekt idejében képzésekbe is bevonták a helyieket, az aktív cselekvőket. Szerveződéüket az önkéntes képzés erősítette meg. A beszélgetésekben kinyilvánították, hogy saját élményekhez jutottak, felelősségtudatuk erősödött, csapattá szerveződtek, „melynek célja a közösség összekovácsolása.” A képzés után bátran vállaltak feladatokat – például kertépítés, fűnyírás, képkiallítás szervezése –, nyitottabbá is váltak. Az önkéntes munka által maga a szervezet is erősödött, lelkiismeretes, motivált támogatókat talált. Volt olyan is, aki tudatosan vállalt önkéntes munkát, így erősítette a csapatot tapasztalataival és munkáját a későbbiekben is kamatoztathatja: „Szociálpedagógus hallgató voltam, amikor megismertem a ház szolgáltatásait. Szakmailag fejlődtem az önkéntes munka által, így elmondhatom, munkatapasztalatot szereztem, amit az önéletrajzomba is be tudtam írni.”

A hátrányos helyzetű gyerekek bevonásával a közösséghez való tartozás tudata is erősödött, a programokon való részvétellel új ismereteket szereztek, önismeretük fejlődött. „A Sportklub nagyon eredményes volt, mert a gyerekek felfedezték képességeiket és megszerették a labdajátékot. Ez is eredmény, hiszen mindig csak a TV előtt vagy az internet előtt ülnek, sok szülő panaszkodik” – vélekedett az egyik munkatárs.

Mint az interjúkból és a közösségi beszélgetéseken kiderült, probléma a kertségben a lakásotthonoknak, az ott élő gyerekeknek, fiataloknak az elfogadása. Ezért tudatosan törekedtek a ház aktivistái és az önkéntesei, hogy a közösségi programokba a helyi gyerekekkel közösen, bevonják a lakásotthonokban élő gyerekeket, fiatalokat. Törekvésük sikerrel járt. Már rövid idő után is arról számoltak be, hogy a gyerekek tiszteletudóbbak lettek, odafigyelnek a másokra, elfogadják egymást. „A visszajelzések alapján igen, nyugodtabbak lettek a gyerekek. Remélhetőleg a látott minta, és a házban érvényes szabályok betartatása okozta ezt az eredményt.” – említette a projektvezető. A közösségi foglalkozások erősítették kreativitásukat, új kapcsolatokat teremtettek, több területen fejlődött képességük. „Az unokáim megtanulhatták, mennyire fontos a másik ember elfogadása, megismerhették a manuális alkotást, fejlődtek a képességei a koncentrálás terén.” – mondta egy helyi nagymama.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az indulás tapasztalatai és eredményei egyértelműen biztatóak, kitűnő alapot jelentenek a közösségi munka folytatásához.

A gyakorlati munkában és az esettanulmány elkészítésében közreműködött Johanics Tünde nappali tagozatos szociális munkás egyetemi hallgató.

Játszóház Szerepen

A településen közösségi kezdeményezőként, illetve közösségi munkásként a polgármesteri hivatal egyik ügyintézője végezte a munkát szakmai segítségemmel 2010 őszén. Rengeteg információval rendelkezik, hiszen ott nőtt fel, ott él és huszonöt éve ott dolgozik a hivatalban. A feladata az volt, hogy valamilyen közösségi mozgást indítson be Szerepen, melyről az elején nyilván nem tudtuk, hogy mi lesz az. Mindenekelőtt a település történelmét, közösségi hagyományait és a jelenlegi sajátosságait kellett áttekinteni.

A település történelme, mai helyzete

Szerep község a Tiszántúlon, Hajdú-Bihar megye délnyugati szögletében található. A Sárrét, melyhez Szerep is tartozik, már a korai Árpád-kortól kezdve folyamatosan lakott terület volt, s mint erősen vízjárta terület, egyedi életteret biztosított lakói számára. Minthogy a föld művelése gyakorlatilag lehetetlen volt, az itt élők állattenyésztéssel és a „rétből éléssel”, tehát a gazdálkodás sokkal ősibb változataival foglalkoztak, ezáltal kultúrájuk, művészetük is sok archaikus jegyet őrzött meg. Ez a gazdag vízvilág a folyók szabályozása következtében elpusztult, de emléke még évtizedekkel később is élénken élt a hagyományokban, melyet a két világháború között több kutató is lejegyzett. Szerep ma egy kis település, közel 1.700 lakosa van. A 18 év alatti lakosság száma kb. 425 fő, az aktívkorúak száma kb. 975 fő, a 62 év felettiek száma kb. 266 fő.

A cigánylakosság aránya kb. 30%, ami folyamatosan emelkedik a 18 év alatti korosztályban. Az aktívkorú lakosság körében elég magas a munkanélküliség, egyes felmérések szerint a 33%-ot is eléri. Egyre több az idős, egyedül élő ember a községben. Az aktívkorú nők közül a munkavállalók létszáma alacsony, sokan vannak, akik gyermekeket nevelnek, gyest, gyed-et kapnak. A településen 98%-ban reformátusok élnek, működik a református templom és a lelkészi hivatal.

A község legfontosabb intézményei az önkormányzat fenntartásában működnek:

- általános iskola,
- óvoda,
- könyvtár,
- orvosi rendelő,
- egészségház.

Az Életház – ami a nyugdíjasok nappali ellátását szolgáló intézmény – a Sárréti Kistérségi Társulás keretein belül működik, a püspökladányi székhelyű Segítő Kezek Szociális Szolgáltató Központ és Gyermekjóléti Szolgálathoz tartozik. A gyermekjóléti szolgálat és a családsegítő szolgálat is kistérségi keretek között működik.

Rendőrség a faluban nincsen, fogadóórát tartanak hetente egyszer, a falugazdász hetente két alkalommal tart fogadóórát.

Közigazgatásilag Szerep településhez tartozik Hosszúhát is, ahol egy szociális intézmény működik, aminek a fenntartója a Bihari Szociális Szolgáltató Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (Derecske). Itt nyújtanak bentlakásos ellátást pszichiátriai betegeknek és értelmi fogyatékos embereknek.

A faluban 7 élelmiszerüzlet, 4 söröző, 1 fagyizó és egy „100 Ft-os” üzlet van, illetve egy piactér található a falu központjában. Két nagyobb cég van, mindkettő mezőgazdasággal foglalkozik, a Kösely Rt. (Hajdúszoboszló központtal), és a Szerág Kft.

A legfőbb munkaadó az önkormányzat, közcélú és közhasznú foglalkoztatás keretében alkalmazza a felnőtt munkanélküli lakosság nagy részét. Az önkormányzat intézményeiben kb. 50 fő áll alkalmazásban. Többen vállalnak munkát a helyi magánvállalkozóknál, társaságoknál, de a környező településekre is eljárnak dolgozni.

A településről összességében megállapítható, hogy a helyzete nehéz, a lakosok jelentős része létminimum alatt él, a munkalehetőség kevés.

Az önkormányzat a csökkenő állami támogatások és a kevés bevétel miatt egyre kilátástalanabb helyzetbe kerül. Segítségért egyre több lakos keresi fel a polgármesteri hivatalt. A településen szórakozási, kikapcsolódási lehetőség alig van. 1990 óta nincs művelődési ház, a könyvtár is az általános iskola keretei között működik.

A programok és rendezvények legnagyobb részét az önkormányzat bizottsága, és az Életházba bejáró nyugdíjasok szervezik.

Interjúk, közösségi beszélgetés és akció

A településen a közösségi munka beszélgetésekkel, interjúk készítésével kezdődött. A falura jellemző, hogy szinte mindenki ismer mindenkit. Naponta találkoznak egymással, a boltban, postán, stb., tehát a közösségi munkás – munkájából következően is – a közösséggel szoros kapcsolatban van, így ezeket az alkalmakat használta fel arra, hogy felmérje, mit hiányolnak a településen, mire lenne szükség, és kik lennének azok, akikre számíthat majd a közös munkában.

Megkereste az általános iskola igazgatóját és a könyvtárost is, megkérdezte, hozzájárul-e, hogy ott legyen a közösségi beszélgetés, hiszen egy összejövetelre más hely nem áll rendelkezésre. Mindketten örömmel fogadták az ötletet és támogatásukról biztosították a kezdeményezést.

Nagyon sok javaslata volt a megkérdezetteknek, összesen tíz-tizenkét ember mutatott nagy érdeklődést, látszott, hogy bennük van nyitottság arra, hogy „kezdődjön, induljon el valami”. Őket hívta meg egy közösségi beszélgetésre 2010. november 24-én 14 órára. A megbeszélrt időpontban nyolcan tudtak eljönni, közöttük – nagy örömkünkre – három roma anyuka is eljött.

A közösségi beszélgetés során számos gond, ötlet felmerült. Azonnali eredménye is lett. A beszélgetők eldöntötték és megállapodtak abban, hogy játszóház-sorozatot szerveznek a könyvtárban a gyerekeknek, hetente egy alkalommal, minden pénteken délután 14-17 között. Az első alkalomnak december 3-át jelölték meg. Azt is elhatározták, készítenek egy hírlevelet az eseményről, továbbá a településen több helyen plakátokat helyeznek ki.

Arra gondoltak, hogy minden alkalommal más legyen a kitűzött cél, a tevékenység. Decemberben jönnek az ünnepek, először készíthetnének Mikulásra valamit, majd a karácsonyi ünnepekre lehetne karácsonyfadíszeket, ajándékokat készíteni, de egyéb más alkalomra vonatkozó javaslatok is születtek. Ötletként felmerült még diafilmek vetítése, és hímzés is. Természetesen mindezek megvalósításához eszközökre is szükség van. Abban maradtak, mindenki megnézi otthon, milyen félretett játék, színes ceruza, rajzlap, stb. található, és azt magukkal hozzák. Ha ez nem lesz elég, akkor első alkalommal mindenki fizessen be 500 Ft-ot, és abból bevásárolnak. Később a pénz beszédésétől elálltak. Lehetőségként az is felmerült, kérhetnének támogatást az önkormányzattól.

A hírlevelet elkészítették, kifüggesztették, mindenki szolt még ismerőseinek is, hogy a gyerekeket engedjék el, vagy hozzák el majd a játszóházba. Az első alkalomra tizenhárom gyermek jött el, volt, aki anyukájával, volt, aki egyedül. Elég sok eszközt sikerült összegyűjteni. Mikulásokat készítettek, festettek, színezték, ragasztottak. A fiúk közül többen játszottak a könyvtár számítógépein.

A második alkalommal tizenegy gyermek volt. Elkezdték a karácsonyfadíszeket, ajándékokat készíteni. Hajtogattak, ruhaanyagból telefontartókat varrtak, stb. Diafilmet is vetítettek mielőtt hazamentek. Az egyik anyuka használt poharakat, kisebb üvegeket hozott. Ezekbe háztartási söt összekevertek különböző színű krétaporokkal és azokat az üvegekbe és poharakba tették. Befedték színes papírral és zsineggel. Kiváló dísz tárgy lett belőle. Különböző terményeket is hoztak, volt, aki azokat ragasztotta papírra és ruhaanyagra. A harmadik alkalommal kevesebb gyermek jött el – tízen voltak –, közöttük két új látogató. Igaz az iskolában is ekkor volt rendezvény. Azok a kislányok voltak igazán lelkesek, akik az előző alkalommal ajándékokat készítettek. A kislányok befejezték az ajándéknak szánt telefontartók készítését, majd segítettek a kisebbeknek láncfűzért ragasztani a karácsonyfára. Kisebb faliképeket is készítettek. Megbeszélték, hogy december 24-én és 31-én, az ünnepekre való tekintettel nem találkoznak. A következő játszóházi alkalomnak január 7-ét jelölték meg.

A negyedik alkalommal hét gyermek jött el, főleg ugyanazok, akik előtte is. Jó hangulatban rajzoltak, varrtak, festettek, diafilmet néztek.

Tapasztalatok, tanulságok

Áttekintve az eltelt időszak történéseit, abban maradtunk, a jövőben érdemes lenne az aktív emberekkel a napi találkozások során megbeszélni, mit tudnának tenni annak érdekében, hogy többen legyenek, több gyermek jöjjön el a játszóházba. Szükséges a személyes megszólítás.

További megoldás lehet – a személyes meghívás és mozgósítás mellett –, ha több csatornán is hirdetik a programot (pl. plakát).

A nagyobb gyermekeket is be lehetne vonni a szervezésbe, hívják barátaikat, rokonaikat. Probléma volt, hogy egy-két személy, akik az első megbeszélésen részt vettek, mégsem jöttek el. Utólag azt mondták, nem értek rá, közbe jött valami. Ez természetes, nem mindenki tud erősen elköteleződni, viszont a közösségi folyamat hatására később bevonódhat.

Sikeresnek és eredményesnek értékeltük a közösségi kezdeményezést és a beindított folyamatot. Sikerült a lakosság egy részének találkoznia, akik együtt találtak ki egy „nagyon jó dolgot” és azt maguk valósították meg, saját erőforrásaik felhasználásával. Továbbá jelentős eredmény, hogy roma és nem roma gyermekek együtt játszottak, készültek az ünnepekre. Jó volt látni őket, ahogy dolgoztak, segítették egymást.

Azt is tapasztaltuk az interjúk és a közösségi beszélgetés alapján, a felnőttek körében is lenne igény különböző témákban összejövetelek szervezésére. Sok ötletük van, és itt sem kell mást tenni, mint a megvalósításban segíteni a tenni akarókat.

A munkát végző közösségi munkás önreflexiója az volt, hogy, mint segítő nagyon jól érezte magát a játszóház-sorozatban a résztvevőkkel, és elégedett volt, hogy saját közössége hasznára tudott lenni.

A gyakorlati munkában és az esettanulmány elkészítésében közreműködött Mile Erika szociális munkás levelező tagozatos egyetemi hallgató.

GYAKORLAT

- Az esetleírások alapján értékeljék a közösségi munkás szerepeit! Az értékelésben alkalmazzák az első fejezetben található módszertani ismereteket!
- Készítsenek listát, milyen tevékenységekben/aktivitásokban mozgósítható az önkéntes munka, mint erőforrás a családsegítő szolgáltatásban!

Dandé István

**Változatok közösségi munkára egy
nagyváros peremterületén**

Bevezető

SzocKafé

„Jó, jó, de mit akartok elérni? ! Valahány embernek munkát akartok adni? Mi a valódi célotok? Én ezt így nem értem!”

A fenti mondat 2009. január 15-én hangzott el Pécsen, az akkor még működő Dante Kávéházban. A Dante Kávéház adott otthont a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszéke és a TÁMASZ Alapítvány által közösen szervezett „Szociális Szakemberek Kávéháza – SzocKafé” nevű, minden hónap harmadik csütörtökén megrendezett programsorozatának. A soron lévő SzocKafé programja a következő volt: „Jegyzetek a keleti városrész rehabilitációs program margójára: a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét Programja György-telepen.” Az első kérdések-hozzászólások közül ideidézett mondatunk feltevője egy családsegítőben dolgozó szociális munkás volt. Idézésének célja nem a pellengérre állítás, hanem annak demonstrálása: első közelítésből nem is olyan magától értetődő, mi is az a közösségi munka, meg egyáltalán: miért jó az nekünk (és az állampolgároknak)?

Magyarország számos nagyvárosában található (több) olyan – jellemzően periférikus elhelyezkedésű – terület, ahol az ott élők egymásra rakódó, egyre bővítetten újratermelődő hátrányokkal küzdenek. Az *ügyfelfogásra* berendezkedett intézményrendszerek és az ilyen perifériákon élő emberek kölcsönösen távolodnak egymástól, ami tovább növeli az itt élők kiszolgáltatottságát, illetve ellehetetleníti a legalapvetőbb javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférést. A családsegítő szolgálatok ilyen területeken dolgozó kollégái sokszor szélmalomharcnak élik meg munkájukat; egyedül kevésnek érzik mind magukat, mind rendelkezésre álló eszköztárukat az érzékelhető változások eléréséhez.

Jelen fejezetben azokat a Pécs városának Keleti városrészében folyó kezdeményezéseket mutatjuk be, amelyek tudatosan alkalmazták-alkalmazzák a közösségi munkát peremhelyzetű társadalmi csoportok körében.

Hol járunk? Múlt és jelen

Pécs azon városok közé tartozik, ahol viszonylag sikeresen lezajlott a gazdasági szerkezetváltás, bár a város a mai napig magán viseli a rendszerváltozást követő bányabezárások örökségét. A helyi vélekedés jól mutatja a 20 év alatt bekövetkezett változásokat: a bányászat prosperáló időszakában ahhoz kellett protekció, hogy valaki az aknákhöz közeli kolóniasoron kapjon lakást – ma pedig ahhoz kell, hogy onnan elkerüljön.

1. térkép: Pécs – Kelet veszélyeztetett területei

Pécs Megyei Jogú Városa 2008-ban Integrált Városfejlesztési Stratégiát készített. A Stratégia egyebek mellett lehatárolja a szociális városrehabilitációs akcióterületet is; az akcióterület pontosított lehatárolását ábrázolja a fenti térkép.

A keleti városrész ingatlanállománya nagyon erősen befolyásolja a telepeken, aknákon élők társas kapcsolati mintázatait, viszonyait. A bányászat fejlődésével korábban a cél az volt, hogy a bányászok lakóhelye közel legyen az aknákhöz, mert üzemzavar, baleset, természeti csapások idején a bányászokat gyorsan kellett értesíteni és odaszállítani. A primitív közlekedési viszonyok is indokolták a lakóhely és a munkahely együttesét. Ezen dolgok összefüggései által került sor a kolóniák kialakítására. A kolóniák szigorú tervek alapján épültek, a terepviszonyokhoz alkalmazkodva, rend és tisztaság

volt a jellemző rájuk. A bánya biztosította a jóléti gondoskodás teljes körű tárgyi és személyi feltételeit is: egészségügyi ellátás, oktatás, művelődés, sport, hitélet, közbiztonság megszervezése; és a kolóniák lakosságának élelem- és iparcikkal történő ellátása.

A bányászat 3 különböző lakóterület típust hozott létre:

- telkes telepszerű (ált. 1 szintes, pl.: kolóniák),
- telepszerű tömbtelkes (több szintes, pl.: Kelet Meszes),
- családirházas beépítésű területeket a bányász falvakban.

A 2007-2013-as időszak Európa Unió támogatásai között szerepelt a szociális, vagy közösségi célú városrehabilitációs pályázat. A pályázatok előfeltételeként írták elő az Integrált Városfejlesztési Stratégia részeként elkészítendő Antiszegregációs tervet.

Közösségi munkára irányuló tervezésünk esetén nézzünk utána, településünkön készült-e ilyen Antiszegregációs terv – ez akkor is rendelkezésre áll, ha a település beadta pályázatát, de az nem nyert támogatást.

Jelen fejezet szerkesztésekor a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség internetes honlapján közzétett „Pályázati menetrend” szerint a 2011-13-as időszakban még számos régióban fog megjelenni ilyen városrehabilitációs pályázati kiírás.

Az Antiszegregációs terv szegregátumokat jelöl ki településünkön.

Szegregálnak, szegregátumnak tekintjük azt a minimum egy háztömbből – négy utca vagy közterület között elhelyezkedő ingatlanokból – álló településrészt, ahol az alacsony státuszú lakosság (az aktívkorú népességen belül a legfeljebb 8 osztályos iskolai végzettséggel rendelkező és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők) aránya (a szegregációs index) meghaladja az 50%-ot.

A telep elnevezés három elvre alapult: egyidejűség (beépítés, infrastruktúra kiépítése) célzott népességi csoport (ipari, vállalati, szociálpolitikai) és egységesség (forma, térfalak, zöldfelületek, gyalogostengelyek helye) elvére.

Az 1860-1930-as évek lakóterületei a telepítés mód, az épületek és lakások nagyságrendje, minősége alapján 3+1 csoportba oszthatók, ezek közül csak egy típust ismertetünk: A fizikai munkások kolóniáira jellemző: zártos, sorházas vagy ikerházas, 2-4-6-8 lakásos épületek. A lakások egy szobából, lakókonyhából, kamrából állnak, esetleg padlásszobájuk is van. Az első vagy hátsó kertekbe árnyékszékét és egyéb melléképületeket (ólak) építettek. Ez a mai igényeknek meg nem felelő program mára lehetetlen települési körülményeket eredményezett. Az épületek ma nagyon rossz állapotban vannak. Közüemi infrastruktúrájuk kimerül az áramvezetékekben; ivóvíz közutakról szerezhető, az árnyékszék ma is árnyékszék.

A Keleti városrész szegregátumai közül kettőt helyezünk jelen fejezet középpontjába: Rücker-aknát és György-telepet.

A Rücker-aknai példa. Rendhagyó válasz a családsegítő részéről

A pécsi szociális és gyermekjóléti ellátórendszer szervezése a város indikatív felosztása szerint alakul. A négy egységbe szervezett szolgálatok közül a „Meszesi” egységhez tartozik Pécs keleti városrésze is. A terepmunkát a tömegközlekedés rendszere is megnehezíti: a keleti városrészt alkotó kisebb városrészi egységekbe és a korábban a városhoz csatolt falvakba vagy a városrészi autóbusz állomásról sugárszerűen kiindulva, vagy a belváros felől érkező autóbuszokkal lehet eljutni – utóbbiak eléréséhez viszont előbb be kell utazni. A Meszesi egységhez az 1. számú térképen is jelzett, tömegközlekedéssel csak Pécs – Somogyon keresztül megközelíthető Rücker-aknáról érkezik megkeresés: a telep áldatlan helyzetének rendezési igénye közvetítődik a dolgozók felé. A családsegítő szolgálat válaszát egy ott dolgozó kolléga dolgozatán keresztül mutatjuk be. *(Kalányos János: Rücker-aknai közösségi szociális munka. Dolgozat, készült „A Szocio-téka, családsegítő szolgálatok beilleszkedést segítő szolgáltatásainak fejlesztése” c. projekt keretében, 2010.)*

Szervezzünk lakógyűlést!

Az évtizedekkel ezelőtt szép időket élt bányatelepen mindösszesen 40 ember lakik. „A telepen 6 önkormányzati épület található, összesen 18 lakással. Évek óta nem történtek felújítások az önkormányzat részéről, csak néhány lakó önerejéből. A komfort nélküli lakások állapota felújításra szorul, a felső szintek lakhatatlanok. Sok lakás beázik, emellett vizet a lakások előtti csapból lehet vételezni. A gravitációs WC-k állapota nem mindegyike felel meg a közegészségügyi szabályoknak.” A családok fele önkényes lakásfoglaló, a többi család jogviszonya rendezett. A lakók 25%-a gyermekkorú, mindössze 2, 8%-a időskorú. Felsőfokú végzettsége egy lakónak sincs, 85%-a csak legfeljebb 8 általános iskolai osztállyal rendelkezik. Az alacsony iskolai végzettség és a bányabezárások okozta munkaerőpiaci leszakadás következtében nagy a munkanélküliek aránya, csupán 2 fő dolgozik az elsődleges munkaerőpiacon. 3 fő a város közfoglalkoztatását is szervező Munka Pécsért Nonprofit Kft.-nél dolgozik. Mindenki más, aki gazdaságilag aktív korban van, inaktív: rendelkezésre állási támogatásban vagy gyermekgondozási segélyben részesül. Az időskorú lakosság öregségi nyugdíjat kap – szolgálati idejüket ők még a bányászatnak köszönhetik.

A tömegközlekedési lehetőségek számbavétele a „szolgáltatás(ok)hoz való hozzáférhetőség” miatt kulcsfontosságú.

A „settlement” filozófiája a közösségben való fizikai jelenlétet is jelenti. Így a legcélszerűbb az adott közösséghez tartozó ingatlan együttesben helyiséggel rendelkezniük. Tekintettel arra, hogy a nagyvárosok peremkerületein túlnyomórészt önkormányzati tulajdonban maradtak az ingatlanok, az üresen álló és használatba vehető ingatlanokról a polgármesteri hivatal lakásokat kezelő irodáján nyerhetünk információt.

Amennyiben bizonyos szolgáltatások továbbra is csak az egységünk intézményében lesznek hozzáférhetők, úgy az oda-visszajutás lehetőségeit is számba kell veyük.

„Az itt élő lakosság jövedelmi helyzetére jellemző az alacsony, sok esetben az öregségi nyugdíjminimumot sem elérő egy főre eső jövedelem. A terület problémájának súlyosságát mutatja, hogy az aktívkorúak 85%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel. Több családnak van közüzemi, illetve különböző pénzintézeteknél tartozása. Sok probléma volt a szemétszállítással, illetve annak fizetésével. A terület ennek is köszönhetően erősen elszemetesedett. Illegális lerakóhelyek alakultak ki, amelyeket az itt élők mellett más városrészek lakói is »gyarapítottak«.”

A családsegítő dolgozói segítenek lakógyűlést szervezni a telepen. A telepen meghatározó szerepet betöltő személyekkel együtt tervezik a lakógyűlést. A szervezésben közreműködő két családgondozó maga viszi ki a gyűlésre hívó szórólapokat, és egyéni beszélgetéseket folytatnak a lakókkal. Ezzel együtt előzetes félelmeiket is megfogalmazzák:

- A lakógyűlésre kevesen fognak eljönni; érdektelenek lesznek a lakosok;
- A gyűlés résztvevői passzívak lesznek, mert nem látják értelmét;
- Fennáll a kockázat, hogy az előrevivő párbeszéd helyett a vádaskodás, a bűnbakkeresés lesz a meghatározó motívuma a gyűlésnek (a lakók egymás közt, illetve külső szereplő felé);
- A családgondozóktól fogják helyzetüket megoldását várni;
- Ellenérdekeltek lehetnek bizonyos kérdések rendezésében.

A telepek, szegregátumok jellemzően nem közművesített területek. Ott, ahol legalább emésztőgödörök kerültek kialakításra, azok rendszeres tisztítatásáról gondoskodni kell. Pontosan rögzített, a helyben élők részvételével kialakított szabályok nélkül a „szippantás” kérdése könnyen kezelhetlenné válik.

Mi legyen a költségszámítás alapja egy-egy szippantás esetén?

Az ingatlanok vízóra-állása alapján, az elfogyasztott vízmennyiség alapján számoljunk arányosan? Ha nincs vízóra?

Osszuk annyi felé egységesen a költséget, ahány lakó van?

Az ingatlanok mérete alapján arányosan osszuk fel a fizetendő díjat? (Ez osztatlan közös tulajdonok, társasházként nyilvántartott ingatlanok esetében is gyakorta használt alapelv.)

Vegyük figyelembe, hogy egy háztartáson belül hány felnőtt és hány gyermek van, és eszerint súlyozunk?

Számtalan lehetőség, illetve ezek kombinációi közül választhatunk, pontosabban tehetünk erre javaslatot.

A kialakított és elfogadott szabályrendszer értelemszerűen bármilyen közös használatban lévő, kiadássokkal járó egységre, tárgyra vonatkoztatható.

„Az első lakossági fórum az egyik lakó kertjében került megrendezésre. Szinte minden család képviseltette magát. Ismertettük, hogy milyen okok vezettek a lakossági fórum összehívásához. Tisztáztuk a szerepünket, miszerint mi csak segítséget tudunk nyújtani a változásokhoz, de ehhez az ő akarata is kell. Ismertettük a fórum kommunikációs szabályait. Megválasztásra kerültek a képviselők, majd egy probléma-összeírást követően akcióterv került kidolgozásra.”

A lakógyűlésen az alábbi problémák és javaslatok kerültek rögzítésre:

- A lakások rossz állapotban vannak az elmaradt felújítások miatt;
- Több lakás bérleti jogviszonya rendezetlen;
- A buszmegálló balesetveszélyes, nincs megfelelően kialakítva;
- A bekötő út állapota rendezetlen, a növényzet kezdi benőni;
- Szippantós autó problémája;
- Szemétkérdés;
- Sok a gazdátlan kóbor kutya (biztonsági és közegészségügyi kérdéseket vet fel);
- Helyjelző táblát igényelnének, mivel a mentősök is nehezen találják meg, hol kell befordulni;
- Nyilvános telefonfülkét szeretnének.

A listára került elemeket fontosságuk szerint rangsorolták – első helyre a szemétkérdés került. A többféle szeméthalom beazonosításán túl azt is külön kellett választani és tudatosan kezelni, hogy a jelenlegi helyzet egyszeri megszüntetését követően az újratermelődést is meg kell akadályozni – azaz gondoskodni kell egy fenntartható állapot megszervezéséről.

Amit a helyben élők egy szemétszedési akcióhoz fel tudnak ajánlani, azok a belső erőforrásaik: ilyen a személyes részvétel, továbbá a gyűjtéshez szükséges kerti szerszámok. A kritikus hulladékhelyzet rendezéséhez több szervezettel szükséges tárgyalni és további erőforrásokat feltérképezni, illetve bevonni. Ebben vállalnak közreműködést a családgondozók – akik a legelső lakógyűlést nagyon pozitívnak értékelik. Sikertől fókuszban tartani a problémák *megoldására* kibontakozó helyi akaratot, s mederben is tartani. A lakók hozzáállását konstruktívnak ítélik meg.

A szemétszedés szervezése részükről az illetékes szervezetekkel, továbbá a területen működő partnerszervezetekkel való kapcsolatfelvétellel kezdődik. Magától értetődő mozzanat, hogy tárgyaljanak a városban a kommunális hulladékok kezeléséért felelős vállalattal.

Az egyeztetéseket követően *közös terepbejárást* tartanak az alábbi összetételben:

A közös terepbejárás delegációját bizakodással fogadják a helyben élők. Az együttes terepszemlélt az erőforrások számbavétele követte:

- Hulladékszállításért felelős vállalat: 8 gyűjtőkonténer térítésmentes kiszállítása, amennyiben a helyi lakosok is együttműködők – egyeztetésre kerül a konténerek kiszállítási időpontja.
- Közfoglalkoztatást végző cég: közcélú foglalkoztatottakat és eszközöket, valamint kesztyűket és zsákokat biztosít; ezen felül vállalja a bozotos területek rendbetételét motoros kaszákkal.
- Önkormányzati képviselő: képviselői keretéből támogatja a szemétszedési akciót.
- Önkormányzati ingatlanokat kezelő vállalat: havonta elszállíttatja a szemetet a saját költségén. A városgondnok felszólítja a magántulajdonban lévő ingatlanok tulajdonosait a területeik rendezésére.

„Előzetesen a lakókban újból tudatosítottuk, milyen fontos, hogy mindenki kivegye a részét a munkából, mindenki személyes nyilatkozatát kértük, hogy egyetért és részt fog venni. Sikerült mindenkit megnyerni az ügynek. Ezután egyeztettük az időpontokat és a részleteket.”

Összeszedjük magunkat és a szemetet

A szemétszedésre kijelölt négy napos hosszú hétvégén szinte valamennyi helyben lakó aktívan kivette részét a munkából, még a gyerekek is sokat segítettek – ez várakozáson felüli részvétel. Bár a szemétyűjtés néha civódásokkal tarkított, de a kijelölt feladatot sikerül elvégezni. A lakóházak közötti szeméthalmok eltűnnek, a többi szeméthalmom rendezésére további forgatókönyvek születnek. Valamennyi szereplő az előzetes megállapodások szerint teljesítette vállalásait; a közfoglalkoztatást szervező cég több munkással jelent meg és lényegesen több munkát is végeztek el.

A városgondnok és a területi képviselő is elégedett volt az eredményekkel – de a legnagyobb eredmény a közösség saját élménye volt arról, hogy közös platformra szerveződve érték el változást a telepen. Ez az élmény egyedi: az egyéni esetkezelésre épülő segítői munkából indulva megszerezhetetlen. A közösségi munkában nem a személy, hanem a közösség képességtételére helyeződik a hangsúly – ugyanakkor a közösségi élmények okozta hatásokat tudatosítva az egyéni esetkezelésben is használhatjuk az eredményeket: egyebek mellett a saját tapasztaláson nyugvó, megnövekedett motivációs bázis szinten tartására, jövőbe mutató egyéni stratégiák forgatókönyvének kidolgozására.

A sikeres akció járulékos következménye az volt, hogy az önkormányzatnál feledésbe merült telepről ismét pozitív és bizakodó kép kezdett kialakulni. Ez nem mindig egyértelmű, így a tanulságot fontos aláhúzni: szegregált telepen kezdődő közösségi munkánk iránya és célja, a helyben élők közösséggé szervezése nem mindig egyezik törvényszerűen a helyi hatalom képviselőinek szándékaival. Egy szemétszedési akció, illetve a hulladékkezelés fenntarthatóságának rendezése ebből a szempontból „ártatlan” mozzanat: jó eséllyel csak támogatókra találunk, s a telepen élőkrol kialakított egyoldalú vélemények is javulni fognak. A közösségi munka egyes akcióit eszerint is érdemes rangsorolni: ha kezdő lépésként olyan akcióval kezdünk, amivel tovább fokozzuk a telepen élők és az önkormányzat közötti, eleve nem felhőtlen viszonyt, akkor az a későbbi mozgásterünket nagyon hátrányosan befolyásolhatja.

Az akciót újabb lakossági fórum követi. A családgondozók pozitív megerősítést adnak a helyieknek – a helyiek pedig arról számolnak be, hogy kevésbé élik meg rosszul önmagában azt, hogy Rücker-aknán élnek. Az aktív hangulatú gyűlésen újabb célok kerülnek rögzítésre:

- „A hulladékszállítást végző vállalat felé fennálló tartozások kérdése. A hulladékszállító cég automatikus számlázási rendszere Rücker-akna esetében nem megfelelő. Nem történt szolgáltatás részükről, ezért méltánytalan a lakókkal való fizettetés.
- Kártyás telefonfülke kérése. A mobil telefonok sokszor használhatatlanok, mivel messze vannak az adótoronyoktól.
- A buszmegálló rendbetétele. Nincs esővédett beálló. Az időseknek nehézséget jelent a le-, illetve felszállás.
- Csőtörésben intézkedni. A telepen hónapok óta elfolyik az ivóvíz. Jelezték az önkormányzati ingatlanokat kezelő vállalat felé, de eddig nem történt semmi.

- A vízszolgáltató vállalatától állásfoglalás a közutakról. A területen lévő közutat átalány díjban leszámlasszák a lakóknak. Egy másik peremterületen, György-te-lepen nem kell fizetni ezért. A családgondozók információi szerint a közutak fenntartását a városnak kell biztosítania, illetve fizetnie.
- A polgármesteri hivatalban működő lakásosztály illetékes kollégájának meghí-vása a következő lakógyűlésre, az ingatlanok állapota és a bérleti jogviszonyok miatt. A lejárt szerződések meghosszabbítása több esetben hosszan elhúzódott, illetve jelenleg sincs rendezve.”

Az önkormányzati ingatlanvagyon karbantartása szigorúan szabályozott – elvileg. A lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXVIII. törvény 62. § (1) bekezdése szerint:

„Az önkormányzat, az állam tulajdonából az önkormányzat tulajdonába került lakóépületeinek (a bennük lévő lakások) elidegenítéséből származó, 1994. március 31. napját követően befolyó – az (5) bekezdés szerint csökken-tett – teljes bevételét a számláját vezető pénzügyi osztálynál elkülönített számlán köteles elhelyezni.”

A bevétel felhasználását taxatív adja meg a jogszabály, s ezek között szere-pel a „lakóépület teljes vagy részletes felújítására, korszerűsítésére” lehetőség is. Nagyvárosi peremkerületekben végzett közösségi munkánk során óhatatlanul foglalkoznunk kell a lakások infrastrukturális állapotával. Ennek karbantar-tása jellemzően a bérlők felelősségeként jelenik meg, de a fenti jogszabály alap-ján adott a lehetőség, hogy az önkormányzat szerepét is vizsgáljuk.

Az önkormányzatok szerepvállalása igen alacsony mértékű az alacsony kom-fortfokozatú ingatlanállomány tekintetében. Az ingatlanvagyonuk értékesíté-séből befolyó bevétel felhasználása gyakran nem a jogszabályi előírásoknak megfelelően történik – erről az Állami Számvevőszék V-1014/1996-97 szá-mú jelentése is beszámol (Jelentés a helyi önkormányzatok lakás- és nem la-kás célját szolgáló ingatlanvagyonával való gazdálkodásának ellenőrzési tapasztalatairól).

Az új célok közül a sorban legutolsó neuralgikus pont. A magyarországi nagyvárosok a '90-es évek elején ingatlanvagyonuk jelentős részét értékesítették. A jellemzően kon-cepciótlan, csak a bevételekre koncentrált privatizáció eredményeként az alacsonyabb komfortfokozatú, vagy komfort nélküli ingatlanok maradtak önkormányzati tulajdon-ban, ezekben az ingatlanokban lakók nem tudták megvásárolni a lakásokat. Az ingat-lanoknak mára nemcsak az állapota kérdéses, hanem a nyilvántartása is. Egyrészt az ingatlan-nyilvántartások gyakran olyan ingatlanokat is tartalmaznak, amelyek fizikai-lag már nem is léteznek. Másrészt kialakul az önkormányzati lakások illegális másod-piaca: gyakran a bérlők maguk között cserélnek lakásokat a lakásosztály tudomása nél-kül, önkényes és jogcím nélküli bérlők jelennek meg, de néha még eladásra is sor kerül. A telepeken önkormányzati ingatlanokban élők gyakorta közönyösnek ítélik meg a la-kásokat kezelő hivatali dolgozók hozzáállását, néha a korrupció vádjával illetik őket.

Egy ilyen alaphelyzetben sikerül a családgondozóknak megszervezni, hogy a lakásosztály illetékes dolgozója részt vegyen a harmadik lakógyűlésen. A gyűlésre készülve az indulatok elszabadulásáról tartanak – jogosan; de sikerül mederben tartani az összejövetelt. Az indulatosabb lakókat a többiek fogják vissza.

A gyűlésen az alábbi témákat tárgyalják meg:

- a házak állapota,
- a házak közötti területek tulajdonviszonya, felosztása,
- a bérleti szerződések, és a kilakoltatás kérdése.

Amelyik lakó igényelte, abban az esetben lehetőség volt a lakások közös megtekintésére is. „A Lakásosztály képviselője felhatalmazást kapott arra, hogy ígéretet tegyen arra, hogy az itt élő önkényes lakásfoglalók kilakoltatási moratóriumot kapnak, amennyiben együttműködőek a programban.”

A Rücker-aknai közösségi program jelenleg is tart. Újabb célok fogalmazódnak meg; az aktivizálódott helyi közösségből két-három lakó kivételével mindenki rendszeres résztvevője a lakógyűléseknek.

Jelen lenni a máltai pajzs égisze alatt

a Jelenlét Program György-telepen

A közösségi munka alkalmazása tudatos *eszközüválasz* a segítő részéről. Helyzetbéli hátránnyal indul egy családsegítő szolgálat, amely alapvetően intézményi berendezkedésű – ez nem elháríthatatlan akadály, csupán jellegzetesség. Akaratlanul is keretet ad mindennapi munkánk végzéséhez, s ebből a keretből nem is olyan könnyű kilépni – emlékezzünk vissza a SzocKafé alkalmával elhangzott reakcióra.

Az alábbiakban a Máltai Szeretetszolgálat „Jelenlét Programjának” a témánk szempontjából legfontosabb mozzanatait ismertetjük; azokat a következtetéseket – ajánlásokat foglaljuk össze, amelyek alapvetőek egy szegregált lakóközösségben végzett közösségi munka szempontjából. A Jelenlét Program egy komplex közösségi program.

A program saját meghatározása szerint: „Komplex, mivel több részterületre – szociális ellátás, oktatás, képzés, gazdaság, egészségügy, kultúra – együttesen koncentrál. Közösségi, mert a családokat és a közösséget aktivizálva felkutatja, elismeri és felhasználja a már meglévő belső erőforrásokat. Felkészít arra, hogy ezek a családok lassan-lassan visszakerüljenek az őket megillető méltó helyre a társadalomban. Általános célja felkészíteni az itt élő családokat a társadalmi integráció ugrásszerű lépéseinek megtételére olyan ütemben, amelyre saját erejükből, a társadalom peremére szorult helyzet hiányainak összeadódó halmazából adódóan egyébként nem, vagy csak jóval hosszabb idő elteltével (több generáció alatt), ill. csak egyes családok lennének képesek.”

A program alábbiakban történő bemutatása során nem térünk ki valamennyi elem részletes elemzésére, így bemutatása szükségszerűen csonka marad. Azokra a meghatározó jellegzetességekre hívjuk fel a figyelmet, amelyeket az egyéni esetkezelés során nem, csak közösségi munka révén tapasztalhatunk meg.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Pécsi Csoportja Pécs Keleti városrészében működteti „Csilla Gondviselés Háza” intézményét. A Csilla Ház egy szociális intézmény, melynek homlokzatán megtalálható a Máltai pajzs is. A Ház tanyagondnoki szolgáltatást végez István-aknán, szociális étkeztetést biztosít, fogyatékos személyek nappali intézményét és támogató szolgálatot működtet. Egy szokásos szociális intézménytől többek között a Máltai pajzs is megkülönbözteti: nagy mennyiségben juttat adományokat szegénységben élő családoknak. A válsághelyzetbe kerülő családok egyre gyakrabban keresték fel helyzetük pillanatnyi rendezését segítő adomány reményében a Csilla Házat. Az intézmény dolgozói a krízisek elhárítása mellett egyre több professzionális tevékenységet igénylő helyzettel szembesültek, egyre növekvő mértékben. Ez a megnövekedett igény termeli ki a Jelenlét Programot: kevés, hogy az intézmény rendelkezésre áll, valamit ott helyben kell tenni.

A Jelenlét Program „csupán” egy logikus válasz volt egy szociális intézmény részéről, amely eleve komplex szemlélettel működött. A program megszervezése nem jogszabály, nem előírás teljesítése, hanem saját döntés és kezdeményezés eredménye. Ez a rendhagyó – és egyben előremutató – a történetben, hogy egy intézmény nem az egyes szolgáltatásai – ellátásai biztosításához ragaszkodik, hanem infrastrukturális és humán erőforrás bázisként értelmezi magát, amelyet a felmerülő szükségletek szerint lehet és kell újra és újra megszervezni. Amennyiben a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatot is olyan erőforrás-bázisként tételezzük, amelyet a jelentkező szükségletek szerint lehet szervezni, a közösségi munka, mint a szükségletekre adott lehetséges válasz máris logikus és magától értetődő eszközként jelenik meg tevékenységeink között.

Anómiás állapotok

A mélyszegénységi lét, az egzisztenciális bizonytalanság, avagy fenyegetettség következtében nem, vagy csak nagyon korlátozottan használhatók a társadalmilag elfogadott célok követéséhez-eléréshez szükséges eszközök: a szegregátumokat a legtöbb esetben anómiás állapotok jellemzik.

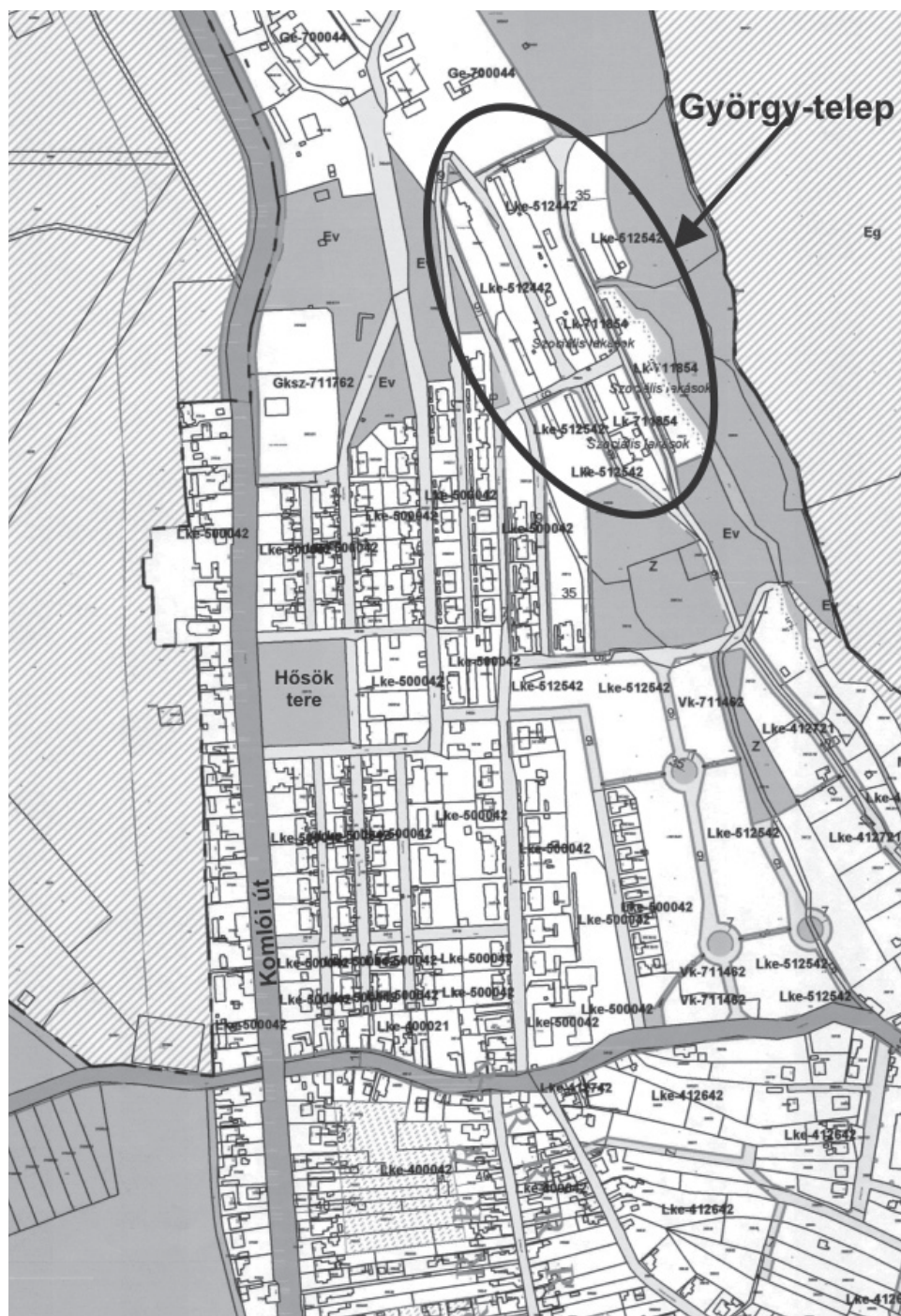
A közösségi munka közös platformot igényel a helyben élők részéről. A telepek társadalmaiban gyors ütemben váltakozhatnak baráti és ellenséges kapcsolatok, különböző alkalmi jellegű mikro- és érdekközösségek alakulnak ki, amelyek aztán feloldódnak. Ebbe a gyors kapcsolati ritmushoz szokott folyamatba szükséges tartós közös nevezőket keresni: a különböző csoportokat azonos értékek, azonos érdekek, azonos célok mentén „összeszervezni”, hogy egymással is kooperáljanak. Az együttműködés ösztönzi a közösség formálódását, a közös platformok megtalálását – ez lehet valami felé, de akár valami ellen irányuló platform is. Ezt az (közösség) identitás képző elemet a kezdetekben a szociális munkás generálja és fogja össze.

Lejtőn lefelé

György-telep ugyancsak Pécs Keleti városrészében található. A Szabolcsi városrészt északi irányban kettészelő Komlói út végén fekvő Hősök terétől nyugati irányban meredeken a völgybe tartó területen 31 család él 4 lakásos házakból álló kolóniában.

A telepek korstruktúrája jellemzően eltérő az átlagos települési adatokhoz képest. A telepek társadalmának nagy hányadát a gyerekek és fiatalok teszik ki: ez alapvetően befolyásolja, hogy milyen helyi programokkal célszerű készülnünk. A György-telepi tapasztalatok szerint az ifjúsági munka tudatos alkalmazása adekvát válasz – azzal együtt, hogy az ifjúsági munka módszertana is elsősorban a közösségi munkára, a közösségfejlesztésre épít.

2. térkép: György-telep a Keleti városrészén belül

A György-telepről (is) érkező megnövekedett igényekre reagálva a Csilla Ház stábja úgy dönt: két fő segítő révén egy önálló teamet rendelnek a telepen élők mindennapi életét támogató munkájuk ellátásához.

A telepi 4 lakásos házak mindegyike önkormányzati tulajdonban van. A lakások egyenként 28 m²-esek. Néhány szomszédos lakás egybenyitásával az alapterületet 56 m²-re növelték. Elektromos áramon kívül más közmű nincs a lakásokban, a lakásokhoz tartozó WC-k az ingatlanokkal szemben találhatóak. A Jelenlét Program irodája egy ilyen önkormányzati bérlakásban kezdi meg működését 2007-ben.

A 2. térképen látható, hogy a házsorok nem mindegyikéhez tartozik külön utca. A telepet kettészelő, völgybe vivő lépcsőről jobb és balkéz felé indulva lehet megközelíteni a házakat. Az ólak, WC-k pár méterre találhatóak a bejáratokkal szemben, így sikátorszerű közlekedési folyosókon lehet előrejutni. Az intimebb életteret ne keressük a kolóniákban. A Jelenlét Program indulásakor 36, ma 31 család él György-telepen. Ez 114 fős lakosságot jelent, melyből 52 főt a 0-18 éves korosztály ad; illetve a 12-29 éves korosztály közel 80%-os arányt képvisel.

Tudatos visszafogottság

A Program munkatársai nem mindent megoldani szeretnének, hanem beilleszkedni a helyi életbe. Megismerkedni az ott élőkkel, kapcsolatokat létrehozni. Munkaidejük javát a telepen töltik, jelenleg keddtől szombatig van nyitva irodájuk.

A teendők listája végtelen, de két szempont alapvetően meghatározza a mozgásteret:

1. A telepeken élők nem pusztán információhiány vagy a távolságok miatt nem fértek hozzá valamely szolgáltatáshoz: a város számára sokan nem létező állampolgárok voltak, mert nem rendelkeztek pécsi lakcímmel. Ez önmagában lehetett volna, hogy intézményes segítséget kérjenek és kapjanak. Lakhatásuk értelemszerűen nem lehetett legális alapokon nyugvó. Így egy igen összetett támogatási programot kellett kidolgozni, minden családra külön-külön.
2. A szülők, a felnőttek a mai napig nagyon bizalmatlanok mindenféle intézménnyel szemben. Sok csalódás érte őket, ami miatt apatikussá váltak nemcsak az intézmények felé, hanem bármilyen kívülről érkező aktor felé is. (Ehhez a telepen lebonyolított ötletszerű lakásfelújítások, továbbá a bizonytalan lakásgazdálkodás is hozzájárult.) A korstruktúra mellett így az is a gyerekek és a fiatalok felé orientálja a segítőket, hogy természetszerűleg kisebb az ellenállásuk. Ez a stratégia – mint később kiderül – számtalan előnyt rejt magában.

Ma, 2011-ben nincs a telepen jogcím nélkül, rendezetlen lakásbérleti jogviszony. A 31 családból 19 család „rendszeren kívüli”-nek számított – ennyivel növekedett Pécs lakossága. Az eredmények négy év következetes munkájának eredményei!

A lakások bérleti jogviszonyával szorosan összefügg a telep infrastrukturális állapotának javítása. A telep kívülről nézve „egységes”, mert földrajzilag egybefüggő terület – de ezt a telepen élő lakosok nem érzik. Ezt a kívülről – politikusoktól, döntéshozóktól,

köztisztviselőktől – kapott identitást tudatosan is lehet közvetíteni és használni. A Jelenlét Program lakógyűlések, fórumok szervezésével közvetíti a György-telepen élők felé, hogy bizonyos kérdésekben ne csak egyénként, hanem György-telepiként (is) lépjenek fel. Ilyen ügy lett például a telepen átvezető lépcső állapotának kérdése is.

Amire nincs arany szabály – György-telepi tapasztalatok az adományozásról

A Máltai Szeretetszolgálat mindenkori működéséhez szorosan kapcsolódik a különféle adományok gyűjtése és osztása. Első közelítésre egyértelmű előnynek tűnhet, ha a krízishelyzeteket adományok segítségével tudjuk kezelni.

A mélyszegénység korlát nélküli szerzési vágyat termel, idővel tekintet nélkül a valós szükségletekre. A nyilvános – ezért demokratikusnak hitt – adományosztás nagyon könnyen konfliktusokhoz vezet, ami veszélyezteti az egyébként is törékeny kapcsolati hálózatokat. Az adományban nem részesülő egyén visszautasításnak éli meg helyzetét, ha nem részesül egy adománycsoportból – a segítő készüljön fel a szóbeli, fizikai fenyegetettségre is.

Az adományok szinte minden esetben jellemzően szűkösen állnak rendelkezésre. Saját vélekedéseink, automatikussá vált, logikusnak és igazságosnak tűnő döntéseink is felülvizsgálatra szorulhatnak az elemi túlélést biztosító adományok közvetítésekor.

Ha bébiételt áll módunkban eljuttatni a családokhoz, melyik család kapjon adományt?

- *Csak az a család, ahol 0-3 éves kor közötti gyerek van?*
- *Kaphat az a család is, ahol már 5 éves a gyerek?*
- *Kaphat olyan család is, ahol egyáltalán nincs gyerek, de éheznek, és másképp nem tudok segíteni?*

Ezekre a helyzetekre nincs egységes eljárásrend és protokoll: folyamatosan egyedi döntéseket kell hozni. A Jelenlét Program tapasztalatai alapján az egyik lehetséges stratégia a személyre, illetve családra szabott adományosztás. Ehhez elengedhetetlen előfeltétel az alkalmankénti megjelenéssel elérhetetlen bizalmi kapcsolat, az – azonnali és jövőbeni – szükségletek reális ismerete.

Gyerekek és szülők

A telepen élő családok közötti viszonyokat a gyerekek viselkedése is tükrözi. „Én nem játszok vele együtt, mert ő az XY kölke!” A Jelenlét Programban dolgozó egyik segítő korábban tanodát vezetett, így – a mozgásteret behatároló tényezők mellett – magától értetődő volt, hogy a gyerekeket-fiatalokat külön is megszólítják. A programszervező komplex foglalkozás-programmal készül, de azzal szembesül, hogy az 5 éves gyerekek nem tudnak ceruzát fogni a kezükbe. A gyerekfoglalkozások lassan strukturálódnak, de beindulásuk után akkora igény jelentkezik a részvételre, hogy be kell osztani a kapacitásokat. A György-telepen élő gyerekek korosztályukhoz képest később kerültek óvodába. A gyerekfoglalkozások járulékos hatása, hogy a szülők felfedezhetik, átélhetik azt, hogy

miközben gyermekük az ismert segítők révén biztonságos környezetben van, ők aggodalom nélkül más tevékenységekre fordíthatják felszabaduló idejüket-erőforrásaikat. *Az intézményes rendszerektől – így a közoktatási intézményektől is – eltávolodott, bizalmat vesztett szülők egyszeri saját élményének tartós ismétlődése teremtheti meg a lehetőséget arra, hogy feltegyük a kérdést: Mit gondol, beíratná-e gyermekét az óvodába? Ma már maximális időt töltenek a gyerekek mind az óvodában, mind az iskolában. Ez felbecsülhetetlen hatással bír mind a gyermekekre, mind a szülőkre. A szülők részéről a munkaerőpiaci szerepvállaláshoz is szükséges előfeltétel, hogy gyermekük napközbeni el látását ők maguk is megfelelőnek gondolják.*

A hatás eléréséhez téves stratégia lett volna közvetlen célként a gyerekek 3 éves korban óvodába íratását kitűzni. „Ahhoz a bizalomhoz, ami ahhoz kell, hogy a szülő önállóan megtegyen ilyen és hasonló lépéseket, rengeteg munka szükséges. Ezt nem lehet úgy csinálni, hogy prospektust gyártasz az óvoda fontosságáról, és szétosztod. Ez minden családnál külön-külön dől el.”

Önkéntes jelenlét

A György-telepi projekt új erőforrásokra tesz szert pécsi középiskolás diákok önkéntessége révén. 2008-ban az egyik pécsi elitgimnáziumban kezdenek érzékenyítő interaktív előadásokat tartani a Jelenlét Programban dolgozó segítők a gimnáziumba járó fiataloknak. Az előre tervezett tematika alapján megtartott órák eredményeként középiskolás fiatalok jelennek meg György-telepen. Besegítenek a gyerekfoglalkozásokba, korrepetálnak, önálló „Hozz egy könyvet! Olvass párban!” programot dolgoznak ki. Adományokat gyűjtenek és juttatnak el kisebbekhez és kortársaikhoz egyaránt; buszos kirándulást szerveznek. A kezdeményezés kiterjesztése révén ma a Jelenlét Program több mint 280 fő potenciális önkéntes fiatalot regisztrál. Azon túl, hogy a telepen zajló programok az önkéntesek révén nagyobb kapacitással tervezhetők, a telep olyan pécsi fiatalok és családjaik előtt vált láthatóvá, akik eddig csak nagyon felületes információkkal rendelkeztek kirekesztettségéről, cigányokról, szegénységben élőkről.

Az önálló elemmé váló önkéntes program teljes körű ismertetésére itt nem vállalkozunk – a programról a <http://jelenlet.org> honlapon találunk bővebb tájékoztatást. Azt ugyanakkor kiemeljük, hogy a szociális intézményrendszer nincs kellő mértékben felkészülve arra, hogy a hamarosan érettségi előfeltétellé váló önkéntes munkát igény esetén valódi tartalommal töltsse meg; hogy hasznos időtöltést kínáló forgatókönyveket kínáljon. Az Önkéntes Jelenlét Program arra is jó példa, hogy a fiatalokat jellemző tenni akarás – önkéntes munkájuk révén – még mindig komoly lehetőségeket rejt a szolidaritás felébresztésében, a társadalmi egyenlőtlenségek elleni küzdelemben.

A háttér

A Jelenlét Program önmagában nem lenne működőképes; fenntartásához szükséges az intézményi háttér, amelyet a Csilla Ház jelent.

Az intézmény egyrészt stabilitást, védeltséget biztosít a telepen dolgozó segítőknek. A Csilla Ház stábjával együtt tervezhetnek, beszélhetik meg eseteiket, hozhatnak döntéseket. Másrészt az intézményi kapacitásokat is használni tudják – gondoljunk csak a tanyagondnoki szolgálat gépjárművére, amely szabad kapacitásaiban a telepi munkába tud besegíteni.

„A Jelenlét Program elválaszthatatlan, szerves része a Csilla Gondviselés Házában folyó szociális munkának. A szociális étkeztetésben való részvétel, a sérült gyermekek iskolába és haza történő szállítása, a program adminisztratív tevékenységei, az adományok leszerzése mind a Csilla Ház évek óta jól működő infrastruktúrájának kiaknázásával történik.” A családsegítő szolgálat, mint intézményi háttér elvileg alkalmas ilyen feladatra: a városi intézményekben általában vannak mobilizálható potenciálok.

A Jelenlét Programban jelenleg 3 fő segítő dolgozik. Tevékenységeik eredményeként a György-telephez közeli utcákból is egyre többen keresik fel őket, működési területük növekszik. A 3 fő segítőre mintegy 150 család jut.

A Program folytatása, jövőbeni irányai nemcsak a György-telepieken múlik. A város Antiszegregációs terve eredetileg azt vállalta, hogy 2013-ra megszüntetik a telepet. Ez akár így lesz, akár nem, a lakóknak kivitelezhető elképzelésekkel kell rendelkezniük saját jövőjükkel illetően – és az biztos, hogy a Jelenlét Program ebben támogatni fogja a közösséget.

A Jelenlét Programot meglátogatták a Jánoshalmi és a Sásdi Kistérségek komplex gyerekszegénység elleni programjukban közösségi házat tervező munkacsoportjai is. Köszönettel tartozom a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Pécsi Csoportja „Csilla Gondviselés Háza” dolgozóinak: Csonkáné Utasi Katalinnak, Fehér Angélának és Szőnyi Tamásnak, hogy a fejezet megírásához szükséges interjúk elkészítésekor rendelkezésemre álltak.

GYAKORLATOK

- A fejezet tanulmányozása alapján készítsenek listát a szegregátumok társadalmának jellemzőiről!
- Alkossanak szempontokat a listában felsorolt sajátosságok csoportosításához!
- Azonosítsák, hogy a jellemzőkben feltáruló helyzetekre milyen közösségi válaszok születtek a bemutatott programokban!
- A programleírásokban keressék meg a közösségi munkások alapszerepeinek bemutatásával kapcsolatos tényeket!
- Vessék össze saját gyakorlatukkal az olvasottakat és beszéljék meg a csoporttal tapasztalataikat!

Felhasznált irodalom

PÉCS-KELET KONZORCIUM: *Előzetes Akcióterületi Terv Pécs-Keleti Városrész Szociális Városrehabilitációjának megvalósításához kötődően.*

KALÁNYOS JÁNOS: *Rücker-aknai közösségi szociális munka.* Dolgozat, készült „A családsegítő szolgálatok beilleszkedést segítő szolgáltatásainak fejlesztése” c. projekt keretében, 2010.

„Két órát az életemből” A máltai Szeretetszolgálat önkéntesbevonó projektjének bemutató kiadványa.

JELENLÉT PROGRAM: *Előadás, elhangzott a Dél-Dunántúli Regionális Forrásközpont által szervezett Munkakonferencián, 2008. május 22-én.*

Erdős Judit–Varga Matild

**A közösségi munka jelentősége és lehetőségei
a szociális programokban, a családsegítői szerepek
a kistéleplülések fejlesztési folyamataiban**

Bevezetés

Ebben az összefoglalóban három, a szakmai körökben jól ismert programhoz kapcsolódóan mutatjuk be a megvalósítás során eredményesen (vagy kevésbé eredményesen) alkalmazott gyakorlatokat, illetve azokat a lehetőségeket, amelyek ugyan kihasználatlanul maradtak, ám fontos támogatást jelenthetnek hasonló programok sikeres megvalósításához.

A roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modell programja megvalósításának előkészítése idejében a támogató sem határozta meg biztosan az elvárásait, illetve azok a két egymást követő szakaszban folyamatosan változtak. A kezdeti útkeresést követően napjainkra lényegesen letisztultabbá, kidolgozottabbá vált ez a konstrukció. A **TÁMOP 5. 2. 3** program megvalósítását egy hosszú – kidolgozott módszertanok alapján megvalósított – közösségi tervezési folyamat alapozta meg a kistérségekben, ami számos tapasztalattal szolgált. A harmadik program – **TÁMOP 5. 1. 3** – megvalósítása folyamatban van, ennek tanulságait még nem lehet összegezni, de a kapcsolódó ötletek megoszthatók.

A három program bemutatja egyrészt, hogy 2005 óta történtek kísérletek a közösségi munka meghonosítására, elterjesztésére, másrészt a gyakorlatban történő alkalmazás modelljeinek kialakítására, harmadrészt, hogy ezek a kísérletek milyen fejlődési folyamaton mentek keresztül.

Jogszályi háttér

Az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról 64. § (4) bekezdés d) pontja szerint a családsegítés keretén belül biztosítani kell közösségfejlesztő programok szervezését, f) pontja szerint pedig a családokon belüli kapcsolaterősítést szolgáló közösségépítő programokat és szolgáltatásokat. Emellett a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 1/2000. (I. 7) SZCSM rendelet 30. § (2) bekezdés d) pontja alapján a családsegítés közösségfejlesztő programokat szervez a működési területén élő lakosság számára. A jogszabály 32. § (2) bekezdésében a közösségi szociális munka, mint segítő munkaforma jelenik meg.

A bemutatott programok olyan térségben, településeken valósultak/valósulnak meg, ahol a családsegítés „de jure” biztosított, azonban a tényleges szolgáltatás napi, esetleg heti egy-két órában érhető el. A tevékenység hatékonysága, a szolgáltatást nyújtók módszertani felkészültsége messze elmarad a kívánatostól és a tevékenység prevenciós jellege szinte egyáltalán nem jelenik meg.

Közösségi szociális munka a családsegítő szolgálatok gyakorlatában

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a közösség tagjai mindennapi életük során alacsony részvételi aktivitást mutatnak, a lakosok nem ismerik a jogaikat, kötelességeiket, lehetőségeiket. A szolgáltatásokat igénybevevők – sok esetben – nem tudják finanszírozni a piaci alapokon nyugvó, hasonló témájú programokat, szolgáltatásokat, így nem biztosított a hozzáférésük.

A közösségi szociális munka *prevenciós* és *korrekciós* céllal egyaránt jelen lehet a családsegítő szolgálatok mindennapi feladatellátása során.

A közösségi szociális munka elindításának motivációi:

- A családgondozói gyakorlatban, a mindennapi szakmai munkavégzés során tapasztalatokon alapuló igények jelennek meg.
- Kérés érkezik a családsegítő szolgálatához valamilyen közösségi szociális munka megszervezésére.
- A családsegítő szolgálat igényfelmérést, kutatást végez arra vonatkozóan, hogy milyen közösségi programra lenne igény (közösségi profil).

A közösségi szociális munka során a szociális munkás szociális tervezést, közösség szervezést, szociális akciót, szociális fejlesztést végez. A négy tevékenység gyakran együtt valósul meg, de egy-egy tevékenységi formával is elérhető a közösség számára fontos cél.

A szociális munkás a változás ügynökeként gyakran a hatalmon lévők ellenében dolgozik, illetve kell, hogy dolgozzon. Ezért is vállalkoznak kevesen a munkaforma alkalmazására, s mint ahogyan a modellek bemutatásából is kiderül, nem hagyható figyelmen kívül e tény.

I. SPONTANEITÁSTÓL A TUDATOS TERVEZÉSIG

Közösségi szociális munka a roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modell programjának megvalósításában

A 2005-ös költségvetésben 800 millió forintot elkülönítettek el a „Roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modell programjának” megvalósítására, előzetes – a roma lakosság szociális, oktatási, munkaerőpiaci, lakhatási helyzetéről szóló – kutatási eredményekre támaszkodva. A lakhatási és szociális program célja a telepeken élő családok mobilizációjának, társadalmi integrációjának az elősegítése volt. Mint modellkísérlet, arra irányult, hogy a gyakorlatban kipróbálja azokat a módszereket, amelyekkel a fokozatosság elvére építve sikeresen megvalósítható a telepeken, teletszerű lakókörnyezetben élő családok társadalomba történő integrálása. Így a program nem feltétlenül egy-egy telep teljes felszámolását tűzte ki célul, hanem a programba bekerülő telepeken élők közül az aktív, együttműködésre kész családok részére nyújtott segítséget helyzetük megváltoztatásához.

A támogatott településeken található telepek kialakulásának oka, története és struktúrája eltérő, ezért a programban résztvevő kilenc településen más-más koncepciót dolgoztak ki a telepeken élők helyzetének javítására. Mást jelent az integráció ott, ahol a lakosok háromnegyede roma és elsősorban az úthálózat és a közművek kiépítésére, a „telepjelleg” megszüntetésére van szükség. Mást ott, ahol csak néhány roma család él szegregációban, ezeken a településeken az önkormányzatok házak megvásárlásával, a régi épületek felszámolásával segítettek. A programban közvetlenül érintett családokkal megállapodást kötöttek az önkormányzatok, melyben rögzítették, hogy az érintettek mit tesznek életkörülményeik változtatásáért: például képzéseken, munkaerőpiaci szolgáltatásokban vesznek részt, segítene az építkezésben.

A programok sikeres megvalósításának általános, közös feltételei a következők:

- Prioritás, hogy a programban érintett településeken olyan civil szervezetek jöjjenek létre, vagy erősödjenek meg a program idejében, melyek a program befejezése után is tudják segíteni az alacsony státuszú lakosokat, biztosítva az elért eredmények fenntarthatóságát.
- Fontos szempont, hogy a település teljes lakossága által elérhető szolgáltatások jelenjenek meg a településeken (baba-mama klub, alternatív napközi, tanodajellegű programok, stb.), melyek segítik a jellemzően hátrányos helyzetű kistérségben élők életét, illetve fejlesztik és erősítik a lokális közösséget.
- A sikeres program megvalósításához nélkülözhetetlen az adott település lakosai körében az elfogadó magatartás kialakítása. Ennek érdekében a komplex telep-program megvalósításában – a pályázat elkészítésétől annak befejezéséig – kiemelt jelentősége volt a közösségi kapcsolatok fejlesztésének, a projekt kapcsán fejlesztendő szolgáltatásoknak a település teljes lakosságára történő kiterjesztésének.

Az uszkai példa

A **Szatmári-síkon**, Nyíregyházától 114 km-re észak-keletre, az ukrán határ mentén, közel Ukrajnához fekvő település Uszka, közvetlenül a **Batár-patak** (ami egyben az **országhatárt is jelenti**) **partján található**. Ez a patak választja el a települést Ukrajnától. A 34 km-re található legközelebbi kisvárossal, Fehérgyarmattal naponkénti rendszeres autóbuszjárat köti össze, míg a legközelebbi vasútállomás innen 32 km-re, Penyige községben található. Uszka fejlődését meghatározta elszigetelt földrajzi helyzete. Erre utal a környék falvaiból jól ismert „**falucsúfoló**” is: „Uszka, Bökény, Magosliget. Az Istentül elbillegett!”

A falu rendezett, csendes. A község háziorvosi szolgálattal nem rendelkezik, oktatási intézményeket sem működtet, nincs posta a faluban, egyetlen boltjában az alapvető élelmiszereket lehet beszerezni. A lakosság szociális alapellátását társulási megállapodás alapján a szomszédos települések intézményeinek igénybevételével biztosítja a falu. Falugondnok és jelzőrendszeres házi gondozói szolgálat működik a községben.

Uszkan a lakosság 80%-a cigány. A lakosság nagy része megtért hívő.

A szomszédos Magosliget óvodájában folyik az óvodás korú gyermekek nevelése; az általános iskoláskorú gyermekek oktatása a Tiszabecsi II. Rákóczi Ferenc Körzeti Általános Iskolában történik. Valamennyi uszkai gyerek óvodába jár, legkésőbb az iskolakezdés előtt. 2005 szeptemberében 24 gyerek volt beíratva, az év végére 36 az óvodások teljes létszáma Uszka és Magosliget településekről. Az óvoda gyengén felszerelt, nagyon sok, elsősorban készségeket fejlesztő eszköz, játék hiányzik. Az étkeztetés a saját konyhával rendelkező iskolából történik. Szakképzett óvónők foglalkoznak a gyerekekkel, de számuk nem felel meg az előírásoknak, a gyereklétszámhoz még legalább egy óvónő hiányzik. Az óvónők mellett – Uszkan lakó, roma származású – képzett pedagógiai asszisztens dolgozik.

Az tiszabecsi iskolába összesen 69 uszkai tanuló jár, közülük kilenc részesül felzárkóztató képzésben, integrált osztályban.

A program megvalósítói

A programban résztvevő településeken a munkát mentorok segítették. A mentorok feladata azonos, közvetítés a minisztérium és a település között, a helyi konfliktusok feltárása, segítségnyújtás azok megoldásában, és a program folyamatának követése. Nem az az elvárás, hogy minden betű szerint a pályázatban és a szerződésekben leírtakkal megegyezően történjen, hiszen menet közben kiderülhet, hogy más megoldások szükségesek. Természetesen a program alapvető irányának biztosítása elengedhetetlen, de a problémákat végül is a helyieknek kell megoldani, illetve általában övék az utolsó szó.

A megvalósításban együttműködő partnerek

1. számú partner: Tiszaháti Területfejlesztési Önkormányzati Társulás
 2. számú partner: **Cigány Kisebbségi Önkormányzat**
 3. számú partner: **Védőnői szolgálat**
 4. számú partner: **Gyermekjóléti Szolgálat**
 5. számú partner: **II. Rákóczi Ferenc Körzeti Általános Iskola Tiszabecs**
- (Részlet a benyújtott pályázatból)*

A településen felállították saját programmenedzsmentjüket – a kiírásnak megfelelően: projektvezető, pénzügyi vezető, műszaki vezető –, valamint ún. „helyi képviselőt” választottak maguk közül az ott élők a menedzsment tagjai közé. A képviselő a programban végig, közvetlenül képviseli az abban résztvevők érdekeit. Az uszakai képviselő maga is roma származású, és nagy tiszteletnek örvend, mivel az édesapja tevékenységének köszönhetően erősödött meg a településen a Szabad Keresztény Egyház.

Egy fő, lehetőleg közösségi szociális munka végzésében jártas szociális szakember alkalmazása szintén kötelező eleme volt a programnak. Az első nehézséget az jelentette, hogy hosszas keresés után sem sikerült nemhogy a közösségi munkában jártas, de felsőfokú végzettséggel rendelkező szociális szakembert sem találni, aki a program megvalósításába bevonható lett volna. Így került sor a helyi, akkor egyetlen szociális ápoló végzettséggel rendelkező szakember bevonására, aki a jelzőrendszeres házi gondozás diszpécserként volt ismert a faluban. A programban elsősorban a segítő, támogató attitűdnek kell érvényesülnie, ez akkor jelent nehézséget, ha a szociális szakember egyéb tevékenységének jellege mást kíván meg (például hatósági feladatokat lát el). Ebben az esetben ilyen probléma nem lépett fel, így végül a szociális ápoló-gondozó, valamint a közösséget képviselő munkatársak váltak a közösségi munka motorjává.

A program célja

A benyújtott program elsődleges és legfőbb célja a szegregáció megszüntetése illetve csökkentése. Ez Uszka település esetében alapvetően nem településen belüli szegregációt, hanem társadalmi szegregációt enyhítő beavatkozásnak tekinthető, hiszen a szegregációt eredményező tényezők együttes jelenléte érvényes a település teljes lakosságára.

A program fő alkotóelemei

A településen munkacsoport alakult a program előkészítésére és végrehajtására, az érintettek körében szükségletfelmérés előzte meg a pályázatok beadását. Az önkormányzat a településen élők egyetértésével készítette el, adta be a megvalósítani kívánt szakmai programot, tehát az a helyi igényeknek megfelelően és az érintettek meghallgatásával készült el. Valamennyi ingatlanra vonatkozóan felmérés készült, kijelölésre kerültek azok a munkák, amelyek elvégzése után az ingatlanok tulajdonosai komfortosabban élhetnek.

Lakhatási programelemek

6 új családi ház építése, a telkek kialakítása közművesítéssel.

(Azoknak a családoknak, akik saját lakással nem rendelkeznek, semmilyen más forrásból nem tudják megoldani lakásproblémájukat.)

67 lakás külső-belső felújítása, víz bevezetés.

40 lakást érintő fürdőszoba kialakítása, emésztő aknák létesítésével.

Letelepedési támogatás (a hat új lakásba költöző család számára, családonként 100.000 Ft értékű természetbeli juttatás).

(Részlet a pályázatból)

Dominánsan a fürdőszoba kialakításának igénye jelent meg, sok esetben még akkor is, amikor a vízszolgáltatás évekkal ezelőtt díjhátralék miatt kikapcsolásra került.

Mivel a település sem iskolával, sem óvodával nem rendelkezett, igényként merült fel egy olyan hely kialakítása, ahol az iskolán kívüli tanuláshoz szükséges feltételek biztosítottak, illetve amely közösségi térként szolgálhat a fiatalok szabadidejének eltöltéséhez.

Természetesen – mint általában a pályázati forrásból támogatott programok esetében gyakori – a megítélt támogatás kevesebb lett, mint amilyen igény az eredetileg benyújtott programban szerepelt. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a tervezett tevékenységeket csökkenteni kellett, s ami mindenkit leginkább érintett, az egyes ingatlanokat érintő felújításokra is kevesebb jutott. Az előkészítéshez hasonlóan a szükséges változtatások sem történhettek meg – csak a teljes átláthatóság biztosításával –, a közösség véleményének a figyelembe vételével.

A lakosok egy falufórumon tájékoztatást kaptak a program megvalósításának elindulásáról, a szükségszerű változásokról. Az első közösségi rendezvény előkészítésében jelentős szerepet vállalt a helyi lakosok képviselője, személyesen megkeresve valamennyi családot. Fontos, hogy a teljes lakóközösség megértse, hogy a program a falu valamennyi lakóját valamilyen módon érinti akkor is, ha éppen az ő házában nem végeznek felújítást. El kellett fogadtatni a lakosokkal, hogy nem mindenki lehet kedvezményezett egyénileg, de az egész település nyertese a programnak, hiszen vannak a falu egészére kiható beruházások. Meg kellett érteni, hogy a házak felújítása, fejlesztése az egész falu képét javítja.

A változások elfogadtatásához – kinél milyen beruházásra, felújításra kerül sor – olykor igen komoly meggyőzésre volt szükség. Egy vízszolgáltatásból kikapcsolt ingatlan esetében betervezett fürdőszoba kialakítása és a ház esővíz elvezetésének felújítása között igen nehéz választani, de csak az egyik elem maradhatott a csökkentett támogatás miatt. Az elvégzendő munkák közszemlére kerültek, azonban a műszaki leírás tényleges tartalma nem volt értelmezhető a lakosok számára. Ezek értelmezésében nyújtott segítséget a műszaki vezetővel közösen a két helyi „közösségi munkás”.

Elvégezték a település lakóinak körében az egy lakosra jutó lakóegység alapterületének felmérését, ezzel az önkormányzati bérlakáshoz jutást (a program keretében épített házak ugyanis önkormányzati bérlakásként kerültek használatba) szabályozó rendeletet készítettek elő. A rendelet egy önkormányzati bérlakás kiutalására bérlőkijelölési joggal ruházta fel a helyi kisebbségi önkormányzatot.

A végső döntések meghozatalát követően nyílt nap keretében ismertették valamennyi ingatlant érintő felújítási tervet, melyről meghallgatták az észrevételeket.

A tanoda szolgáltatásainak kialakításához a programban közreműködő segítők felkeresték a gyerekeket nevelő családokat azzal a céllal, hogy felmérjék a tanodában nyújtandó szolgáltatások, programok iránti szükségleteket. 16 felnőtt elkezdte a tanodában a felkészülést a 7-8. osztály befejezéséhez szükséges osztályozó vizsga letételére. A toborzást, a tájékoztatást a helyi lakosok körében ugyancsak a két segítő végezte.

A családi koordinátor fontos szerepet töltött be a gyerekek rendszeres óvodába, iskolába járásának segítésében, a továbbtanulók támogatásában.

Oktatási programelem:

Óvoda:

Rendszeres óvodába járás elősegítése.

Integrációt célzó nevelési program kidolgozása.

Szakmai együttműködés a térség óvodaival és általános iskoláival

az óvoda-iskola átmenet IPR programelem kidolgozásában

és – mint jó gyakorlat – átadásában.

Roma származású családi koordinátor alkalmazása.

Iskola:

Hátrányos helyzetű tanulók integrált nevelése

(a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet 39/D. 39/ E. § szerint).

Speciális tantervű tanulók együttnevelése.

A Független Szakértői Bizottság által

visszahelyezett tanulók mentorálása.

Kistérségi szakmai együttműködés

(az integrált nevelés szakmai tapasztalatainak átadása).

Tanoda-program (középiskoláig való eljuttatás, a már középiskolába bekerült fiatalok további segítése).

(Részlet a pályázatból)

Egy faluban lakó fiatal sikeresen felvételizett felsőoktatási intézménybe, ám kiderült, az alacsony létszám miatt egy másik megyében lévő képzéssel összevontan tudott csak a szak elindulni, ahol viszont nem kapott kollégiumi elhelyezést. A programban kialakított támogató hálózatnak köszönhetően sikerült biztosítani a feltételeket, hogy mégis elkezdhesse tanulmányait.

Egy másik esetben a közeli középiskolába felvettek egy gyermeket, a felvételéről szóló értesítésben az iskola tájékoztatott a beiratkozaskor várható költségekről. Ettől a szülő megrémült, és úgy döntött, hogy nem engedi a gyereket tanulni, mert nem tudja vállalni az oktatás költségeket. A levélben szerepelt jogszabályi hivatkozás arra vonatkozóan, hogy mely esetekben milyen kedvezmények illetik meg a tanulót, azonban önmagában a jogszabály megjelölése az anyának semmit nem jelentett. A jogszabály közös értelmezésekor kiderült, hogy a gyermek középiskolai tanulmányaihoz kapcsolódó valamennyi költséget (tankönyv, kollégium, étkezés, utazás) egy jegyzői igazolás ellenében az állam viseli.

Kísérletet tettünk a tehetséges, továbbtanulni szándékozó 8. osztályos általános iskolások eljuttatására az Arany János tehetséggondozó programot működtető középiskola pályaválasztási nyílt napjára, ami azonban meghiúsult.

A szociális szakember valamennyi családra vonatkozóan családi anamnézist készített. Ez magában foglalta a családnagyság, iskolai végzettség, a település lakóival való kapcsolatok, egészségi állapot, foglalkoztatottság, jövedelmi viszonyok feltárását.

A program megvalósítása során a helyi védőnővel, a szociális gondozóval, család gondozóval közösen elkezdődött az egészségügyi felvilágosító tevékenység, ami előkészítése volt a szűrővizsgálatokon való részvételnek.

Egészségügyi programok

Prevenció, felvilágosító munka a védőnői és a családsegítő szolgálattal közösen.

Egészségügyi szűrővizsgálatok megszervezése.

Csecsemőgondozás.

Szexuális felvilágosítás.

Szociális programelemek

Tanoda beindítása (épületvásárlás,

felújítás, eszközbeszerzés, programszervezés).

Az óvoda és az iskola fejlesztése (Tiszabecsen, Magosligeten)

(játékok, fejlesztőeszközök, tanulást segítő segédanyagok beszerzése).

(Részlet a pályázatból)

Mivel a településen sem iskola, sem óvoda nem működik, így a program alatt települési szintű anyák napi, gyermeknapi programokat szerveztünk. A multikulturális tartalmak közvetítése során azt tapasztaltuk, hogy a református egyház által

szervezett, a településen álló templom építésének évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen a falu roma lakossága is részt vett, ugyanakkor a nem romák nem vettek részt például a szabad keresztény egyház rendezvényein.

Közösségfejlesztés

Hagyományörző programok.

Kulturális rendezvények lebonyolítása.

Képzések szervezése.

Szabadidős tevékenységek

(sport rendezvények, kulturális napok).

Multikulturális tartalmak közvetítése.

(Részlet a pályázatból)

A program eredeti tervei szerint a helyi munkanélküli lakosok vesznek részt az építkezésen. Lényegesen magasabb volt azonban a munkavállalási hajlandóság, mint amekkorára létszámban a segédmunkát a kivitelezési munkák igényelték; igen nehéz döntés volt meghatározni, hogy ki kerülhet be a programba.

2006 végére a házak felépültek, a lakók beköltöztek, a falu megszépült, az asszonyok osztályozó vizsgára készültek, a tanoda működött, azonban az önkormányzati választás kampánya nem múlt el úgy, hogy ne érintette volna a program megvalósítását.

Az első körben megvalósított programok tapasztalatait 2006 nyarán Teller Nóra foglalta össze. Az alábbiakban a „Roma telepeken élők lakhatási és integrációs programjának időközi értékelése. Első tanulságok az eddig elért eredmények tükrében” (2006. 07. 17.) dokumentumból idézünk.

„A program végrehajtása egy település életében nem kis feszültséget kelt, amit a helyi önkormányzattal együttműködésben lehet csak sikeresen megvalósítani végül a kérelmek megnyugtatóásával, a munkák befejezésével akár zárulhatott volna a program, ám ekkor 2006 őszéhez, az önkormányzati választási kampány feléhez érkeztünk, ami új irányba terelte a közösség életét. A korábban egyeztetett folyamat eredményeit részben elfedték, részben elsodorták a helyi politikusi döntések. Olyan megoldások felé érdemes elmozdulni, amelyek minden szinten minimalizálják a politikai kockázatot...

...A célcsoport részvételét formalizálni kell a teljes projekt-időtartam és folyamat alatt. A projekteket közösségfejlesztésre, olyan szociális munkára kell alapozni, amely hozzájárul a helyi vezetők képességtételehez és biztosítja a súlyukat a programokban. A helyi közösségeket fel kell készíteni a támogatás (el)fogadására...

...A helyi közösség részvétele a programok sikerességének egyik kulcsa. Mint ahogy az a program tanulságaiból kiderült, gyakorlatilag mindenhol sérült a képviselő és a képességtétel az érdekérvényesítésre, ami végül feloldhatatlan konfliktusokhoz és feszültségekhez vezetett. Annak érdekében, hogy az ilyen konfliktusokat el lehessen kerülni, a program kiírásának

expliciten tartalmaznia kell a célcsoport és a helyi közösség képviselőinek és részvételének leírását. Ezen felül nagyobb hangsúlyt kell adni a részvétel betartatásának. Ez a megközelítés hosszú távon az állampolgárok részvételi képességét erősíti a helyi folyamatokban, rövidtávon pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy a közösség felkészüljön a támogatás fogadására, és a források és beruházások hasznainak elosztására...

...Ezen túl a fenntarthatóság úgy is sérül, hogy a program keretén belüli szociális munka hamarosan – a program lezárásával – véget ér, ami nemcsak a közösségépítési folyamat hirtelen megszakadásával jár majd, nagy űrt hagyva maga után, hanem a megváltozott életkörülményekhez való alkalmazkodás fenntarthatósága is könnyen sérülhet...

...A korábbi, hasonló programok tapasztalata, hogy a programok elfogadottságának egyik záloga, hogy azokat a többség (avagy a középosztály) is támogassa azért, hogy a helyi társadalom koherenciája megmaradjon...

...Nem szabad alábecsülni a konfliktus-kezelés jelentőségét, és ezt kell tekinteni a helyi szociális munka egyik fő feladatának, amelyet ezért a program lezárásával nem szabad megszüntetni. Olyan típusú szociális munkára is szükség van, amely fejleszti a társadalmi kohéziót és biztosítja a program gördülékeny működését. A helyi program-menedzsment átláthatósága és az elszámoltathatóság a kedvezményezettek irányába növelhetik a bizalmat és az együttműködést...

...A helyi szociális munkát arra kell ösztönözni, hogy a szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása mellett segítse a munkaerőpiaci (re)integrációt és az oktatásban való részvételt. Ez a munka több jelenlétet és forrást kíván...

...Olyan tevékenységek támogathatóak, amelyek elősegítik a roma közösség kapcsolatainak megerősítését, a roma és nem roma közösségek közötti kapcsolatépítést, együttműködést, a területi és társadalmi szegregáció mérséklését, illetve kialakulásának megelőzését. A közösségfejlesztés keretei lehetőséget adnak arra, hogy formálják a helyi közvélemény romákkal kapcsolatos szemléletét, elősegítik a helyi társadalmi párbeszéd erősítését a romákat érintő konfliktusok megelőzése, illetve csökkentése érdekében, pl. közösségi programok, lakossági fórumok, kerekasztal-megbeszélések, falunapok, stb. megszervezésével."

A megfogalmazott tapasztalatok, javaslatok csak részben tudtak beépülni a második körben megvalósított programokba, mivel az első két ütemben zajló programok időben összecsúsztak.

A tunyogmatolcsi példa

Tunyogmatolcs község Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északkeleti részén található, a Szamos folyó partján. A település két község, Tunyog és Matolcs egyesüléséből keletkezett 1950-ben, azonban 1957-ben különváltak, majd 1961-ben ismét egyesültek. A Szamos folyót 1896-ban szabályozásnak vetették alá, melynek köszönhetően a két településrészt átszelő folyó holt ággá vált, a települést az 185 hektáros vízterület a Holt-Szamos szeli át. Jelenleg a község közel 2700 főt számlál, lakossága folyamatosan csökken. A településen az általános iskola, óvoda, orvosi rendelő, egészségház, védőnői szolgálat, gyógyszerár, idősek otthona, művelődési ház és családsegítő szolgálat gondoskodik az alapvető feladatok ellátásáról. A lakosságon belül a roma kisebbség aránya a teljes lakosságon belül 30% a település becsült adatai szerint.

A Szamos 1970-es áradását követően az akkori községi tanács Tunyogon a folyó gátja mellett jelölt ki építési területet az előtött telep lakói számára. Eredetileg a Liszt Ferenc utca épült be, majd 10 ház felépült a gáthoz közelebbi részen is, ez a Dankó Pista utca, ami valójában nem is utca, hiszen alig megközelíthető. Mindkét utca a településtől szegregáltan, belvizes területen, a vasúti töltés és a Szamos gátja között helyezkedik el. A területet a temetőn keresztül lehet megközelíteni.

A tervekben az szerepelt, hogy a program során használt lakásokat vásárol az önkormányzat a település integrált részén, melyek felújítása után bérlakásként kerülnek a családok használatába, a Dankó Pista utcát pedig megszüntetik.

Az ingatlanok tulajdoni viszonyainak rendezetlensége jelentette az első, s legnagyobb feladatot. A teljesség igénye nélkül néhány jellemző eset:

- A rendszerváltáskor megszűnt vállalat által bejegyzett teher, amit 70-ben jegyeztek be, amikor az akkori tulajdonos a munkáltatójától támogatást kapott a ház építéséhez.
- A földhivatali bejegyzésben szereplő tulajdonos meghalt, az örökösök nem rendezték a hagyatéki eljárást.
- Más a földhivatalban bejegyzett tulajdonos, mint aki annak vallja magát (kockás papíron adásvételi szerződés).
- A tulajdoni lapon felépítmény nem szerepel, a szociálpolitikai kedvezmény felhasználása azonban teherként bejegyzésre került.

Mivel mindkét településrészen, azaz a matolcsi és a tunyogi részen is külön-külön található többnyire romák által lakott terület, ezért a programmal kapcsolatos elvárások között szerepelt a fejlesztések mindkét területre való kiterjesztése.

Matolcson a tunyogi állapotoktól teljesen eltérő helyzetet találtunk. A Holt-Szamos körüli néhány utcában nagyon régi építésű, évtizedek alatt lelakott ingatlanokban éltek részben roma, részben nem roma (főként idős) lakosok. A falunak ez a része aszfaltozott úton megközelíthető, nincs túl messze a település központjától. Jellemző probléma, hogy a Holt-Szamos a környéken élők szeméttelése, a szűnyogok sokasága nyaranta elviselhetetlenné teszi az ott élők életét.

Itt a lakóépületek állagának megóvása, az élettartamuk, használhatóságuk javítása (vízelvezető csatornázás, tetőjavítás) szerepelt a tervekben. Az elképzelések szerint a Holt-Szamos környékének rendbetételével az itt élők életkörülményei is javulnak, s talán a horgász turizmus is fellendülhet. Ez azonban meghaladta a program kereteit, ám jól kiegészíthette volna azt. Annyiban tudtunk segíteni a tervek továbbgondolásában, hogy a Debreceni Egyetemről egy hidrobiológussal bejártuk a területet, aki véleményével segítette a tervezést.

A holtág szeméttől való megtisztítása a közösség összefogásával, valamint a közmunkaprogramok segítségével megvalósíthatónak tűnt.

A települési önkormányzat 40.900.000 Ft támogatásban részesült. Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány képzési és foglalkoztatási programokra 15.675.000 Ft támogatást nyújtott az önkormányzatnak.

A program kezdetétől figyelembe kellett venni, hogy mindkét településrészen élő lakosság kiemelt érdeklődéssel követi a másik településrészen történeteket.

A szociális munkás megtalálása itt sem bizonyult egyszerű feladatnak. Egy pályakezdő, közeli településen élő fiatalember vállalkozott a feladatra, ám három hónap után nem vállalta a kihívást. Ezt követően egy helyi – szociális képzettséggel nem rendelkező – lakos lett a program megvalósításában a mentor segítője.

A tájékoztató, a helyi erőviszonyok, szükségletek feltérképezését követően a helyi döntéshozókkal, majd lakossági fórum keretében a lakossággal ismertettük meg a programot. Tunyogmatolcson – a pályázati kiírásnak is megfelelően – közösségfejlesztő bevonásával zajlott a projekt tervezése. A települési szintű közösségi beavatkozást a témában jártas, gyakorlott közösségfejlesztő segítségével tervezték meg, s az a pályázatban az alábbi formában jelent meg:

Közösségfejlesztési modul

Tunyogmatolcs Önkormányzat számára a „Roma telepen élők lakhatási és szociális integrációs modell programjához”

A modul célja:

A lakhatási és szociális integrációs modell program helyi társadalmi támogatottságának növelése, a hátrányos helyzetben élő helyi lakossági csoportok saját értékrenden alapuló közösségi cselekvési potenciáljának növelése, a településszintű társadalmi kohézió erősítése.

A modul célcsoportja:

A helyi roma lakosság szociálisan hátrányos helyzetű tagjai, helyi véleményformálói, a program által érintett helyi lakosság.

A folyamat elemei, ütemezése:

1 Községi munkacsoport alakítása

Tagjai:

- külső közösségfejlesztő,
- közművelődési intézmény vezetője,
- CKÖ delegáltja,
- roma közösségek képviselői (telepenként 1-1),
- védőnő vagy pedagógus.

A munkacsoport működési tervet készít a folyamat idejére, melyben a kompetenciák, feladatok és források összehangolása történik.

2 A folyamat közösségi tervezése:

- a helyi közösségi életben jelentkező problémák feltárása,
- megoldási javaslatok gyűjtése,
- célok kitűzése,
- helyi erőforrások számbavétele,
- a megvalósuló tevékenységek ütemezése,
- a folyamatban vállalt szerepek és feladatok rögzítése.

3 A program helyi nyilvánosságának megteremtése:

- hírlevél, meghívók, tájékoztatók,
- közösségi beszélgetések, rendezvények.

4 A közösségi tér kiválasztása, létrehozása, berendezése pályázati és egyéb forrásból

Időpont: a program első harmadában.

- 5 A közösségi teret működtető helyi aktivisták, közösségi munkások felkészítése.
Időpont: a program második harmadában
2 × 20 órás képzés, közösségfejlesztők által készített közösségi munka tematika alapján.
A résztvevők kiválasztása egyéni interjúk alapján történik.
- 6 Tapasztalatszerző látogatás hasonló közösségi teret működtető település(ek)re. (2 nap)
- 7 A közösségi élet éves programjának kidolgozása és megvalósításának megkezdése a feltárt gények és problémák alapján.
Időpont: a program utolsó harmadában.
- 8 Forrásteremtő képzés a további lehetőségek önálló megszerzésére (adománygyűjtés, kapcsolatszervezés, pályázatírás). (2 × 8 óra)
- 9 A folyamatban résztvevő közösségi aktivisták megerősítése, egy helyi egyesület megalakításának céljából. (2 × 8 óra)
- 10 Folyamatos külső szakmai segítségnyújtás, konzultációs lehetőség a közösség programjainak megvalósításában.

(Részlet a pályázatból)

A következőkben részletesen bemutatjuk a pályázat részeként benyújtott közösségfejlesztési modulban foglaltak szakmai tartalmát. A megvalósítás kezdetét megelőzően a megvalósíthatósági tanulmányban elkészültek az egyéves fejlesztési folyamatra vonatkozó részletes tervek, az alkalmazandó módszerek leírása, a célok eléréséhez szükséges lépések, az időkeretek, a várható eredmények.

A folyamatban alkalmazott módszerek leírása

A programban a klasszikus közösségfejlesztési módszerek (interjú, közösségi beszélgetés) alkalmazására van lehetőség. A folyamat maga olyan időtartamú, amely esélyt ad a helyi közösségnek a döntések előkészítésébe való integrálására, az információadás, részvétel és bevonás szintjein. A beiktatott tanulási lehetőségek (tapasztalatszerző út, képzés és konzultációk) lehetőséget jelentettek a helyi roma társadalom tagjainak aktivizálására, szerepükben való megerősítésükre, saját értékeik kibontakoztatására.

A folyamatban személyes tanulás, közösségi tanulás, társadalmi aktivitás fejlesztése, a helyi nyilvánosság eszközeinek megszervezése és helyi hatalommal való kapcsolattartás megtanulása is szerepel. A folyamatkísérés során megerősödnek az önálló döntési helyzetbe került közösségek és személyek oly módon, hogy a program gondoskodik a településen/kistérségen kívüli további partnerek felkutatásáról, a hasonló problémákkal foglalkozó közösségi kezdeményezések megismeréséről, emellett kiterjedt szakértői hálózattal való együttműködésre kapnak lehetőséget.

A modul szerepe a teljes projektfolyamatban

Az integrációt elősegítő intézkedések sorában a tárgyi feltételek javítása mellett elsősorban a helyi társadalom megerősítése az, amely támogatást ad a helyi döntéseknek. Információs csatornát képez a projekt megvalósítói és kedvezményezettjei között, ezáltal növeli a befektetett források hatékonyságát, tartósabbá teszi az elért eredményeket és további fejlesztésekre helyi közösségi aktivitást, szándékot és képességet generál.

A résztvevők kiválasztásának szempontjai

A közösségi munkába bevonható bármely olyan helyi lakos, aki a program által érintett és véleményét, észrevételeit szóbeli vagy írásbeli úton a nyilvánosság előtt is vállalja. Ez a program kedvezményezettjeinek megnyilvánulását, érdekeinek megjelenítését segíti.

A cselekvési folyamat olyan önkéntes aktivitásokat kínál, amelyek vonzóak lehetnek a továbbtanulni kívánó roma fiatalok részére éppúgy, mint a családok, szülők, vagy az innovatív helyi pedagógusok, más segítő foglalkozásuk számára.

A modulhoz kapcsolódó kiadások, források, javak

Anyagi jellegű kiadások:

- Külső közösségfejlesztő: 20 munkanap.
- Interjúzás, tapasztalatszerző út, képzés.
- A közösségi folyamat dologi kiadásai (rendezvények, kisebb beszerzések).

Helyi erőforrások:

- Az önkormányzat és/vagy intézményeinek infrastrukturális háttere (termek biztosítása, kapcsolattartási lehetőség, sokszorosítás, esetleg utaztatás).
- Helyi segítő szervezetek támogatása.
- Helyi aktivisták, segítő foglalkozásuk támogatása.
- Szükség esetén helyi vállalkozók támogatása (pl. szolgáltatásokban).
- Önkéntes fizikai munka (pl. tereprendezés, felújítás, rendezvényeken való közreműködés).

Várható eredmények

Az integrációs program megvalósítása, közösségi eszközökkel való megerősítése nagyban hozzájárul a projekt hatékonyságához. A munka során elkerülhetők az információhiányból fakadó feszültségek, nő a program iránt elkötelezettek száma, kezelhető szinten maradnak és nyilvánosságra kerülhetnek az esetleges érdekellentétek, közösségi módon tisztázhatók a programba való bekapcsolódás feltételei.

A folyamatba bekerülő hátrányos helyzetű helyi lakosok a közösségi cselekvéshez szükséges képességeikben megerősítve részben maguk teremtik meg az ehhez szükséges feltételeket. Kifejtett közösségi tevékenysükből önmaguk és az általuk kedvezményezettek részesülnek. A program végén egy személyes és közösségi kompetenciájában megerősített, legitim szervezet születik.

A fenntarthatóság esélyei

A projekt közösségi elemei a település érdekében a jövőben is használhatók. Mind tudásban és képességben, mind a megszerzett és kialakított kapcsolatrendszerben gazdagodik a település lakossága, ennek fontos szerepe lehet a további fejlesztésekben. A tárgyi feltételek kialakítása permanens esélyt kínál a folytatásra.

Az önkormányzat építhet a roma lakosokkal kialakított partneri viszonyra, a lakosság elkötelezetté válik a folyamatban, ennek révén érdekelt az eredmények megőrzésében és fokozásában.

A cselekvési gyakorlattal rendelkező helyi közösség további önálló kezdeményezéseivel a település megtartó erejét növeli, a partnerségi viszony mind az önkormányzat, mind a szervezet legitimitását biztosítja.

A külsőforrásokból finanszírozott fejlesztési programoknak több veszélye is lehet. Az egyik, hogy a beigért, vagy remélt forrásra várva (ez az időszak egyre hosszabb, akár 6-12 hónap is lehet) átrendeződik a helyi hatalmi struktúra. A másik, hogy nem a kért és remélt forrás érkezik, aminek áldozatául esnek bizonyos programelemek. Mindkét kockázat bekövetkezett Tunyogmatolcs esetében.

A projekt gazdája, a helyi önkormányzat időközben több fontos változáson esett át: az önkormányzati választásokon új polgármester került a falu élére. Így, aki a tervezési folyamat részese volt, már nem vesz részt a megvalósításban, és változott a jegyző személye is. A megvalósítást az új vezetők tájékoztatásával újra kellett kezdeni. Miután ők az eredeti tervezésből kimaradtak, szükséges volt a közösségi cselekvés értékeinek elfogadása is.

A helyi kisebbségi önkormányzat, mint konzorciumi partner jelen volt a programban, de a falu vezetőivel való hatalmi konfliktusaik megnehezítették, több ponton lehetetlenné tették az együttműködést. A két vezető szervezet nézetkülönbségei ellenére a közösségi programelem megvalósítása elkezdődött.

A megvalósítás előkészítő szakaszában mindenki elfogadta, hogy közösségi bevonás indul el. Segítettek a helyi véleményformálók megtalálásában és megszólításában, ennek köszönhetően megtörtént a kulcsszereplők tájékoztatása az előttünk álló feladatokról. Ekkor kiderült, hogy mindannyian más motivációkkal közelítenek a programhoz: a roma hagyományörző csoport megerősítést, a helyi közösségi életért „felelős” intézményvezető szakmai programokat, a helyi szülők, családanyák személyes gondjaik megoldását, a Cigány Kisebbségi Önkormányzat (CKÖ) hatalmi legitimációt, a helyi vállalkozók megbízást, az önkormányzat pedig jól megvalósított programot, csökkenő alapfeladatokat vizionált.

A valódi érdekek kimondásában szinte valamennyien megnyilvánultak. Megkezdődhetett az elköteleződés szakasza, amelyet azonban a különböző hatalmi-gazdasági játszmák megnehezítettek.

A közösségi munka szempontjából legfontosabb szereplők, a helyi, szomszédsági képviselők a folyamat társadalmasítására készültek. Nehezen és bizalmatlanul fogadták, hogy nagy felelősséggel fognak bírni a családokat érintő döntések meghozatalában. Nekik kell ugyanis javaslatot tenni a kedvezményezettek személyére, megindokolni adott esetben, hogy miért pont ott, miért pont annak a családnak vagy utcának lesz nyeresége a projektből, s ezt a véleményüket mind a döntéshozók, mind a lakosság felé képviselniük kell(ene). A feladat a megjelent szülők számára ijesztőnek tűnt, de nagyon hamar belátták, hogy amennyiben ezt a szerepet nem vállalják, úgy elmulasztják a hatékony változássegítés pillanatát. Végül egymást győzték meg a részvétel fontosságáról. Ez volt a tunyogmatolcsi közösségi munka legelső és utolsó pozitív pillanata.

A tervezett közösségi fejlesztési folyamatból mindössze a következő elemek valósultak meg:
Beszámoló 2007. január 1-től 2007. március 31-ig megvalósult tevékenységekről:

Programegyeztető munkacsoport ülése:

A program rész céljainak megfogalmazása, a programelemek összehangolása, a menedzsment és a különböző munkacsoportok kompetenciájának tisztázása, a munkamódok és a rendelkezésre álló finansziális keretek meghatározása. Résztvevők: az önkormányzat képviselői, polgármester, jegyzők, intézményvezetők, mentor, kisebbségi vezetők, külső szakemberek. Időpont: január 07. (?) Résztvevők száma: 12 fő.

A közösségi munkacsoport megalakítása:

A közösségi munkacsoport tagjainak meghívása. A teljes projekt ismertetése, ezen belül a közösségi munkacsoport feladatának rögzítése. Tagjai: szociális munkás, programasszisztens, közösségfejlesztő, közművelődési intézmény vezetője, pedagógus, kisebbségi képviselő és két-két lakossági képviselő utcánként.

A programelem jelentőségének ismertetése, a megvalósítási ütemterv elkészítése.

Időpont: január 26. fő Résztvevők száma: 11 fő.

Lakossági tájékoztató szervezése:

A teljes programmal kapcsolatos tájékoztató rendezvény, elsősorban az érintett lakókörzetek lakosai számára. A projekt tervezett elemeinek bemutatása, a lakossági elvárások tisztázása, a vélemények, javaslatok gyűjtése. A főleges elvárások elosztása, a program valós kondícióinak kommunikálása. A járulékos programelemek jelentőségének bemutatása, lakossági aktivitás szondázása.

Időpont: február 10. Résztvevők száma: 26 fő

A közösségi munkacsoport 2. ülése:

Küszöbön álló, a közeljövőben indítandó programelemek részletes ismertetése. A képzési, foglalkoztatási részelemekbe való bekerülés szempontjainak ismertetése. Korrekció, javaslatok a célcsoporttal kapcsolatban.

A kisebbségi önkormányzat és a helyi partnerszervezetek szerepének ismételt tisztázása, a döntési kompetenciák rögzítése.

Időpont: március 12. Résztvevők száma: 8 fő.

Közösségi munkacsoport 3. ülése:

A lakossági bevonás és tájékoztatás módjainak kidolgozása. A bevonandó lakosok kiválasztásának szempontjai. A cselekvésben kevésbé motivált résztvevők helyett más együttműködők keresése. Egy települési szintű civil kerekasztal összehívása.

Időpont: március 20. Résztvevők száma: 5 fő.

(Részlet a közösségfejlesztő szakértői beszámolóból)

Hogyan is történhetett ez meg?

Az önkormányzat és a CKÖ közötti hatalmi harcban „kapóra jött” a támogató hibás döntése. A teljes költségvetéshez képest elenyésző – mintegy 2 millió Ft-nyi – összeget húztak ki a pályázatból. Emiatt a közösségi programelem kimaradt a támogatott tevékenységekből. Az önkormányzat, miután megértette, hogy itt nem lehet a szokott rutinnal meghozni családok, utcák, generációk életét befolyásoló döntéseket, nem is nagyon erőltette a dolgot. Kis elhatározással a program közösségi elemeit még meg lehetett volna menteni, de végül a helyi hatalom nem volt erre elég elszánt.

Ezek után a nehezen bevont, de már elköteleződött helyi lakosok azt tapasztalták, hogy itt ismét nélkülük születnek majd meg a döntések, és a későbbiekben valóban így történt.

A példa azt mutatja, hogy a közösségi beavatkozáshoz a helyi társadalom valamennyi szereplőjének elhatározása szükséges.

A folyamatos párbeszéd segítségével az összes nehézség mellett erősödött a program társadalmi elfogadottsága, ennek ellenére a megvalósítás során számos nehézség merült fel, amelyek megoldása a közösség nélkül nem volt lehetséges.

A feladat nem pusztán egy pályázat megírása és megvalósítása, hanem egy közösségfejlesztési folyamat elindítása, s az elért eredmények megszilárdítása volt.

Akkor lehet zökkenőmentes, konfliktusok nélküli lebonyolításra számítani, ha mind az érintettek, mind a környezetükben élők felkészültek az elkövetkező változásokra, ha a kompromisszumok egy kihordási folyamat eredményeként jönnek létre. Akkor aktívizálható a lakosság megfelelő mértékben, ha hagyjuk, hogy ők is kitalálhassák, mire van szükségük.

A partnerségre, együttműködésre épülő közösségi munka nem pusztán egy akció, beavatkozás, hanem szemléletmód.

GYAKORLAT

- Elemezzék a fenti esetpéldákat a következő szempontok szerint:
 - Milyen erőforrásokra alapoztak a közösségi munkások a folyamatban?
 - Milyen munkamódszereket alkalmaztak a közösségi munkások a folyamatban?
 - Milyen együttműködési, partnerségi kapcsolatokat mozgósítottak a közösségi munkások a céljaik megvalósításához?
 - Milyen eredmény-értékelési formákat alkalmaztak?

II. KISTÉRSÉGI SZINTŰ KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS

(a TÁMOP-5. 2. 3-09/1 Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére című programban)

A 2005-ben indított Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program alapján készült a „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia 2007-2032, amelyet az Országgyűlés 2007. május 31-én fogadott el. A stratégiához kapcsolódik a Társadalmi Megújulás Operatív Program TÁMOP-5. 2. 3-09/1 konstrukciója, melynek keretében folyamatban van az „Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére” című program megvalósítása.

A TÁMOP-5. 2. 3-09/1 pályázati kiírása a következő célokat határozta meg.

- Olyan intézményi, szervezeti és társadalmi működésbeli változások elindítása, amelyek révén
- megkezdődik a helyi szükségleteken alapuló térségi fejlesztések megalapozása a gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének javítása érdekében;
- megerősödik a családok és a térségi szereplők részvétele a gyermekszegénység megelőzését és leküzdését szolgáló stratégiai programok megalkotásában és megvalósításában;
- kistérségi szinten javul a gyermekeket és családjaikat segítő szolgáltatások minősége, eredményessége és elérhetősége;
- a gyermekintézményekben, oktatási intézményekben javulnak a hátrányos helyzetű, szegénységben élő gyermekek részvételi, tanulási és továbbtanulási, ezen keresztül a szegénységből való kikerülésük esélyei egyaránt;
- a gyermekek esélyeinek javítása érdekében fejlődnek a közintézmények és a szülők közötti együttműködések, hatékonyabbá válnak a kistérségben működő, a gyerekeket segítő szolgálatok, intézmények közötti munkamegosztás mechanizmusai.”

Ebben a fejezetben egy – a TÁMOP-5. 2. 3 pályázati felhívásra elkészített – közösségfejlesztési folyamat tervezetét mutatjuk be. A pályázat benyújtásának előkészítése egy éven át tartó folyamat, ami a helyi szakemberek, helyi közösségek bevonásával valósult meg. Az előkészítésben fő célunk az volt, hogy ne csak a program megvalósítás részeként legyen jelen a partnerség, hanem a helyi gondolkodás, szemlélet szerves részévé váljon, hiszen a három éven keresztül tartó, az érintettek aktivitására épülő megvalósítás nem lehet sikeres nélküle. A kidolgozóknak meggyőződésük, hogy az előkészítés során alkalmazott módszerek és a folyamat önmagában lényeges szemléletváltást generált azokban a szakemberekben, kulcsszereplőkben, akikkel együtt dolgoztak. A folyamatot a következő szakaszokra tagolható.

I. A bevonás szakaszai

1. Az információgyűjtés területei

- Lokális programok elindításához szükséges, hogy elegendő mennyiségű információval rendelkezünk a problémában érintett helyi szereplőkről. Ismerni kell a helyi hatalmi struktúrákat, a szolgáltatásokat nyújtó intézményrendszer szerkezetét, a helyi társadalom alkotóelemeit, különös tekintettel a már meglévő közösségekre, a gazdasági szereplőkre, a helyi társadalomban még működő interperszonális kapcsolatokra, valamint a települések szociokulturális történelmére.
- Amennyiben – mint a Gyerekesély program esetében – a lokalitás nem csupán település szintű, hanem kistérségi, akkor a települések és azok vezetésének egymáshoz való viszonyát, az együttműködésben eddig kialakult gyakorlatot is fel kell tárni.
- A komplex programmal támogatott kedvezményezett családok és gyermekek számáról, helyzetéről történő ismeretek megszerzése szintén elengedhetetlen már a folyamatnak ebben a fázisában is.
- A helyi lakosok teljes létszámban illetékesek az induló programban, tekintet nélkül arra, hogy közvetlenül kedvezményezettjei lesznek-e annak, avagy sem. Emiatt minden lehető módon információt kell gyűjtenünk a helyi társadalom meglévő értékeiről, a helyi szokásokról, a társadalmi kapcsolatok erejéről, rendszeréről, a szolidaritás, összetartás, közös cselekvés gyakorlatáról, az erre való hajlandóság mibenlétéről és akadályairól, stb.

2. Az érintettek bevonásának formái

A tervezéskor meg kell határozni a bevonni kívántak körét, a tervezési folyamat lépéseit, a tervezési folyamat hosszát, a tervezőmunka alapelveit, a munkacsoportok egységes vezetési technikáit, a keletkezett információk megosztásának állomásait és eszközeit, a bevontak közötti kapcsolattartás módját. Mindennek ajánlott sorrendje:

- Döntéshozók tájékoztatása.
- Szakmai közreműködők tájékoztatása.
- Lakosság tájékoztatása.
- Kulcsemberek megtalálása és műhelymunka szervezése.
- Munkacsoportok megalakítása.
- Munkacsoportos működés időtartamának meghatározása.
- A munkacsoportokban való részvétel folyamatos motiválása.

3. A bevonódás és a közösségi folyamatokban való részvétel motivációi

A Gyerekesély Programban a kistérségek különböző célcsoportjai más-más motivációk mentén aktivizálódnak.

Döntéshozók (kistérségi tanács, helyi önkormányzatok, polgármesterek és CKÖ-k) esetében: Az elsőbbség biztosítása minden információ megszerzésében, a döntési helyzetek feletti kontroll igénye, a saját lokális igényeik, hatalmi megerősítés igénye, önigazolás kényszere.

A kistérségi társulás munkaszervezete részéről: szakmai és logisztikai információkhoz való hozzájutás a jövőbeni operatív munka ütemezése, illetve a szükséges kapacitások megszerzése és kialakítása céljából.

Az intézmények, szakemberek részvételi motivációja lehetnek az alapfeladatok ellátásából adódó nehézségek: kommunikáció, szakmai visszacsatolás, együttműködés hiánya, kiszolgáltatottság a célcsoport összetételéből adódóan, kiszolgáltatottság földrajzilag, és anyagilag a fenntartók felé.

Civilek, társadalmi szervezetek: A helyi társadalmi munkamegosztásban tisztázatlan szerepük a program által körvonalazódhat, megerősödhet.

Helyi gazdasági szereplők: Munkaerőhiány enyhítése, gazdaságosabb működés, helyi piac kialakítása, társadalmi felelősségvállalás.

Szülők: A partneri viszony hiányából adódóan formális szülői szervezetek helyett valószínűs kommunikációs felület és cselekvési terep lehetősége.

Gyerekek, fiatalok: Legalapvetőbb szükségleteik kielégítése esetében sem vonják be őket az általuk belátható problémák megoldásába sem, ahogyan a döntésekbe sem, a programban pedig lehetőséget kapnak erre.

Települések lakossága: Információhiány, előítéletesség csökkentése, az állampolgári részvételhez szükséges alapvető készségek megszerzése.

4. A bevonás eszközei

A bevonás eszközei azok a részben feltáró, részben kommunikációs, részben aktivizáló módszerek, amelyekkel az adatgyűjtés, kapcsolatfelvétel, tájékoztatás során élünk. Közülük is kiemelten fontos a célzott információátadás tudatos használata. Ehhez tudnunk kell, hogy a bevonásnak mely szakaszában vagyunk, ezeknek más-más célja van és sorrendjük nem felcserélhető.

Fontos figyelembe venni, hogy melyik célcsoporttal dolgozunk, mert annak megfelelően kell megválasztani az átadni kívánt információ mennyiségét, csakúgy, mint az információ csatornáit. A szóbeli, vizuális és írásos formákat kombináljuk, egymás kiegészítésére használjuk. A célcsoportokhoz való igazítás azt jelenti, hogy mindig a szükséges mennyiségű információt adjuk át, és különböző visszacsatolási technikákkal ellenőrizhetjük is ennek sikerét. A megszólított célcsoportnak megfelelően kiválasztott információk tartalmáról, mennyiségéről ajánlatos tájékoztatni valamennyi bevont szereplőt, ezzel a nyitott kommunikációs helyzettel megalapozhatjuk a későbbi közös munka légkörét. (Jó, ha mindenki tudja, hogy a többi résztvevő mit tud a folyamatról.)

A bevonás során, és a későbbiekben is nagy jelentőséggel bírnak a különböző csoportvezetési technikák. A csoportokban való munka gyakran meglepi a résztvevőket, hiszen nem erre szocializálódtak. Az értekezleteken gyakran tapasztalt egyirányú tájékoztatás helyett itt nagy súlyt kapnak a feltáró, csoportépítő, aktivizáló eszközök, amellyel biztosíthatjuk, hogy a folyamatban minden résztvevő azonos eséllyel aktivizálódjon. Például alkalmazhatunk bizonyos kiscsoportos vagy páros technikákat, amelyek a korábbi tekintélyen vagy társadalmi helyzeten alapuló státuszok érvényesülésének és befolyásoló hatásának gátat vetve a demokratikus légkör megteremtésével bizalmat ébresztenek a résztvevőkben.

II. A tervezés szakaszai

1. Szükségletfeltárás

A gyermekek és családok helyzetének megismerését a helyi, kistérségi adatok gyűjtése és azok rendszerezése előzi meg. Ezeket statisztikai mutatók elemzésével kiegészítve az egész kistérséget és több beavatkozási területet is magában foglaló írásos összefoglalóba rendezzük. Valamennyi beavatkozási területhez külön írásos adatlap készül (pl. lakhatás, közoktatás, szociális ellátórendszer, egészségügy, stb.), amelyeket eljuttatunk minden intézményhez, önkormányzathoz.

A beérkezett írásos információkat interjúkkal egészítjük ki, és szükség esetén ellenőrizzük, korrigáljuk. Külön interjúkérdéseket, kérdéssorokat dolgozunk ki egy-egy célcsoport számára.

A speciális és magas szintű szociológiai szakértelmet kívánó feladatokat külső szakemberek végezték.

2. Problémák súlyozása

A társadalom különböző szereplői, saját érdekeik és tapasztalataik mentén különböző problémákat érzékelnek. Természetes, hogy mindenki a saját társadalmi szerepének megfelelően értékeli, a közösségi munkában azonban éppen az a cél, hogy a szereplők közelítsenek egymás álláspontjához, hiszen a megvalósítandó célok kitűzéséhez a megegyezés nélkülözhetetlen.

Ennek érdekében folyamatosan és világosan erősíteniünk szükséges az összes szereplőben azt, hogy mindenki véleménye egyformán fontos. A felvetett problémák gyűjtése során minden tapasztalat egyenrangú és nem megkérdőjelezhető. Különösen fontos ez a saját érdekeiket artikulálni kevésbé képes célcsoportok (például szülők, fiatalok) esetében. Elkövetkezik azonban az a szakasz, amikor rangsorolni kell a problémákat, hiszen a további tervezési és megvalósítási szakaszban tudnunk kell, hogy mely prioritásokat követünk.

A különböző munkacsoportokban, műhelyekben vagy közösségi beszélgetéseken folyó munka itt egyszerű facilitáló eszközökkel oldható meg (például pontozás 1-től 10-ig, stb.). Fontos, hogy a technika lényege valamennyi résztvevő számára világos legyen, a rangsorolásban mindenki egyénileg vegyen részt, s hogy a kapott eredményt a csoport, közösség valamennyi tagja megismerje és elfogadja.

Ha több munkacsoportban dolgozunk, akkor mindegyikben hasonló technikát alkalmazunk. Az így kapott problémalista képezheti a további tervezés alapját; a cselekvési megoldások gyűjtését ezután kezdetjük meg.

3. Az információk megosztása, ötletgyűjtés

A közösségi cselekvésnek folyamatosan nyitott akciónak kell lennie, éppen ezért az összegyűjtött információkkal és a kialakított problémalistával újra a legszélesebb nyilvánosság elé kell lépniünk. Ennek két haszna is lehet: mintegy „közellenőrzésre” kínáljuk adatainkat, miközben alkalmat adunk újabb szereplőknek a folyamatba való csatlakozására. Gyakran megessik, hogy akár a szakemberek, akár a döntéshozók, akár a helyi lakosok csak ekkor hangoztatják egyetértésüket, s ezzel kifejezést is adnak az ügy iránti elköteleződésüknek.

A megoldási javaslatok gyűjtése az egyik legélénkebb szakasza a közösségi munkának. Ekkorra általában már összeszokott a munkacsoport, kezdik megérezni a befektetett energia hatását, egymást bátorítják, terepet találnak saját kreativitásuknak.

Természetesen itt is vannak veszélyek, amelyek a közösségi tervezést megakaszthatják (például egy intézményvezető autokratikus magatartása, a kevésbé aktív szereplők félzségsége, stb., melynek kezelése a munkacsoport vezetőjének feladata, illetve olykor az effajta problémákat a jól vezetett csoport működési mechanizmusa önmagában is kiküszöböli.).

A csoportvezető feladata, hogy a tervezést mindenkor a program eredeti célkitűzéseinek és a helyi társadalomban feltárt valós szükségleteknek megfelelően irányítsa.

4. Érdekegyeztetés

A komplex kistérségi fejlesztő folyamat tervezési szakaszának egyik kardinális kérdése az érdekegyeztetés.

Már a bevonás során is gyakran találkozhatunk azzal az attitűddel, hogy „az én véleményem úgysem számít, itt mindent a polgármester (az intézményvezető, stb.) dönt el”. Világossá kell tenni, hogy a beérkezett ötletek egyenrangúak, azok megvalósítását csak a közösség hagyhatja jóvá. A jól kidolgozott probléma és szükséglettár, a bizonyítottan megalapozott szükségletekre épülő ötletek, az ötletek kidolgozásába fektetett közös munka mértékének kommunikálása nagy eséllyel biztosíthatja a helyi érdekegyeztetés sikerét.

A nyilvánosság talán ebben a szakaszban játszik a legnagyobb szerepet: az érdekegyeztetésben résztvevők kiválasztása, majd a velük való kapcsolattartás biztosítása is az érdekegyeztetés része! Minden szereplőnek joga van tudni, hogy véleményével kihez fordulhat, problémájának hatékony képviselőt kire bízhatja.

A szociális munka szempontjából nagy jelentősége van a szakmaközi egyeztetéseknek: már az ötletek kidolgozásánál is hatékonyabbak a több szakmát átfogóan érintő, a szülőket, családokat is bevonó, komplex megoldások. A tervezésben résztvevőket azonban folyamatosan érdekeltté kell tenni ezek keresésében.

III. Közvetítés, avagy miért jó, ha együttműködik a helyi hatalom és a lakosság?

Ezt a problémát most csak a szociális munka szempontjából tárgyaljuk.

A társadalmi szükségletek kielégítéséhez az állam a szociális és egyéb nagy ellátórendszereken keresztül, illetve a helyi önkormányzati feladatellátáson keresztül jut el. Ám ezek a források sohasem kielégítőek, felhasználásuk hatékonysága is kérdéses. A lefedetlen területek, a folyamatosan újratermelődő szükségletek, az igények és a lehetőségek között feszülő ellentmondások csak növelik a helyi hatalom és a helyi lakosság közötti bizalmatlanságot. Ezzel szorosan összefügg, hogy szinte megkövesednek a hatalmi viszonyok – itt „hatalmi viszony”-ként értelmezzük valamennyi ellátórendszer képviselője és a kliens közötti viszonyt, és a családok, lakosok személy szerint gyakran több oldalról is kiszolgáltatottságot élnék át.

A helyi hatalom és az állami intézményrendszerek képviselői, munkatársai hasonlóképpen szenvednek a megoldatlan problémák újratermelődésétől.

A közösségi folyamatok erősítésével első lépésként

- megismerik egymás helyzetét,
- a valóságról szóló információkkal látják el egymást,
- lehetségessé válik a problémák súlyozása,
- konszenzuson alapuló döntések születnek,
- a kitűzött célok elérésében minden szereplő részt vesz,
- a helyi közösségek, korosztályok egymást is mozgósítják,
- fokozódik a helyi cselekvési kapacitás,
- több problémát és hatékonyabban lehet orvosolni,
- az eredmények megőrzésében valamennyi fél érdekelt.

Az együttműködés eredményeit nyertesként éli meg a helyi társadalom.

IV. Eredmények gondozása

Lényeges kérdés tisztázni azt, hogy mi számít eredménynek:

A feltárt szükségletek leltára: A települési-kistérségi szintű adatbázis rendre érdemes gondozni, felülvizsgálni, aktualizálni, kiegészíteni és nem utolsósorban szakemberek segítségével elemezni. A feladat valamennyi érintett számára fontos, ez képezi a további érvek, stratégiák alapját.

Az elkészült közös cselekvési terv, stratégia, mely alapot nyújt egy összehangoltabb és ezért hatékonyabb cselekvésre.

A munka közben kialakított együttműködések hálózata, mely lehet szakmai, szakmaközi, az ellátók és a lakosság közötti, települések közötti, mikrotérségi és kistérségi.

A beindított új szolgáltatások és azok fenntartása, folyamatos biztosítása.

Településeken, szomszédságokban vagy generációk között létrejött személyes vagy virtuális közösség.

A bevont családok életének javulása a lakáshelyzet, a szolgáltatásokhoz és az információkhoz való hozzáférés, a foglalkoztathatóság erősítése terén.

Az eredmények gondozásához a finansziális forrásokon túl jelentős humán kapacitások szükségesek, melyeket fejleszteni kell. Ezek közül néhányat említünk:

- Valamennyi, a gyermekeket ellátó szakember és döntéshozó „érzékenyítése”.
- A szociális, oktatási szakemberek együttműködési készségének javítása.
- A szülők, családok folyamatos megszólítása, bevonása és tájékoztatása.
- Az érintettekből álló, valódi kompetenciákkal legitimált döntési grémium folyamatos működése.
- Már meglevő helyi közösségek bevonása (egyházak, nyugdíjas klubok, iskolai szervezetek, sportegyesületek, stb.).
- Új közösségi vezetők képzése. Például civil szervezeti vezetők, helyi közösségi munkások, helyi aktivisták, forrásteremtő stáb, ifjúsági munkások, stb.
- A helyi polgárok, lakosok társadalmi ismereteinek folyamatos bővítése. Lehetséges szülőklubok működtetése, egyedi előadások, bemutatók, életmód táborok, családi napok és hétvégék, találkozók döntéshozókkal, játékos sportesemények, stb.
- Az érdekképviselőhöz szükséges készségek fejlesztése: felkészülés egy-egy műhelybeszélgetésre, tanulmányutak más sikeres vagy kísérletező közösségekhez, alkalmanként külső szakemberek meghívása.
- Helyi önkéntesek, mintaadó személyek felkutatása és támogatása a közösségfejlesztés hagyományos módszereivel, mint személyes életút interjú, közösségi kiadványok (a receptes könyvektől a kalendáriumig), „nyitott porták”, stb.
- Településről elszármazott, de helyi kötődésű személyek megszólítása. Szívesen működnek közre a nagyobb helyi eseményeken, vesznek részt az elszármazottak köreiben, a forrásteremtésben, de példát adhatnak a felnövekvő generációk pályaorientációjában, motiválásában is.
- Helyi tudások, humán adottságok, hagyományok beépítése a folyamatba.

- A kölcsönös segítség (szomszédsági felelősök, játszótéri ügyeltesek, közös korrepetálók, gyermekfelvigyázók, gyermekek szállításáról közösen gondoskodó szülők, vállalkozók).

Ugyancsak elengedhetetlen a folyamatos tájékoztatás rendszereinek kialakítása, működtetése. Ebben szintén a legfontosabb, hogy minél több érdekelt részt vegyen kialakításukban: helyi szórólap szerkesztése, kézbesítése (semmiképpen se a helyi szakemberek végezzék!). A fiatalok szívesen vesznek részt az információs technikák működtetésében. Felnőtt segítséggel szerkeszthetnek helyi honlapot, mások létrehozhatnak helyi újságot, készíthetnek on-line rádióműsorokat, filmeket, stb. A helyi önkéntesek felkészítése olyan szükséges lépés, amelynek során tisztázódnak a feladatok, a szükséges források, a felelősségi körök, a foglalkoztatás feltételei, a fogadó szervezettel való kapcsolódás formái, stb. A felkészítéssel súlyos kudarccokat előzhetünk meg mind az önkéntes, mind a fogadó szervezet részéről. Ez szintén, külső professziót igénylő feladat, amelyhez számos civil képzés, és szervezet elérhető bármely megyében, régióban.

Összefoglalva: Az intézmény helyett a közösségekben való gondolkodás képessége és az ehhez szükséges eszközök birtoklása – a közösségi munka szempontjából ez lehet a Gyerekesély program legfontosabb eredménye.

Az alábbiakban bemutatunk néhány, olyan projektelemet, amelynek leírásához felhasználunk néhány, a Gyerekesély Programban tervezett projektet.

Példák

Kistérségi Civil Műhely szervezése és működtetése

Cél:

- A térség civil kapacitásainak bővítése a már működő civil és társadalmi szervezetek közötti együttműködés megteremtésével.
- Az önkormányzati és a civil szektor közötti partnerség együttműködés új formáinak kialakítása.
- A társadalmi befogadást és a szolidaritást mintaként hordozó helyi kezdeményezések bátorítása, életre hívása és folyamatos szakmai támogatása.
- A hátrányos helyzetű családok, szülők bekapcsolása a civil szervezetek életébe.

A civil közösségi műhely hosszú távú célja, hogy a projekt befejezése után egy megerősödött, a saját ügyeiben kompetens, szervezett helyi lakosság és különösen a hátrányos helyzetű rétegek érdekeit hatékonyabban érvényesítő közösségi háló vegye át – legalább részben – a program kezdeményezéseit, kiegészítve ezzel az állam által ellátott feladatokat.

A műhely programja

Az eddig egymással kapcsolatot sem tartó szervezetek számára évente öt találkozót tervezünk változó helyszíneken, ezeken aktuális szervezeti problémákat beszélünk meg, a szervezeteknek bemutatkozási lehetőséget kínálunk, továbbá lehetőséget biztosítunk jó gyakorlataik bemutatására is.

A műhelyfoglalkozások témakörei:

- A civil szervezetek szerepe a helyi közösségekben.
- A civil szervezetek forrásteremtés lehetőségei.
- Helyi önszervező és önkéntes hálózatok működése.
- Kistérségi közösségi együttműködés tervezése.
- Helyi akciók, mozgalmak szervezésének módszertani kérdései.

A műhelyfoglalkozások moderátora külső, nagy tapasztalattal rendelkező közösségfejlesztő szakértő.

3 év alatt 2 alkalommal tapasztalatcserét, „látóutat” tervezünk régió belül.

Közös levelezőlistát működtetünk, a civil híreket folyamatosan frissítjük a kistérség honlapján, a legjobb kezdeményezésekről esettanulmányt készítünk.

A műhely munkáját évente értékeljük. A program alatt 2 alkalommal beszámolót készítünk a kistérségi tanács számára a szektor helyzetéről, javaslatokat dolgozunk ki a helyi együttműködés lehetséges formáira, különös tekintettel a szegény családok élethelyzetének javítása tárgyában.

Segítő Ház kialakítása a settlement mozgalom meghonosítása érdekében

A projekt elemeként settlement típusú segítő munkát honosítunk meg a település hátrányos helyzetű szegregátumában. Az új szemléletű segítő munka bázisaként egy közösségi házat hozunk létre. A segítő ház önmagában nem garancia a settlement típusú közösségi ellátás megteremtésére, ugyanakkor szükséges feltétele. Célunk, hogy a settlement ház elérhető, mindenki számára hozzáférhető legyen és a célcsoport aktív részvételével működőképes közösségi házzá váljon. Tágabb értelemben ez magában foglal egy olyan komplex (oktatás, közösségfejlesztés, oktatás-segítő tevékenység, hagyományőrzés) szolgáltatásrendszert, amely hosszútávon javítja a szegregátumban élők életminőségét, közvetlenül növeli a gyermekek és fiatalok szegénységből való kikerülésének esélyét.

Résztevékenységek felsorolása és leírása:

II. Szakmai tevékenység:

Alapvető szolgáltatások biztosítása:

- Mosási lehetőség: helyben, illetve mosógépkölcsönzéssel.
- Tisztálkodási lehetőség megteremtése.
- Konyha kialakítása.
- Közreműködés a közösségi animátorképzésben gyakorlati helyként.

Eseti, illetve egyszeri programok, rendezvények.

- Nyitó rendezvény.
- Nyári egynapos kirándulás a gyerekek részére (pl. állatparkba).

Rendszeres programok:

- Korai fejlesztés, baba-mama klub.
- Szülőcsoport működése.
- Konyha-kert program.
- Egészségnevelő, szocializáció segítő és prevenciók tevékenységek.
- Általános közösségi programok felnőtteknek és gyermekeknek: játszóház, szabadtéri és sport programok.

Szegregátumban kialakítandó közösségi ház programja

Célok:

A szegregátumban élő lakosság

- szociális integrációjának elősegítése,
- életkörülményeik javítása,
- szociális kompetenciáik alakítása és
- a lokális közösség erősítése.

Annak érdekében, hogy a közösségi ház elérhető és mindenki számára hozzáférhető (alacsony küszöbű) szolgáltatásokkal – a célcsoport aktív részvételével – működőképes közösségi házzá váljon:

- Egy olyan komplex szolgáltatásrendszer kialakítása, amely
- hosszútávon javítja a szegregátumban élők életminőségét,
- közvetlenül csökkenti a gyermekek és fiatalok szegénységét,
- a közösségfejlesztésen keresztül lehetővé teszi más programok későbbi ráépülését.
- Olyan szolgáltatások biztosítása, elérhetővé tétele, amelyek az érintett családok számára hiányoznak vagy korlátozottan állnak rendelkezésre.

- A projekt keretében végzett közösségi munkán, a megvalósuló családsegítő és IT szolgáltatáson, a szervezett oktatási, kulturális, hagyományőrző, illetve közösségformáló és családi nevelést formáló programokon keresztül esélyt biztosítunk a mélyszegénységben élő, hátrányokkal induló, de fogékony gyermekeknek tehetségük felismeréséhez és kibontakoztatásához.

A szegregátumban létrehozandó közösségi ház olyan szolgáltatásokat nyújt, melyeket a kirekesztett helyzetben élő gyermekek és családjaik a nyitvatartási idő alatt térítésmentesen, szükségleteiknek megfelelően vehetnek igénybe.

Szolgáltatások:

- a gyermekek részére a másnapi iskolai felkészüléshez szükséges nyugodt körülmények biztosítása (meleg, világítás, asztal),
- a család által nem biztosítható feltételek megteremtése,
- IT mentor heti rendszerességgel,
- olvasósarok, tanulósarok, mese sarok, játék és fejlesztő foglalkozások,
- mini konyha,
- mosási lehetőség,
- baba-mama, tesz-vesz óra,
- védőnői találkozások, kihelyezett szülői fogadóóra,
- közösségi rendezvények,
- fejlesztő pedagógus által biztosított szolgáltatások,
- kihelyezett szolgáltatást biztosít a családsegítő és a gyermekjóléti szolgálat, szűréseket a védőnő,
- szabadidőben a házhoz kapcsolódó kert biztosítja a szabadtéri sport és játék tevékenység helyszínét.

A lakosság igényeit, ötleteit figyelembevéve alakítjuk a közösségi ház működését.

A tevékenység eredményei:

- a telepen élő gyerekek iskolai teljesítménye javul,
- javulnak a telepen élők higiénés körülményei,
- csökken az iskolában lemorzsolódó vagy bukott gyermekek száma,
- javul a szülők foglalkoztathatósága,
- szorosabbá válik a szülők és a szakemberek kapcsolata.

GYAKORLAT

- Gondolják át, hogy a példákban bemutatott szolgáltatásokból melyek valósíthatók meg a családsegítő szolgáltatás jelenlegi kereteiben!
- Gondolkodjanak együtt, milyen szakmai és pénzügyi erőforrások szükségesek egy komplex integrációs program kialakításához! Mérlegeljék, hogy saját környezetükben/intézményükben milyen esélyei vannak/lehetnek egy ilyen volumenű projekt megvalósításának!

III. KÖZÖSSÉGI MUNKA (A TÁMOP 5. 1. 3 KÖZÖSSÉGI FELZÁRKÓZTATÁS A MÉLYSZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐK INTEGRÁCIÓJÁÉRT PROGRAMBAN)

Az Európai Unió támogatásával megvalósuló konstrukció tapasztalatairól, végső eredményeiről még nem lehet beszámolni, azonban számos olyan kezdeményezés megvalósítása indult el, melyek jó példaként szolgálhatnak.

A támogatási konstrukció alapvető célja az egymásba fonódó területi és társadalmi hátrányok következményeinek, a szegénység mélyülésének, újratermelődésének és területi terjedésének mérséklése, továbbá a mélyszegénységben élők integrációjának előmozdítása azzal az eszközrendszerrel, amelyet a szociális és közösségi munka, a lakosság aktív részvételén alapuló tervezés együtt nyújthat. A konstrukció eme alapvető célját a helyi közösségi kapcsolatok revitalizálásával és fejlesztésével, egyes közszolgáltatásoknak – ilyenek az egészségügyi ellátás, a gyermekek helyzetét és kitörési esélyeit meghatározó más humán szolgáltatások – a helyi szükségletekhez igazításával, továbbá az érintett települési kör, lakosság kistérségi fejlesztési folyamatba való bekapcsolásával kívánja elérni.

A már jelenleg is megvalósítás alatt álló TÁMOP 5. 1. 3 Közöségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért programokban a következő célok és tevékenységek szerepelnek.

A közösségfejlesztéshez, közösségi animációhoz és érdekképviselőhöz tartozó tevékenységek

- a A humán szolgáltatások körének és kapacitásainak bővítése, továbbá a kapcsolódó infrastrukturális fejlesztéseket célzó elképzelések összegyűjtése az érdekeltek és érintettek részvételével (a szolgáltatásokat igénybevevők, közszolgáltatók, döntéshozók):
 - közös fórumok elérése vagy létrehozása, működtetése,
 - az egyes problématerületekhez (oktatás, egészségügy, szociális ellátás, stb.) kapcsolódó felmérések, közös tanulmányok, kiadványok (online).
- b A társadalmi kapcsolódások, civil kezdeményezések megerősítése, a társadalmi szereplők/szervezetek közötti együttműködések ösztönzése:
 - formális és informális szerveződések ösztönzése,
 - civil hálózat, közös megbeszélések, közös infók, levelezőlista.
- c A társadalmi szereplők/szervezetek, továbbá az egyházak és az önkormányzatok, önkormányzati és állami intézmények, humán szolgáltatók, segítő és fejlesztő szervezetek közötti kapcsolati szálak erősítése:
 - közös fórumok, rendezvények.
- d A kisebbségi, illetve a cigány szervezetek, cigány közösségi kezdeményezések valamint a többségi intézmények közötti együttműködés javítása, konfliktuskezelés, mediáció:
 - kezdeményezések felmérése, közösségi tervezés,
 - érdekvégyesítési, kommunikációs technikák,
 - fejlesztési rendszerek, pályázati ismeretek.
- e Érdekvégyesítés és érdekképviselői tevékenység. (Az akcióterületen mélyszegénységben élők érdekeinek megjelenítése és hatékony képviselő a helyi tervezési, fejlesztési, döntési folyamatokban):
 - a fenti fórumok tapasztalatainak megosztása,
 - képviselők juttatása a fejlesztési fórumokra, vagy azok háttéregyeztetéseire.
- f Az önszerveződés, önszervezés, önkéntes tevékenység és az együttműködési hajlandóság/képesség javítása:
 - formális és informális szerveződések ösztönzése,
 - önkéntes programok szervezése,
 - civil szeminárium.

Önszervező hálózatok és közösségek fejlesztését szolgáló tevékenységek

Az önszervező hálózatok a közösségfejlesztés eredményeként, a közösség igénye szerint szerveződhetnek a következő témákban:

- gazdálkodás témakörben szerveződő önszervező hálózatok,
- anyukák önszerveződő hálózatai,
- ifjúsági önszervező hálózatok,
- Jövő Műhely.

Közösségfejlesztés

Egyes programok esetében nem lehet cél a tartalom konkretizálása, mivel azt a megvalósítás során a közösség fogja alakítani.

Példák

Közösségfejlesztő foglalkozások:

a) Jövőműhely foglalkozás:

Műhelyfoglalkozások, ahol a résztvevők kiscsoportba formálódva együtt, közösen gondolkodnak a következő témákról:

- új célkitűzések megfogalmazása (például jó életkörülmények a közösség idősebb tagjainak, értelmes munkát a közösség munkanélküli fiataljainak, értelmes közösségi szabadidős lehetőségek),
- csoportos ötletelés, negatívumok feltárása, majd ezek pozitív tartalommal formálása,
- fantáziaprojektek kitalálása, bemutatása,
- részletes vízió bemutatása, ahol a végső cél, hogy a látomásból realizáció legyen,
- a reális terv megvalósításának kidolgozása: akadályok, kezdés, erőforrás, munkamennyiség, kockázat, stb. ,
- támogatók, szponzorok felkutatásához szükséges módszerek kidolgozása,
- forrásszervezési technikák megismerése.

b) Szakmai tervezőműhely a humán szolgáltatások bővítésére, kapcsolódó infrastruktúra fejlesztésre.

c) A helyi civil kezdeményezések erősítése és a mélyszegénységben élők érdekképviselésének fejlesztése.

d) A helyi szereplők közötti kohézió, együttműködés erősítésére és az önszerveződési képesség segítésére a helyi gazdasági, társadalmi és környezeti érdekekből eredő fejlesztési lehetőségekre épülő (a helyi élelmiszer ellátó rendszerek megerősítése, természeti és kulturális örökség megőrzés és hasznosítás az identitás tudat erősítése mellett) közösségfejlesztést segítő motivációs-, ill. fejlesztési műhelyek, például:

- „Boltos leszek” klub: motivációs műhely létrehozása csoportfoglalkozásokkal, szakelőadók bevonásával, szakkönyvekkel és sikeres példák meglátogatásával a jelenleg munkanélküli, eladói tapasztalattal rendelkező fiatal nők számára, abból a célból, hogy helyi kisboltok, helyi termelői-fogyasztói rendszerek működtetésére alkalmassá váljanak.

- Kamraműhely: motivációs műhely a helyi termékek létrehozásának segítésére 8-12 fős, aktívkorú nőkből álló csoportok számára 4-5 alkalommal műhelyfoglalkozások, motivációs tréningek, sikeres, jól működő közösségi projekteket bemutató szakmai kirándulások.
- Községi kert: palánta és facsemete nevelés, ültetés. Az önkormányzati földterületen kialakított közösségi fóliasátor, facsemete kert az alapvető szerszámok biztosításával. Ezek ápolására az életvezetési ismereteket és prevenció tartalmakat is közvetítő csoportfoglalkozások a fiatalok és a nők számára. A zöldség palántákat a csoporttagok, helyi rászorultak, iskolák kapják meg, a fákkal közösségi akciók keretében a települési fasorok pótlása.
- Hagyományörző klubok: fiatalokból, 16-25 éves fiúkból álló csoportok létrehozása és az alapismeretek betanítása (például íjászat) megfelelő sporteszközök biztosításával, majd közülük ifi trénerek kiválasztása, akik az iskolában létrehozott csoportokat vezethetik majd. Erre alapozott féléves térségi versenyek szervezése.
- A különleges helyi kulturális örökségi értéket képező hagyományos népi játékok betanítása és gyakorlása iskolai csoportokban (12-16 évesek) a megfelelő sporteszközök biztosításával, majd erre alapozva féléves versenyek szervezése.
- Fotó klub: iskolai digitális fotóműhelyek létrehozása az iskolában, foglalkozások (havi 1-2 alkalom, 12-16 éveseknek), amelyek a helyi társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyok, problémák, megoldások feltárását tűzik ki célul és az egyes témaköröknek megfelelően féléves versenyek/kiállítások formájában bemutatják eredményeiket a helyi társadalomnak.
- Községi informatikai központok, azaz informatikai kapacitásokkal is felszerelt kisebb közösségi helyiségek, alternatív ill. hiánypótló szocializációs terek létrehozása meglévő önkormányzati tulajdonú helyiségekben. A kialakított helyiségekhez programszervező gondnok biztosítása a célcsoport tagjai közül.
- Termékbemutatók, vetélkedők: a házi termelő hagyományokkal bíró falvak nyilvános, éves versenyei, termékbemutatói („az én kertemben termett”).

GYAKORLAT

- Folytassák az előbbi listát saját gyakorlatukból hozott példákkal! A példák bemutatását követően tapasztalataikat osszák meg a csoport többi tagjával!

A családsegítők szerepei, lehetséges feladatai.

A családsegítők lehetséges szerepeinek tárháza a bemutatott példák alapján is csaknem végtelen. Adott helyen, adott időben, adott elhatározással maga választja meg a szerepét a szakember.

A közösségfejlesztők és a szociális segítők közös feladata, hogy bátorítsák, ösztönözzék a helyi lakosságot a cselekvésre, megerősítve a meglévő közösségi erőforrásokat. Ezt támogathatja a széles körű partnerség, mely segít az aktivizálásban. Családsegítőben dolgozó szociális szakembereknek átgondolásra ajánljuk:

- Akarom-e munkamódszereimben a változást?
- Ismerem-e a közösségi munka szemléletét és módszereit?
- Ismerem-e saját szakmám, intézményem határait, kapacitásait?
- Alkalmazom-e a saját munkámban szerzett tapasztalatokat?
- Képes vagyok-e az önreflexióra, tudom-e, milyen képesség, készség, tudás hiányzik ahhoz, hogy a közösségi munkát alkalmazzam, el tudom-e dönteni, mikor kell külső segítséget kérnem?
- Elfogadom-e, hogy szakmai megerősödésemben a helyi közösség is lehet támaszom?
- Elfogadom-e, hogy a közösségi munkamód hozzásegítheti szakmámat ahhoz, hogy a hatékonyságát növelje, s végsősoron a lakosság válhat szakmaiságunk egyik védelmezőjévé?

Összefoglalás

A bemutatott példákban az útkeresés néha sikeres, néha buktatókkal, nehézségekkel, vagy éppen várakozással teli tanulási folyamat leírására tettünk kísérletet. Elköteleződésünk megerősödött – az olykor megjelenő kudarcok ellenére is –, hogy a közösség nélkül eredményes fejlesztési folyamat nem valósítható meg, s hogy ebben kulcsszerepet a helyi szociális szakembereknek tölthetnek be. A közösségi munkában a települések lakóinak, döntéshozóinak segítséget kell nyújtanunk abban, hogy felismerjék közösségükben, csak a közösség tagjainak bevonásával érhetnek el tartós eredményeket hozó változásokat.

Felhasznált irodalom

PÁLYÁZATI ÚTMUTATÓ Az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium „Roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modellprogram” megvalósítására kiírt pályázati felhívásához, 2005. (valamint megvalósított pályázati programok)

PÁLYÁZATI ÚTMUTATÓ a Társadalmi Megújulás Operatív Program Komplex telep-program c. pályázati felhívásához, 2010.

TELLER NÓRA: A 'Roma telepeken élők lakhatási és integrációs programjának' időközi értékelése. Első tanulságok az eddig elért eredmények tükrében, 2006.

TERVEZÉSI ÚTMUTATÓ a Társadalmi Megújulás Operatív Program Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére c. tervezési felhívásához, 2009. (valamint benyújtott pályázatok).

PÁLYÁZATI ÚTMUTATÓ a Társadalmi Megújulás Operatív Program Községi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért c. pályázati felhívásához, 2009. (valamint benyújtott pályázatok).

TERÜLETFEJLESZTÉSI FÜZETEK 1 Segédlet a közösségi tervezéshez, NFGM, 2010.

KECSKÉS ÉVA: Községi szociális munka egy hátrányos helyzetű kistélepülésen. A szécsényi GYEREKPROGRAM (SZGYEP) lakhatási programja, Háló, 2010/8.

Serafin József

**Földközösség – Hogyan erősítheti
a közösségi munka a szociális földprogram
hatékonyságát, hogyan erősítheti
a szociális földprogram a közösséget?**

Társadalmi változások

Az európai társadalomfejlődés egyik lényeges jellemzőjéhez tartozik az elmúlt egy-két évszázadban a munkamegosztás differenciálódása, a lakóhely és munkahely szétválása, a piaci termelés és árucseré uralkodóvá válása. A folyamatok együtt jártak a hagyományos közösségek bomlásával, a helyi társadalmak kohéziójának gyengülésével. A családok összetartó erejének gyengülése sem választható el a makro társadalmi folyamatoktól. A családi funkciók között nagyon lecsökkent a közös családi keretek között végzett termelés szerepe.

A hosszútávon lezajló folyamat a faluközösséget is alaposan átalakította. Csökkent a háztartás gazdaságokban az önellátó termelés aránya, nincs vagy jóval kevesebb közös tevékenység van jelen a mindennapokban. Mára a falvakból csaknem eltűntek a szövetkezetek, háztáji gazdaságok, az állattartás a korábbi mértéknek töredékére csökkent. 15-20 éve még lehetett csordákat találni utazás közben, ma ez szinte alig fordul elő. A változások hosszú távú trendek mentén alakulnak, azonban külön lökést adtak ennek Magyarországon az elmúlt két évtized mezőgazdasági folyamatai.

A mezőgazdaság működésére is egyre jellemzőbbek a globális gazdasági folyamatok. A termékek specializált termelési rendszerekben készülnek, nagyarányú a kevés emberi munkát használó technológiák használata. A termelési hely, a feldolgozás, a fogyasztási hely szélsőségesen szétválik egymástól. Más földrészekről származó termékeket fogyaszt a vásárló igen nagy arányban. A globalizálódásnak számos nem kívánatos kísérő jelensége jól ismert kockázati tényezőt jelent az élelmezésben. Ellenőrizhetetlen a termékek előállítása, nagy a kockázata káros vegyi anyagok rendszeres fogyasztásának, a fertőzéseknek, az élelmek minősége és tápértéke bár egyenletes, de elég alacsony szintű. Teljes társadalmi erőforrás ráfordítást figyelembevéve a hosszú szállítás fokozottan költséges. Mindezek alapján hangsúlyosan felmerül az élelmiszertermelés gazdasági struktúrájának racionalizálási igénye.

A globalizált és távoli élelmiszertermelés kockázatait, fenntarthatatlanságát több aktuális folyamat húzza alá jelenleg. Drágulnak az energia költségek, melyek mind a nagyüzemi termelést, mind a szállítást nagymértékben érintik. Élelmiszerbiztonsági botrányok sorozata kíséri folyamatosan a nyilvánosságot, a jelenség a mindennapok részévé vált. Az éghajlat változás összetett hatásokon keresztül növeli a

költségeket. A termőföldek vegyi terhelése magas és növekszik. A „zöld sivatag” hatalmas területeket foglal el a termőföldekből, a biodiverzitást csökkentve, a növénytermesztés sérülékenységét növelve.

A mezőgazdaság termelési jellemzői, támogatási rendszere a nagyüzemi gazdálkodás irányába haladt az elmúlt évtizedekben. A növekvő termékmennyiségek ellenére csökkenő élőmunka igény hozzájárult a vidéki tartós munkanélküliség kialakulásához. A vidéki munkanélküliség elvileg magával hozhatná, hogy a szabad munkakapacitással rendelkező háztartásokban megnő a háztartáson belül, saját fogyasztásra szánt termelés. A folyamatok viszont összességében az önellátást jelentő termelés szűkülését jelzik. Az ellentmondásnak sok magyarázata lehet, több tényező hathat rá. Néhány lehetséges termelés visszatartó körülmény:

- Alacsony a háztartások jövedelme a termelés indításához, nincs kezdő „forgótőke”.
- Sok esetben nincs kellő termőterület, házkörüli infrastruktúra a kistermeléshez, vagy az idővel lepusztult, pótlása nehéz.
- Egyes háztartásokban, pl. roma háztartásokban nincs meg a termelési hagyomány és tudás.
- Vannak élelmiszerek, melyeknek az ára alacsony még a szociális transzferek értékéhez viszonyítva is. Termelésük az előzőekben leírt akadályokon kívül erőfeszítéssel jár, mely idő és energia befektetést számolva nem éri meg még a hátrányos helyzetű háztartásoknak sem.

Súlyosabbá teszi helyzetet, hogy csaknem eltűnt, a falu életéből a közösségi cselekvés, a helyi társadalom önszabályzó normatív ereje. A külső és belső társadalmi folyamatok kiszolgáltatottá, gyengévé teszik a falvakat. Jellepesen ábrázolva, ha leesik a hó, áramkimaradás van, elzárják a gázcsapokat a falu élete ellehetetlenül, holott nemrég az ilyen típusú események nem érintették a falvak életét. Korszerű gazdálkodási rendszerekben is lehetőség, sőt cél lehet a biztonságos helyi termelési rendszerek kialakítása.

A szociális földprogram, mint aktív szociálpolitikai eszköz bemutatása

Szociálisan rászoruló háztartások mezőgazdasági termelési képességeinek és lehetőségeinek megerősítésére szolgál a szociális földprogram, mint kormányzati aktív szociálpolitikai eszköz. Vázlatosan ismertetjük a program alapvető jellemzőit.

A szociális ellátórendszerek elemeihez lassan húsz éve illeszkedik a sajátos megoldásokkal jellemezhető szociális földprogram, amely állami, önkormányzati és kis részben civil forrásokat egyesítve, a kedvezményezettek aktív közreműködésével igyekszik enyhíteni a kritikus gazdasági-társadalmi helyzetű térségekben élők szociális, megélhetési problémáin. A program lényege, hogy a mezőgazdasági termelés erőforrásait (föld, termelési eszközök), a termékek előállításához szükséges egyszeri ráfordításokat (anyagokat) – természetbeni juttatásként – összekapcsolja a kedvezményezettek, a programban résztvevő családok (háztartások) egyébként kihasználatlan munkaerejével. Az így

előállított, többnyire alapvető szükségleteket kielégítő mezőgazdasági termékek a halmozottan hátrányos helyzetű érintettek önellátásában, jövedelmük szerény kiegészítésében hasznosulnak. A szociális földprogramok „köztes” megoldást jelentenek az alanyi jogon, vagy rászorultsági alapon járó passzív szociálpolitikai ellátások és az aktív munkaerőpiaci, foglalkoztatáspolitikai (munkahelyteremtő) eszközök között.

A termelés támogatása történik szociálisan hátrányos helyzetűek részére nyújtott kedvezményes – ha kell ingyenes – szolgáltatások, juttatások formájában. Így a támogatott család az általa végsősoron elfogyasztott vagy újra hasznosított, támogatásból származó javakat nagy részben a saját munkájával állítja elő. Sok esetben egyébként teljesíthetetlen költségeket vált ki a támogatás a szűkös megélhetést is alig biztosító családi költségvetésből. Ezzel a támogatási módszerrel bevonható a gazdálkodási folyamatba a család munkaereje, anyagi és tárgyi eszközei, stb.

Kialakulás

A szociális földprogramot, mint aktív szociálpolitikai eszközt a Népjóléti Minisztérium indította 1992-ben, majd a szociális ügyekért felelős Minisztériumok folytatták. Ezt megelőzőleg a magyar szociálpolitika történetében a századfordulón ruszin földön, Kárpátalján és a II. világháború előtt közjóléti szövetkezetek létrehozásával folytak hasonló elvi alapokon álló produktív szociálpolitikai programok.

A jelenlegi program 1992-ben a Minisztériumhoz beérkezett önkormányzati igényekre épült rá. Számos település kért segítséget mezőgazdasági tevékenység végzéséhez. Kértek termőföldet, szaporítóanyagot, munkagépet és egyéb eszközöket. Az eseti igények rendszerbe foglalásaként született a program, mely 1993-ban meghívásos pályázati keretekben indult, mint támogatási rendszer Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Célrendszer

A szociális földprogram **általános célja** a következőkben fogalmazható meg:

Mezőgazdasági termelésre alkalmas környezetben élő, de mezőgazdasági termelésre alkalmas feltételekkel nem, vagy azzal szűkös mértékben rendelkező, de azt hatékonyan kihasználni nemtudó, szociálisan hátrányos helyzetű családok megélhetését segíteni, életminőségét javítani, önálló egzisztenciateremtési esélyeit növelni.

A program céljának eléréséhez kedvezményes szolgáltatásokkal, juttatásokkal – mint természetbeni szociális szolgáltatás – lehetőséget teremt háztáji jellegű mezőgazdasági kistermelésre, ill. állattartásra, az egyéni és közösségi, valamint hátrányos helyzetű családok munkára történő aktivizálásával, a helyi erőforrások kihasználásával.

Célcsoport

A program célcsoportja a helyben lakó családok, akik elsősorban szociális jövedelemből élnek, az aktívkorú családtagok, akik munkaerőpiacról tartósan kiszorulnak vagy foglalkoztatásuk kizárólag közfoglalkoztatásban átmenetileg időszakosan biztosított. A célcsoportot alkotó családok közel fele roma származású, egytizedük aktívkorú, megváltozott munkaképességű. A célcsoport jellemző összetétele: tartósan munkanélküliek, alacsony jövedelmű háztartások, sokgyermekes családok, idősek, megváltozott munkaképességűek, romák.

Szabályozási háttér

A településeken a szociális földprogram a helyi szociális ellátórendszerhez illeszkedik. Az 1993. évi III. törvény 47. §-a szerint a családi gazdálkodás támogatása természetbeni szociális ellátás. Az önkormányzat a szociális törvény alapján rendeletet alkot a működéséről, a kedvezményezettség feltételeiről, a résztvevők kötelezettségeiről, jogairól. A program közvetlen működtetéséről az önkormányzat helyben bármilyen jogi személyiségű szervezettel megállapodhat. A működtető szervezet köteles betartani a helyi rendeletet, a program támogatási elveit. A hátrányos helyzetű családok egyénileg kötött szerződések alapján juthatnak hozzá a program által biztosított juttatásokhoz.

Alapelvek

A hátrányos helyzetű, gyakran tartósan munkanélküli **családok aktivizálása** a saját megélhetést segítő munkavégzés lehetővé tételével. Csak kézimunka igényes termelési eljárások végzése folyik a programban.

Egyénekre, ill. családokra történő **szociális célzott segítségnyújtás**. A kedvezményezett családok más típusú szociális gondoskodásban részesednek a programhoz illeszkedve.

A családok **képességeinek és készségeinek megerősítése** a foglalkoztatási esélyek növelésének érdekében. A hátrányos helyzetű családok a program által biztosított eszközrendszerhez illeszkedő képzéseket kapnak, szükség esetén mentális gondozásban részesülnek.

A **helyi erőforrások kihasználása** a gazdálkodási folyamatban. A rendelkezésre álló munkaerőforrás, termelői tudás, kihasználatlan gazdasági infrastruktúra, táji sajátosságok kihasználása a célok eléréséhez.

Kedvezmények formái

Termelést szolgáló juttatás, szolgáltatás: földhasználat, ill. bérlet, szaporítóanyag, kemikália, gépi talajmunkák, állattartás támogatása.

Termelés szervezés: gépkölcsönzés, termeltetés, értékesítés szervezés, termény-feldolgozás, tárolás, szállítás, intenzív termelés vagy háziipar eszközeinek biztosítása.

Résztvevőkre irányuló szolgáltatások: szaktanácsadás, képzések, rendezvények, közösségfejlesztés, önszorgító csoportok, háztartás és életmód-alakítás, termelési és egyéb célú szövetkezés segítése.

A programok **önellátásra vagy piaci értékesítésre** teszik a hangsúlyt. A szervezett piacra termelés gyakran **intenzív termelési** rendszerek kialakításával valósul meg. Ez fokozott kockázattal jár, valamint összetettebb helyi programszervezési munkát igényel. Eltérnek a helyi programok az **összetettségükben**. Van, ahol csak egy fajta tevékenység folyik a programon belül. (Pl. csak intenzív fóliás paprika termesztés, csak önellátásra szolgáló konyhakerti növény termesztés). Van, ahol 6-8 féle eltérő jellegű termelési, növénytermesztési és állattartási tevékenység folyik egy programon belül. Eltérő szociális, kulturális jellemzőkkel rendelkező csoportokat, más-más tevékenységbe vonnak be a helyi működtetők.

A háztartás gazdaság

A társadalmi újratermelési folyamatban jelentős mértékben vannak jelen a háztartások, mint érték termelő egységek. A háztartásban előállított termékek, szolgáltatások általában a piaci szektoron kívül vannak, nem jelennek meg a nemzeti jövedelem részeként. Az egyének és családok életminősége szempontjából azonban jellegénél fogva meghatározó mértékkel bírnak a háztartásban végbemenő folyamatok. Ezt mutatja például az esetlegesen kieső családtag által végzett tevékenységek külső szolgáltatóval történő kiváltásának nagy költsége, az elmaradt tevékenységek következtében ellehetetlenülő életvilág. A háztartási folyamatok által szorosan meghatározott egyéni életminőség közvetlen módon befolyásolja a munkavállalói magatartást, hatékonyságot. A háztartási keretek között végzett tevékenységek, és az értékteremtő gazdálkodás között a mezőgazdasági kistermelésben a legszorosabb az összefüggés. Magyarországon a mezőgazdasági termelésben igen jelentős az egyéni gazdaságok száma. A 765 ezer egyéni gazdaság közel 90%-a a teljes megélhetést nyújtó tevékenységi körön kívül marad, nem is tekinthető gazdaságnak, hanem inkább háztartásnak. 1, 2 millió fő vesz részt 5 ha alatti, zömében 1 ha alatti területen történő gazdálkodásban. Az egyéni gazdaságok helyzetére jellemző megállapítás, hogy a nyugdíjjal sem rendelkező csoportból az önellátó (115,5 ezer fő) és a felesleget értékesítő gazdaságokhoz tartozó (104 ezer fő), összesen 220 ezer fő családi munkaerő helyzete a legkritikusabb. A családi munkaerő átlagos számát (1, 8 fő/gazdaság) figyelembevéve ez 122 ezer igen szerény eltartó-képességű, lényegében szociális funkciót ellátó gazdaságot jelent. (Hamza Eszter – Tóth Erzsébet: *Az egyéni gazdaságok eltartó képessége, megélhetésben betöltött szerepe.* Agrárgazdasági Kutató Intézet Budapest 2006. 78. o. kézirat)

Az előzőekben megvilágításra került, hogy több mint százezer háztartás vesz részt mezőgazdasági kistermelésben, mely tevékenységnek elsősorban szociális hatása van. Igen széles azon háztartások száma is, akik az előbbieken leírt szinten sem tudnak háztartásukban értékteremtő tevékenységet végezni, mert nincsenek meg ehhez a feltételeik. Az inaktív háztartások egy része beemelhető azon háztartások körébe, ahol folyik valamilyen gazdálkodási tevékenység, de ennek elsősorban a család életét könnyítő szociális funkciója van.

A háztartás gazdaságnak a családi életkörülményekben számottevő pozitív hatása van. A háztartások által a munkaerőpiacon szerzett jövedelmek nagymértékben különböznek egymástól, amely nagymértékű társadalmi különbségek kialakulásához vezet. Ugyanakkor a háztartásban végzett tevékenységeknek kiegyenlítő szerepe van. „A háztartási munka jövedelmekkiegyenlítő szerepe azt támasztja alá, hogy a háztartások maguk is sokat tehetnek hátrányos jövedelmi helyzetük javításáért a társadalmilag nem szervezett (háztartási) munka terén, továbbá ez fokozhatja a számukra juttatott társadalmi segítség (segély, támogatás) hasznosulását.” (Sík – Szép, 2000, 17. o.)

A háztartás munkavégző képességének megerősítése, kiemelten a hátrányos helyzetű háztartások esetében kiegyenlítőleg hat a társadalmi különbségekre, csökkenti a kirekesztődés kockázatát, valamint javítja az egyéb szociális juttatások hatékonyságát. A társadalmi esélyegyenlőség érvényesülésének érdekében tehát a szociálisan hátrányos helyzetű háztartás gazdaságok támogatása egy lehetséges, de kevésbé járt út.

A közös cselekvés lehetőségei

A szociális földprogram célja szerint tekinthető úgy, mint az idő kerekének megfordítása. A bemutatott társadalom változási jellemzőkkel ellenkező irányú folyamatot erősít meg. „Maradi” módon készíti a családokat a ház körüli termelés beindítására, bővítésére. Mindennapi ételkészítés fogyasztásunk jelentős része, ha nem többsége viszonylag egyszerű eszközökkel megtermelhető vagy a háztartás keretei között vagy a település határain belül. A háztartási értéktermelés nem önmagában létező munkavégzés. A háztartások értéktermelő tevékenységének kitágulása igényli, és generálja a helyi közösségi hálózati kapcsolatrendszer megerősítését. A közösség ereje egyben viszhatal a háztartási termelésre, erős támaszt adva a munkának.

Az erős közösség jó környezeti feltételeket teremt arra, hogy a hátrányosabb helyzetű családok kapaszkodókat találjanak az élethelyzetük javításához. A szociális földprogram külső támogatásainak következtében leszakadó családok hozhatók jobb helyzetbe. A külső támogatás azonban csak a helyi társadalom mindennapi életvilágban megjelenő cselekvési formákkal kiegészülve tud eredményesen működni. Az önkormányzat, vagy a program koordinációt végző szervezet közösségfejlesztő munkája megnövelheti a szociális földprogram hatékonyságát. Hasonlóan fontos, hogy más, emberekkel foglalkozó szervezetek ismerjék a települési szociális földprogramot és esetlegesen építsenek annak tevékenységére.

A következőkben néhány konkrétabb példával mutatom be, hogy a szociális földprogramok támogatásával létrejövő helyi cselekvési tér milyen eszközökkel tágulhat ki. A felsorolt módszerek a helyi közösség kreativitásának beindulását segíthetik, a közösségi munka fejlesztéséhez nyújthatnak példát.

Önszerveződés

Mindenekelőtt érdemes kitérni arra, hogy a szociális földprogramok kedvezményezett körében megjelenhet az önszerveződés. Jól vezetett programok esetében a közös érdek, tevékenység előhozhatja a résztvevők önálló szervezkedését egyszerűbb célok érdekében. Pl. előfordult, hogy a kedvezményezettek önállóan szervezték meg a termőföldek őrzését a termőre forduló időszakban.

Az önszerveződés nagy előnye, hogy a leghatékonyabb módon tud kialakítani, megerősíteni normarendszert. A hátrányos helyzetű társadalmi csoportokban pedig a társadalmi felzárkózás talán legalapvetőbb feltétele az életvitel szabályzó normarendszerek közötti illeszkedés, közös erkölcsi alapok kiépítése, a közbizalom megerősödése. A közösségi munka kiemelt célja is ez, azonban a kívülről generált hatások általában alacsonyabb hatékonysággal működnek, mint a belső „szellemi termékek”.

A szociális földprogram helyi irányító szervezete a kedvezményezettek csoportját „körbe veheti” lehetőségekkel, melyek a csoportot segítik tevékenységében, valamint erősítik kapcsolatát a helyi társadalommal, segítik társadalmi integrációjukat.

Integrálás termelési rendszerbe

Háztartási tevékenységeket termelési integrációba bevonó szervezettel történhet kapcsolatépítés. Pl. a létrehozott termékek feldolgozását, értékesítését végző, a kistérségben telephellyel rendelkező szervezettel megállapodást köthetnek a családok a program segítségével. A felvásárlás kialakítása könnyebben történhet a koordinátor segítségével. A termelési fegyelem biztosan problémát okozhat, ezt részben ellensúlyozni kell és lehet nagy részben.

Falusi- és agroturisztikai tevékenységben való részvétel kialakítása és fenntartása

A kedvezményezett háztartások falusi- és agroturisztikai tevékenységének kialakítása, támogatása. A vállalkozó családok motivációt és segítséget kapnak a program irányításától a legkülönbözőbb dolgokban, pl. hivatali és pénzügyi adminisztráció segítése, intézése, tanácsadás, képzés, munkaeszközök, vendéglátó eszközök, ingatlan kialakítás, felszerelés. A családok bevonása a kedvezményezett kör a településen túl nyúló, szélesebb kapcsolatrendszerének kiépüléséhez járulhat hozzá.

Termelő-fogyasztó kapcsolatépítés

A kistermelő háztartás és a fogyasztó háztartás közvetlen kapcsolatának szervezése. Egy kialakuló, működő kisgazdaság néhány fogyasztó háztartás élelem szükségleteit el tudja látni és fordítva, néhány kistermelő háztartás egy fogyasztó háztartás szükségleteinek széles választékát le tudja fedni. A közvetlen kapcsolat lényege, hogy minden résztvevő név szerint ismeri a termék származási és fogyasztási helyét. Lehetséges elnevezés: **Add a neved! vagy A név – márka!**, stb.

A kapcsolatépítésben résztvevő, közvetítő szervezetek lehetnek non-profit tevékenységet végző civil, egyházi, társadalmi szervezetek, önkormányzatok. Példa lehet a Nagymama Alapítvány kezdeményezése, mely az internet segítségével próbál kapcsolatot kialakítani városi és falusi emberek között. Az átlátható, biztonságos termelő – fogyasztó kapcsolaton kívül személyes kapcsolatok is alakulnak, nyaraltatásban, vendéglátásban. A termelő-fogyasztó kapcsolat építésnek helyi alváltozata lehet a termelők közötti közvetlen termékcsere. Lakóközösségekben kialakulhatnak szóbeli, írásbeli megállapodások egyes termékek cseréjéről. Amelyik háztartásban pl. sok gyümölcs terem, az ad a másik háztartásnak, ahol pl. a zöldségtermelésben van többlettermék. A kisméretű „áruccsere” közvetlen előnyöket tartogat a helyi társadalom számára, ahol érvényesülhetnek a háztartások különböző képességei, specialitásai.

Intézményi gazdálkodás „háztartás” kialakítása, támogatása

A termelő-fogyasztó kapcsolatnak speciális példája, amikor bentlakásos intézmények étkeztetéséhez termelnek helyi közösségek. Szociális és gyermekvédelmi célú bentlakásos intézmények saját önálló gazdálkodásának kiépítése, támogatása a működési költségek csökkentésének céljából ismételt elő fog kerülni. A belső gazdálkodás ki-terjesztése, amikor a külső termelők adják el árukat a közeli intézménynek. Ezáltal létrejön egy külső termelői kör, akiknek biztos piacuk van. Az intézményi gazdálkodás védett környezetet is teremt a szociálisan hátrányos helyzetű kistermelést végző családok számára. A piac által megkövetelt ütemezett mennyiségi szállításokat az intézmény rugalmasabban tudja kezelni. Kompenzálni képes más piaci eszközökkel a termelési hullámokat, időbeli szabálytalanságokat.

A szociális és gyermekvédelmi intézmények sok esetben végeznek kiegészítő gazdálkodási tevékenységet. Ez történik **képzési** céllal, **terápiás** céllal, **gazdálkodási** céllal és egyéb célok szerint. A szociális törvény legutóbbi módosítása rendezi a szociális intézményen belüli foglalkoztatás lehetőségét. Várhatóan lenne igény az intézményrendszer részéről szociális célú földhasználatra. A mezőgazdasági termelésre vonatkozó jogszabályok változásai támogatják az intézményi gazdálkodás megerősítését, mind belső tevékenységként, mint külső termelői kör szervezéseként.

Önsegítő klubok

Vannak olyan helyi programok, melyek a kedvezményezettek részére nemcsak különféle termelési alprogramokat működtettek, hanem a képességek és készségek alapján eltérő intenzitású és komplexitású programfajtákat dolgoztak ki és működtettek tartósan. Egyes csoportok csak az egyszerű konyhakerti termeléshez kaptak természetbeni segítséget, mások viszont lényegesen nagyobb támogatási tartalommal összetettebb termelési tevékenységekre kaptak lehetőséget. A legintenzívebb formák akár a kistermelővé válást is lehetővé tehetik korlátozott számú, motivált kedvezményezett számára. A szociális munkával, képzéssel is kiegészített, összetett kivezető rendszert építő programok nagyon kevesen vannak. Gátja a differenciált és intenzív támogatást nyújtó programok nagyszámú terjedésének, hogy az eredményes munkához tartósan több szakember együttes jelenléte és motiváltsága szükséges, ami ritkán fordul elő. Az intenzívebb támogatásban részesülő, életmódjában változást akaró csoportok számára továbblépési forma a formális szövetkezés.

Szövetkezés támogatása

A kedvezményezett szociálisan hátrányos helyzetű családok összefogásának talán legközvetlenebb módja szövetkezet kialakítása. A háztartás gazdaságokat összefogó, viszonylag ritka szervezeti forma a szociális szövetkezet.

Jelenleg mintegy 10 ezer rászoruló háztartás érintett a szociális földprogramokban. A célcsoportok jelentősen eltérnek egymástól az egyes településeken, de még egyes programokon belül is. Nagyon különböző lehet a végzett tevékenység, hiszen a helyi gazdasági adottságoknak, táji környezetnek, emberi feltételeknek kell megfelelnie a programnak. Ezért egységes receptet adni a szociális földprogramon belül a szövetkezés módjára, javasolt tevékenységekre nem lehet.

Általánosan tekintve is sok lehetőség rajzolódik ki a programból kiindulva a szövetkezésben rejlő lehetőségek kihasználására. A működő programokban kedvezményezett családok, személyek között vannak olyanok, akik a nagyobb önállósággal, több munkakapacitást fektetnek be a támogatott termelési tevékenységbe. Több programban ezek a csoportok külön belső kört is alkotnak, esetleg más tevékenységben vesznek részt, többlétfogatást kapnak. Hasonló kiválasztódással lehetséges, hogy a földprogram kedvezményezettjei között vannak rászoruló személyek, tartós munkanélküliek, akik képesek viszonylagos önállósággal szövetkezetet alapítani. Különösen ha a szövetkezetben húzóerőként gazdasági tapasztalattal rendelkező résztvevők is vannak. Sok helyen létrejöhetnek ilyen belső programok szövetkezeti formában 10-20-50 vagy akár több résztvevővel.

A szociális földprogram kerete között létrejött szociális szövetkezet számára a földprogram mintegy „inkubátorházként” funkcionálhat. A földprogramban nyújtott támogatásokat megkaphatja a szövetkezet is megállapodás alapján. A program irányításához, a termeléshez szükséges szakértelem biztosításához szintén segítséget nyújthat

a földprogram eddig működő rendszere. Ezáltal a keletkezett termelői közösség védett környezetben születik és amennyiben megerősödik, fokozatosan kerül ki a szabadpiaci környezetbe. Ezáltal jelentősen nőnek az esélyei az életben maradásra.

A szövetkezés a működő földprogram generálásával történhet termelésre, értékesítésre, közösségi tevékenységre egyaránt. A szövetkezés által a helyi erőforrások lényegesen jobban kihasználhatók, a hátrányos helyzetű családok számára nőnek az esélyek a foglalkoztatásra és közvetlenül is jövedelemhez jutnak munkavégzés által. Hatékony közösségfejlesztő munkával megszervezhető az a gazdálkodó közösség, amely kihozza minden résztvevőből a benne rejlő erőforrásokat, érvényesül a közös cselekvés többlet ereje.

Nyitott tanulási központok

A rugalmas képzési rendszer egyes elemei a szociális földprogramban résztvevő kedvezményezettek célzott képzését teszik lehetővé helyzetre szabottan. Különösen fontos a képzés jelenléte az előzőekben leírt intenzívebb támogatást kapó, önállóvá válást megközelítő vagy szövetkezést létrehozó csoportok esetében.

A nyitott tanulási központ egy olyan oktatástechnikai eszközökkel felszerelt tanulási környezet, ahová bárki betérhet és bekapcsolódhat az igényeinek megfelelő tanulási folyamatba (tanfolyamba, foglalkozásba, egyéni és csoportos tanulási programba); segítséget kérhet különféle kompetenciák elsajátításához; illetve többedmagával kérheti önálló tanulási program megszervezését – a lehetőségek függvényében.

Mindennek a mozgatórugója a tanulásszervező, aki felkeltve és felmérve a helyi közösségek tagjainak igényeit, a munkaadók elvárásait, testre szabott kompetenciafejlesztési programokat dolgoz ki és egy tanulási folyamatban integrálja a kompetenciák elsajátításhoz szükséges feltételeket.

Mezőgazdasági tevékenység lévén kiemelt szerepet kap a téli tanulás. Hagyománya van a falu életében a téli, gyakran kényszerű passzivitást jelentő időszak kihasználásának tanulásra, képzésre. A tanulásnak speciális formája a lehet a mintagazdaság vagy a termelőiskola. (Ld. bővebben <http://www.all.hu/nyitok/projekt.html>)

Tangazdaság

Dolgozva tanulni az intenzív művelésű kertben, kisgazdaságban eredményesen segítheti az önálló tevékenység létrejöttét, a munkára történő motivációt. A tangazdaság integrálható a közoktatás egyes formáihoz, működhet termelőiskolai rendszerben. A tangazdaság formája nem közvetlenül a szociális földprogram része, de ahhoz szervesen kapcsolódhat. A támogatott termelést folytató háztartások egyes tagjainak továbblépési lehetősége a tanulás, másrészt az otthoni termelési lehetőség kiegészíti az iskolai termelést.

A gyakorlati tanulás formája lehet a helyi mintagazdaság kialakítása. Kedvezményezett háztartások tagjainak közreműködésével közösen művelt mintakert, ahol megtanulható a termeléshez kapcsolódó tudás és az bemutatásra is kerül. A termények felosztása működhet a közösség aktív bevonásával.

Tanulmányutak, tereplátogatások

A különböző településeken működő programok eredményessége javulhat, ha hálózattá szerveződnek. A kapcsolat, az információ áramlás számtalan előnyt jelent minden résztvevő számára. Személyes kapcsolatok kialakítására kerülhet sor kölcsönös látogatások megszervezésével. A kedvezményezett családok megismerhetnek más termelési rendszereket, más családokat. Termelési tudásuk bővül, motiváltságuk erősödik jó példákat látva.

A szociális földprogramot működtetők és hasonló tevékenységet folytató szervezetek hálózattá formálását a módszertani központ végzi (ld. bővebben www.eselyfk.hu). Koordinációval és fejlesztési munkával kialakíthatók olyan hálózati országos mintagazdaságok, amelyek nemcsak a helyi résztvevők számára nyújtanak tevékenységi keretet, hanem színvonalas, irányadó jellegűknél fogva országos vagy regionális bemutató helyé válhatnak.

Rendezvények

A támogatásban részesülő, termelő közösségek életét gazdagíthatják különféle rendezvények, melyek lehetnek csak a belső közösségre irányulók, de lehetnek az egész településre irányulók. Ez utóbbi esetben nagyon fontos járulékos hatás a társadalmi integráció megerősítése.

A családok terményeiből lehet kiállítást szervezni. Az eredmények bemutatása egyes termények esetében látványos is lehet, elismerést válthat ki. Több esetben szervezetek kiállítást helyi termékekből szociális földprogram keretében.

Színesítheti a az események sorát versenyek, vetélkedők szervezése. Példa rá, amikor szociális földprogramban nyúltenyésztéssel foglalkozó résztvevők egy nógrádi faluban nyúl szépségversenyt rendeztek. A versengés, a „publikum” vonzereje változatosabbá teszi a helyi közösség életét, beemeli a hátrányos helyzetű családokat a település társadalmába.

Kaláka

A természetes összefogáson alapuló kölcsönös segítségnyújtás elemeinek beépítése a programba kitágítja a cselekvési teret. A közös tevékenységek lehetnek eseti kölcsönös besegítések egymás termelési folyamataiba, pl. szüret, vagy rendszeres közös tevékenység kölcsönösségi alapon végezve, pl. felügyelet. Tipikus példája a korábbi évtizedekben gyakran művelt kalákanak az épületek felújítása, építése. A kölcsönös segítségnyújtásnak számtalan formája lehet. Kiterjedését szervezési eszközökkel, technikákkal növelni lehet. Rendezett formája lehet a „szívesség bank” létesítése. Elősegíti a helyi értékteremtő tevékenységek kiterjedését a helyi pénz bevezetése. Számos formája kísérleti jelleggel működik sok településen.

Mikro hitelezési rendszer

A kedvezményezettek, ill. csoportjaik számára egyes helyben jól működő termelési folyamatba való bekapcsolódás érdekében nemcsak a természetbeni támogatás adhat segítséget, hanem a termelési ciklushoz igazodó mikrohitelk biztosítása. Ha sikerül alaptőkét szerezni a hitelezéshez, szervesen illeszthető a földprogramban intenzíven támogatott csoportok önállóvá válásának támogatásához. A támogatott termelési rendszer előszobája a mikrohitelezésnek, ahol a kedvezményezett háztartás felkészül a kistermelésre, bizalmi tőkét gyűjt, hitelképessé válik.

„Biztos folytatás”

A támogatott háztartás termelési programok egy sajátos szelete lehet, amikor hátrányos helyzetű kisgyermekes családok részére működik a program. Célja az iskolával összehangoltan a közös családi munkavégzés elősegítése, a munkára történő szocializáció bevitele a háztartás gazdaságba.

Párhuzamosan szerepe lehet a gyermekes családok életében a női otthoni munkavégzés lehetőségeinek kitágítása. Sok esetben kicsi az esély a visszatérésre, a munkaerőpiacra az otthoni gyermeknevelési szakasz után. A háztartás gazdaság megerősítése enyhít a megélhetési gondokon, egyben szocializációs hatásával mozdítja elő a biztosabb folytatást a „biztos kezdet” után.

Összefoglalás

A közösségi munka széles eszközrendszere alkalmas a helyi termelő közösségek kialakítására, megerősítésére. A termelési folyamat mögötti közösség hatékonyabbá teszi a program működését, felerősíti társadalmi hatását. A lehetőség adott akkor is, ha fejlődési lehetőségeket nagyon korlátozottnak érzi a helyi közösség, a helyi szakember. Rendelkezésre áll rengeteg szabad munkaerő, kisebb-nagyobb kihasználatlan ingatlan, a táj erőforrásai, munkatapasztalat, kapcsolatrendszer és rejtett motiváció. Mindezeket észrevenni, felszínre hozni, összeszervezni működő rendszerre a helyi társadalom megerősödését, a gazdaság bővülését eredményezi.

A közösségi munkának különösen jó alapját képezi az aktív termelő tevékenység, hiszen a közös értékteremtő munka önmagában is szervező, közösségerősítő erő. Különösen így van ez, ha a társadalmi bázisa a közösség építésnek a családi háztartás a maga önállóságában, értékteremtő és hordozó képességével.

GYAKORLATOK

- A közelmúltban számos program irányult a hátrányos helyzetű családok támogatására, melyek mezőgazdasági tevékenységhez, a kertek megműveléséhez és/vagy a kisállat tartáshoz biztosítottak forrásokat.
- Ha vannak tapasztalataik ilyen programokról, osszák meg a csoporttal! Ha nincsenek tapasztalataik, gyűjtsenek információkat ilyen programokról! Gondolkodjanak együtt arról, milyen feltételekkel alkalmazhatók a közösségi munka módszerei az ilyen típusú programok hatásosságának és hatékonyságának fokozásában!
- Csoportosan dolgozzanak ki interjútervet, amely alkalmas arra, hogy érintett körökben információkat gyűjtsenek a háztartás gazdasági erőforrásokról! Találjanak ki olyan szituációkat, játékokat, amelyekben kiscsoportos formában gyűjthetnek információkat ezekről az erőforrásokról!
- Csoportos formában dolgozzanak ki módszereket – egyéni, csoportos, közösségi munkaformákban – a háztartás gazdasági erőforrások mobilizálására! Tegyenek kísérletet arra is, hogy indikátorokat (mennyiségi és minőségi mutatókat) határozzanak meg! A tervezésben kövessék a „képessététel (empowerment)” modellt! (Emlékeztetőül a szociális munkás első sorban koordinál, facilitál, bátorítja, stb. az érintettet.)

